A.J.P.

TAYLOR

MONARHIA HABSBURGICĂ

1809-1918

O ISTORIE A IMPERIULUI AUSTRIAC ŞI A AUSTRO-UNGARIEI

CEU ISTORIC

The Habsburg Monarchy, 1809-1918
A.J.P. TAYLOR
Copyright © 1948 by A.J.P. Taylor

Copyright © 2000 pentru ediţia română **Open Society Institute**
Monarhia Habsburgică, 1809-1918
A.J.P. TAYLOR

Această ediţie a apărut cu sprijinul CEU Translation Project,
finanţat de Center for Publishing Development,
din cadrul Open Society Institute Budapesta,
şi de Fundaţia pentru o Societate Deschisă România.

Toate drepturile rezervate Editurii **ALLFA**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALLFA**.
Drepturile de distribuţie în străinătate aparţin în exclusivitate editurii.

All rights reserved.
The distribution of this book outside Romania,
without the written permission of **ALLFA**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
TAYLOR, ALAN JOHN PERCIVALE
Monarhia Habsburgică, 1809-1918.
O istorie a Imperiului austriac şi a Austro-Ungariei /
A.J.P. Taylor; trad. Cornelia Bucur – Bucureşti: ALLFA, 2000
p. 240; cm. 24 – (ALL ISTORIC)
Bibliogr.
Index
ISBN 973-9477-36-4
I. Bucur, Cornelia (trad.)
94(436)"1809/1918"

Editura **ALLFA**:
Bucureşti
Bd. Timişoara nr. 58, sector 6
Tel: 402 26 00; 402 26 01
Fax: 402 26 10

Departamentul difuzare:
Tel: 402 26 20
Fax: 402 26 30

Comenzi la:
comenzi@all.ro
URL: http://www.all.ro

Redactor:
Simona Ceauşu
Coperta:
Stelian Stanciu

PRINTED IN ROMANIA

A.J.P. TAYLOR
MONARHIA HABSBURGICĂ
1809-1918

O ISTORIE A IMPERIULUI AUSTRIAC ŞI A AUSTRO-UNGARIEI

Traducerea: Cornelia Bucur

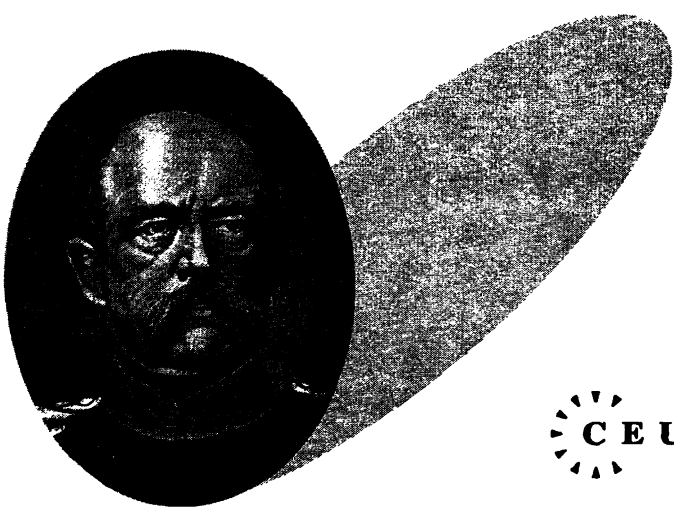

CEU

Str. Zamfir Arbore nr. 5, sector 2, Bucureşti
Tel./fax 240 66 77; 092 22 39 31

Lui L. B. NAMIER,
o nouă dovadă de gratitudine,
afecţiune şi stimă

CUPRINS

PREFAŢĂ 9

1 Dinastia 11

2 Popoarele 23

3 Vechiul absolutism. Austria lui Metternich, 1809-1835 33

4 Înainte de martie 45

5 Izbucnirea radicală: revoluţiile din 1848 53

6 Episodul liberal: Dieta imperială constituţională, iulie 1848 – martie 1849 65

7 Noul absolutism: guvernările Schwarzenberg şi Bach, 1849-1859 75

8 Lupta dintre federalism şi centralism: Diploma din octombrie şi Patenta din februarie, 1860-1861 85

9 Absolutismul constituţional: guvernarea Schmerling, 1861-1865 96

10 Sfârşitul vechii Austrii, 1865-1866 108

11 Crearea dualismului, 1866-1867 114

12 Eşecul liberal: ascensiunea germanismului în Austria, 1867-1879 123

13 Revirimentul habsburgic; epoca lui Taaffe, 1879-1893 135

14 Anii de derută de la Taaffe la Badeni, 1893-1897 146

15 Ungaria după 1867: Kálmán Tisza şi mica nobilime maghiară 159

16 Tentaţia democratică: vara indiană a Monarhiei habsburgice, 1897-1908 168

17 Soluţia violentă, 1908-1914 183

18 Răsplata violenţei: sfârşitul Habsburgilor, 1914-1918 199

EPILOG: Popoarele fără dinastie 215

ANEXĂ: Structura politică şi etnografică a Monarhiei habsburgice 223

BIBLIOGRAFIE 230

INDEX 233

PREFAŢĂ

Cartea de faţă reprezintă versiunea în întregime rescrisă a unei lucrări cu acelaşi titlu, pe care am publicat-o în 1941. De asemenea, are numai pe jumătate lungimea predecesoarei ei. În afara adăugirilor cu caracter general, tratează politica externă austriacă aducând detalii mai multe şi mai relevante. Mai mult decât oricare alta dintre marile puteri, Monarhia habsburgică a fost o organizaţie creată pentru exercitarea politicii externe; iar soarta ei a fost determinată atât de afacerile externe, cât şi de comportamentul popoarelor sale. Înfiinţarea Imperiului austriac a fost dictată de Napoleon; crearea Austro-Ungariei de către Bismarck; iar Monarhia s-a prăbuşit la sfârşitul unui mare război, la declanşarea căruia dăduse ea însăşi o mână de ajutor. Încercarea mea de a scrie o istorie a Monarhiei habsburgice fără a intra în detalii referitoare la politica externă a Habsburgilor a făcut ca lucrarea originală să lase multe lucruri nelămurite; nădăjduiesc că acum am remediat acest defect.

Cea de a doua schimbare majoră constă în tratament. În ciuda eforturilor de a aborda lucrurile în mod realist, lucrarea dinainte era totuşi dominată de "iluzia liberală"; în multe pasaje se vorbea despre "ocaziile ratate", afirmând că Monarhia habsburgică ar fi putut supravieţui dacă unul sau altul dintre politicienii săi ar fi acţionat ceva mai inteligent. Era greu să nu adopţi această perspectivă o dată ce ai citit numeroasele opere ale scriitorilor contemporani de bună credinţă, care fie că le scriseseră înainte de căderea Monarhiei, fie încă nu puteau crede că ea se dezmembrase. Aceste regrete nu fac parte din datoria unui istoric, mai ales atunci când relatarea sa arată clar, nu o singură dată, că ocaziile de ratat nici nu existaseră. Conflictul dintre un stat supranaţional dinastic şi principiul naţional trebuia să se desfăşoare până la capăt; ca şi conflictul dintre naţiile suverane şi cele supuse. În mod inevitabil, concesiile s-au făcut întotdeauna prea târziu şi au însemnat prea puţin; şi, în mod la fel de inevitabil, fiecare concesie nu a avut ca rezultat altceva decât nemulţumiri şi mai mari. Principiul naţional odată lansat, trebuia să ardă până la capăt. Versiunea mea iniţială suferea probabil de "iluzia naţională", având tendinţa de a sugera că mişcările naţionale erau, în secolul XX, mişcări "populare". Am încercat aici să schimb această perspectivă şi să arăt limpede că naţionalismul de masă, acolo unde a existat, a fost diferit de cel al in-

telectualilor.

Încă nu am reuşit să găsesc o denumire mai scurtă pentru Imperiul de care se ocupă cartea mea. "Imperiul austriac" a existat în forma sa completă numai din 1804 până în 1867; după aceea, el a devenit "Austro-Ungaria". Jumătatea nemaghiară a Imperiului nu a primit un nume; cu toate acestea, am preluat la rândul meu practica contemporană eronată de a îl denumi "Austria", sau uneori "Austria constituţională", pentru a reda descrierea oficială a "teritoriilor şi regatelor reprezentate în Reichsrat". În lucrarea anterioară, tradusesem Reichsrat-ul prin Dieta imperială; lucrul acesta însă, deşi corect din punct de vedere tehnic, dădea un caracter depreciator unei adunări care a reprezentat un parlament, cel puţin în aceeaşi măsură ca şi Reichstag-ul; din această cauză, am folosit din nou termenul în limba germană. Pe de altă parte, am renunţat la practica absurdă a utilizării denumirilor germane sau italiene pentru localităţile fără un singur locuitor german sau italian; în cartea de faţă am redat Zagrebul croaţilor şi Sadova cehilor. În afară de Viena, al cărei nume este internaţional, nu am încălcat această regulă decât în cazul oraşelor Praga şi Trieste, nevrând însă să afirm prin aceasta că Praga este germană sau Trieste italian.

Epilogul nu constituie o încercare de a rezuma istoria ultimilor treizeci de ani, ci de a lăsa deschisă tema Habsburgilor chiar şi după căderea Monarhiei habsburgice. Am prezentat această idee pentru prima dată într-un articol despre "Independenţa naţională şi «ideea austriacă»" în revista *Political Quarterly*.

Îi sunt recunoscător d-lui A.F. Thompson de la colegiul Wadham pentru a-mi fi citit manuscrisul şi colegului meu, dl. C.E. Stevens, pentru că a lecturat şpalturile.

16 noiembrie 1947

A. J. P. Taylor

CAPITOLUL UNU

DINASTIA

Imperiul Habsburgilor, dizolvat în 1918, a avut un caracter unic, dislocat în timp şi spaţiu. Metternich, european din Renania, era de părere că Imperiul habsburgic nu a aparţinut Europei. "Asia", spunea el, "începe la Landstrasse" – drumul care iese din Viena îndreptându-se spre est. Francisc Iosif ştia că aparţine altui secol. El îi spunea lui Theodore Roosevelt: "Vezi în mine pe ultimul monarh de şcoală veche". Suma de teritorii aflate sub stăpânirea casei de Habsburg nu şi-a găsit niciodată o descriere unitară. În mare contururile s-au trasat în 1526, atunci când Ferdinand, deja deţinătorul câtorva titluri de stăpânitor peste ţinuturile alpine germanice, a devenit rege al Boemiei şi al Ungariei; cu toate acestea, timp de aproape trei sute de ani, ele nu au avut un nume comun. Erau doar "domeniile Casei de Habsburg", sau "domeniile (sfântului) împărat (roman)". Între 1740 şi 1745, când titlul imperial a părăsit mâinile Habsburgilor, Maria Terezia nu a avut dreptul să îşi spună decât "regină a Ungariei", chiar dacă regatul său nu era câtuşi de puţin acela maghiar. În 1804, Francisc al II-lea, ultimul sfânt împărat roman, şi-a văzut titlul ameninţat de ambiţia lui Napoleon şi a născocit pentru sine titlul de "împărat al Austriei". Numele era, la rândul său, dinastic; imperiul era acela al casei de Austria, iar nu imperiul austriecilor. În 1867, naţiunea ungară şi-a formulat dreptul la parteneriat cu împăratul; iar imperiul a devenit "Austro-Ungaria". Domeniile care nu erau ungureşti au rămas fără un nume până la sfârşit.

Domeniile Habsburgilor nu dispuneau de unitate geografică, nici naţională. Ele au fost descrise uneori ca fiind teritoriile din valea Dunării. Dar cum putea această descriere să includă Ţările de Jos, Breisgau, sau nordul Italiei? Sau, în secolul al XIX-lea, Galiţia, Bosnia, Bucovina, sau chiar Boemia? Habsburgii înşişi erau la origini o dinastie germanică. Au adăugat mai întâi un element spaniol, apoi unul italian, fără a rămâne ancoraţi de o singură zonă geografică sau de un popor; ei au fost ultimii deţinători ai titlului de monarh universal în accepţiunea lui întunecată, medievală, de la care au moştenit caracterul cosmopolit. Locuitorii Vienei, capitala Habsburgilor, erau germani; acesta era lucrul care îi apropia cel mai mult de ideea de popor. În alte ţări, dinastiile reprezintă episoade din istoria naţională; pentru Imperiul habsburgic, popoarele sunt doar

complicații în istoria dinastiei. Cu timpul, domeniile Habsburgilor și-au dezvoltat o tradiție comună și, într-o oarecare măsură, un caracter economic comun: ele au fost însă creațiile, nu creatorii, dinastiei. Nici o altă familie nu a rezistat atât de mult și nu a lăsat o amprentă atât de puternică asupra Europei: Habsburgii au fost cea mai importantă dintre dinastiile istoriei moderne și istoria Europei centrale gravitează în jurul lor, nu ei în jurul său.

În timpul domniei lor, Habsburgii au îndeplinit multe misiuni. În secolul al XVI-lea au apărat Europa de Imperiul otoman; în secolul al XVII-lea au asigurat victoria împotriva Contrareformei; în secolul al XVIII-lea au acționat ca o barieră în calea marelui stat național german. Toate acestea au avut însă un caracter conjunctural. Scopul lor primar era acela de a supraviețui în măreție; ideile, ca și popoarele, erau puse în slujba măreției casei lor. De aici și deschiderea către experiment, care a făcut din Francisc Iosif, de exemplu, către sfârșitul domniei sale, un exponent al sufragiului universal. Habsburgii și-au schimbat ideile, teritoriile, metodele, alianțele și personalitățile ori de câte ori o cereau interesele dinastice. "Augusta Casă" singură era permanentă. Domeniile Casei de Habsburg constituiau o sumă de moșii, nu un stat; iar Habsburgii erau mai degrabă stăpânii acestor domenii decât conducători – unii luminați, alții incompetenți, unii rapaci și lacomi, dar toți hotărâți să scoată cât mai mult de la supușii lor, pentru a apărea într-o lumină favorabilă în ochii Europei. S-ar fi putut împăca cu orice, mai puțin cu pretenția la libertate a vasalilor lor; această pretenție le-a adus ruina.

Habsburgii și-au început cariera dinastică fiind arhiduci de Austria, în ținuturile alpine de la granița de sud-est a Sfântului Imperiu roman. În secolul al XV-lea un Habsburg a fost ales împărat, entitate inofensivă după o perioadă de tulburări; poziția a devenit practic ereditară – numai între 1742 și 1745 a existat un împărat din afara casei lor. Dar Habsburgii doreau să facă din Imperiu o realitate și din Germania un stat unitar; aveau nevoie de mai multă putere, care să-i ajute să îi supună pe principii germani. Cu o abilitate deosebită, au mânuit prin secole arma căsătoriei dinastice; armă cu care s-a durat măreția Casei de Habsburg. Carol al V-lea, ales împărat în 1519, a domnit peste Țările de Jos, Spania și Indii, plus cea mai mare parte a Italiei; Ferdinand, fratele său mai tânăr, a preluat titlul de arhiduce al Austriei și în 1526 a devenit rege al Boemiei și rege al Ungariei. Era o mișcare către o monarhie universală, o monarhie unită prin legături de familie. Opozanții ei însă s-au dovedit extrem de puternici: Franța și principii germani și-au unit forțele împotriva ei, iar ideea a eșuat. Opozanții ei însă s-au dovedit extrem de puternici: Franța și principii germani și-au unit forțele împotriva ei, iar ideea a eșuat. Opozanții ei însă s-au dovedit extrem de puternici: Franța și principii germani și-au unit forțele împotriva ei, iar ideea a eșuat. În 1526, Ferdinand și-a asumat răspunderi noi, fără a-și fi sporit puterea. El a domnit peste Boemia și Ungaria până la moartea ultimului rege jagellon, într-o bătălie împotriva otomanilor; iar în 1529, otomanii asediau Viena. În loc să îi supună pe principii germani, Habsburgii s-au văzut în situația de a fi salvați de ei. Viena a fost despresurată, iar turcii s-au mulțumit cu cea mai mare parte a Ungariei.

S-a spus de multe ori că invaziile otomane au distrus planurile Habsburgilor de stăpânire a Germaniei; este mai probabil că ele i-au salvat de la dezastru, permiţându-le să supravieţuiască până în secolul XX. Fără pericolul otoman, Habsburgii ar fi încercat fără îndoială, la fel ca şi predecesorii lor aparţinând caselor de Hohenstaufen şi de Luxemburg, să preia dominaţia asupra Germaniei; şi ar fi avut parte de acelaşi eşec. Aşa însă, turcii le-au oferit Habsburgilor prima dintre multele lor "misiuni": ei nu au făcut nimic, timp de mai mult de un secol, pentru a elibera părţile cucerite ale Ungariei, în schimb au reuşit să îi convingă pe toţi ceilalţi, şi chiar şi pe ei înşişi, că erau apărătorii creştinătăţii. Contrariile se susţin reciproc, aşa cum contraforţii susţin un zid. Biserica creştină putea supravieţui ereziei, dar nu şi indiferenţei. Habsburgii au reuşit să reziste atacurilor turceşti; puterea lor a slăbit o dată cu decăderea Imperiului otoman, până când cele două imperii, habsburgic şi otoman, s-au prăbuşit împreună.

Inventivitatea habsburgică s-a epuizat în momentul căderii lui Carol al V-lea. Când el a abdicat, în 1556, iar titlul imperial a trecut în posesia lui Ferdinand, a început lupta pentru supravieţuire a măreţiei habsburgice; monarhia căpătase un caracter durabil. Inamicii externi reprezentaseră pericolul principal în prima jumătate a secolului al XVI-lea; în cea de a doua jumătate, primejdia va fi aceea a dezintegrării. Principatele din diversele ţinuturi încercau să îşi păstreze independenţa şi privilegiile membrilor lor aristocraţi. Boemia îşi găsise deja o religie naţională în biserica husită; protestantismul se răspândea în ceea ce mai rămăsese din Ungaria şi în teritoriile germane. Până şi politica mariajelor dovedea că are efecte contrarii; căci mariajele aduc după ele copii, iar Habsburgii şi-au împărţit posesiunile între ei până spre sfârşitul secolului al XVII-lea, când au fost încheiate noi căsătorii, pentru a îndrepta consecinţele celor vechi. Ideea unităţii teritoriilor habsburgice punea sub semnul întrebării dreptul dinastiei de a dispune de pământurile sale după plac; iar Habsburgii au făcut toate eforturile pentru a păstra aceste teritorii separate, nu pentru a le reuni. Nu au existat niciodată State Generale sau o Adunare a Statelor Generale, ca în Franţa. Reprezentanţi ai tuturor ţinuturilor aflate sub dominaţie habsburgică, cu excepţia Tirolului, s-au întâlnit la Linz în 1614, unde au propus înfiinţarea unei comisii centrale a stărilor; aceasta însă mai mult pentru a se opune domnitorului habsburg, decât turcilor. În alte ţări, dinastiile colaborau cu popoarele lor; Habsburgii nutreau convingerea că popoarele nu pot colabora decât împotriva dinastiei. Ei şi-au căutat un aliat împotriva iniţiativei supuşilor lor, aliat pe care l-au găsit în Contrareformă.

Alianţa dintre dinastie şi iezuiţi i-a salvat pe Habsburgi şi a dus la înfrângerea protestantismului în Europa centrală; de asemenea, ea a dat tradiţiei "austriece" nota particulară pe care aceasta şi-a păstrat-o până la sfârşit. La fel ca şi clădirile pe care le-a construit, civilizaţia barocă austriacă era grandioasă, civilizaţia unei vieţi superficiale şi sterile pe dinăuntru: teatru, nu realitate. Ea era lipsită de integritate şi de caracter individual; în centrul ei stătea o frivolitate exasperantă. "Fără speranţă, dar şi fără seriozitate", a fost principiul conducător pe care epoca barocă l-a impus asupra lumii Habsburgilor. Sentimentele profun-

de îşi găseau exprimarea doar în muzică, cea mai puţin politică dintre arte; chiar şi aici, spiritul creator se zbătea să îşi depăşească limitele, iar aerul Vienei i-a fost mai prielnic lui Johann Strauss decât lui Mozart sau lui Beethoven. Habsburgii au învăţat de la iezuiţi răbdarea, subtilitatea şi arta spectacolului; nu au reuşit să înveţe sinceritatea şi spiritul creator.

Teritoriile germane au fost recâştigate în mod paşnic prin Contrareformă, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea: protestantismul a supravieţuit numai în câteva văi ale munţilor Carintiei. Fâşia îngustă a Ungariei habsburgice, cu Dieta sa aflată la Bratislava, a cedat la rândul său uşor. Ungaria centrală era paşalâc turcesc, exploatată fără milă de noii stăpâni. Teritoriile ungare de la est aveau statutul de principat independent sub suzeranitate turcească; aici, calvinismul rezistase, susţinut de otomani, pentru a se întoarce mai târziu împotriva Habsburgilor. Conflictul deschis a izbucnit în Boemia. Aici, nobilimea, ca şi stările din Ţările de Jos, a chemat calvinismul şi naţionalismul în sprijinul privilegiilor aristocratice. Spre deosebire însă de Ţările de Jos, Boemia nu avea o clasă mijlocie emergentă care să preschimbe apărarea privilegiilor într-o luptă pentru noi libertăţi. Nobilii Boemiei au invocat numele lui Hus, glorificând naţiunea cehă; în fapt, ei nu au depăşit niciodată stadiul de refuz al plăţii taxelor. Conflictul s-a transformat în război în 1618. Alarmată de abuzurile imperiale, Dieta Boemiei a refuzat să aleagă un Habsburg ca rege, în ciuda promisiunilor făcute anterior. În loc, ei au ales un principe german protestant care, teoretic, putea conta pe armata Uniunii calvine din Germania şi pe ajutorul socrului său, regele Angliei. Monarhia habsburgică părea să se dezintegreze: împăratul nu dispunea nici de bani, nici de oameni, iar cavaleria boemiană ajunsese la porţile Vienei. Succesul Boemiei a fost însă de scurtă durată: nobilimea nu era dispusă la sacrificii pentru a-şi apăra privilegiile, sau chiar existenţa; Iacob I, înecat în diplomaţia sa pacifistă, nu a putut fi convins de Camera Comunelor să trimită o armată în Boemia; Uniunea calvină a trimis un număr mic de forţe de sprijin, în timp ce Liga catolică venea masiv în ajutorul Habsburgilor. În 1620, Boemia istorică era distrusă în bătălia de la Muntele Alb. Tradiţia cehă husită era înlocuită de cultura cosmopolită barocă a Contrareformei. Nobilimea autohtonă era fie expropriată, fie trimisă în exil; două treimi din moşii şi-au schimbat stăpânii; iar aventurieri din toate colţurile Europei, pierde-vară pe la curtea împăraţilor Habsburgi, au pus bazele unei noi aristocraţii, imperiale. Coroana a devenit ereditară în linia habsburgică; Dieta, revitalizată prin aşa-zisa "constituţie revizuită" din 1627, şi-a pierdut drepturile, rămânând să asculte doar de cererile de bani ale Coroanei.

Bătălia de la Muntele Alb a hotărât caracterul Imperiului habsburgic. Până acum, Boemia şi Ungaria fuseseră asemănătoare, regate cvasiindependente; acum Boemia a devenit "teritoriu ereditar", ca şi domeniile germane, iar Ungaria a rămas singură. Naţiunea cehă era supusă. Boemia nu mai exista decât ca unitate administrativă. Şi, deşi atributul de "german" se plasa pe acelaşi nivel cu cel de "ceh", Boemia nu a devenit germană: ea a devenit "austriacă", adică cosmopolită sau fără personalitate. Victoria din 1620 a reprezentat o victorie a absolutismului, dar nu a centralismului. Habsburgilor le era teamă să unească popoare-

le, chiar şi atunci când ele se aflau sub stăpânirea lor, în plus, centralizarea statelor le-ar fi depăşit capacitatea administrativă. Forţa pe care o adunaseră pentru a supune Boemia s-a risipit într-o ultimă încercare de a aduce la ascultare Germania. Vechile ambiţii şi visuri trezite din nou, armatele imperiale au ajuns pe malurile Balticii. Intervenţia Franţei şi a Suediei a pus capăt însă acestor proiecte ale Habsburgilor; iar Pacea Westfalică, care a încheiat Războiul de treizeci de ani, a materializat ideea că Germania nu avea să îşi găsească unitatea prin Sfântul Imperiu roman. Verdictul mai avea şi o a doua faţetă: deşi lipsiţi de virtuţi imperiale, Habsburgii nu aveau să fie condamnaţi la moarte – ei vor rămâne mari ca stăpâni peste teritoriile lor dinastice. Casa de Austria a primit recunoaşterea europeană, nu numai ca deţinătoare a titlului imperial, ci în virtutea propriei sale puteri.

Elementul final în constituirea Monarhiei habsburgice s-a adăugat o dată cu recucerirea Ungariei. Habsburgii au fost împinşi la acţiune de o ultimă zvâcnire a vigorii otomane, care a condus la al doilea asediu turcesc asupra Vienei, în 1683. După eşecul lui, valul otoman s-a retras rapid, iar armata habsburgică a curăţat practic întreaga Ungarie de turci până la sfârşitul secolului al XVII-lea. Habsburgii mai aveau un motiv să se grăbească. Nobilii maghiari erau hotărâţi să evite soarta Boemiei: eliberaţi de turci, ei s-au revoltat împotriva Habsburgilor şi în 1707 l-au debarcat pe regele lor habsburg. Bătălia de la Muntele Alb nu s-a repetat totuşi: forţele habsburgice erau total angajate în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei şi nu puteau fi retrase pentru a-i supune pe nobilii unguri. A urmat în 1711 compromisul, unul dintre multele dintre Habsburgi şi Ungaria. Prin pacea de la Satu Mare, nobilii maghiari, conduşi de Alexander Károlyi, şi-au trădat liderul, pe Rákóczi, recunoscând ca rege pe domnitorul habsburg; în schimb, el recunoştea constituţia tradiţională şi privilegiile Ungariei. Aceasta îşi păstra astfel Dieta feudală, existenţa separată şi privilegiile clasei deţinătoare de pământuri. Mai presus de orice, ea îşi păstra *comitatul*, o instituţie unică în Europa, cu guvernare locală autonomă. Administraţia habsburgică se oprea la graniţele Ungariei; chiar şi în perioadele sale de domnie absolutistă, Ungaria a fost administrată de comitete alese din rândurile nobililor pământului, care nu aveau să ia niciodată măsuri împotriva propriilor interese şi privilegii. Direcţia evoluţiei viitoare a Ungariei era stabilită: Habsburgii erau recunoscuţi ca regi numai atâta vreme cât susţineau "independenţa" nobililor pământului. Alexander Károlyi, artizanul păcii de la Satu Mare, îşi salvase clasa socială punând în acelaşi timp bazele măreţiei familiei sale; două sute de ani mai târziu, descendenţii săi proclamau sfârşitul Monarhiei habsburgice într-o ultimă încercare de a salva Ungaria Mare.

Pacea de la Satu Mare a fost confirmată doisprezece ani mai târziu în Pragmatica Sancţiune, carta legală a Monarhiei habsburgice. Carol al VI-lea, împărat încă din 1711 şi care nu avea un urmaş pe linie bărbătească, dorea să evite ca teritoriile sale să împărtăşească soarta Imperiului spaniol, împărţit în bucăţi la care aspirase, între alţii, chiar şi el. Lege fundamentală, Pragmatica Sancţiune, promulgată de el, stabilea succesiunea în persoana fiicei sale; în plus, ea afirma

indivizibilitatea teritoriilor habsburgice. Monarhia habsburgică devenea un imperiu bine definit, în locul suitei de provincii conduse în mod accidental de același principe. Pentru a întări Pragmatica Sancțiune, Carol a cerut ca ea să fie confirmată de Dietele statelor aflate sub stăpânirea sa. Lucru simplu în "teritoriile ereditare", Boemia și statele germane, unde Dietele își pierduseră orice putere. Dieta ungară a insistat însă asupra unei noi recunoașteri a "drepturilor, libertăților și privilegiilor, imunităților, prerogativelor și obiceiurilor recunoscute" maghiare. În felul acesta, în Pragmatica Sancțiune apărea o contradicție, contradicția fundamentală a Imperiului habsburgic. Pentru Habsburgi, ea reprezenta baza legală a unității Imperiului; pentru maghiari, ea era confirmarea legală a privilegiilor lor, adică a existenței separate a Ungariei și în consecință a lipsei de unitate a Imperiului.

Pragmatica Sancțiune nu i-a asigurat Mariei Terezia o succesiune liniștită. În 1740, supraviețuirea Monarhiei habsburgice era la fel de nesigură cum fusese în 1618. Regele Prusiei a început să emită pretenții asupra Sileziei și, prin cucerirea ei, a schimbat echilibrul dintre popoarele germane și negermane din teritoriile coroanei Boemiei; a fost ales împărat un principe care nu făcea parte din Casa de Habsburg, principele elector al Bavariei; armatele franceze au invadat Boemia și au ocupat Praga. Maria Terezia a folosit aceleași arme ca și înaintașii săi: răbdarea și perseverența, o armată profesionistă și o politică a alianțelor înțelepte. Nu a încercat să facă apel la sprijinul supușilor săi. Unica încercare de a apela la patriotism și apariția ei dramatică în Dieta maghiară în 1741 s-au soldat cu un eșec. Este adevărat, nobilii maghiari s-au declarat gata să moară pentru regele lor, adică pentru Maria Terezia. Dar nu erau dispuși să îi plătească taxe, în plus însăși declarația lor de loialitate afirma implicit nerecunoașterea vreunui alt rege decât cel al Ungariei și lipsa lor de preocupare pentru unitatea domeniilor Habsburgilor. Criza din 1618 le lăsase Habsburgilor convingerea că între supușii lor nu putea exista cooperare decât împotriva dinastiei; cea din 1740 întărea credința că apelul la sprijinul popoarelor nu numai că nu aducea nici un beneficiu, dar el avea să fie chiar exploatat în încercarea de a smulge concesii distrugătoare. După ce își va fi înfrânt inamicii din exterior, Maria Terezia avea să treacă la crearea unui imperiu unitar.

Carol al VI-lea dăduse domeniilor habsburgice o unitate legală; Maria Terezia avea să transpună această unitate în practică. La urcarea ei pe tron, provinciile erau totul, iar centrul nimic; curtea și armata reprezentau de fapt "Imperiul". Maria Terezia a dat imperiului său sistemul birocratic fără de care existența sa ca mare putere ar fi devenit imposibilă. Cancelaria Boemiei a fost abolită, iar la Viena a fost înființată o direcție centrală; agenții acestui organism central, independent față de Dietele provinciilor, supravegheau activitatea administrațiilor locale. Marii posesori de pământuri continuau să își exercite "jurisdicția patrimonială", asupra țăranilor, sistem care a supraviețuit până în 1848. Valoarea lui era mai degrabă financiară, decât politică; în realitate, mulți nobili îl angajau pe agentul imperial ca să le reprezinte interesele legale. *Kreishauptmann*, subprefectul de *gubernium*, a devenit piatra de temelie a structurii Imperiului creat

de Maria Terezia, un compromis oficial între funcţia de intendent şi cea de prefect. Ca şi în Franţa Bourbonilor, provinciile au continuat să existe; ca şi în Franţa Napoleonilor, subprefectul avea puteri peste o unitate nouă, artificială, *gubernium*. Magnaţii teritoriali şi-au pierdut întreaga putere; pentru a o recăpăta, vor deveni ceva mai târziu patrioţi provinciali şi chiar, pentru un timp, liberali.

Sistemul creat de Maria Terezia era strict imperial, şi chiar "austriac", adică fără un caracter naţional definit. Cei mai mulţi dintre membrii Cancelariei imperiale de la Viena şi o mare parte a subprefecţilor de *gubernium* erau germani: primeau o educaţie germană şi utilizau limba germană ca limbă oficială între ei. Dar dacă li s-ar fi spus că îndeplinesc o misiune cu caracter "german", s-ar fi arătat surprinşi. Şi totuşi, odată trezit spiritul naţional, birocraţia germană a adăugat moştenirii Habsburgilor şi naţionalismul german; iar Habsburgii înşişi au început să se întrebe dacă nu cumva erau o dinastie germană.

Ungaria a scăpat de reformele Mariei Terezia, protejată încă o dată de dificultăţile în plan extern ale Habsburgilor. Nici Maria Terezia nu îşi putea permite o bătălie de la Muntele Alb. Astfel, Ungaria şi-a putut păstra o Cancelarie proprie şi o administraţie autonomă, în afara controlului agenţilor imperiali. Intenţia Mariei Terezia era de a submina poziţia privilegiată a Ungariei prin intruziuni gradate. După sfârşitul Războiului de şapte ani, nu a mai convocat niciodată Dieta maghiară; nu a întreţinut o curte maghiară separată şi aristocraţii unguri au fost atraşi către Viena, unde au început să capete un caracter cosmopolit, austriac. Din punct de vedere economic, Ungaria era tratată în mod mercantil, ca o colonie austriacă. Pentru că deţinătorii de pământuri maghiari nu plăteau taxe, Ungaria trebuia să plătească taxe grele pe mărfurile importate din restul provinciilor habsburgice; şi, pentru ca sursele de venituri provenite din aceste taxe să nu sece, Ungariei i se interzicea să importe bunuri din orice altă parte, sau să şi le producă singură. Sistemul acesta era pe placul aristocraţiei maghiare; pauperizarea ţării reprezenta un preţ mic pentru menţinerea privilegiilor lor. Cu fiecare pas înainte făcut în teritoriile ereditare, Ungaria îşi întărea statutul de excepţie, atât din punct de vedere politic, cât şi social. Dacă Maria Terezia a fost adevăratul fondator al Imperiului austriac, atunci, prin faptul că s-a oprit cu reforma la graniţele Ungariei, ea a devenit şi fondatorul Dualismului.

Iosif al II-lea urmărise cu multă nerăbdare precauţiile şi compromisurile mamei sale. La moartea ei, în 1780, a purces de îndată să ducă la o îndeplinire logică planul ei de a face din Imperiu un stat egalitar centralizat. A refuzat să fie încoronat rege al Ungariei, să recunoască privilegiile maghiare sau să convoace Dieta; *comitatele* au fost desfiinţate şi Ungaria trecută sub controlul birocraţilor germani. Iosif al II-lea nu a pus nici o clipă la îndoială caracterul Imperiului său: acesta avea să fie un stat german. El a spus: "Sunt împăratul *Reich*-ului german; în consecinţă, toate celelalte state aflate sub stăpânirea mea sunt provincii ale lui". Tot el a rupt legătura Habsburgilor cu Biserica de la Roma. Au fost desfiinţate multe mănăstiri; protestanţii şi evreii au fost eliberaţi de obligaţiile lor; iar Biserica, lipsită de poziţia sa privilegiată, a trecut sub controlul statului, un control mai strict decât cel impus de Napoleon asupra Bisericii franceze în 1801.

Gândirea seculară putea măcar începe să existe; în Boemia, tăciunii aproape stinşi ai protestantismului s-au înteţit; în plus, eliberându-i pe evrei, Iosif al II-lea a asigurat existenţa celor mai loiali dintre austrieci. Singuri evreii nu erau afectaţi de conflictul dintre pretenţiile dinastice şi cele naţionale: ei erau austrieci fără rezerve.

Reformele agrare ale lui Iosif al II-lea au contribuit încă şi mai mult la formarea viitorului caracter al teritoriilor habsburgice: de aici a rezultat totul, chiar şi Europa centrală şi răsăriteană a zilelor noastre. Abolirea şerbiei făcea parte din arsenalul obişnuit al despoţilor luminaţi; aproape singur, Iosif al II-lea a adus emanciparea şerbilor, fără a slăbi legătura lor cu pământul. În sensul strict al cuvântului, şerbia (adică sistemul conform căruia ţăranii erau doar nişte bunuri ataşate moşiei) exista numai în Boemia şi în Ungaria; pe teritoriile germane, ţăranii erau oameni liberi, chiar dacă îşi aveau pământurile pe feudele nobililor. Iosif al II-lea a abolit şerbia în adevăratul sens al cuvântului, la fel ca şi majoritatea principilor germani (deşi Prusia chiar şi pentru aceasta a trebuit să aştepte perioada lui Stein); dar peste tot în Germania, şi chiar şi în reformele lui Stein, eliberarea ţăranilor din şerbie s-a făcut simultan cu eliberarea pământului de ţărani. Aceştia nu primeau nici protecţie, nici posesiuni; numai cei mai bogaţi îşi puteau păstra pământul; ţăranii săraci erau "evacuaţi" de pe moşii, devenind muncitori lipsiţi de pământ. Iosif al II-lea a făcut imposibilă această "evacuare" (*Bauernlegung*). Maria Terezia pusese deja bazele unui registru în care erau înscrise separat proprietăţile nobililor şi ale ţăranilor – pământuri dominicale şi rustice, în jargonul juridic al timpului. Iosif al II-lea a interzis pentru totdeauna nobilimii să achiziţioneze terenuri "rustice", asigurând "rusticilor" protecţia proprietăţii. Motivul său principal a fost, fără îndoială, acela de a împiedica creşterea proprietăţilor "dominicale", care plăteau mai puţine taxe, iar în Ungaria deloc; efectul a fost, totuşi, acela de protejare a ţărănimii. Terenurile rustice au rămas împovărate de *robotă*, sau clacă; aceasta a rezistat până în 1848. Şi ţăranul care locuia pe pământul "dominical" mai avea de aşteptat până la obţinerea măsurilor de protecţie pentru proprietatea sa. Dar pasul decisiv fusese făcut. Pătura ţărănească obţinuse un tip de protecţie pe care în restul Europei nu-l va mai câştiga decât Revoluţia franceză. Chiar dacă ţăranii săraci continuau să îşi vândă bunurile şi să părăsească moşiile, în special după 1848, ei nu puteau vinde decât ţăranilor mai avuţi, nu nobililor, mari sau mici. Proprietatea migra în interiorul aceleiaşi clase, nu de la o clasă la alta. De aceea, peste tot acolo unde a domnit legea habsburgică, comunităţile ţărăneşti au supravieţuit[1] şi, o dată cu ele, comunităţile ţărăneşti. Din punct de vedere politic, Monarhia habsburgică a rămas un stat despotic; din punct de vedere social însă, ea s-a aflat mai aproape de Franţa revoluţionară decât Prusia, sau chiar decât statele din vestul Germaniei. Mai mult, în secolul al XIX-lea, o dată depăşit despotismul, chiar şi ideile politice franceze au găsit aici un ecou, mai degrabă decât în Germania – liderii intelectuali ai Monarhiei habsburgice îşi aveau rădăcinile, ca şi radicalii francezi, în pătura ţăranilor liberi.

[1] Ceea ce nu se aplica nordului Italiei, unde tot pamântul era în posesia nobililor, iar aşa-zişii ţărani erau, în realitate, doar fermieri care plăteau chirie, ca în Anglia modernă. Aceasta este, fără îndoială, premisa principală a dezvoltării industriale a nordului Italiei.

Şi totuşi, Monarhia habsburgică era foarte departe de Franţa iacobină; şi pentru acest lucru tot Iosif al II-lea a fost responsabil. De pe urma sistemului lui agrar a beneficiat, în mod paradoxal, marea aristocraţie, clasa care a dat Imperiului habsburgic aerul său special. Protecţia proprietăţii ţărăneşti lovea în mica nobilime, împiedicând acumularea treptată a marilor moşii. Dar marile moşii erau gata formate şi creşteau în detrimentul celor ale micilor nobili. Toate schimbările către o economie monetară l-au afectat pe micul nobil, silit să risipească sumele mici pe care le primise; marii nobili primeau sume mari, cu ajutorul cărora se transformau în capitalişti. Cu excepţia Ungariei, nu a existat nicăieri o clasă de junkeri semnificativă; şi chiar şi acolo, după 1848, nobilimea maghiară a urmat un alt drum decât cel parcurs de junkerii prusaci. Astfel, Monarhia habsburgică a păstrat în putere două clase sociale aflate pretutindeni altundeva în declin: marea aristocraţie, care a făcut ca Imperiul să fie mai conservator decât restul Europei centrale, şi ţărănimea deţinătoare de pământ, care îl făcea mai radical. Ambele clase asigurau echilibrul cu capitalismul urban, tipic pentru liberalismul secolului al XIX-lea de oriunde altundeva. Iosif al II-lea avusese în intenţie să facă din imperiul său un stat german; reformele sale agrare au întârziat victoria clasei sociale şi a sistemului economic care se constituiau în purtătorii de drapel ai naţionalismului german. Ţăranii nu părăseau moşiile în aceeaşi proporţie impresionantă ca în Germania, ca să nu mai vorbim de Anglia; de aceea, industria austriacă a avut mai mult de aşteptat până la apariţia mâinii de lucru ieftine oferite de proletariatul lipsit de pământ. Industria înapoiată, protejată de tarife prohibitive şi alte măsuri asemănătoare, a izolat Austria de *Zollverein* (Uniunea Vamală Germană). Nu se cuvine să acceptăm acest motiv ca singurul pentru care Habsburgii au eşuat în încercarea lor de a ţine ritmul în cursa pentru putere. Succesele industriale austriece au avut la bază meşteşugurile şi îndeletnicirile din Boemia; iar Monarhiei habsburgice i-au lipsit cantităţile mari de cărbune care a constituit secretul forţei secolului al XIX-lea. Cei doi factori au acţionat împreună; greutatea şi ordinea lor sunt greu de evaluat. Ca şi în Franţa, lipsa cărbunelui şi lipsa unui proletariat fără pământ s-au combinat, ducând la un rezultat unic; iar în secolului al XIX-lea, Franţa şi Monarhia habsburgică, cele două mari puteri tradiţionale ale Europei, s-au plecat în faţa furnalelor de pe Ruhr.

Activitatea lui Iosif al II-lea reprezintă o realizare uimitoare în filosofia Iluminismului, dovadă a forţei structurii imperiale. Iosif al II-lea s-a amestecat în toate lucrurile, mari sau mici; a fost Convenţia într-un singur om. Slăbiciunea lui a fost izolarea. Politica lui nu s-a bucurat de sprijinul unei clase revoluţionare. Apărut după o mare revoluţie, Napoleon s-a putut baza pe ţăranii francezi; Iosif al II-lea a condamnat Revoluţia franceză afirmând: "Eu sunt rege prin profesie", şi exprimând astfel contradicţia care stătea la baza operei sale. Ţelul său nu putea fi îndeplinit decât printr-o revoluţie; dar revoluţia avea să distrugă dinastia. Aşa stând lucrurile în momentul acela, nobilii şi-au apărat privilegiile, ţăranii superstiţiile, iar domnia lui Iosif a devenit o serie de acte contrarevoluţionare. Rezistenţa cea mai înverşunată, culminând cu revolta, a venit din Ungaria, unde afirmarea drepturilor tradiţionale a dat un aer superficial de liberalism apărării

privilegiilor sociale. Chiar şi în Boemia, nobilimea imperială, importată de Habsburgi, şi-a mascat ostilitatea faţă de reforma socială într-o demonstraţie de patriotism boemian, în timp ce în anticamerele Habsburgilor descendenţii aventurierilor germani, scoţieni sau spanioli schimbau în mod ostentativ cele câteva cuvinte cehești pe care le învăţaseră cu greu de la grăjdari. Politica Boemiei din secolul al XIX-lea îşi făcea primele repetiţii.

Iosif al II-lea a murit în 1790: refuzând până la sfârşit compromisul, s-a încăpăţânat să susţină că eşecul său a fost total. Succesorul lui, Leopold al II-lea, era mai puţin dăruit teoriei. El a reinstaurat *robota*, pe care Iosif al II-lea o abolise în 1789; restul reformelor agrare ale lui Iosif au rămas în vigoare. Leopold s-a arătat dispus să se lase încoronat ca rege al Boemiei, fără să modifice "constituţia revizuită" din 1627, sau să restaureze Cancelaria Boemiei. Concesiile pe care le-a făcut, ca şi revolta anterioară, au fost reale numai în Ungaria. A fost convocată Dieta, iar privilegiile separate ale Ungariei au fost reformulate încă o dată, oficial; a fost reinstaurată în mod special administrarea autonomă a comitatelor. Aceasta a fost concesia decisivă. Leopold nu şi-a luat în serios promisiunea de a convoca Dieta o dată la fiecare trei ani, iar succesorul lui a ignorat promisiunea până în 1825. Aceste perioade de monarhie absolutistă ar fi putut pune stavilă dezvoltării separatismului maghiar, dar nu au putut da acestei dezvoltări o direcţie contrară, atâta vreme cât problemele locale scăpau de sub controlul imperial. *Comitatele* au ţinut în viaţă Ungaria aristocratică; mai mult, deşi obligate să aplice reformele agrare ale lui Iosif al II-lea, ele s-au purtat cu mănuşi cu proprietarii de pământuri, păstrând nobilimea maghiară pe domeniile sale până în 1848. Încă o dată, criza urma tipicul obişnuit: dinastia şi Ungaria privilegiată refuzaseră confruntarea pe viaţă şi pe moarte. Se încheiase un nou compromis, plătit de poporul ungar.

Şi la scară mai mare evenimentele au urmat tipicul obişnuit. Încă din vremea lui Carol al V-lea, Monarhia habsburgică se confruntase cu pericole externe în prima jumătate a veacului şi cu dificultăţi de ordin intern în cea de a doua jumătate. Moartea prematură a lui Leopold, în 1792, a lăsat problemele Imperiului pe umerii fiului său, neîndemânatic şi lipsit de experienţă, Francisc al II-lea, ultimul sfânt împărat roman şi primul împărat al Austriei. Probleme iute lăsate în umbră de războaiele cu Franţa, care au început în 1792 şi au durat, cu întreruperi, până în 1814. Termenii "reformă" şi "iacobinism" au devenit interşanjabili. Războiul a adus Habsburgilor o mulţime de nenorociri. Au fost daţi afară din Italia şi din Renania; Viena a fost de două ori ocupată de armatele franceze; iar în 1806, Napoleon, devenit arbitrul politic al statelor germane, l-a silit pe Francisc să renunţe la coroana Sfântului Imperiu roman de naţiune germană. Noilor forţe Francisc le-a opus arme vechi – răbdarea şi încăpăţânarea, armatele profesioniste şi politica alianţelor. Habsburgii, dinastie reformatoare în secolul al XVIII-lea, au devenit campionii conservatorismului; iar apărarea poziţiei familiei lor s-a contopit cu interesul general al stabilităţii europene. Încă o dată, şi din nou fără intenţie, Habsburgii aveau o misiune: aceea de a apăra Europa în faţa revoluţiei aşa cum o apăraseră odată, teoretic, de turci. În perioada de vârf a epocii napoleoniene au început să se trezească ecourile stinse ale ambiţiilor de început ale Habsburgilor: în războiul din 1809, Francisc s-a proclamat eliberatorul

Germaniei şi conducătorul naţiei germane. Războiul s-a încheiat cu o înfrângere catastrofală, iar Francisc a fost bucuros să poată reintra în graţiile lui Napoleon fluturând mult mai familiara armă a mariajului. Ultimul război de eliberare nu a fost câştigat graţie entuziasmului popular, ci cu ajutorul armatelor de ţărani, obişnuiţi cu o disciplină aspră, ca şi printr-o colaborare silită între marii aliaţi, prelungită numai atât cât să îi permită lui Napoleon să se prăbuşească singur, datorită prea marii sale energii.

La finalul războiului, în 1814, Francisc domnea deja de mai bine de douăzeci de ani. Reuşise să îşi păstreze măreţia dinastică în luptă şi nu dorea nimic mai mult nici pentru timp de pace. Detesta schimbarea, iniţiativa populară şi, în general, orice amestec al evenimentelor cotidiene în afacerile politice. Conservatorismul său înceta atunci când era vorba de privilegiile maghiare, care îi ştirbeau autoritatea imperială; şi intenţiona să continue a submina poziţia Ungariei, îngheţată sub predecesorii săi. Odată pacea reinstaurată în Europa, domnitorul habsburg se putea întoarce, după toate aparenţele, la vechea bătălie împotriva dezintegrării statului; ofensiva lentă şi sporadică a puterilor imperiale împotriva drepturilor tradiţionale, ca şi a excepţiilor, va reîncepe. Secolul al XIX-lea adăuga o temă nouă istoriei Monarhiei habsburgice: popoarele Imperiului începeau să nutrească dorinţe şi ambiţii proprii, care se vor dovedi până la urmă incompatibile una cu cealaltă şi cu ideea de supravieţuire a dinastiei. Habsburgii ocupau încă centrul scenei, dar erau nevoiţi să zâmbească condescendent celorlalţi actori pentru ca, în final, să accepte câte o mână de ajutor şi din partea figuranţilor.

Germani.
Maghiari.
Cehi.
Slovaci.
Croati.
Sârbi.
Slovani.
Italiani.
Români.
Polonezi.
Malorusi
RUSIA
GERMANIA
BOHEMIA
MORAVIA
Dunărea
ELVETIA
TIROL
CARINTIA
UNGARIA
TRANSILVANIA
ROMANIA
SERBIA
BOSNIA
ITALIA
MARE ADRIATICA
NATIONALITĂTI din MONARHIA HABSBURGICĂ
J.H. Herrabin.

CAPITOLUL DOI

POPOARELE[1]

Auzind vorbindu-i-se despre un patriot, Francisc I a răspuns iritat: "Da, dar este el patriot şi pentru mine?" Împăratul era excesiv de meticulos. Austria era o organizaţie imperială, nu o ţară; iar faptul de a fi austriac presupunea eliberarea de sentimente naţionale, nu calitatea de a avea o naţionalitate. Începând cu Bătălia de la Muntele Alb şi până în vremea Mariei Terezia, "Austria" a fost întruchipată de aristocraţia teritorială, de "magnaţi". Aceştia, chiar şi atunci când erau germani, se considerau nu germani, ci austrieci, tot la fel cum nobilii prusaci se considerau în exclusivitate prusaci. În Boemia, unde se găseau cele mai întinse domenii, nobilii erau mai mult decât oriunde departe de sentimentul apartenenţei locale; căci aici, marii aristocraţi erau simple creaţii habsburgice din perioada Războiului de 30 de ani. Chiar şi magnaţii unguri, familiile Esterházy, Károlyi, sau Andrássy, aveau rădăcini prea puţin adânci: importanţa şi-o datorau tot sprijinului Habsburgilor, acordat după salvarea Ungariei de turci şi după înăbuşirea rebeliunii lui Rákóczi. O nobilime autohtonă exista numai în Galiţia şi în Italia: magnaţii polonezi nu îşi datorau mărirea Habsburgilor şi nu uitau nici o clipă că erau polonezi, deşi ţăranilor le interziceau să folosească acest nume. Nobilii italieni erau cosmopoliţi, dar lumea lor era Italia. Cu excepţia Galiţiei şi a Italiei, Imperiul austriac era o imensă grupare de Irlande, doar că, spre deosebire de nobilii irlandezi, care îşi aveau totuşi rădăcinile în Anglia, nobilimea austriacă nu avea altă casă decât curtea imperială.

Nobilimea austriacă trăia într-un cerc închis: reprezentanţii săi cei mai de vază nu îşi cunoşteau decât propria clasă, se căsătoreau exclusiv înăuntrul ei şi vorbeau limba cosmopolită de la curte – mai întâi franceza sau italiana, ceva mai târziu germana. Széchényi, "cel mai de seamă dintre maghiari", îşi ţinea jurnalul intim în limba germană şi chiar şi în secolul XX, Mihály Károlyi, ultimul mare aristocrat ungur, vorbea franţuzeşte şi nemţeşte mai bine decât ungureşte. Din această clasă proveneau ofiţerii cu ranguri înalte, diplomaţii şi cei câţiva mari miniştri de stat; ei împărţeau dreptatea pe domeniile lor feudale şi, înaintea

[1] Referirile din capitolul de faţă se vor clarifica prin referire la detaliile asupra structurii naţionale a fiecărei provincii, prezentate în Anexă.

încercărilor de centralizare ale Mariei Terezia şi ale lui Iosif al II-lea, se ocupau şi de administrarea Imperiului. Monarhia le oferea nobililor posibilitatea de a îşi exploata ţăranii şi, în schimb, nobilii susţineau Monarhia. Tentativele reformatoare ale Monarhiei ameninţau însă situaţia aristocraţilor. Centralizarea le ameninţa independenţa; reforma agrară le punea în pericol privilegiile economice; iar extinderea birocraţiei imperiale distrugea monopolul administraţiei locale. În consecinţă, în secolul al XIX-lea, aristocraţia a fost nevoită să îşi apere privilegiile tradiţionale în faţa Monarhiei, chiar dacă aceste privilegii însele erau o creaţie a Monarhiei. Ca şi garnizoana irlandeză, aceşti proprietari de pământuri, înstrăinaţi în spirit şi adesea străini de loc, şi-au asumat atitudini liberale şi chiar naţionaliste. Dar nu au uitat niciodată că existenţa lor era legată de cea a Monarhiei: chiar dacă dădeau semne de rezistenţă, reveneau întotdeauna la curte, dezamăgindu-şi în repetate rânduri aliaţii liberali sau naţionalişti. În ciuda frondelor lor ocazionale, marii proprietari de pământuri au rămas până la sfârşit piatra de temelie a Monarhiei habsburgice.

Dar, după ce Maria Terezia a înfiinţat Cancelarie Aulică şi de Stat la Viena, a apărut o altă clasă care putea emite pretenţia de a fi eminamente "austriacă": birocraţia, adică toţi aceia implicaţi în organizarea imperială. La rândul ei, această clasă avea mai mult decât o singură provenienţă naţională sau socială. O parte dintre membrii ei erau mari aristocraţi, unii maghiari, alţii, precum contele Francisc Anton Kolowrat, chiar cehi. Cei mai mulţi erau germani, proveniţi din comunităţile urbane. Deşi aveau titluri nobiliare, ei aparţineau, cu o sintagmă austriacă, celei de "a doua societăţi". Birocraţii nu aveau slăbiciune nici pentru patriotismul local, nici pentru privilegiile aristocratice; idealul lor era un imperiu uniform, condus conform principiilor iluministe. Ca şi Iosif al II-lea, modelul lor suprem, nu erau nişte fanatici naţionalişti; dar nici nu îşi închipuiau că Imperiul ar putea fi vreodată altceva decât un stat german. Inevitabil, germana a devenit limba administraţiei centrale; în aceeaşi ordine logică, ea a devenit şi limba administraţiei locale, odată aceasta intrată sub control centralizat. Birocraţii imperiali aveau o sarcină culturală şi centralizatoare: ei trebuiau să răspândească Iluminismul. Şi acest lucru contribuia, la rândul său, la o extindere a Germaniei. Nu exista altă limbă pentru cultură: nu existau opere literare, filosofice, sau chiar de agronomie, în altă limbă decât germana; nu existau învăţaţi decât în universităţile germane şi nici o altă sursă de inspiraţie culturală decât Germania. În exact acelaşi mod Macaulay, om nu lipsit de spirit liberal şi naţional, nutrea convingerea că nivelul cultural în India putea fi ridicat de către indienii care îl citeau pe Shakespeare şi studiau doctrinele Revoluţiei glorioase*.

Dar ceea ce făcea ca birocraţia să fie germană era mai mult decât cultura. De multe ori prin origini, dar întotdeauna prin angajament, birocraţii erau orăşeni; iar oraşele Monarhiei habsburgice erau toate germane în spirit. Monarhia habsburgică a fost predominant agrară. Istoria celor câtorva oraşe istorice care se născuseră odată în ţară fusese întreruptă: a Pragăi ceheşti de Habsburgi, a Budapestei maghiare de otomani. Ceea ce rămăsese erau simple centre de schimb,

* Revoluţia din iulie din 27-29 iulie 1830 din Franţa – "Cele trei zile glorioase" (n.red.)

unele special înfiinţate de Habsburgi, altele care se dezvoltaseră treptat cu ajutorul negustorilor întreprinzători, toate de limbă şi cultură germană. Praga, Budapesta, Zagreb, Brno, Bratislava erau la fel de germane ca şi Innsbruck şi Linz, până într-atât încât aveau şi nume germane: Praga (pentru Praha), Ofen, Agram, Brünn, Pressburg[2]. În 1815, în Praga locuiau 50.000 de germani şi numai 15.000 de cehi; chiar şi la 1848, lumea bună de pe stradă vorbea numai nemţeşte, iar dacă cereai îndrumări în ceheşte riscai un răspuns insultător. În Budapesta, maghiarii au reprezentat doar puţin mai mult de o treime din populaţia oraşului până către 1848; în anii 1820, aici existau două ziare de limbă germană, dar nici unul unguresc; iar consiliul orăşenesc al Budapestei şi-a efectuat toate tranzacţiile în limba germană până în anii 1880. Cu toate acestea, şi Praga şi Budapesta erau capitale ale unor naţiuni în plin proces de revitalizare. Oraşele mai mici au rămas germane pentru mai multă vreme, unele, precum Brno, până în secolul XX. Aici din nou singurele excepţii le-au constituit Galiţia şi nordul Italiei, anexate prea târziu pentru a mai fi incluse în modelul habsburgic. La Cracovia şi Lvov, polonezii predominau, iar comercianţii erau evrei, nu nemţi. Italia fusese locul de naştere în Europa modernă atât al comerţului, cât şi al vieţii urbane: oraşele italiene nu aveau nevoie de nemţi pentru a le înfiinţa.

Caracterul german al oraşelor avea prea puţin de-a face cu rasa. Parte din locuitorii oraşelor erau importuri habsburgice, venite din Germania; mulţi erau migratori veniţi de la ţară. Termenul de "german" definea o clasă. El includea în principal pe comercianţi: vânzători, neguţători, meşteşugari sau cămătari. De aici, el s-a extins la toţi aceia care practicau meseriile urbane – scriitori, profesori, funcţionari, avocaţi. Fiul mai întreprinzător al unui ţăran ceh, român sau sârb, care venea la oraş, învăţa o meserie germană şi vorbea nemţeşte cu ceilalţi negustori; copiii lui disprețuiau dialectul tatălui, iar nepoţii, ajunşi cu bine în ierarhia slujbelor de stat, uitau că fuseseră vreodată altceva decât orăşeni şi germani. Astfel, oraşele erau în acelaşi timp insule de cultură germană şi de loialitate faţă de Imperiu. Nu ar fi avut nici un sens pentru aceşti oameni să poarte de grijă libertăţilor provinciale, privilegii exclusive ale nobilimii deţinătoare de pământuri. Conflictul dintre monarhia centralizată şi provincii era în felul acesta un conflict între clasa mijlocie urbană şi aristocraţia teritorială; ceea ce, la rândul său, apărea ca un conflict între dominaţia germană şi diversitatea naţională. Desigur că şi clasa mijlocie germană îşi avea conflictul ei cu Monarhia. Deşi ei erau cei ce sprijineau Imperiul, doreau un Imperiu bazat pe principii "liberale", după cum aveau să fie denumite în secolul al XIX-lea. Nu se împăcau cu influenţa pe care o avea la curte aristocraţia; doreau să aibă un cuvânt de spus în politică, precum şi în administraţie; în plus, detestau sistemul financiar risipitor şi încâlcit al Habsburgilor. Dar toate aceste nemulţumiri nu ameninţau existenţa Imperiului; ele constituiau doar dispute legate de viteza cu care el trebuia să înainteze pe calea centralizării şi a Reformei. Birocraţii germani şi capitalişti erau şi aveau să rămână imperiali.

---

[2] Bratislava avea, de asemenea, şi un nume unguresc: Pozsóny.

Clasa aceasta era, totuşi, numai un *pays légal* al germanilor, iar în decursul secolului al XIX-lea avea să piardă ritmul faţă de conaţionalii săi. Ultimul secol de istorie habsburgică a fost dominat de probleme naţionale; iar prima dintre aceste probleme, din punct de vedere cronologic, a constituit-o naţionalismul germanilor. El nu a ameninţat de la bun început existenţa dinastiei, încercând numai să schimbe caracterul Imperiului, poate doar să-l dezvolte. Sfântul împărat roman era denumit în mod universal, deşi cam familiar, "împăratul german"; iar Imperiul era cunoscut încă din secolul al XV-lea ca "Sfântul Imperiu roman de naţiune germană". Între 1806 şi 1815, Germania nu a existat; după 1815, supuşii germani ai Habsburgilor au devenit încă o dată membri ai "Confederaţiei germane". Mai mult, cultura Imperiului era pretutindeni germană, cu excepţia aceleia cosmopolite de la curte; universităţile erau germane; s-a putut afirma mai târziu că germana era "limba de stat" austriacă. Până şi guvernarea reprezentativă, revendicarea liberală clasică, avea să întărească poziţia germanilor. Aceştia, deşi nu constituiau decât o treime din populaţie, plăteau două treimi din taxele directe; iar la nivel de individ, germanii plăteau de două ori mai mult decât italienii sau cehii, de aproape cinci ori mai mult decât polonezii şi de şapte ori mai mult decât croaţii sau sârbii. De aceea, accesul limitat la vot bazat pe sistemul de impozitare, care constituia programul universal liberal, avea să aibă ca rezultat un parlament cu un caracter predominant german. Germanii s-au găsit într-o dilemă numai atunci când dezvoltarea naţionalismului a dus la nevoia unui stat naţional unitar. Unii au adoptat o poziţie extremistă, cerând răsturnarea Habsburgilor, în favoarea unei Germanii naţionale; alţii, la fel de categorici, au propus unirea într-o Germanie naţională a tuturor domeniilor habsburgice, incluzând până şi Ungaria. Cei mai mulţi însă au plecat de la premisa că Germania va rămâne între hotarele Confederaţiei germane, care includea Cehia şi Slovenia, dar nu Ungaria. Această premisă s-a dovedit falsă în 1866, când germanii din Austria au fost excluşi din Germania naţională şi a început un conflict al loialităţilor. Acum însă, germanii nu se mai puteau întoarce atât de uşor împotriva Habsburgilor. Restul etniilor din cuprinsul Imperiului începuseră să capete glasuri proprii, emiţând pretenţii mai degrabă împotriva germanilor decât a împăratului. Spargerea Imperiului habsburgic le-ar fi adus poate germanilor un lucru pe care şi-l doreau – includerea într-un stat naţional german. Dar ea le putea aduce în schimb şi ceva mult mai rău – pierderea unei poziţii privilegiate pe nişte teritorii care le aparţineau prin tradiţie. Astfel, germanii au rămas sfâşiaţi între două feluri de loialităţi: cu siguranţă nu "austrieci" fără rezerve, ca marii posesori de pământuri şi marii capitalişti, dar în acelaşi timp cu speranţa că Imperiul mai putea fi transformat încă într-un imperiu "al lor".

Monarhia habsburgică a începutului secolului al XIX-lea se sprijinea deci pe doi piloni: marea aristocraţie şi pătura superioară, germană, a clasei mijlocii. Existenţa sa era neliniştită, dar nu ameninţată de sentimentul german tot mai răspândit, vag liberal şi naţional. Acest echilibru stătea sub ameninţarea altor două forţe care cereau schimbarea caracterului şi, din când în când, chiar sfârşitul Monarhiei: naţionalismul tradiţional al micii nobilimi din Ungaria şi

Croaţia şi naţionalismul înnoitor al comunităţilor ţărăneşti. Istoria politică unică a Ungariei avusese un rezultat în plan social, remarcabil în Europa, unic în contextul Monarhiei habsburgice: supravieţuirea micilor proprietari de pământ. În Boemia şi în teritoriile germane, între marele aristocrat şi ţăran nu se afla nimic. În Ungaria, dintr-o populaţie de zece milioane, o jumătate de milion erau "nobili". Aceste jumătăţi de milion constituiau "naţiunea maghiară". Ca şi "german", "maghiar" era un termen care definea o clasă: pe posesorii de pământuri scutite de taxe, care participau la adunările regionale şi la alegerile pentru Dietă[3]. Proprietăţile acestor nobili variau de la moşiile mari, aproape la fel de întinse ca ale magnaţilor, la cele mici, inferioare ca dimensiuni celor ale majorităţii ţăranilor. Aproape o treime a nobilimii deţinea proprietăţi care aduceau o oarecare bunăstare şi profituri; acestea erau familiile care compuneau "Ungaria milenară". Sintagma a dominat întregul secol, ca şi trei sferturi din perioada de stăpânire otomană; ea afirma vechimea şi unicitatea Ungariei, plecând de la premisa că ea era încorporată în privilegiile posesorilor de pământuri. În secolul al XIX-lea, patriotismul tradiţional a luat chipul naţionalismului modern, iar apărarea conservatoare a drepturilor tradiţionale s-a transformat într-o afirmare a principiilor liberale. Realitatea rămânea aceeaşi: pretenţia nobilimii la o poziţie privilegiată. Această mică nobilime nu făcuse însă niciodată mai mult decât să recunoască dominaţia habsburgică; privilegiile lor constituiau obstacole în calea instaurării controlului imperial în administraţie, în alcătuirea legilor sau în sistemul de impozitare. În trecut, fuseseră în repetate rânduri părăsiţi de magnaţi, care îşi construiseră uneori averile acţionând ca mediatori între Habsburgi şi Dieta ungară, cel mai adesea ca agenţi habsburgici. Evenimentul principal în istoria Ungariei în secolul al XIX-lea a fost compromisul încheiat între magnaţi şi mica nobilime; el a constituit preludiul strict necesar la compromisul dintre Ungaria şi Habsburgi, care a păstrat vechea ordine socială în Ungaria până în secolul XX.

O mică nobilime exista şi în Croaţia, ea însăşi regat dependent de coroana maghiară. Nici această nobilime nu avea un caracter naţional; sau, mai degrabă, naţionalismul său apăra tot privilegiile unei clase. Între nobilii maghiari şi cei croaţi nu existase nici un fel de ostilitate. Mai mult, privilegiile croate îşi datorau supravieţuirea asocierii cu cele maghiare; izolaţi, nobilii croaţi ar fi împărtăşit soarta cehilor. În 1790, în momentul cel mai tensionat de opoziţie faţă de Iosif al II-lea, Dieta croată a transferat controlul asupra sistemului fiscal Dietei ungare, organism mai puternic şi capabil de o rezistenţă mai susţinută; în acelaşi timp, ei au dat autorităţile regionale croate în grija unei locotenenţe maghiare de la Budapesta şi nu a guvernatorului Croaţiei, care era agent imperial. Până în secolul al XIX-lea, nobilimea croată a nutrit convingerea că legătura cu Ungaria reprezintă calea cea mai sigură. În 1872, Dieta croată a hotărât ca în şcolile croate să se predea limba maghiară, iar în 1830 toţi cei care îndeplineau funcţii oficiale au fost obligaţi să cunoască această limbă. Numai atunci când li s-a cerut să schim-

[3] Dieta ungară avea în felul acesta un electorat mai mare decât Camera Comunelor britanică, nereformată.

be latina cu maghiara, nobilii croaţi au început să îşi schimbe părerile şi să perceapă conflictul între interesele lor naţionale şi cele de clasă. Naţionalismul maghiar i-a împins pe nobilii croaţi în braţele Habsburgilor. În acelaşi timp, alţi doi factori diferenţiau nobilimea croată de cea maghiară. Mai întâi, inexistenţa magnaţilor croaţi. Marii proprietari de pământuri din Croaţia erau magnaţii maghiari, indiferenţi la privilegiile croaţilor; de aceea, nobilimea croată nu îşi putea permite să rişte un conflict cu Imperiul. Oricum, cel de al doilea factor făcea un asemenea conflict cel puţin improbabil. Nobilii maghiari locuiau izolaţi şi distanţi pe moşiile lor; puţini dintre ei intrau în serviciul regal; tendinţa era de a-l privi pe regele habsburg ca pe un străin, adesea ca pe un inamic. Croaţia nu fusese niciodată cucerită de turci dar, ca regat de frontieră, luase parte activă în lupta împotriva lor. Nobilimea croată avea o tradiţie a serviciului militar şi generaţie după generaţie furnizase o mare parte din ofiţerii de carieră ai Imperiului habsburgic. Ei aveau faţă de dinastie o loialitate reală, în timp ce maghiarii aveau numai o înţelegere calculată. În plus, nobilimea croată era mult mai puţin abilă; la urma urmelor, ofiţerii de carieră pretutindeni ajung politicieni cu vederi înguste şi lipsiţi de subtilitate. Soarta acestor nobili a fost să se lase păcăliţi de toată lumea pe rând: de egalii lor, nobilii maghiari, de rege şi, în fine, de poporul croat.

Nu numai în Croaţia, ci pe întreg cuprinsul Imperiului, evenimentul principal al secolului al XIX-lea l-a constituit pătrunderea în politică a oamenilor obişnuiţi, a "maselor". Reclamarea drepturilor democratice nu era unică pentru Monarhia habsburgică; ceea ce era unic era prezentarea într-o formă naţională. Naţiunile tradiţionale sau, după cum aveau să fie denumite, "istorice", erau nişte naţiuni de clasă: nobilii maghiari, comercianţii germani. Nici unii, nici alţii nu îi asimilaseră pe aceia de la care maghiarii îşi obţineau rentele, iar germanii profiturile; nu exista un amalgam austriac şi, ca rezultat, fiecare mişcare de lărgire a societăţii politice aducea după sine creşterea complexităţii naţionale a Imperiului. Masele de ţărani îşi afirmau existenţa; era un moment esenţial în istoria naţională şi socială. Această generalizare simplifică, dar şi distorsionează procesul real. În prima fază, ajunsă la apogeu în 1848, masele de ţărani nu s-au mişcat prea mult; în cel mai bun caz, din ele s-au mai ridicat câţiva intelectuali. Naţiunile reapărute pe scena istoriei în 1848 erau creaţia scriitorilor, cu o existenţă încă imaginară; erau naţiuni cu mai mulţi scriitori decât cititori. Aceşti scriitori erau rezultatul sistemului agrar înfiinţat de Maria Terezia şi de Iosif al II-lea: fiii ţăranilor mai avuţi, versiunea austriacă a clasei care dăduse naştere iacobinilor din Franţa. Iacobinii completau unitatea naţională a Franţei; în Europa centrală, intelectualii au rupt unitatea naţională a Imperiului. Ei nu erau nici mari deţinători de pământuri, nici comercianţi; de aceea, ei nu puteau deveni nici "austrieci", nici "germani". O clasă intermediară, mica nobilime, exista numai în Ungaria; iar în Ungaria intelectualii, chiar dacă erau de origine slovacă sau română, puteau deveni "maghiari", ca şi nobilimea. Peste tot altundeva, intelectualii au fost nevoiţi să îşi creeze o naţionalitate proprie, naţionalitatea latentă a părinţilor lor ţărani.

Mişcările naţionale timpurii au fost create şi conduse de scriitori, în principal de poeţi şi istorici; iar politica lor era mai degrabă aceea a literaturii decât a vieţii adevărate. Liderii naţionali vorbeau ca şi cum s-ar fi bucurat de sprijinul conştientizat şi organizat al popoarelor; ei ştiau însă, că naţiunea nu există încă decât în cărţile lor. Unul dintre pionierii cehi remarca la o întâlnire cu colegii săi scriitori de la Praga: "Dacă acum s-ar întâmpla să ne cadă tavanul în cap, acesta ar fi sfârşitul reînvierii naţionale". Trăind în lumea închisă a imaginaţiei, aceşti lideri de început au fost nevoiţi să ducă iar bătălii istorice al căror rezultat se hotărâse cu secole în urmă. Nu ştiau când să accepte compromisul şi când să opună rezistenţă; şi mai ales nu ştiau cu ce arme să opună rezistenţă. Nu înţelegeau că politica este un conflict între forţe; ei nutreau convingerea că este un conflict de argumente. Ceea ce mobilizau ei erau drepturi, nu sprijinitori. Iacobinii se folosiseră de Drepturile Omului pentru a inspira armatele revoluţionare; în Imperiul habsburgic, liderii naţionali erau încredinţaţi că drepturile singure erau suficiente, iar o acumulare a acestor drepturi irezistibilă. Ei au depus tot atât de multe eforturi în afirmarea legalităţii acestor drepturi câte făcuse Carol al VI-lea pentru a obţine confirmarea europeană pentru Pragmatica Sancţiune. Fiecare naţiune se pretindea a fi urmaşa câte unuia dintre vechile regate pe ruinele cărora se ridicase Monarhia habsburgică; iar acelea care nu reuşiseră să descopere un regat, se mulţumeau măcar cu o provincie. Naţionaliştii germani ridicau pretenţii la moştenirea Sfântului Imperiu roman; maghiarii pretindeau că statul naţional maghiar cuprindea "toate pământurile Sfântului Ştefan"; cehii susţineau dreptul asupra "pământurilor Sfântului Vaclav"; croaţii cereau "regatul triunic", condus odată de regele Croaţiei. Pretenţiile istorice şi cele naţionale se amestecau în clasica scamatorie a politicii austriece a secolului al XIX-lea. În fiecare provincie, majoritatea susţinea că unitatea istorică trebuie să devină şi unitate naţională; minoritatea cerea retrasarea graniţelor provinciei pe baze naţionale. Astfel, majoritatea germană din Stiria opunea slovenilor de aici aceeaşi unitate geografică pe care majoritatea cehă o opunea germanilor în Boemia.

Liderii naţionali luptau cu arme intelectuale, pentru câştiguri intelectuale. Ei au înfiinţat academiile naţionale şi au cerut universităţi naţionale. Germanii încercau să îşi păstreze monopolul asupra locurilor de funcţionar în slujba statului, în timp ce toţi ceilalţi încercau să spargă acest monopol. Lupta naţională era o luptă pentru slujbele la stat. Masele erau invocate ca o prezenţă tenebroasă undeva, în culise, ajutoare la care se spera să nu fie nevoie să se facă apel. În cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, masele au refuzat să mai accepte acest rol umil. După 1848, oraşele au început să crească accelerat. Desfiinţarea *robotei* în timpul revoluţiei a rupt ultima verigă legală care îl ţinea pe ţăran legat de pământ; şi, într-un plan mai profund, stilul tradiţional de viaţă, legătură încă şi mai puternică decât *robota*, era erodat de implacabilul acid al ideilor revoluţionare izvorâte în Franţa. Viaţa rurală nu avea cum să supravieţuiască impactului raţionalismului. Ţăranii au invadat oraşele, inundând "insulele" germane; în sfârşit, oraşul avea aceeaşi naţionalitate ca şi ţara. În plus, această dezvoltare a oraşelor venea atât ca o cauză cât şi ca un efect al industrializării; aici, din nou, con-

flictele de clasă izbucnite au îmbrăcat forma naţională. Vechii capitalişti şi meşteşugarii cei mai buni erau germani; capitaliştii noi, abia apăruţi, şi muncitorii necalificaţi erau cehi sau sloveni. Astfel, a doua fază a mişcărilor naţionale, deşi tot urbană, s-a desfăşurat pe o scară mai largă, stârnind sentimente de masă, pe care liderii naţionali nu le mai puteau modera sau controla, iar naţionalităţile şi-au început lupta pentru bogăţie şi putere, nu pentru principii academice.

În fine, în secolul XX a urmat o a treia fază, încă incompletă în momentul prăbuşirii definitive a Monarhiei habsburgice. Naţionalismul este un concept intelectual, imposibil în afara alfabetizării. Un om care nu ştie să scrie şi să citească vorbeşte un "dialect"; acesta nu devine "limbă naţională" decât pe pagina scrisă. Mişcarea naţională a început cu ţăranii; ea nu îi putea cuprinde pe toţi atâta vreme cât erau încă analfabeţi, capabili să se descrie pe sine înşişi doar ca "oameni ai locului". O dată cu extinderea oraşelor, naţionalismul s-a îndreptat rapid către sursa sa de început. Alfabetizarea în masă, produs al oraşului şi al sistemului de industrializare, s-a răspândit la ţară, dând naştere naţionalismului ţărănesc. Acest naţionalism, la rândul său, oglindea conflictele şi ambiţiile unei clase: el ura marile moşii, dar nu agrea nici viaţa oraşelor, şi nici măcar naţionalismul urban, cu aerul său intelectual. Profesorii erau daţi la o parte; ultimii lideri naţionali ai Monarhiei habsburgice au fost preoţii, duşmani ai ideilor revoluţionare franceze care dăduseră naştere mişcărilor naţionale. Intelectualii naţionalişti făcuseră apel la mase; iar masele răspunseseră prin a repudia valorile intelectuale. Această schemă generală a dezvoltării naţionale a cunoscut numeroase variaţiuni în timp şi spaţiu. Monarhia habsburgică s-a întins de-a curmezişul Europei, din Elveţia până în Turcia, ca şi peste secole. Sciziunea cea mai profundă a fost, fără îndoială, cea dintre rasele dominatoare şi popoarele supuse: maghiarii, germanii, polonezii şi italienii pe de o parte, naţiunile slave (cu excepţia polonezilor) şi românii pe de alta. Dar rasele dominatoare se certau şi între ele, în ciuda primejdiei comune cu care se confruntau: italienii luptau pentru eliberarea de sub germani, în timp ce "maghiarizarea" nu îi ocolea pe germanii din Ungaria. Nici popoarele supuse nu reuşiseră să ajungă la acelaşi numitor, chiar dacă aveau acelaşi stăpân. Cehii, cu viaţa lor intelectuală înfloritoare, şi industria capitalistă în plină dezvoltare, au devenit o naţiune de talie mijlocie; croaţii, cu mica nobilime şi firul continuităţii istorice, şi-au păstrat un aer aristocratic; ambele se deosebeau de "naţiile de ţărani". Pe de altă parte, naţiunile care îşi păstraseră tradiţia protestantă – cehii şi ungurii – aveau un spirit mai independent decât popoarele romano-catolice, croaţii sau slovenii, pentru care Habsburgii încă mai dispuneau de arma religiei; şi atât naţiunile protestante cât şi cele romano-catolice se simţeau mai în largul lor în Imperiul habsburgic decât popoarele ortodoxe, sârbii şi românii, pentru care Imperiul era în cel mai bun caz o convenţie ce le era străină.

Dinastia încă mai domina toate ambiţiile şi disputele naţionale; iar naţiunile încercau mai degrabă să ia în stăpânire dinastia decât să o răstoarne. Numai italienii, la începutul secolului al XIX-lea, şi sârbii, la începutul secolului XX, au cerut să iasă din Imperiul habsburgic; iar Imperiul a fost zgâlţâit din temelii de primul dintre aceste evenimente şi complet distrus de cel de al doilea. Cu toţi cei-

lalți, Habsburgii s-au descurcat. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, dinastia părea amenințată de două mari națiuni istorice, germanii și maghiarii; pentru a se proteja, ea a reînviat politica lui Iosif al II-lea, făcând apel la popoarele supuse. Acesta a fost momentul cheie al anului 1848, punctul de cotitură în evoluția Monarhiei habsburgice. Dinastia nu putea fugi de propria sa moștenire istorică: nu putea abandona perspectiva Contrareformei, aliindu-se cu țăranii, împotriva stăpânilor lor. Puterea dinastică și privilegiile maghiare și germane erau fiecare în parte stavile în calea democrației; iar Habsburgii nu îndrăzneau să se folosească de arma democrației împotriva maghiarilor și a germanilor, de teamă ca ea să nu se întoarcă împotriva lor înșile. În fața amenințării popoarelor supuse, vechii inamici s-au împăcat: acesta a fost compromisul din 1867. Dar din compromisul acesta dinastia nu avea să se mai salveze, îndreptându-se, împreună cu germanii și maghiarii, către prăbușirea comună.

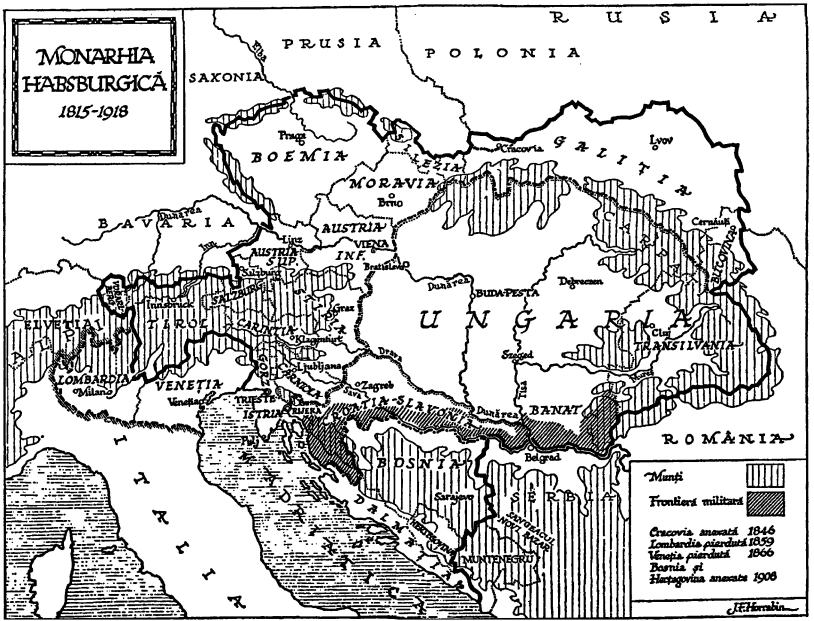
MONARHIA HABSBURGICĂ
1815-1918
RUSIA
PRUSIA
POLONIA
SAXONIA
Elba
Praga
BOEMIA
Cracovia
GALIȚIA
Lvov
MORAVIA
Brno
BAVARIA
Dunărea
AUSTRIA
Linz
AUSTRIA SUP.
VIENA
INF.
Bratislava
Carpații
Salzburg
Innsbruck
Dunărea
BUDA-PESTA
Debrecen
Cluj
TRANSILVANIA
Graz
UNGARIA
Drava
Szeged
Timiș
Lubiana
Zagreb
Sava
Mureș
LOMBARDIA
Milano
VENEȚIA
Veneția
TRIEST
ISTRIA
FIUME
CROAȚIA-SLAVONIA
Dunărea
BANAT
ROMÂNIA
Belgrad
Munți
Frontiera militară
Crucovia anexată 1846
Lombardia pierdută 1859
Veneția pierdută 1866
Bosnia și Hertegovina anexate 1908
BOSNIA
Sarajevo
SERBIA
DALMAȚIA
Scutari
MUNTENEGRU
ITALIA
J. Hornbin

CAPITOLUL TREI

VECHIUL ABSOLUTISM. AUSTRIA LUI METTERNICH, 1809-1835

În 1804, domeniile Casei de Habsburg au primit în cele din urmă un nume: ele au devenit "Imperiul austriac". Evenimentul amenința să devină un botez pe patul de moarte. În 1805, visul Habsburgilor de a avea o monarhie universală emitea un ultim suspin, în timp ce Francisc aspira să apere vechea Europă în fața lui Napoleon. Bătălia de la Austerlitz[1] a zdrobit acest vis, distrugând ultimele relicve ale Sfântului Imperiu roman și făcând din Francisc, în cel mai bun caz, un împărat de mâna a doua. Austria însă a devenit un stat independent, care încerca să facă o politică independentă. Rezultatul a fost că în 1809 a izbucnit un război ce se dorea o încercare de descoperire a unei căi care să ducă la eliberarea Germaniei. Acest război aproape că a distrus Imperiul austriac. Napoleon a încercat să încurajeze o revoltă în Ungaria și a făcut chiar planuri pentru un regat independent al Boemiei. Ceea ce a salvat Austria a fost nu forța armatelor sale și nici loialitatea cetățenilor, ci invidia vecinilor săi imperiali: Alexandru al Rusiei și Napoleon, mulțumiți cu câștigurile obținute la frontiere, nu s-au putut înțelege asupra modalității de împărțire: Alexandru și-a adjudecat Galiția răsăriteană, în timp ce Napoleon a transformat teritoriile slave de sud în "Provinciile ilirice". Evenimentele din 1809 au dat tonul politicii austriece pe următorii patruzeci de ani, sau chiar pe parcursul secolului de existență a Imperiului. Austria devenise o necesitate europeană. Cu alte cuvinte, marile puteri ajunseseră la concluzia că resturile aspirației habsburgice la o monarhie universală erau mai puțin primejdioase în mâinile Habsburgilor decât în ale vreunui nou aspirant la un imperiu mondial. Natura Imperiului austriac reieșea limpede din contrastul dintre Austria și Prusia. Ambele și-au recăpătat statutul de mare putere o dată cu înfrângerea lui Napoleon; numai că, în timp ce Prusia a reușit prin aplicarea unor reforme dure, Austria a făcut-o prin intermediul unei politici abile și a unor tratate ingenioase.

[1] Prea cunoscută pentru a mai primi numele corect de Slavkov.

Această Austrie a fost personificată de Metternich, devenit ministru de externe în 1809 şi care a reprezentat Austria în Europa timp de treizeci şi nouă de ani. Pentru el, ca şi pentru restul Europei, Austria era un termen ce ţinea de diplomaţie. Metternich era german din Renania, european occidental prin educaţie şi perspectivă, raţionalist întârziat al Iluminismului, încântat să poată construi sisteme politice abstracte şi convins de infailibilitatea sa. Calităţile diplomatice ale lui Metternich au ajutat Austria să treacă peste periculoşii ani 1809 şi 1813, făcând din ea centrul ordinii europene care a urmat căderii lui Napoleon: Congresul de la Viena a fost simbolul realizării sale. Căci, dacă Austria era o necesitate europeană, Europa era la rândul ei o necesitate austriacă. Austria nu îşi putea permite să ducă o politică a izolării, sau chiar a independenţei; ea era permanent nevoită să îşi justifice existenţa, să îndeplinească o misiune, să-şi construiască sisteme de alianţe. Politica externă a lui Metternich s-a născut din experienţa dură pe care o adusese cu el atunci când preluase postul: se temea de acţiune, căuta permanent să amâne luarea deciziilor şi nu dorea decât liniştea. La rândul său, Europa de după Napoleon dorea liniştea; în felul acesta, Metternich era în ton cu principalul sentiment european. Ghinionul lui a fost că, supravieţuind generaţiei obosite de războaie, a intrat şi într-o Europă care cerea idei mai pozitive.

Ca şi alţi bărbaţi de stat ai anului 1815, Metternich nutrea convingerea că, dacă ordinea europeană avea să fie ameninţată din nou, ea avea să fie ameninţată de Franţa; iar politica sa externă era destinată să exorcizeze fantoma lui Napoleon. Imperiul lui Napoleon se ridicase pe supremaţia francezilor în Italia şi în Germania occidentală, grupate acum sub protecţie austriacă. Francisc a renunţat la titlul de sfânt împărat roman, iar această renunţare a căpătat mai târziu o semnificaţie simbolică. În 1815, schimbarea părea mai degrabă una de nomenclatură decât una reală. Vechiul titlu fusese oricum o înşelătorie, resimţită ca atare până şi de Habsburgi înşişi; Confederaţia germană, creată în 1815, reprezenta o uniune mai coerentă decât decăzutul Imperiu, iar Austria, ca putere conducătoare, avea încă cel mai greu cuvânt de spus în afacerile germane. În 1815, Austria nu renunţa la conducerea Germaniei ci, mai degrabă dimpotrivă, ea îşi afirma caracterul german şi, deşi accepta prezenţa Prusiei ca o a doua mare putere în Germania, acest parteneriat era unul în cadrul căruia Prusia făcea toată treaba, iar Austria culegea laudele. Atât Austria cât şi Prusia fuseseră mult prea zguduite de războaiele napoleoniene pentru a-şi permite să fie rivale; teama comună în faţa lui Napoleon le unise, iar acum teama comună în faţa Franţei şi, mai mult, în faţa ideilor franceze, avea să le facă să rămână unite timp de o generaţie după Leipzig şi Waterloo. În teorie, Austria şi Prusia îşi combinau forţele în apărarea Germaniei; practic, Austria lăsa cea mai mare parte a acestei sarcini pe seama Prusiei, numai pentru a descoperi, când avea să fie prea târziu, cât de mare va fi preţul abilităţii sale.

Misiunea particulară a Austriei, *chef d'oeuvre* a diplomaţiei lui Metternich, avea să fie securitatea Italiei. Această misiune s-a născut dintr-un accident – un act de rutină al diplomaţiei secolului al XVIII-lea prin care, în 1797, Austria primea Veneţia drept compensaţie pentru Ţările de Jos austriece. Veneţia şi

Lombardia (posesiune austriacă încă de la războiul pentru succesiunea spaniolă) fuseseră ambele câştigate de Napoleon, devenind Regatul Italiei; în 1814, ele reveneau din nou Imperiului habsburgic, primind o existenţă separată ca Regat al Lombardiei şi Veneţiei, nu ca provincii mărginaşe, ci esenţiale pentru existenţa Austriei. Timp de mai bine de patruzeci de ani, politica externă austriacă s-a centrat în jurul chestiunii italiene – în 1866 chiar, din considerente legate de existenţa Italiei, Austria a pierdut războiul cu Prusia. Misiunea "italiană" trebuia să fie justificarea Austriei în ochii Europei. Chiar şi greutăţile pe care le presupunea aceasta îşi aveau avantajele lor: atrăgeau atenţia Europei asupra Austriei, aşa cum o suferinţă neobişnuită atrage atenţia asupra unui individ altfel lipsit de calităţi. Problema Italiei i-a ajutat Austriei să treacă cu bine prin mai multe crize diplomatice: Anglia dorea să păstreze Italia departe de mâna francezilor, după cum Rusia dorea să o păstreze departe de mâna englezilor – în consecinţă, ambele se purtau cu mănuşi cu Austria în multe alte privinţe. Perseverenţa Austriei în ceea ce priveşte Italia avea însă şi o motivaţie mai profundă. Lombardia-Veneţia reprezenta ultima verigă de legătură cu ideea unui imperiu universal. Ea făcea din Imperiul austriac o putere mediteraneană şi parte a Europei occidentale, salvându-i pe Habsburgi de la statutul de simpli principi germani.

Mai mult decât oriunde altundeva, "ideea austriacă" se juca în Italia. Imperiul habsburgic se sprijinea pe tradiţie, pe drepturile dinastice şi pe tratatele internaţionale; "domnia legii" era esenţială pentru el. Principiul naţional pe care Napoleon îl lansase în Italia nega supremaţia legii şi contesta în mod fundamental existenţa Habsburgilor. Cu alţi adversari, Habsburgii ar fi putut ajunge la un compromis; s-ar fi putut înţelege chiar şi cu naţionalismul german, după cum o dovediseră proiectele pentru o Germanie Mare din ultima jumătate de secol; dar naţionalismul italian era implacabil. Radicalii italieni nu aşteptau concesii din partea Habsburgilor şi nu încercau nici să "captureze" dinastia, sau să obţină o poziţie privilegiată în cadrul Imperiului; nu urmăreau nici măcar respectabilitatea istorică prin invocarea "coroanei de fier a Lombardiei". Mişcarea italiană, măruntă şi lipsită de forţă materială, reprezenta o idee subversivă pentru Monarhia habsburgică, cu care Metternich şi sistemul său se aflau într-un conflict perpetuu. Cea mai mare parte a armatei austriece era concentrată în nordul Italiei; Italia reprezenta subiectul principal al diplomaţiei lui Metternich; iar destinul şi restul Imperiului aveau să fie hotărâte de evenimente legate de Italia atât în 1848, cât şi în 1859. Victoriile lui Radetzky au dus la eşecul revoluţiilor din 1848; Magenta şi Solferino au provocat prăbuşirea absolutismului în 1859. Ca şi în disputa cu Serbia, un secol mai târziu, conflictul dintre Imperiul habsburgic şi naţionalismul italian era simbolic, un conflict între două lumi.

Politica externă a lui Metternich pleca de la premisa că afacerile occidentale erau prioritare: după părerea lui, agresiunea franceză era principala ameninţare la adresa stabilităţii Vienei, iar cea mai importantă problemă o reprezenta securitatea Germaniei şi a Italiei. Premisa era greşită: Franţa depăşise perioada de apogeu şi nu va mai încerca niciodată să îşi afirme supremaţia în Europa. Ameninţarea la adresa Austriei, care avea să o şi distrugă în final, va veni din

partea Rusiei, nu a Franței, iar cea mai serioasă dintre problemele austriece va fi problema orientală. În secolul al XVIII-lea, chestiunea orientală o reprezentase simpla concurență între Austria și Rusia în cucerirea teritoriilor turcești. Această soluție nu mai era acum posibilă. Ultima achiziție rusească, din 1812, adusese Rusia până pe malurile Dunării; orice nou câștig avea să o ajute să traverseze fluviul. Dar Dunărea reprezenta unica legătură a Austriei cu lumea exterioară în zilele dinaintea inventării căii ferate și cea mai importantă legătură după inventarea acesteia; Austria nu putea renunța la controlul asupra gurilor Dunării în favoarea Rusiei fără a înceta să mai existe ca mare putere independentă. O nouă reîmpărțire era exclusă; acest principiu, pe care diplomații austrieci l-au înțeles încet, iar cei ruși deloc, a dominat întreaga chestiune orientală între 1812 și 1914. La rândul său, Turcia devenise o necesitate europeană. Austria și Turcia, ambele dependente de domnia legii, mai degrabă decât de propria lor forță, erau legate una de alta. Gentz, analistul politic care îi furniza lui Metternich ideile, scria în 1815: "Austria nu va putea supraviețui decât scurtă vreme sfârșitului monarhiei turcești".

Menținerea păcii între Rusia și Austria, împiedicând în același timp și posibilul avans al Rusiei către Orientul Apropiat, a reprezentat victoria diplomatică cea mai importantă a lui Metternich, cu atât mai importantă cu cât, pe lista sa de priorități, ea figura pe un loc inferior față de lupta împotriva "revoluției". Dar cele două obiective se împleteau, și poate că Metternich știa ce face atunci când exagera pericolul francez și al naționalismului radical. Căci acesta a fost modul în care a distras atenția Rusiei de la Dunăre și de la Constantinopol. Solidaritatea monarhică și cauza conservatoare au reprezentat momeala pentru care, mai întâi Alexandru I și apoi Nicolae I au renunțat la prăzi pe care, în urma înfrângerii lui Napoleon, Rusia părea destul de puternică pentru a le obține. Mai deschis către ideile cu caracter general dar și mai liberal, Alexandru a fost convins după 1815 că Imperiul otoman îi căzuse deja în mâini. Mișcările revoluționare italiene din 1821 l-au împins înapoi, către responsabilitățile sale europene; iar Congresul de la Verona, convocat în 1822 pentru a dezbate chestiunea Greciei, s-a lăsat păcălit de o intervenție împotriva liberalilor din Spania. Lui Alexandru i se distrăsese atenția de la Orientul Apropiat; ceea ce, pentru Metternich, merita disputa ce avea să rezulte, cu englezii. După 1825, el va trebui să-și folosească din nou abilitatea cu Nicolae I, mai încăpățânat, deși mai conservator decât fratele său. Dar Nicolae a abandonat cauza conservatoare și, în 1829, armatele ruseți au traversat Dunărea, în marș către Constantinopol. Acesta a fost cel mai acut moment de criză al diplomației lui Metternich, care s-a lăsat atras în construirea unei alianțe anglo-austriece împotriva Rusiei, cu perspectiva unui război balcanic așa cum avea să fie cel din 1878. Sistemul său avea să își găsească salvarea în revoluțiile din 1830 din Franța, Italia și mai ales din Polonia. Ele au părut să îi justifice temerile conservatoare și au pus într-o lumină și mai puțin favorabilă ambițiile lui Nicolae. În plus, obiectivul cuceririi Turciei s-a dovedit mai presus de forțele și abilitățile diplomatice ale Rusiei: chiar și bărbații de stat ruși au recunoscut că, cel puțin pentru moment, existența Turciei era o

necesitate. În 1833, Nicolae s-a întâlnit cu Metternich la Mnichovo Hradište, unde a venit "ca un elev la maestrul său". Alianța conservatoare dintre Rusia și Austria era restabilită pe o dublă fundație: rezistența față de revoluția din Europa și neagresiunea față de Turcia.

Acordul de la Mnichovo Hradište reprezenta garanția pentru securitatea Austriei, în același timp obiectivul pentru care Metternich depusese atâtea eforturi timp de douăzeci de ani și punctul de plecare pentru politica sa viitoare. Rusia și Austria au căzut de acord asupra unei politici negative în Orientul Apropiat; iar prețul pe care Austria trebuia să îl plătească pentru această concesie a rușilor era doar continuarea existenței sale. Fără îndoială, convingerile monarhice ale țarului fuseseră întărite la gândul opoziției generale pe care o ofensivă rusească în Orientul Apropiat ar fi putut-o întâlni; totuși aceste convingeri erau reale, o reușită a calităților diplomatice ale lui Metternich. Amiciția conservatoare dintre Austria și Rusia a reprezentat temelia politicii lui Metternich și a Austriei lui. Prusia a devenit repede un al treilea partener în această alianță; pericolul francez era sub control; iar Anglia își putea flutura principiile liberale fără a pune în primejdie stabilitatea Europei. Cu toate acestea, succesul lui Metternich ascundea slăbiciunile Austriei. Aceasta rămânea în picioare nu pentru că era un stat puternic, ci pentru a satisface interesele altora. O mare putere devine o necesitate europeană numai atunci când este în declin; cei cu adevărat mari nu au nevoie să își justifice existența.

Inventivitatea habsburgică avusese o ultimă zvâcnire o dată cu Iosif al II-lea. Francisc, ținut sub călcâi mai întâi în tinerețe de Iosif, unchiul său, apoi, la maturitate, de Napoleon, ginerele său, căpătase în mod forțat o atitudine negativistă, încăpățânată. Unica sa calitate o reprezenta tenacitatea cu care se opusese inamicilor din exterior și schimbărilor din interior. Având un caracter și o inteligență mediocre, el ar fi fost un țar tolerabil, conducător al unui imperiu dezorganizat, unde lucrurile mergeau mai mult la întâmplare, fără un imbold de sus. Dar Austria nu era Rusia: era un stat centralizat, cu o birocrație mai dezvoltată și mai extinsă decât a oricărei alte țări europene. Mulțumită Mariei Terezia și lui Iosif al II-lea, împăratul Austriei putea domni cu adevărat, făcându-și voința cunoscută în întreaga Europă. Dar Francisc era lipsit de voință, ceea ce îi lăsa pe birocrați fără o direcție de mers și fără o îndrumare politică. Defectele sistemului nu apar tot atât de evidente observatorului modern pe cât apăreau contemporanilor, cu experiența lor redusă în domeniul conducerii birocratice. Birocrația austriacă era o rețea de oameni în mare parte oneşti, harnici și cu vederi în general avansate; ea a făcut probabil mai mult bine decât rău. Dar era în același timp înceată, producea munți întregi de hârtii și avea ca principal obiectiv crearea unor noi posturi birocratice, uitând că avea de a face cu ființe umane; aceste caracteristici sunt acum familiare oricărui locuitor al unui stat civilizat. Totuși, birocrația austriacă era mai mult decât în mod obișnuit lipsită de o viziune politică; defect cu atât mai evident cu cât mulți dintre birocrații austrieci erau foarte capabili și inteligenți. Unul dintre cei mai apropiați colegi ai lui Metternich, Hartig, exprima astfel punctul de vedere general: "Administrația a luat locul guvernării".

Organele guvernării existau, dar Francisc nu a putut fi convins să le folosească. El a abolit, a reinstaurat, apoi a abolit din nou Consiliul de Stat, cel care formulase reformele Mariei Terezia; a înfiinţat în schimb Conferinţa Miniştrilor, pe care însă nu a convocat-o niciodată. Unii dintre birocraţi continuau activitatea reformatoare a lui Iosif al II-lea; alţii vedeau în opoziţia faţă de "iacobinism" unica lor îndatorire. Unii duceau mai departe efortul de subminare a privilegiilor provinciale şi aristocratice început de Maria Terezia; alţii priveau provinciile şi nobilimea ca pe stâlpii de susţinere ai Imperiului. Unii mai credeau încă, la fel ca Iosif al II-lea, că Imperiul ar trebui să se sprijine pe principiile filosofiei raţionaliste; alţii ar fi vrut să recurgă la mijloacele de constrângere aflate la îndemâna Bisericii Romano-Catolice. Adevăratul zel se manifesta în lupta împotriva "gândirii primejdioase". Imperiul lui Francisc I era un exemplu clasic de stat poliţienesc. Presa avea un ton oficial, fără viaţă; corespondenţa, chiar şi a familiei imperiale, era controlată; pentru călătoria dintr-o provincie într-alta, sau dintr-un oraş la ţară, era nevoie de paşaport. Dar, la fel ca şi restul sistemului, cenzura era mai degrabă sâcâitoare decât tiranică. Deşi cărţile şi publicaţiile străine erau interzise, membrii claselor educate erau la curent cu ceea ce se petrecea în lume şi, cu mult înainte de 1848, exista un program radical clasic, dacă nu pe hârtie, măcar în mintea oamenilor.

Aparatul birocratic funcţiona cel mai bine în sferele unde avea cel mai puţin contact cu simţămintele contemporane. Austria era ultimul exemplu în viaţă al unei economii mercantile planificate; iar aici, mai mult decât în oricare alt domeniu, ea se opunea doctrinei liberale. Ungaria, cu tarifele şi sistemul său de taxe separate, rămăsese în afara acestui sistem, aproape în întregime agrară până în 1848; în restul Imperiului, dezvoltarea industrială era încă promovată de sus în jos. La dispariţia sa, vechea Austrie a lăsat Europei centrale două moşteniri, dintre care nici una nu ar fi putut fi rezultatul unei filosofii *laissez faire*: sistemul de căi ferate şi portul Trieste. Austria o luase înaintea Prusiei în ce priveşte dezvoltarea căilor ferate şi începuse, prin linia Semmering, construirea primului traseu european printr-un ţinut muntos. Trieste, un proiect imposibil înainte de era căilor ferate, a fost construit dintr-o iniţiativă imperială pentru a oferi Europei o ieşire la Marea Mediterană, eliberând-o de dependenţa faţă de Dunăre. Chiar şi în Lombardia-Veneţia, stăpânirea austriacă a adus beneficii economice. Taxele şi serviciul militar se bucurau de un statut ceva mai lejer decât în vremea lui Napoleon, sau decât vor deveni mai târziu în statul naţional italian; de asemenea, funcţionarii oficiali austrieci erau oneşti – experienţă unică pentru italieni. Dar toate aceste argumente contau prea puţin în balanţa politică. Stăpânirea austriacă a făcut adesea bine maselor, dar masele erau mute; ea însă a încălcat sentimentele liberale ale clasei de mijloc educate, care dădea tonul în atmosfera politică a vremii.

Mulţi birocraţi încercau să obţină avantaje mai substanţiale, deşi trebuie spus că nu cu preţul slăbirii sistemului; Metternich a fost cel mai fertil, chiar dacă nu şi cel mai energic, dintre aceşti reformatori. În 1821, el a primit postul de cancelar, ca răsplată pentru eforturile sale încununate de succes în domeniul

diplomației; această poziție îi dădea în mare parte dreptul de a acționa ca sfătuitor pe lângă împărat. În plus, Metternich era iute la minte, chiar dacă inteligența lui era superficială, și avea multă experiență în cele lumești; și, deși el însuși incapabil să construiască un sistem politic general, avea în asistentul său, Gentz, pe cel mai versat analist politic al vremii. Francisc detesta schimbările propuse de Metternich la fel de mult cum detesta schimbările propuse de oricine altcineva; în consecință, nici unul dintre proiectele lui Metternich nu a fost pus în practică. Metternich nu avea energia necesară pentru a-și transpune ideile în realitate, acest lucru fiind întotdeauna marca unui mare om de stat; iar în Imperiul habsburgic împrejurările erau de așa natură încât, dacă el ar fi avut această energie, nu ar fi făcut altceva decât să se autoexcludă din viața publică. Metternich era un teoretician al politicii; iar soluțiile sale, de o abilitate intelectualistă, anticipau toate mijloacele prin care mai târziu alți teoreticieni vor încerca să rezolve, adică să eludeze, "problema austriacă". Această problemă era simplă în esență: Monarhia habsburgică și naționalismul erau incompatibile și între ele nu putea exista o pace adevărată.

Metternich a înțeles acest lucru mai bine decât mulți dintre succesorii săi și cu siguranță mai bine decât teoreticienii bine intenționați de la începutul secolului XX care au atribuit prăbușirea Monarhiei unei imaginare "ocazii ratate". În același timp, Metternich a explorat toate remediile posibile și a ajuns la concluzia că ele erau ineficiente. A încercat represiunea și și-a legat pentru totdeauna numele de ororile de la Spielberg. Represiunea aceasta fusese oricum lipsită de convingere: nu s-ar fi putut altfel fără ca Monarhia să-și piardă caracterul civilizat pe care îl avea pe bună dreptate. Metternich a folosit și metoda "misiunii austriece": ameliorarea economică, menită să stârnească recunoștința maselor pentru existența Habsburgilor. Misiunea era reală, dar rezultatele au fost dezastruoase; cu fiecare pas făcut pe calea prosperității, problema națională s-a acutizat, mai întâi în rândurile germanilor, apoi și ale celorlalte naționalități. Pentru a își atinge scopurile, orice program de natură economică ar fi trebuit să convină maselor, nu să ofere prosperitate clasei mijlocii; Habsburgii ar fi trebuit să devină comuniști, ceea ce i s-a reproșat că a devenit lui Metternich în Galiția în 1846, sau lui Bach după 1848. Poate aceasta voia Metternich să spună când afirma că ar fi vrut să se nască cu un secol mai târziu. Așa stând lucrurile însă, el a fost împins înapoi pe panta concesiilor constituționale, sau mai degrabă a iluziilor destinate să aplaneze nemulțumirile fără a scădea din puterea împăratului. După cum avea să se exprime biograful său, maselor li s-au oferit tablouri cu naturi moarte. Mai târziu, Francisc Iosif va avea același scop; în felul acesta, propunerile lui Metternich anticipau toate modificările constituționale prin care va trece Austria în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Compoziția și chiar numele însuși al parlamentului central, compoziția Dietelor provinciale și relațiile dintre parlament și Diete au fost toate schițate mai întâi în inutilele memorii ale lui Metternich, rămase uitate într-un sertar al biroului împăratului. Metternich a fost cel mai capabil dintre toți cei care au încercat să rezolve "problema austriacă", dar efectul practic al acțiunilor sale a fost minim. Ca acela care a înțeles cel mai bine Monarhia habsburgică, el a fost primul care și-a pierdut iluziile legate de ea.

Austria suferea de pe urma unui sistem centralizat de guvernare lipsit de un ţel. Propunerile lui Metternich ofereau două remedii distincte, opuse, încercând în acelaşi timp să dea un scop sistemului centralizat şi să îl descentralizeze. El văzuse un sistem centralizat funcţionând eficient în Imperiul napoleonian şi, în toate planurile sale, a încercat să dezlege secretul succesului lui Napoleon. Secretul acesta era simplu: trebuia să ai un om cu geniul lui Napoleon. Nu era un secret care i-ar fi putut fi recomandat lui Francisc, sau pe care Metternich să fi fost dispus să îl recunoască; de aceea, o falsă soluţie a fost găsită în Consiliul de Stat al lui Napoleon, care ar fi stabilit principiile generale ale guvernării imperiale. Metternich i-a recomandat lui Francisc timp de peste douăzeci de ani înfiinţarea unui Reichsrat, sau Consiliu imperial. Reichsrat-ul, explica Metternich, nu era menit să smulgă puterea din mâinile împăratului, ci să îi dea o formă oficială: el trebuia să fie "expresia puterii legislative a monarhului". Intenţiile sale reale s-au vădit atunci când a descris acest organism ca "împiedicând efectele izbucnirilor de moment ale domnitorului". Francisc a preferat să nu fie împiedicat în nici un fel şi a ignorat propunerea; nimeni nu renunţă la putere dacă nu este obligat să o facă. Dar numele de Reichsrat fusese pus în circulaţie; şi sub acest nume s-a reunit parlamentul austriac până în 1918. Metternich se gândise şi la compoziţia proiectatului Consiliu. Era conştient că nu va putea îmbunătăţi sistemul birocratic dacă acesta va fi alcătuit în exclusivitate din birocraţi; în consecinţă, şi-a propus să facă o serie de înnoiri. Parte dintre ele erau în realitate tot lucruri vechi: birocraţii ieşiţi la pensie, dornici să-şi critice succesorii. Altă parte provenea din resursele imperiale: arhiducii dispuşi să îşi ofere sfaturile, propunere deloc agreată de Francisc, care îşi detesta toate rudele, mai puţin pe cele înapoiate mintal. Adevărata noutate a proiectului lui Metternich consta în propunerea ca Dietele provinciale să îşi trimită delegaţii în Reichsrat, care avea să devină în felul acesta, chiar dacă numai cu rol de consilier, un soi de Adunarea Statelor Generale a Imperiului. Şi în domeniul acesta ideile lui Metternich i-au supravieţuit: Reichsrat-ul a fost ales de Diete din 1861 până în 1873 şi pe baza unui sistem de clasă al "stărilor" până în 1907.

Dar parlamentul austriac ar fi evoluat şi fără aceste ecouri ale proiectelor lui Metternich. Influenţa sa a fost mai semnificativă într-o altă zonă a propunerilor făcute de el: revitalizarea autonomiei provinciilor. Respectul faţă de provincii a fost miezul conservatorismului pe care Metternich l-a preluat de la Gentz, iar antiiacobinismul acesta romantic a dus la învierea provinciilor aflate pe moarte, spre deruta epocilor viitoare. Monarhia şi conservatorismul nu sunt aliaţi tradiţionali, iar în Imperiul habsburgic cu atât mai puţin. Domnitorii habsburgi fuseseră aceia care distruseseră instituţiile istorice încă de la bătălia de la Muntele Alb; iar Iosif al II-lea dăduse existentului Imperiu o notă iacobină. Instituţiile tradiţionale supravieţuiseră în ţările unde monarhia eşuase, în Anglia şi în Provinciile Unite, dar nu şi acolo unde monarhia se bucurase de succes. Tulburările produse de Revoluţia franceză i-au determinat pe vechii inamici să îşi unească forţele; aristocraţia, în permanentă revoltă faţă de rege, şi-a asumat o loialitate grotescă; iar regii au căpătat vederi romantice în legătură cu tradiţii pe care până

acum făcuseră tot ce le stătuse în puteri pentru a le distruge. În Franţa, Carol al X-lea şi-a pierdut tronul încercând să redea Bisericii şi nobilimii privilegiile de care înaintaşii săi le lipsiseră; în Prusia, Frederic Wilhelm al IV-lea a încercat să reînvie patriotismul provincial care fusese slăbiciunea Prusiei; chiar şi în Anglia, epigonii lui Pitt veneau în apărarea abuzurilor pe care Pitt încercase să le stăvilească. Peste tot, monarhia era privită mai degrabă ca un sentiment decât ca o forţă; iar regii nădăjduiau să se salveze de iacobinism printr-un camuflaj "istoric". Ei au colecţionat tradiţii aşa cum geologii colecţionează fosile, încercând să readucă aceste fosile la viaţă.

Entuziasmul cel mai mare pentru aceste fosile venea nu din partea acelora care crescuseră printre ele, ci din partea străinilor, convertiţi ce simulau respectul pentru nişte tradiţii care le erau străine. Venerarea istorică a provinciilor austriece şi a Dietelor lor este invenţia lui Metternich, un renan şi a lui Gentz, un prusac. În realitate, Dietele nu aveau nici putere, nici greutate: erau doar adunări decorative ale artificialei nobilimi habsburgice, "examinând" solemn – fără a avea puterea de a respinge – legile şi taxele noi ce li se puneau în faţă. Metternich nu şi-a propus să dea vreo putere Dietelor, sau să le ajute să devină mai reprezentative: el nu dorea decât să vadă şaradele istorice jucându-se mai des şi pe un plan mai larg. În consecinţă, Dietele au început să fie convocate mai frecvent, revitalizate în provinciile unde deveniseră complet inactive, dar rolul lor a rămas decorativ. Şi totuşi, această strategie a anticariatului politic a marcat profund istoria Austriei. Provinciile muribunde au devenit sticlele vechi în care a fost tras vinul nou al naţionalismului. Metternich nutrea convingerea că, reînviind provinciile, pregătea un tip de federalism "istoric", care avea să întărească Imperiul; în realitate, provinciile au devenit terenuri de dispută pentru ambiţiile naţionale şi un obstacol decisiv în calea cooperării între diferitele naţionalităţi. Tradiţiile contrafăcute au adus Austriei ruina; iar Metternich a fost acela care a pus bazele acestui comerţ.

Spiritul său aventuros, speculativ, cu convingeri conservatoare adânc înrădăcinate dar fără un fundament real, l-a împins pe Metternich către un alt tip de experienţe, care intrau în contradicţie cu politica sa de revitalizare a provinciilor, deşi izvorâseră din ea. Preocupat de problema provinciilor, el a făcut o descoperire neaşteptată: multe dintre ele nu aveau un caracter cu adevărat german. Revitalizarea istorică va avea astfel un avantaj în plus, şi anume acela de a micşora încă şi mai mult pericolul naţionalismului german. Metternich a încurajat reînvierea literaturii cehe, cu înclinaţiile sale puternic istorice, ceea ce era la unison cu unitatea istorică a Boemiei. În mod surprinzător, el a sprijinit şi mişcarea neistorică pentru o unică limbă slavă sudică, concept intelectual ce îşi avea originile în Iliria napoleoniană şi care, prin implicaţiile sale, era la fel de revoluţionar ca şi ideea unei Italii naţionale. Principala calitate a unei limbi "ilirice" era aceea că avea să devină o armă împotriva pretenţiilor maghiare, iar Habsburgii nu dispuseseră niciodată de suficient de multe arme în acest domeniu. Şi fără îndoială că Metternich, german şi occidental, necunoscător în chestiunile legate de lumea slavă, *a crezut că limba ilirică va putea fi legată de istoria Croaţiei, la fel cum re-*

vitalizarea Cehiei se suprapunea Boemiei istorice. În tot cazul, aceste activităţi literare nu erau destinate să aibă vreun rezultat politic practic; ele ţineau de "naţionalismul cultural", un substitut al libertăţii pe placul multor monarhi absoluţi. Şi totuşi, promovând ilirianismul şi subvenţionându-l pe poetul Gaj, cel care îl populariza, Metternich acţiona în mod inconştient împotriva provinciilor slăbite şi în favoarea reconstrucţiei naţionaliste. Fără să îşi dea seama ce face, el a propus împărţirea Imperiului pe principii naţionale. Una dintre reformele sale ratate a fost o propunere de divizare a Cancelariei centralizate în patru departamente: Austria, Italia, Iliria şi Boemia-Moravia-Galiţia. Primele trei erau grupări naţionale, dat fiind că "Austria" reunea teritoriile germanice; şi chiar şi cea de a patra era naţională în intenţie, dat fiind că urma analogia ilirică, asociindu-i pe cehi şi pe polonezi în categoria "slavilor occidentali". Alături de cancelariile maghiară şi transilvăneană, numărul de organisme naţionale urma să se ridice astfel la şase, fiecare lucrând în propria sa limbă. Cu unica excepţie a Galiţiei, toate aceste planuri anticipau intenţia lui Metternich de a contribui la reconstrucţia Monarhiei habsburgice; şi, la fel ca şi alte planuri ale lui Metternich, şi ele se vor dovedi nerealiste şi nu vor ajunge niciodată să fie puse în practică. Destinele Europei centrale, în timpul lui Metternich şi după aceea, aveau să fie hotărâte de conflictele între clase şi instituţii, nu de idei inteligente.

Diferenţa dintre politica făcută pe hârtie şi cea adevărată, dintre conservatorismul simulat şi cel real, s-a văzut în Ungaria, unica provincie cu o istorie vie. Francisc a privit întotdeauna Ungaria cu o lipsă de încredere tradiţional habsburgică. Oricât de mult i-ar fi displăcut unchiul său, Iosif al II-lea, rezistenţa opusă de maghiari lui Iosif îi făcea încă şi mai puţină plăcere; la rândul său, intenţiona să pună capăt privilegiilor maghiare. Lucrul acesta se dovedise imposibil în timpul războaielor cu Franţa. Dieta trebuise convocată, pentru a acorda sprijin în bani şi oameni; iar în 1809, Francisc fusese nevoit să pozeze în patriot maghiar pentru a contracara tentativa lui Napoelon de a încuraja o revoltă în Ungaria. În 1811, Francisc a încercat să aducă moneda ungară şi pe cea imperială la egalitate, scăzând valoarea celei dintâi până la nivelul Vienei; Dieta a respins această cerere, iar el a dizolvat-o într-un acces de furie, hotărât să nu o mai convoace niciodată. Clauza constituţională care prevedea convocarea Dietei la fiecare trei ani era o dată în plus încălcată; dar, spre deosebire de Iosif al II-lea, Francisc nu a abolit şi administrarea autonomă a adunărilor regionale. Pentru a guverna Ungaria cu ajutorul funcţionarilor germani proveniţi din clasa mijlocie, era nevoie de un entuziasm reformator care îi displăcea lui Francisc. A urmat un impas. Comitetele regionale ignorau poruncile primite de la Cancelaria maghiară de la Viena şi refuzau să mărească taxele sau să furnizeze trupe fără o hotărâre a Dietei; ele se opuneau comisarilor imperiali trimişi sporadic să se ocupe de colectarea fondurilor sau de recrutarea de oameni şi, în 1823 – perioada de vârf a rezistenţei – regiunea Bács i-a concediat pe toţi oficialii, pentru a face imposibilă activitatea comisarilor. Metternich regretase întotdeauna conflictul cu elementul "istoric"; şi, mândru de calităţile sale de diplomat, l-a asigurat pe Francisc că este capabil să controleze Dieta maghiară. Aceasta a fost convocată în 1825, ca o victorie a separatismului maghiar asupra centralismului habsburgic.

Metternich pornise de la premisa că nobilimea ungară avea să se mulţumească cu o Dietă aflată la nivelul celorlalte Diete artificiale, o farsă istorică în care el juca rolul principal. Promotorii cauzei imperiale în Ungaria erau germani, târgoveţii aduşi pentru prima oară de către Monarhie, cu un scop precis. Ei ar fi putut fi câştigaţi de partea lui Metternich cu ajutorul unui program de reformă fiscală şi economică, un program care să pună capăt scutirii nobililor de taxe şi care să crească nivelul de reprezentare al oraşelor. Dar aceasta ar fi fost o dovadă de "liberalism" şi, în acelaşi timp, o asociere cu naţionalismul german: Metternich prefera să poată privi de sus Ungaria istorică, la fel cum privea de sus Boemia istorică. Marea aristocraţie maghiară percepea la rândul ei ameninţarea liberalismului şi a naţionalismului; dar, în loc să ceară protecţia Habsburgilor, ea şi-a găsit siguranţa aşezându-se în fruntea mişcării naţionale, câştigând în felul acesta şi sprijinul micii nobilimi şi pe cel al târgoveţilor germani. Pionierul acestei schimbări a fost Széchényi, un mare proprietar de pământ, care pătrunsese taina succesului partidului Whig din Anglia; într-un gest care a pus piatra de temelie a Ungariei moderne, el a oferit veniturile provenite de pe moşiile sale pentru înfiinţarea unei Academii maghiare. Marea aristocraţie a căpătat principii patriotice; şi, în acelaşi timp, patriotismul a devenit naţional. În 1825 s-au auzit primele voci care cereau folosirea limbii "naţionale", maghiara, în locul latinei; ele s-au auzit mai insistent în Dietă, în 1830. Până acum, Ungaria se deosebise de restul Imperiului numai prin vechile ei privilegii; de acum încolo, imaginea ei este aceea a unui stat naţional distinct.

În 1825 şi 1830, Dieta maghiară a contracarat jocul inteligent al lui Metternich, făcând ca influenţa lui pe lângă împărat să scadă. Poziţia lui Metternich a slăbit încă şi mai mult o dată cu starea de confuzie crescândă a finanţelor austriece. Sarcina lui fusese aceea de a promova pacea. În schimb, în 1829 el se afla în faţa unui război cu Rusia, obligat să ceară mobilizarea în 1830, în perioada de îngrijorare care a urmat revoluţiei din iulie din Franţa; erau paşi costisitori. Succesul în domeniul finanţelor a fost acela care l-a consacrat pe Kolowrat, rivalul lui Metternich, un aristocrat din Boemia, intrat în slujba guvernului central în 1826. Kolowrat nu avea nimic din conserva-torismul extrem al lui Metternich; el era un birocrat în tradiţia lui Iosif al II-lea, dominat de invidia faţă de provincii şi de disprețul faţă de tradiţie. Motivaţia lui principală era de natură personală – antipatia faţă de "străinul" Metternich şi de felul în care acesta risipea energiile austriece în planurile sale de amploare europeană. În opoziţie cu Metternich, el poza uneori în liberal, alteori în patriot boemian. Cu o avere personală uriaşă, s-a folosit adesea de arma ameninţării cu demisia pentru a obţine ceea ce dorea; iar Metternich, cu mâinile legate de nevoia de bani, era neputincios în faţa lui. În 1831, Kolowrat a reuşit să echilibreze finanţele Austriei, eveniment unic în decursul domniei lui Francisc; în consecinţă, poziţia sa la curtea împăratului s-a consolidat. Francisc nu îl iubea prea mult pe Kolovrat, în timp ce cu Metternich avea o relaţie bună; dar Kolowrat i-a oferit posibilitatea să ignore criticile lui Metternich cu privire la sistemul de guvernare. Afacerile interne, şi în special modul de numire a oficialilor, au devenit domeniul lui Kolowrat; Metternich a trebuit să se mulţumească cu politica externă.

În 1832, Metternich şi-a încercat din nou abilităţile politice în Ungaria. Ştia acum că Dieta nu se va mulţumi cu o funcţie decorativă şi spera să creeze o diversiune propunând o reformă practică şi modernizând hăţişul legilor maghiare. Întărită în generaţii întregi de activitate la nivelul regiunilor şi înţelegând foarte bine realităţile politice, nobilimea maghiară s-a opus acestui program de reformă de sus în jos. Camera inferioară a fost împiedicată să se revolte pe faţă împotriva împăratului numai prin eforturile magnaţilor, dar reformele nu s-au pus în practică. Pentru a contrabalansa acest eşec, Metternich putea aduce în favoarea sa succesul pe plan extern: acordul cu Rusia din 1833. Reintra încă o dată în graţiile lui Francisc; şi, la începutul lui 1835, Francisc a promis să înfiinţeze Consiliul Imperial pe care Metternich îl ceruse de atâtea ori. Dar nici această promisiune nu avea să fie îndeplinită. Francisc a murit în februarie 1835. Pe patul de moarte şi-a pus semnătura pe două testamente politice adresate fiului său, pe care Metternich le compusese cu multă vreme înainte. Unul îi cerea lui Ferdinand să elibereze Biserica de sub controlul impus de Iosif al II-lea[2]; celălalt îl îndemna să nu schimbe nimic din temeliile statului, să se consulte cu arhiducele Ludovic (fratele mai tânăr al lui Francisc) în toate problemele de politică internă şi, mai presus de toate, să conteze pe sprijinul lui Metternich, "cel mai loial slujitor şi prieten al meu". Numele lui Kolowrat nu era pomenit. Se părea că Metternich scăpase în fine de rivalul său şi că se putea ocupa acum în linişte de programul său conservator constructiv, pe care încerca de atât de multă vreme să îl pună în aplicare. Întors la Cancelarie, i-a comunicat medicului său vestea morţii lui Francisc cu cuvintele: "Frederic este împărat". Iar doctorul, fie că era nerod, fie linguşitor, i-a replicat: "Iar tu eşti Richelieu".

[2] Aceasta este o ilustrare a statutului confuz al conservatorismului lui Francisc. Reforma impusă de Iosif al II-lea Bisericii era un act "luminat"; de aceea, Francisc o detesta. Pe de altă parte, ea exista; de aceea, nu găsise curajul de a o schimba. Doctrina conservatoare a vremii propovăduia alianţa dintre Altar şi Tron; tradiţia habsburgică cerea ca Biserica să fie ţinută sub un control strict. Ca rezultat, Francisc şi-a petrecut întreaga domnie încercând să anuleze ceea ce făcuse Iosif al II-lea, dar nu a acţionat niciodată în conformitate cu hotărârile luate; tot aşa cum promisese să ducă la îndeplinire reformele propuse de Metternich, dar lăsase toate proiectele să zacă într-un sertar.

Într-un ultim gest confuz, el îi cere fiului său să facă ceea ce el nu avusese curajul de a realiza, ştiind însă foarte bine că Ferdinand era prea slab la minte chiar şi pentru treburile de zi cu zi.

CAPITOLUL PATRU

ÎNAINTE DE MARTIE*

Odată cu moartea lui Francisc începea perioada de interimat denumită "înainte de martie", o perioadă ciudată de aşteptare, care avea să se sfârşească, după cum toată lumea era conştientă, cu un "potop". Noul împărat Ferdinand era un idiot, epileptic şi fragil. "Sunt împărat şi vreau tăiţei!" Metternich anticipase inconvenientele unui Imperiu fără împărat, dar tot el fusese acela care îl încurajase pe Francisc în încăpăţânarea cu care refuzase să schimbe succesiunea. O alternativă valabilă nu exista: Francisc Carol, fratele mai tânăr, deşi nu idiot în sensul clinic al cuvântului, era aproape la fel de nepotrivit pentru a domni şi apoi, argumenta Metternich, modificarea succesiunii avea să pericliteze principiul monarhiei ereditare. Motivul real al lui Metternich era de o natură mult mai practică, un adevărat truc diplomatic: cu un împărat incapabil să domnească, Metternich însuşi avea să devină adevăratul conducător al Monarhiei habsburgice, capabil în cele din urmă să îşi pună în practică programul de reformă conservatoare. Dar, pentru că îi lipsea forţa interioară a unui Richelieu sau a unui Bismarck, Metternich a trebuit chiar şi acum să se ascundă în spatele unui arhiduce; convins că astfel era în siguranţă, el l-a ales pe arhiducele Ludovic, cel mai şters dintre fraţii lui Francisc. Casa de Habsburg avea şi doi membri capabili, pe arhiducele Carol, un foarte bun organizator militar, şi pe arhiducele Ioan, un liberal convins; pentru că încercaseră însă să obţină reforma criticându-l pe Metternich, amândoi au rămas excluşi din sfera puterii.

Numirea lui Ludovic a fost gestul unui diplomat, nu al unui bărbat de stat; căci, dacă ar fi dorit cu adevărat reforma monarhiei, Metternich ar fi avut nevoie de sprijinul unui om hotărât şi puternic, nu al unei nulităţi. Dar Metternich nu a înţeles imperativele situaţiei politice: el a pornit de la convingerea sinceră că unicul defect consta în caracterul împăratului, neluând în considerare balastul birocraţiei sau opoziţia austriecilor adevăraţi faţă de planurile sale "de străin" isteţ. În realitate, succesul intrigilor lui Metternich a făcut din Kolowrat liderul unei mişcări patriotice de rezistenţă austriacă în cercurile de la curte.

---

* Este vorba despre perioada de dinainte de 13 martie 1848, data izbucnirii revoluţiei de la 1848 în Austria.

Kolowrat a ignorat iniţial modul în care fusese dat la o parte. Conflictul a izbucnit abia în 1836. Metternich devenise conştient de pericolul pe care îl reprezenta pentru Austria poziţia germanilor în *Zollverein*, înfiinţat în 1834 sub conducerea prusacă, şi intenţiona să modifice tarifele pentru austrieci, pentru a le facilita pătrunderea în *Zollverein*. Pentru început, el a propus în 1836 o reducere a taxelor pe zahăr, ceea ce reprezenta o lovitură grea dată marilor moşieri, care descoperiseră deja posibilitatea profiturilor obţinute din recoltele de sfeclă de zahăr. Kolowrat a protestat şi, retrăgându-se pe domeniul său din Boemia, a ameninţat că demisionează. Era o bună ocazie pentru Metternich, care i-a propus lui Ludovic să înfiinţeze un *Reichsrat*, ca un parlament din umbră, şi o Conferinţă a miniştrilor, ca un cabinet din umbră, ambele sub conducerea sa, a lui Metternich – organe constituţionale fără un caracter reprezentativ, visul cel mai drag al politicianului conservator. Mulţumit să scape de răspundere, Ludovic a acceptat.

Toate acestea erau planuri pe hârtie, fără sprijinul concret al vreunei clase sociale sau al unui grup; născute dintr-o intrigă de curte, ele puteau fi anulate printr-o alta. Înfrângerea lui Metternich a pornit, într-un fel simbolic şi binemeritat, de la arhiducele Ioan, Habsburgul liberal. În timpul războaielor napoleoniene Ioan, care ar fi dorit ca Austria să se pună în fruntea rezistenţei germane, fusese cel care luase sub oblăduirea sa revolta tiroleză împotriva domniei bavareze impuse de Napoleon; toate aceste activităţi primejduiseră eforturile diplomatice de temporizare ale lui Metternich, atrăgând nemulţumirea lui Francisc. Ioan, care îşi întregise vederile liberale căsătorindu-se cu fiica unui diriginte de poştă, fusese exilat de la curte timp de o generaţie. Nu îl cunoştea pe Metternich decât ca reacţionar şi prieten al unei Biserici obscurantiste şi trăsese concluzia că lovitura aceasta marca victoria politicii lui reacţionare. A revenit la curte, pentru prima oară după douăzeci şi cinci de ani, încercând să îl convingă pe Ludovic de efectele dezastruoase ale adoptării planurilor lui Metternich; împins din spate de aristocraţii care se temeau că îşi vor pierde profiturile aduse de sfecla de zahăr, el a ridicat în slăvi succesul financiar şi spiritul liberal al lui Kolowrat. Metternich nu avea sprijinitori; unica sa armă era cea a logicii, dar trei ore şi jumătate de argumentare logică nu au reuşit să clatine opoziţia lui Ioan. Hărţuit şi confuz, Ludovic şi-a retras aprobarea, azvârlind la gunoi *Reichsrat*-ul şi hotărând că va prezida el însuşi Conferinţa miniştrilor, redevenită o simplă formalitate, aşa cum fusese pe timpul domniei lui Francisc. Iar Kolowrat s-a întors triumfător la masa sa de lucru de birocrat.

Diplomaţia lui Metternich, eficientă în negaţie, dăduse greş atunci când încercase să construiască ceva. Nimic nu se schimbase; sau, mai degrabă, lucrurile se schimbaseră în rău. Puterea imperială îşi intra în atribute: o "preconferinţă" formată din Ludovic, Metternich şi Kolowrat decidea asupra sarcinilor ce aveau să fie atribuite miniştrilor. Această preconferinţă îşi asuma iarăşi atribuţiile miniştrilor, la fel cum făcuse şi Francisc, cu întârzieri încă şi mai mari. Kolowrat şi Metternich se detestau reciproc, iar Ludovic detesta munca de orice fel. În consecinţă, exista întotdeauna o majoritate împotriva ideii de acţiune; blocajul era complet. Nu numai că administraţia preluase rolul guvernării, dar nici administraţia însăşi nu funcţiona.

Metternich nu reuşise să reformeze sistemul de guvernare central; încercările sale de a reînvia sentimentul provincial au dat mai multe rezultate în perioada denumită "înainte de martie", chiar dacă nu pe cele anticipate. În mod neaşteptat, Metternich şi Kolowrat au intrat în competiţie unul împotriva celuilalt încercând să câştige simpatia provinciilor, mai ales a Boemiei: deşi era un centralist "iosefin", Kolowrat nu îi avea la inimă pe germani, făcând paradă de patriotismul său boemian; Metternich, deşi german, nu agrea centralizarea. Ceremoniile tradiţionale provinciale au reînviat. Ferdinand fusese încoronat rege al Ungariei în 1830, în timp ce tatăl său era încă în viaţă; în 1836 a fost încoronat ca rege al Boemiei iar în 1838 a primit coroana de fier a Lombardiei – mascaradă futilă a Italiei austriece. Metternich ar fi dorit să inventeze un nou limbaj pseudoistoric şi să îl vadă pe Ferdinand încoronat ca împărat al Austriei în prezenţa delegaţilor Dietelor provinciale; dar procedeul acesta de contrafacere a tradiţiilor era mult prea artificial chiar şi pentru Austria perioadei denumite "înainte de martie".

Şi totuşi, sentimentul de apartenenţă la o provincie sau alta începea să se trezească, chiar şi în provinciile germane. Dietele constituiau unicul mijloc de exprimare a nemulţumirii generale faţă de decăderea şi letargia sistemului central de guvernare; ele au devenit organe ale liberalismului, tot aşa cum Parlamentele franceze, adunări ale clasei cu privilegii legale, căpătaseră un aer fals liberal înainte de marea revoluţie. În 1840 Andrian, un membru al Dietei tiroleze, publica *Austria şi viitorul ei*, o carte care reflecta şi încuraja opiniile clasei administrative educate; în ea, autorul afirma că Imperiul nu era nimic, în timp ce provinciile erau totul. Chiar şi Dieta Austriei inferioare, care se reunea la Viena şi era compusă în principal din birocraţi ce lucrau pentru guvernul central, a început să susţină drepturile provinciale, ca gest împotriva mâinii moarte a preconferinţei. Era un act absurd. Drepturile provinciale puteau părea atrăgătoare, chiar dacă superficial, nobilimii deţinătoare de pământuri, care nădăjduia în felul acesta să îşi poată conduce afacerile fără amestecul Vienei. Pentru birocraţii germani, susţinerea drepturilor provinciale era curată sinucidere, căci în felul acesta era atacată însăşi structura care promova cultura germană, şi deci locurile de muncă pentru funcţionarii germani, până în cele mai îndepărtate colţuri ale Imperiului. Puteai vorbi despre drepturile provinciale la Praga, la Ljubljana, sau chiar la Innsbruck; dar să faci aşa ceva la Viena, aceasta era o contradicţie în termeni. Birocraţia germană avea în mod cert nevoie de un sprijin mai larg, sprijin pe care nu îl putea găsi în clasa mijlocie germană, şi nici în rândurile nobilimii provinciale nemulţumite; în fapt, entuziaştii drepturilor provinciale din Dieta Austriei inferioare aveau să devină liderii centralismului liberal, douăzeci de ani mai târziu.

Trezirea la viaţă a Dietelor a avut o mai mare însemnătate acolo unde ea putea fi asociată sentimentului naţional. În Boemia, Dieta compusă exclusiv din mari moşieri a cântat pe struna patriotismului ceh. În 1840 ea a cerut dreptul de a respinge, ca şi de a "cerceta", propunerile care îi erau înaintate; în 1846, ea a cerut restaurarea drepturilor aşa cum existaseră ele înainte de bătălia de la Muntele Alb şi de "constituţia revizuită" din 1627. Urmaşii străinilor aduşi în Boemia de

către absolutismul habsburgic pretindeau astfel drepturile cehilor pe care îi înlocuiseră; la fel, proprietarii englezi de pământuri irlandeze pozaseră în secolul al XVIII-lea în apărători ai independenței Irlandei. Acești aristocrați boemieni nu pricepeau nici o iotă din naționalismul ceh. Invidioși pe privilegiile verilor lor maghiari, au sperat că, printr-o scamatorie politică, vor putea scăpa la rândul lor de mâna funcționarului și a agentului fiscal imperial. Intelectualii naționaliști se simțeau la rândul lor îmboldiți de exemplul maghiar. Lipsiți de alți susținători, ei s-au aliat cu marii nobili din Dietă. Palacký, cel mai influent dintre revizioniștii cehi, își petrecuse copilăria în Ungaria și își închipuia că nobilimea boemiană, la fel ca și cea maghiară, își putea dezvolta un caracter național; în plus, el deprinsese în Ungaria un respect exagerat pentru titluri și o lipsă de siguranță neobișnuite pentru un ceh. Guvernarea imperială era la rândul său gata să joace cartea boemiană împotriva Ungariei, deși respinsese pretențiile "constituționale" ale Dietei; bâlciul stârnit de Boemia a fost folosit pentru a pune Ungaria într-o lumină ridicolă. Dar, mai grav, guvernarea începea să vadă deja în slavi niște posibili aliați, mai degrabă împotriva Ungariei decât a germanilor. Aceasta fusese o trăsătură a politicii habsburgice încă de pe vremea lui Leopold al II-lea, care utilizase amenințarea unei revolte a sârbilor pentru a forța compromisul cu Ungaria, și care înființase în 1791 o catedră de cehă la Universitatea din Praga, după ce ascultase o conferință a lui Dobrovský, primul pionier ceh, având ca temă solidaritatea popoarelor slave. Acum, în deceniul al patrulea al secolului, nobilimea boemiană, cu nume germane și o educație cosmopolită, era încurajată să scrie materiale în favoarea culturii cehe și chiar în apărarea drepturilor slovacilor din Ungaria.

Marele eveniment din perioada cunoscută sub numele de "înainte de martie" l-a constituit victoria naționalismului maghiar intransigent în Ungaria sau, în termeni mai personali, înfrângerea lui Széchényi de către Kossuth. Széchényi fusese un promotor al spiritului național, încercând să îi convingă pe nobili să renunțe la scutirile de taxe; simbolul politicii sale a fost podul de peste Dunăre de la Budapesta, construit din taxele ridicate de pe domeniile nobililor. Széchényi dorea fără îndoială ca Ungaria să devină un stat național modern, dar dorea ca acest lucru să se petreacă printr-o evoluție naturală și fără ostilitate față de guvernarea imperială. Față de mica nobilime, needucată și îngropată în fundul provinciilor, nu avea decât prea puțină simpatie; idealul său îl reprezenta partidul britanic Whig[1], o alianță a marilor aristocrați cu clasa mijlocie de la oraș, împotriva nobililor Tory, prostovani, de la țară. Széchényi a fost acela care i-a inspirat lui Metternich programul maghiar din perioada denumită "înainte de martie" – o reformă administrativă și economică în beneficiul orașelor. Conducătorii întâlnirilor regionale urmau să devină oficiali guvernamentali; orașele aveau să primească o reprezentare în Dietă egală cu a regiunilor; protecția împotriva taxelor avea să dispară complet; iar Ungaria să fie inclusă în sistemul de căi ferate austriac. Toate aceste reforme ar fi dus la ruina micii nobilimi; în plus, pentru

[1] Mai târziu Partidul liberal.

aplicarea lor ar fi fost nevoie de o clasă mijlocie puternică şi activă. Faptele veneau însă împotriva lor. Nobilii, împreună cu familiile lor, erau în număr de 600.000; populaţia totală a oraşelor – dintre care multe erau doar nişte sate mai mari – ajungea la 575.000. Programul gândit de Széchényi împreună cu Metternich era inteligent, dar nerealist.

Cu toate acestea, el ar fi putut fi pus în aplicare în mod gradat, dacă nu şi-ar fi făcut apariţia Kossuth, salvatorul nobilimii. Ludovic (Lájos) Kossuth a dus o viaţă activă din punct de vedere politic timp de numai zece ani, dar el a lăsat urme mai adânci în istoria Europei centrale decât oricine altcineva. Deşi nobil prin naştere, el nu deţinea pământ; era un ziarist care nu avea nimic de pierdut prin violenţă. Slovac la origine, fiul unei mame slovace care nu a vorbit niciodată ungureşte, el se "convertise" la maghiarism; structura sa slavă i-a dat distanţa şi siguranţa necesare faţă de prudenţa şi realismul maghiar. Slav fără pământ, a dorit să fie acceptat ca gentleman maghiar; lovitura sa de maestru a constituit-o tenacitatea cu care a insistat asupra ideii că naţionalismul maghiar, şi nu proprietatea asupra pământului, constituia adevărata linie de demarcaţie. La rândul lui, studiase politica Europei occidentale, împrumutând chiar şi termenul englezesc de "gentry"[2] pentru a descrie mica nobilime needucată – în care se includea. Dacă Széchényi învăţase Whiggism-ul, Kossuth a învăţat naţionalismul; şi a captat atenţia micii nobilimi asigurând-o că ea, şi nu clasa târgoveţilor, era inima naţiunii maghiare. Micul nobil înapoiat de la ţară, care detesta toate obiceiurile străine şi trăia într-o lume imaginară a legilor medievale, a aflat, spre marea sa încântare, că prejudecăţile sale cele mai meschine erau de fapt demne de laudă şi că el era acela care pusese umărul la supravieţuirea Ungariei. Permanent revoltaţi împotriva marii nobilimi, reprezentanţii acestei clase aveau acum posibilitatea să o oblige să îi urmeze. Darul extraordinar al scrisului şi al oratoriei se concentrau la Kossuth asupra unicului obiect al trezirii sentimentului naţional; încrezător în forţele sale, el a respins atât puterea tradiţiei istorice cât şi obstacolul faptelor materiale, privind fiecare concesie care i se făcea ca pe un semn de slăbiciune şi depăşindu-şi concurenţii prin creşterea pretenţiilor radicale. Jurnalismul său a dominat Ungaria deceniului al patrulea; şi, în 1847, chiar dacă nu îndeplinea condiţia de a fi deţinător de pământ, a fost ales în Dietă. Acest fapt este un simbol al evoluţiei Ungariei de la statutul de clasă la cel de naţiune. Kossuth a devenit eroul popular al Ungariei şi, în timp, al radicalismului în întreaga Europă, deşi el nu avusese nimic în comun cu radicalismul serios, conştiincios al contemporanilor săi; Kossuth a fost mai degrabă un prim dictator ajuns la putere prin prostituarea idealismului în serviciul sentimentului naţional.

Ungaria era un stat naţional maghiar; această dogmă simplă l-a purtat pe Kossuth spre succes. El s-a folosit de arma ei până şi în sfera economicului, învingând criticile aduse de Metternich barierei fiscale prin pledoarii în favoarea unei "economii naţionale"; doctrina pe care List o oferise clasei de mijloc ger-

[2] Stare a oamenilor instruiţi şi a proprietarilor fără titluri de nobleţe (ecleziaşti, jurişti, ofiţeri, moşieri etc.)

mane îi slujea astfel lui Kossuth în încercarea de a îi atrage pe germanii din Ungaria de partea sa, îndepărtându-i de guvernarea imperială. Dar germanii, în cea mai mare parte târgoveți fără rădăcini la țară, cu excepția sașilor din Transilvania, erau ultima dintre problemele maghiare. Mari părți ale teritoriului Ungariei erau însă complet lipsite de o populație maghiară, alta decât proprietarii de pământuri, niciodată acasă; iar maghiarii constituiau o minoritate într-un stat pe care îl reclamau ca fiind al lor. Faptul acesta a fost cheia politicii maghiare pentru următoarea sută de ani: maghiarii urmăreau o politică liberală, care însă nu putea fi aplicată decât prin metode neliberale. Poziția lor națională nu putea fi menținută decât prin stabilirea unui monopol artificial în tot ceea ce însemna viață publică și împiedicarea trezirii culturale a tuturor celorlalte etnii existente în Ungaria. Politica aceasta nu a avut, pentru început, un scop conștient definit; ea s-a născut din abandonarea inevitabilă a limbii latine. Kossuth a transformat-o într-o armă a dominării naționale. În 1840, maghiara a fost declarată unica limbă de uz oficial. Dieta din 1844 marca victoria deplină a lui Kossuth: ea abolea definitiv latina și proclama maghiara ca singura limbă folosită în sistemul juridic, în afacerile guvernamentale și, mai ales, în învățământul public. Legea din 1844 constituia o dublă lovitură în favoarea micii nobilimi, pe care o proteja împotriva intruziunilor oficialităților imperiale, care foloseau limba germană, blocând în același timp ascensiunea intelectualilor ridicați din rândurile țărănimii. Ungaria nu putea rămâne veșnic izolată economic de restul lumii; și, odată depășită această izolare, stările definite ca "gentry" aveau să decadă. Kossuth le oferea noi mijloace de supraviețuire: monopolul asupra slujbelor de stat.

Doctrina lui Kossuth nu se limita însă la "mica Ungarie"; statul național maghiar se pretindea a fi urmașul Sfântului Ștefan, după cum revoluționarii francezi erau urmașii Sfântului Ludovic, cerând stăpânirea asupra tuturor "teritoriilor Coroanei Sfântului Ștefan". Pretenția aceasta amenința autonomia Transilvaniei și a Croației. Transilvania s-a dovedit o victimă mai ușoară. Dieta sa a recunoscut, după obișnuitele proceduri feudale complicate, dreptul de reprezentare egală maghiarilor, secuilor și sașilor. Românii, care compuneau majoritatea populației, nu aveau nici un drept. Numai sașii au încercat să își păstreze o poziție independentă, dar până și ei au fost copleșiți de campania demagogică a lui Kossuth: mândria de clasă i-a împiedicat să se unească cu românii majoritari, dar fără drept de vot. În 1848 Transilvania era sub imperiul freneziei maghiare.

Cu Croația, lucrurile nu au fost la fel de simple. Aici exista o Dietă la fel de veche ca și cea ungară, cu propriul său labirint de legi și cu amintirea Coroanei Croate. Până și legea din 1848 cu privire la limba oficială îi menționa pe croați ca o excepție, permițând deputaților croați în Dieta ungară să continue să utilizeze limba latină pe o perioadă de încă șase ani, după care trebuiau să adopte limba maghiară. Nobilimea croată, care făcuse dintotdeauna corp comun cu Ungaria împotriva amestecului Habsburgilor, era acum luată prin surprindere. Se aflau în situația de a lua apărarea, în fața maghiarilor, nu a limbii croate, ci a latinei. Nu înțelegeau problema națională și nu știau nimic despre reînvierea "ilirică", singura cale de apărare rămasă deschisă. Nobilii croați care se opuneau pre-

tenţiilor maghiare s-au întâlnit efectiv cu Gaj, pionierul Iliriei, pentru prima dată în 1833 la Bratislava, scaunul Dietei ungare; nici unii nu ştiau de existenţa celorlalţi la Zagreb. Dar limba croată s-a auzit în Dieta croată înainte de finele deceniului al treilea; iar în 1847, în ultima sa hotărâre elaborată în latină, Dieta declara "limba croată-slavonă" limbă naţională. Astfel, Ungaria lui Kossuth şi Croaţia naţională se găseau într-un conflict deschis.

Guvernarea imperială asistase neputincioasă la succesele lui Kossuth. Ajutat ca de obicei de inteligenţa sa ascuţită, Metternich văzuse încă de la început pericolul pe care îl reprezentau activităţile lui Kossuth şi încercase să utilizeze împotriva lui unicele arme aflate la îndemâna politicianului raţionalist al secolului al XVIII-lea: argumentarea logică, închisoarea şi mita. Toate fuseseră folosite fără tragere de inimă şi, ca majoritatea lucrurilor ce se petreceau în Imperiu, rămăseseră fără efect. Guvernarea imperială se declarase hotărâtă să protejeze drepturile culturale ale etniilor din Ungaria; confruntată cu răzvrătita Dietă din 1844, ea şi-a pierdut curajul şi a recunoscut legea limbii maghiare, mulţumindu-se cu acceptarea scrâşnită a germanei ca limbă folosită în corespondenţa cu autorităţile imperiale. Era singura concesie făcută unui Imperiu care avea trei sute de ani de existenţă şi care eliberase Ungaria de turci. Dar Metternich ştia că liberalismul stărilor era, până şi în Ungaria, o mişcare a proprietarilor de pământ; politicienii habsburgi nu uitaseră de arma lui Iosif al II-lea, ţărănimea. Ei înşişi proprietari de pământ şi conservatori, ezitau să o folosească. Ea însă le-a fost pusă cu forţa în mână de evenimentele din Galiţia. În 1846, patrioţii polonezi – proprietari de pământ şi intelectuali – organizaseră o revoltă naţională, care anticipa revoluţiile din 1848. Panicate de sosirea revoluţiei a cărei izbucnire o propovăduiau de mult şi lipsite de aportul suficient al forţelor regulate, autorităţile austriece au făcut apel la ţărani să se ridice împotriva stăpânilor. Rezultatul a fost o *jacquerie* (răscoală). Polonezii, jenaţi de revelaţia îngustimii naţionalismului lor de clasă, au afirmat mai târziu că ţăranii fuseseră "ruteni" (ucraineni); în realitate, atât revoltele naţionale cât şi cele ţărăneşti au izbucnit în regiuni pur poloneze, iar ţăranii erau polonezi fără o conştiinţă naţională. Revolta din Galiţia a fost suprimată fără menajamente, dar ea a reuşit să zgâlţâie structura agrară a Monarhiei austriece. În timpul revoltei, autorităţile imperiale fuseseră nevoite să promită desfiinţarea *robotei*, pe care nu au mai îndrăznit să o reintroducă după aceea. Astfel, pe lângă fronda aristocratică a Dietelor şi fanatismul naţionalist al lui Kossuth, începuseră şi mişcările maselor ţărăneşti; iar acela care putea spune că îi eliberase pe ţărani de *robotă* avea să le câştige loialitatea. Terenul pentru evenimentele anului 1848 era pregătit.

Şi la nivel internaţional se puneau bazele viitorului. Sprijinul ruşilor era singurul pe care Metternich putea conta cu adevărat; ca atâţia alţii înaintea lui şi după el, acesta era mânat de un scepticism care se oprea la graniţele cu Rusia. Acordul austro-rus din 1833 rezistase foarte bine în timpul crizei din Orientul Apropiat din 1839 şi 1841. Pentru Metternich aceasta era o nouă criză perfectă în care elementul perturbator era nu Rusia, ci Franţa; iar punctul nodal se afla pe Rin, tot atât de bine ca şi în Levant. Toate acestea îi confirmau teoria care susţi-

nea că o criză în Orientul Apropiat avea să deschidă drumul revoluției în Europa; și cu siguranță că, în lipsa amenințării revoluționare implicite a Franței, țarul Nicolae nu ar fi urmat o politică atât de desăvârșit conservatoare, colaborând în mod loial cu Austria și Anglia pentru a menține integritatea Imperiului otoman. Dar slăbiciunea turcilor nu-i scăpase lui Nicolae, în timp ce amintirea slăbiciunii rușilor din 1829 se ștergea cu rapiditate. Pe parcursul întregului deceniu al patrulea, Rusia s-a îndepărtat puțin câte puțin de politica *statu quo*-ului în Orientul Apropiat, revenind la planurile de reîmpărțire care aproape că duseseră la o ruptură cu Austria în 1829. Metternich era silit să își caute alți aliați. Nu putea conta pe sprijinul Prusiei, indiferentă la problemele Orientului Apropiat; iar Anglia se ținea deoparte dintr-un amestec de sentimentalism liberal și îndoieli bine întemeiate cu privire la forța Austriei. Rămânea Franța. Și, în ultimii săi ani de viață, Metternich a început să spere într-o alianță cu elementele conservatoare franceze, pentru menținerea *statu quo*-ului în primul rând în Italia, și apoi în Orientul Apropiat. Colaborarea franco-austriacă, atât de dăunătoare în Războiul Crimeii, a fost, la origini, ideea lui Metternich. Dar această combinație nu putea funcționa fără o guvernare conservatoare stabilă în Franța; ceea ce Napoleon al III-lea avea să facă mai târziu s-a dovedit imposibil pentru Guizot, în 1847.

Astfel, îndoielile privitoare la stabilitatea francezilor l-au obligat pe Metternich să se întoarcă la dependența față de Rusia, oricât de puțin satisfăcătoare. Timp de treizeci de ani, Rusia promisese sprijin împotriva "revoluției". În 1847, pericolul revoluționar era evident, iar Metternich nu mai avea nevoie să îl prezinte într-o lumină exagerată. Revolta din Galiția nu fusese decât primul semn al furtunii ce avea să se dezlănțuie; Lombardia era într-o stare de revoltă declarată, în timp ce soldații austrieci stăteau consemnați în cazărmi, de teama injuriilor ce li se aruncau pe străzi; sub conducerea lui Kossuth, Ungaria se smulsese de sub controlul Vienei; și până și în Viena existau grupuri liberale care se întâlneau chiar sub nasul poliției. Pericolul revoluționar era universal; dar acesta era motivul pentru care Rusia nu putea acționa împotriva lui. Doi țari, Alexandru și Nicolae, acceptaseră teoria Austriei ca o necesitate europeană, ceea ce însemna existența ei ca aliat, nu ca posibilă piesă de sacrificiu. Dacă intervenea împotriva revoluției, Rusia avea să își atragă mânia tuturor celor patru "națiuni suverane": polonezii, maghiarii, germanii și italienii. Iar în spatele lor se întindea umbra unui nou Napoleon. Salvarea lui Metternich ar fi însemnat pentru Rusia un alt 1812. În loc, ea a abandonat alianța cu una dintre puterile *statu quo*-ului și, la fel cum avea să procedeze și în 1939, a câștigat timp sacrificând un principiu. Târgul, care s-a dovedit profitabil pentru Rusia, i-a adus pierzania lui Metternich. El, care nu acționase niciodată de unul singur, se găsea acum singur în fața revoluției, lipsit de aliați străini în afară și de sprijin înăuntru. Rivalii de la curte, și chiar și membri ai familiei imperiale, au dat toată vina pe el, răspândind credința că dispariția sa avea să îndrepte lucrurile. Dar, prăbușindu-se, Metternich a târât cu el și vechea Austrie; problema austriacă a ieșit la iveală; și o sută de ani de conflicte europene nu au reușit să redea Europei centrale stabilitatea pierdută pe 13 martie 1848.

CAPITOLUL CINCI

IZBUCNIREA RADICALĂ: REVOLUȚIILE DIN 1848

În 1848, teoria Drepturilor Omului a pătruns în Imperiul habsburgic. Ideea dinastică era pusă în discuție și, o dată acest lucru întâmplat, ea nu își va mai regăsi în veci siguranța inconștientă din trecut. "Ideea austriacă" devenise o idee la fel ca oricare alta, intrată în competiția pentru suport intelectual; iar dinastia nu supraviețuia prin propria sa forță, ci prin manipularea forțelor națiunilor și claselor rivale. Anul 1848 marca tranziția de la un mod de viață lipsit de conștiința de sine la căutarea conștientă a unuia nou; și, în ciuda victoriei armatelor habsburgice, puterea intelectului rămânea argumentul forte al politicii austriece.

Revoluția a avut loc într-un Imperiu cu un caracter preponderent rural, propulsată de o unică forță, și anume dorința țăranilor de a scăpa de *robotă* și de alte dări federale. Această izbucnire viscerală avea prea puține legături cu programul radical al intelectualilor de la oraș, dar nu era cu desăvârșire străină de el. Țăranii erau, la rândul lor, oameni, în ciuda proverbului maghiar care susținea contrariul; iar ei percepeau barierele naționale care îi despărțeau de stăpânii lor, mai ales atunci când ele erau dublate de distincții de natură religioasă. De aceea, în zilele de început ale revoluției, ei i-au acceptat pe radicali ca lideri. De aici natura aparent matură a programelor naționale, anticipând revendicările politice ale secolului XX. În mod curios, revolta țăranilor împotriva *robotei* a făcut și din stăpâni niște revoluționari, sau măcar niște sprijinitori nesiguri ai autorității imperiale. Mica nobilime maghiară, amenințată în însăși existența sa, a devenit o clasă cu adevărat revoluționară, ceea ce a dat revoluției maghiare, și după aceea și istoriei maghiare, un caracter unic. Până și loialitatea marilor proprietari a început să se clatine o dată încălcat pactul implicit dintre ei și Habsburgi: împăratul nu îi ținuse la respect pe țărani, iar magnații erau siliți să își caute alți aliați. Fronda lor a devenit dacă nu serioasă, cel puțin mai insistentă, la început dintr-o încăpățânare reacționară, apoi dintr-un naționalism experimental.

Nemulțumirea țăranilor, deși universală, rămânea neconștientizată. Scânteia trebuia să se aprindă la oraș. În 1848, în fiece oraș cu mai mult de 100.000

de locuitori a izbucnit câte o revoluţie. Astfel, două revoluţii serioase au avut loc în Italia austriacă, la Milano şi Veneţia. În Austria, la nord de Alpi nu existau decât trei asemenea oraşe: Viena, Budapesta şi Praga. Dintre ele, doar Viena, cu peste 400.000 de locuitori, era un oraş la scară modernă şi cu un caracter modern. Populaţia sa aproape se dublase după 1815, în cea mai mare parte prin sosirea imigranţilor de la ţară; această masă needucată, lovită de sărăcie, ducea lipsă de locuri de muncă industriale adecvate. În ciuda opiniei generale, revoluţiile din 1848 au fost provocate nu de revoluţia industrială, ci de absenţa ei. Oraşele creşteau mai repede decât întreprinderile care ofereau locuri de muncă şi bunuri; în consecinţă, creşterea lor a dus la o scădere a standardului vieţii de la oraş. Dezvoltarea industrială, după cum avea să demonstreze mai târziu istoria secolului al XIX-lea, este remediul pentru nemulţumirile sociale, nu cauza lor. Viena nu a fost nicicând atât de revoluţionară cum a fost în perioada sa de minimă industrializare. În Viena exista un "proletariat" compus din muncitori fără pământ, dar nu exista încă şi o clasă de capitalişti care să furnizeze locurile de muncă; era situaţia generală a anului 1848. Proletariatul a dat o armată revoluţionară, mai concentrată decât ţărănimea împrăştiată; la rândul său, ducea lipsă de lideri proprii, pe care i-a găsit – semn cert de înapoiere economică şi politică – în studenţii de la universitate. Şi aici, Viena se dovedea unică: în întregul Imperiu austriac nu se găsea o altă universitate în adevăratul sens al cuvântului. Studenţii au fost agenţii mobili ai revoluţiei; ei nu dispuneau de maturitatea necesară unei conduceri responsabile, pe care cu siguranţă nu o puteau găsi la profesorii lor. În plus, în afara studenţilor de la medicină, mai toţi erau viitori birocraţi, care mai devreme sau mai târziu aveau să resimtă necesităţile vieţii de zi cu zi.

Nici Praga şi nici Budapesta nu au avut caracterul revoluţionar al Vienei. Ambele erau, prin comparaţie, oraşe de dimensiuni mici, Praga cu puţin peste 100.000 de locuitori, Budapesta cu puţin sub această cifră. Nici unul dintre ele nu creştea într-un ritm cu adevărat modern – amândouă avuseseră peste 60.000 de locuitori în 1815. În consecinţă, vechea populaţie era încă predominantă, în cea mai mare parte germană – două treimi în Budapesta şi aproape la fel de mare în Praga. Pe de altă parte, studenţii din Budapesta erau aproape toţi maghiari, în timp ce studenţii cehi reprezentau o minoritate care se zbătea din greu. Revoluţia maghiară a fost acaparată de mica nobilime ungară şi în ea studenţimea a jucat un rol minor; la Praga, revoluţia a rămas în mâinile studenţilor, suferind, din cauza lipsei de experienţă, prima înfrângere din 1848. În realitate, în ciuda dimensiunilor sale, Praga s-a situat la acelaşi nivel cu orăşelele de câteva mii de locuitori care şi-au dat numele programelor revoluţionare din 1848. Aici, câte un învăţător ceh, un preot ortodox sârb, sau un pastor luteran slovac mişcau masele din loc. Astfel au apărut, nematurizate, naţiunea slovacă la Liptovsky Svaty Mikulás (programul mişcării naţionale slovace), la 10 mai 1848; cea sârbă la Sremski Karlovci (Carlowitz), la 13 mai; sau cea română ("Naţiunea română se declară şi se proclamă naţiune de sine stătătoare"), la Blaj, la 15 mai.

Revoluţiile austriece, ca şi cea germană, au stat sub influenţa revoluţiei din Paris, de la 24 februarie; exemplul ei a aprins scânteia emulaţiei intelectuale.

La Budapesta, un grup de studenţi radicali, nestânjeniţi de Dieta care se întrunea în continuare la Bratislava, au luat în stăpânire străzile oraşului încă înainte de sfârşitul lunii februarie, cerând o constituţie democratică şi sufragiu universal, abolirea *robotei* fără nici o compensaţie şi drepturi egale pentru toate naţionalităţile. Acest program, care doar accidental sfida dinastia, ataca în mod mai direct mica nobilime – din punct de vedere economic acuzând *robota*, iar din punct de vedere politic acuzându-le privilegiile; era genul de program care, în alte ţări, avea să îi împingă pe liberalii-proprietari de partea "ordinii". Kossuth a fost singurul din Europa care şi-a îndemnat susţinătorii să îi depăşească în pretenţii pe radicali, în loc să ceară protecţie dinastiei împotriva lor; el a pus capăt murmurelor democratice împotriva micii nobilimi făcând să crească valul nemulţumirii naţionale împotriva Habsburgilor şi a naţionalităţilor. Dacă această categorie de "gentry" nu prelua conducerea, intelectualii radicali aveau să acapareze ţărănimea; cu acest argument, Kossuth a promulgat "legile din martie" în Dieta de la Bratislava.

Legile din martie, care au creat Ungaria modernă, aveau trei aspecte: constituţional, liberal şi naţional. Obiectivul lor cel mai important era acela de a asigura supravieţuirea micii nobilimi fără titluri, obiectiv mascat, dar atins cu succes. Pragmatica Sancţiune a fost înlocuită cu uniunile personale; cancelaria maghiară de la Viena a fost desfiinţată; un palatin, sau vicerege, urma să îndeplinească toate prerogativele regelui-împărat, fără contribuţia Vienei; un ministru maghiar avea să fie ataşat curţii imperiale, ca un fel de înalt comisar; Ungaria trebuia să aibă o armată, un buget şi o politică externă separate. Pe scurt, Ungaria căpăta statut de dominion. În locul Dietei feudale de la Bratislava, la Budapesta urma să se înfiinţeze un parlament ales prin vot uniform, chiar dacă restrâns, în faţa căruia urma să răspundă un guvern constituţional; nobilimea pierdea scutirile de taxe, iar oraşele primeau reprezentarea în parlament. Limba maghiară era un factor esenţial pentru alegeri, iar statul naţional maghiar urma să cuprindă toate "teritoriile Coroanei Sfântului Ştefan". Transilvania şi Croaţia au fost amândouă încorporate în statul unitar ungar, iar Dietele lor şi funcţiile de guvernator abolite. Cele două Diete urmau să se reunească pentru ultima dată, pentru a-şi confirma abolirea – dar, după cum aveau să vădească evenimentele, consecinţele aveau să fie cu totul altele. Toate aceste victorii uluitoare ale curentului de eliberare naţională şi ale abilităţii politice mascau două abdicări majore de la programul radical: *robota* fusese abolită, dar statul urma să plătească toate compensaţiile; şi, prin intermediul restricţiei impuse de proprietate, mica nobilime fără titluri îşi păstra monopolul asupra funcţiilor regionale şi în administraţie. Nobilimea cu desăvârşire lipsită de pământ îşi păstra drepturile numai pe timpul vieţii, făcând cu atât mai importantă victoria clasei mijlocii "gentry", devenită miezul "Ungariei istorice".

Ca de atâtea alte ori, evenimentele din Ungaria au stimulat imitarea lor în Boemia. Pe 11 martie, intelectualii de la Praga şi-au formulat la rândul lor un program; Dieta boemiană, lipsită de un Kossuth şi fără o clasă "gentry", a făcut un pas în urmă şi nu a încercat să intre în competiţie. Întâlnirea de la 11 martie,

ţinută în sala de concert a unei cafenele (Wenceslaus-Baths), a reunit cehi şi germani fără experienţă politică. Revendicările lor iniţiale vizau obişnuitele "libertăţi liberale" – libertatea opiniei, suprimarea cenzurii şi celelalte asemenea. În ultimul moment, un intelectual ceh, Brauner, a adăugat de pe patul de moarte câteva clauze mai relevante pentru cauza Boemiei: abolirea *robotei*; Silezia, Moravia şi Boemia – "domeniile Coroanei Sfântului Vaclav" – să aibă o cancelarie comună şi un parlament pentru chestiunile generale, care să se întâlnească alternativ la Praga şi Brno. În felul acesta, impulsul de moment al unui suferind a lansat problema naţională în Boemia, suprapunând-o revendicărilor sale istorice. Aceste două subiecte aveau să domine însă destinul Boemiei, ca şi destinul întregii Europe centrale, începând din acea seară de 11 martie 1848 şi până la rezolvarea finală din 1945, o dată cu izgonirea germanilor din toate teritoriile istorice ale Sfântului Vaclav.

Ultima şi cea mai serioasă a fost revoluţia de la Viena. Aici stătea ceea ce mai rămăsese din puterea dinastiei; iar revoluţia era o luptă pentru putere, nu o prăbuşire. Societatea politică a Vienei, mai cosmopolită şi mai experimentată în ale guvernării, era prea matură pentru a urma un program radical lipsit de rafinament. În cazul popoarelor mature, după cum o dovedesc cea de-a II-a şi a III-a Republică franceză, revoluţia tinde să evite consecinţele revoluţionare; iar Viena era la jumătatea drumului spre maturitate. Guvernarea imperială a încercat negocierea şi manipularea revoluţiei, aşa cum negociase şi manipulase atâţia alţi inamici. Pe 12 martie, Metternich a semnat ultimul său act ca om de stat: a propus convocarea delegaţilor din toate Dietele provinciale într-o adunare generală, o încercare de a uni nobilimea în apărarea intereselor proprii şi ale împăratului. Planul era depăşit: nobilimea nu avea puterea de a se opune revoluţiei şi, în plus, după ce văzuse *robota* dispărând, ea aruncase întreaga vină asupra guvernării imperiale. În loc să se pună în fruntea nobilimii, Metternich s-a văzut silit să pledeze pentru sprijinul ei, ca şi pentru cel al prosperei clase de mijloc. Lider al acestei revoluţii "imperiale şi regale" era arhiducesa Sofia, soţia fratelui Francisc Carol al împăratului şi mama lui Francisc Iosif. O urmau toţi aceia invidioşi pe succesul lui Metternich şi mai ales un grup restrâns de italieni pentru care Metternich era prea luminat şi reformator. Dieta Austriei inferioare, pe care Metternich contase, avea să fie folosită ca instrument de presiune împotriva lui.

Revoluţia de la Viena din 13 martie a început ca o conspiraţie la curte; ea avea să dovedească în curând cât de mare este greşeala invocării maselor pentru a lua parte la jocurile de la curte. Atmosfera din Viena era deja agitată de valurile radicale maghiare de la Bratislava, la nici şaptezeci de kilometri depărtare; pe 3 martie, Kossuth însuşi sosise la Viena pentru a incita mulţimile. Dieta Austriei inferioare s-a reunit la 13 martie şi, conform planului, a cerut demisia lui Metternich. Împotriva aşteptărilor, această cerere a fost însuşită şi de cei de pe străzi şi revoluţia adevărată a început. Luptele de stradă nu au fost evitate decât datorită lipsei de curaj a guvernului; dacă ar fi încercat să opună rezistenţă, întreaga ţesătură a puterii Monarhiei habsburgice s-ar fi dărâmat complet. Metternich a demisionat, iar împreună cu el a căzut şi vechea Austrie. La Viena, pute-

rea a trecut din mâinile autorităților existente în cele ale unui comitet studențesc, unica barieră în calea "exceselor" proletare. Sistemul lui Metternich a fost urmat de o ultimă lovitură. Pe 18 martie, încredințată după căderea lui Metternich că revoluția era în siguranță Lombardia s-a răsculat, chemându-l în ajutor pe regele Sardiniei; aceasta a dus la o revoltă la Veneția, cu înființarea unei republici venețiene. Misiunea italiană a Austriei se încheia, în timp ce propriile armate erau confruntate cu încleștări în chiar centrul său de putere.

Prăbușirea lui Metternich epuiza programul revoluției "imperiale". A fost creat un post de prim-ministru responsabil, deși nu s-a precizat în fața cui trebuia el să răspundă; întâiul prim-ministru a fost Kolowrat, ajuns în fine – pentru câteva zile – să îl înlocuiască pe Metternich. Noul ministru de externe era contele Karl Ludwig Ficquelmont, pe care Metternich îl desemnase de mult ca succesor al său. Pe 15 martie s-a promis pentru o dată nedefinită în viitor întrunirea Adunării Statelor Generale, "cu reprezentarea crescută a clasei mijlocii"; iar un "comitet central al stărilor" s-a întrunit la Viena, între 10 și 17 aprilie. Toate aceste mișcări de suprafață nu puteau liniști apele agitate ale Vienei: în fiecare zi apăreau revolte și revendicări noi, urmate de ademenirea a noi indivizi și acordarea unor noi concesii. Kolowrat a dispărut din scenă în numai câteva zile; Ficquelmont a supraviețuit până la 5 mai, când a fost izgonit din funcție de o demonstrație studențească; apoi, pe toată perioada lunii mai, întreaga responsabilitate a aparținut baronului Franz Pillersdorf, un birocrat mai vârstnic care își câștigase în perioada denumită "înainte de martie" o reputație nemeritată de liberal. În lipsa unei linii politice, familia imperială se zbătea să rămână pur și simplu la suprafață; la fel ca mai devreme, în timpul crizei declanșate de războaiele napoleoniene, sau mai târziu, în timpul ultimei crize din 1918, ea era dispusă să recunoască orice și oricui, cu condiția să fie recunoscută în schimb. O nouă revoltă, pe 25 aprilie, a dus la publicarea unei constituții parlamentare pentru întregul Imperiu, copiată în grabă după modelul belgian. Ea nu a dat satisfacție radicalilor vienezi, care doreau să își scrie propria constituție. Pe 15 mai, după alte demonstrații, constituția din 25 aprilie a fost retrasă și promisă o adunare constituantă, aleasă prin sufragiu universal. Două zile mai târziu, pe 17 mai, curtea imperială părăsea Viena, refugiindu-se la Innsbruck. Această ruptură i-a aruncat pe liberalii moderați înapoi în brațele radicalilor, iar la 26 mai revoluția a obținut succesul său cel mai important: a fost înființat un Comitet al binelui public, în parte pentru a da revoluției o direcție, în parte pentru a supraveghea activitatea ministerelor rămase.

În ce-i privește pe germanii din Viena, ca și în cazul celorlalte națiii suverane, curtea a făcut concesii nelimitate. În Italia, Radetzky, comandantul trupelor, a primit instrucțiuni să nu se opună revoltelor sau invaziei Sardiniei, care avea să urmeze; un ministru a fost trimis pentru a reglementa situația în Lombardia; și, când el a dat greș, guvernul austriac a propus, pe la mijlocul lui mai, să cedeze Lombardia Sardiniei și să recunoască autonomia Veneției. Oferta a fost din nou respinsă. Italienii voiau ca Austria să renunțe la toate teritoriile sale din Italia, iar Anglia, la ajutorul căreia Austria apelase, a refuzat să acționeze ca me-

diator dacă Veneția, sau cel puțin o parte a ei, nu era inclusă în oferta de independență. Italia habsburgică nu putea fi salvată prin negocieri. Ignorând ordinele Vienei, Radetzky se pregătea să o recâștige cu ajutorul forței, în timp ce guvernarea imperială, ignorându-i la rândul său insubordonarea, făcea dovada unei activități practice izolate trimițând întăriri. Guvernul austriac nu era singurul care îl susținea pe Radetzky; revendicările italiene asupra orașului Trieste și a Tirolului treziseră la viață patriotismul austriac până și în elementele cele mai radicale, iar studenții revoluționari și-au părăsit baricadele ridicate împotriva forțelor imperiale pentru a servi în armata imperială din Italia.

Între radicalii Vienei și Ungaria nu exista un asemenea conflict. Arhiducele Ștefan, contele palatin al Ungariei, capitulase în fața revoluției fără a mai aștepta aprobarea regelui-împărat, transferând puterea unui guvern responsabil condus de un magnat radical, Batthyány; Kossuth a devenit ministru de finanțe și a început să impună linia politică. Murmurând nemulțumită, curtea imperială a fost nevoită să accepte; iar pe 11 aprilie, legile din martie erau confirmate constituțional de către Ferdinand. Revoluția din Ungaria căpăta în felul acesta un statut legal; Imperiul habsburgic se împărțise în două, iar Ungaria, până acum provincie habsburgică chiar dacă una privilegiată, devenea un stat separat. Curtea intenționa, fără îndoială, să își retragă concesiile și chiar și printre politicienii maghiari erau mulți care considerau că victoria fusese obținută prin presiuni exagerate. Ferenc (Franz) Deák, un mic nobil liberal, își explica astfel sprijinul acordat programului lui Kossuth: "Cu un om beat nu poți discuta logic, iar Dieta este în clipa aceasta beată". În vara lui 1848, Deák s-a și retras de altfel din activitatea politică, încredințat că extremismul lui Kossuth avea să ducă Ungaria la ruină și că va trebui făcut un compromis cu Habsburgii. Dar, când a venit vremea acestui compromis, el s-a făcut pe baza legilor din martie, nu a Pragmaticii Sancțiuni. Acum Ungaria, și nu dinastia, apărea ca fiind cea care făcea concesii. Termenii se puteau modifica; după 11 aprilie 1848, existența Ungariei nu mai putea fi pusă în discuție.

Aceste concesii, deși făcute fără o logică anume, urmau totuși un tipic: exceptând tresărirea de patriotism provincial german în chestiunea Tirolului, și curtea și revoluționarii acceptaseră remodelarea Imperiului habsburgic în conformitate cu dorințele "națiilor suverane". Liberalii vienezi plecau de la premisa că Imperiul era un stat german, care avea să joace un rol esențial în noua Germanie liberală, și făceau presiuni la fel de puternice pentru alegerile în Adunarea Națională germană de la Frankfurt, ca și pentru o adunare constituantă în Austria. Constituția ratată din 25 aprilie, care menționa provinciile doar ca agenții de transmitere a nemulțumirilor locale mai departe, către guvernul central, era expresia necizelată a acestui punct de vedere german, relevat încă și mai evident în propunerile "comitetului central al stărilor", care, întrunit între 10 și 17 aprilie, a pregătit Adunarea Statelor Generale care nu a mai avut loc niciodată. La întrunirea comitetului nu au luat parte decât delegații Dietelor din provinciile germane – înalții birocrați vienezi și nobilii germani luminați care se aflaseră în fruntea mișcării împotriva lui Metternich; pe scurt, cei mai moderați și mai cu

experienţă austrieci germani ai zilei. Ei au recunoscut revendicările celorlalte naţii: au propus ca Ungaria să rămână legată de Imperiu doar prin conexiuni personale; Lombardia-Veneţia să fie trecută statului naţional italian; Galiţia să îşi primească autonomia care să anticipeze restaurarea Poloniei. Restul Imperiului urma să constituie un stat unitar german, membru al Confederaţiei germane, unite prin cultura germană. Programul propovăduia apusul dinastiei, iar germanii s-au lepădat de el atunci când aceasta a început să îşi revină. Dar ieşise la iveală o concepţie comună tuturor germanilor din interiorul Monarhiei; dacă dinastia avea să cadă, ei vor susţine ideea naţionalistă a unei Germanii Mari, şi nu o federaţie de popoare neistorice. Unica diferenţă între diversele grupuri germanice stătea în factorul de timp: radicalii s-au ridicat împotriva dinastiei în 1848, în timp ce marea majoritate a germanilor considera că ea mai avea ceva zile de trăit.

Radicalismul german şi cel maghiar erau asemănătoare. Kossuth supraestimase forţa Ungariei; dar chiar şi el înţelesese că maghiarii nu îşi puteau apăra poziţiile decât asociindu-se cu naţionalismul german şi le oferise germanilor o alianţă. Doi emisari maghiari au fost trimişi la Adunarea Naţională de la Frankfurt, pentru a cere germanilor să nu fie de acord cu crearea statelor slave în Imperiul austriac şi a oferi Germaniei garanţia recunoaşterii de către Ungaria a integrităţii Confederaţiei în faţa separatismului ceh sau sloven. Vanitoşi şi prea siguri de ei, Kossuth şi radicalii unguri erau convinşi că naţionalismul german putea fi întors împotriva dinastiei şi a popoarelor slave, dar că se va opri la frontiera cu Ungaria. Kossuth ar fi dorit, de asemenea, să poată sprijini revendicările italienilor şi ale polonezilor, dar circumstanţele îi impuneau o oarecare prudenţă diplomatică. Chiar şi el a avut inteligenţa să nu provoace o intervenţie rusească deliberată şi, de aceea, a trebuit să păstreze tăcerea cu privire la Galiţia. Mai mult, Ungaria naţională se îndrepta grăbit către un război cu Croaţia, împotriva căreia spera să poată întoarce guvernarea imperială. Ea a sprijinit fără prea mult entuziasm războiul din Italia, "cu condiţia ca guvernul austriac să contribuie la supunerea Croaţiei şi, la sfârşitul războiului, să cedeze tuturor pretenţiilor naţionale justificate ale italienilor". În fapt, guvernul imperial avea să fie lăsat să supravieţuiască numai dacă devenea un instrument al naţiilor suverane.

Programul nu coincidea cu planurile dinastiei. În primele săptămâni ale prăbuşirii, în timp ce ceda totul germanilor şi maghiarilor, ea se contrazicea făcând concesii şi cehilor şi croaţilor. Acestea au început prin a nu urma un plan bine definit, rezultate ale simplei slăbiciuni; pe la începutul lui mai însă, curtea a înţeles că dăduse din întâmplare peste o nouă armă diplomatică şi că refugiul la Innsbruck îi elibera mâinile. Innsbruck, centru al sentimentelor provinciale, nu naţionale, constituia un teritoriu neutru, de unde curtea putea jongla între naţiile suverane şi cele supuse. Deja Croaţiei i se recunoscuse o poziţie ce venea în contradicţie flagrantă cu legile din martie. Ungaria declarase Croaţia abolită; Dieta croată replicase întrerupând legăturile cu Ungaria. Ambele acte au fost recunoscute de către regele-împărat. Mai mult, înainte de a pune Croaţia sub guvernare ungară, împăratul numise un patriot croat, pe Josef Jellačici, ca guvernator. Guvernului maghiar i-au trebuit trei luni de proteste ca să obţină înlăturarea lui, la

10 iunie; şi chiar şi aşa, el a continuat să se bucure de oblăduirea tainică a curţii imperiale. Repunerea sa în drepturi, nici o clipă pusă la îndoială, a însemnat o declaraţie de război deschisă cu Ungaria, pe 4 septembrie. Jellačici era proprietar de pământ şi ofiţer al Imperiului, diferit de restul micii nobilimi croate numai prin abilitatea şi forţa caracterului său. El personal ar fi înclinat către un program conservator de loialitate faţă de dinastie şi de drepturile croate "istorice"; dar, în vârtejul anului 1848, nici un aliat nu putea fi respins, iar el a adoptat, în paralel, şi programul naţional al unui unic stat slav sudic între graniţele Imperiului habsburgic. Ljudevit Gaj, promotorul ilirianismului, şi Jellačici, generalul habsburg, se vedeau nevoiţi să colaboreze într-un parteneriat straniu. Micii nobili din Dieta croată declarau: "Noi şi sârbii suntem un singur popor". Jellačici vorbea despre sârbi ca despre "fraţii noştri de neam şi sânge" şi încuraja reînvierea naţională sârbă, care proclama la Karlovci (Sremski Karlovci – Carlowitz), pe 13 mai, o Serbia Voivodina independentă. În fapt, Jellačici se comporta exact în aceeaşi manieră ca şi clasa mijlocie germană: căzut din graţiile imperiale, nu era decât un naţionalist slav sudic; reintrat în ele, îşi uita principiile naţionaliste şi revenea la revendicările "istorice".

În Transilvania, curtea a fost nevoită să accepte victoria maghiară, chiar dacă cu regret. Adunarea naţională a românilor de la Blaj, de pe 15 mai, ceruse ca unirea cu Ungaria să nu fie luată în considerare până când românii nu obţineau reprezentarea în Dietă. Revendicarea lor a rămas fără ecou şi Dieta, întrunită la Cluj, şi-a votat propria desfiinţare pe 30 mai. Delegaţiei românilor, sosită la Innsbruck, i s-a prezentat actul unirii şi i s-a comunicat că va trebui să negocieze cu guvernul maghiar.

Contradicţiile politicii imperiale au atins punctul culminant în Boemia. Prima petiţie boemiană din 11 martie a devenit mai mult decât moderată în lumina prăbuşirii autorităţii de la Viena; intelectualii de la Praga nu se mai mulţumeau cu o administraţie boemiană şi cu "libertăţi" individuale. Acum îşi doreau propriile lor legi din martie. O a doua întrunire, ţinută la Praga pe 29 martie, a fost în totalitate cehă: încurajaţi de exemplul maghiar, cehii au cerut unitatea şi independenţa "teritoriilor Sfântului Vaclav" – Boemia, Silezia şi Moravia – cu un parlament unic şi un guvern răspunzător în faţa lui. Analogia cu Ungaria era, formal, completă; realitatea era cu totul alta. Maghiarii revoluţionau o constituţie istorică; cei câţiva cehi făceau apel la o tradiţie care se sfârşea la 1620. Ungaria nu pierduse niciodată controlul asupra administraţiei sale locale, păstrat prin intermediul adunărilor regionale; Boemia fusese guvernată de agenţii imperiali încă din vremea Mariei Terezia şi făcea parte integrală din statul unitar creat de Maria Terezia şi de Iosif al II-lea, un fapt recunoscut chiar şi de cehi înşişi; căci, dacă Ungaria nu acceptase decât uniunea pe baze personale, ea era dispusă să recunoască o Adunare a Statelor Generale din Imperiul austriac, care să se ocupe de rezolvarea chestiunilor ordinare, o dată ce i s-ar fi acordat un minister independent.

Dar între Ungaria şi Boemia mai exista o diferenţă, mai substanţială. Maghiarii, deşi constituiau o minoritate în populaţia Ungariei, includeau întreaga

clasă avută şi educată, cu excepţia burgheziei germane, la rândul ei rapid "maghiarizată". Statul naţional maghiar s-a realizat pe "teritoriile Sfântului Ştefan", cu sacrificarea croaţilor, slovacilor, sârbilor şi românilor – croaţii, o populaţie marginală, îndepărtată, ceilalţi lipsiţi de dreptul de a-şi exprima opinia politică. Prin contrast, cehii, deşi alcătuiau majoritatea în Boemia, abia se trezeau ei înşişi dintr-un somn cultural, contestându-i pe germani, o populaţie cu o conştiinţă istorică desăvârşită; nemulţumiţi de tensiunile culturale din Boemia, cehii de la Praga revendicau şi Silezia şi Moravia. Silezia era predominant germană; şi, deşi cehii erau majoritari în Moravia, ei nu dispuneau de un centru cultural propriu, rămânând în consecinţă sub dominaţia politică a germanilor. Praga nu putea obţine Silezia şi Moravia decât prin forţă; iar forţa era unul dintre lucrurile de care cehii nu dispuneau. Maghiarii dobândiseră graniţele Sfântului Ştefan opunându-se voinţei imperiale; cehii propuneau ca forţele imperiale să fie folosite pentru a-i ajuta să îşi câştige domeniul Sfântului Vaclav. Această pretenţie s-a dovedit exagerată pentru guvernul imperial, chiar şi în momentele sale de mare slăbiciune. Replica imperială de la 8 aprilie consfinţea egalitatea între limbile cehă şi germană ca limbi oficiale şi promitea să instaleze un guvern responsabil la Praga, lăsând însă unirea Boemiei cu Moravia şi Silezia în sarcina viitorului parlament imperial.

Dar germanii din Boemia erau doar o mică parte din problemele cehilor. Aceştia trăiau în umbra naţionalismului german şi, numai ei dintre toate popoarele slave, îi aveau pe germani ca unici rivali. La rândul ei, Germania naţională ridica pretenţii la o moştenire istorică – moştenirea Sfântului Imperiu roman, în care fusese inclusă şi Boemia; iar naţionaliştii germani nici nu concepeau un nou stat naţional german fără Boemia; doar doi austrieci au luat parte la întrunirea preparlamentară de la Frankfurt; iar comitetul compus din cincizeci de membri, creat pentru a pregăti Adunarea Naţională germană, dorea să mărească numărul de participanţi austrieci. Dintre cei şase invitaţi să facă parte din comitet, unul era Palacký; iar scrisoarea sa de refuz din 11 aprilie era prima care anunţa dreptul naţiunii cehe la existenţă. O mare parte a scrisorii o constituia disputa politică, la fel de stearpă ca şi argumentele istorice ale germanilor. Partea esenţială însă stătea în ultima frază: "Sunt locuitor al Boemiei, de origine slavă". De aceea nu putea lua parte la guvernarea Germaniei naţionale. Dar nici el nu susţinea ideea unui stat ceh naţional independent şi repudia ideea unei monarhii ruse universale, deja visul unora dintre misticii panslavişti. Palacký a descoperit o a treia soluţie, nici rusească, nici germană: Imperiul austriac urma să se transforme într-o federaţie în cadrul căreia toate naţionalităţile să trăiască libere, sub protecţia puterii habsburgice. Era un program austroslavist; şi, din clipa lansării sale de către Palacký, el a devenit chestiunea hotărâtoare pentru destinul Habsburgilor şi chiar al Europei întregi. Asigurarea unei Europe centrale nici ruseşti, nici germane, a fost ultima şi cea mai puţin realistă dintre misiunile Habsburgilor.

Austroslavismul era un program timid, conceput de un om total devotat poporului său, dar care nu credea în forţa lui: dinastia era rugată să acorde popoarelor slave libertatea pe care acestea nu şi-o puteau obţine singure. Palacký

era atât de preocupat ca nu cumva să stârnească indignarea germanilor, încât pe data de 8 mai el a refuzat să preia postul de ministru imperial al educației; numirea sa "avea să fie interpretată ca o declarație în favoarea slavilor". Dar dinastia nu era dispusă să încheie o alianță cu slavii decât dacă aceştia aveau de oferit o forță susținătoare: împăratul nu era profesorul binevoitor care să se poată devota unei misiuni "idealiste". Şi o dată ce slavii aveau să dispună de o asemenea forță, ei o vor folosi nu pentru a susține dinastia, ci pentru a-şi obține independența. Aceasta era fisura austroslavismului: dinastia era dispusă să accepte o alianță numai atunci când slavii nu vor mai avea nevoie de ea.

În 1848, de la început şi până la sfârşit, dinastia nu a luat nici o clipă în serios ideea de a coopera cu supuşii săi; îi încuraja ca pe elemente ce puteau fi folosite împotriva maghiarilor sau a germanilor, dar fără nici o preocupare pentru destinul lor. Pe măsură ce ruptura dintre curte şi Viena se adâncea, favorurile făcute cehilor se înmulțeau. Pe 29 mai, contele Leo von Thun-Hohenstein, guvernatorul Boemiei, răspundea la înființarea Comitetului binelui public de la Viena refuzând să mai primească ordine de la guvernul vienez şi constituind un fel de guvern provincial al moderaților cehi şi germani de la Praga. Guvernul de la Viena a condamnat acest act de separatism; curtea de la Innsbruck a întâmpinat cu brațele deschise o delegație boemiană şi a acceptat ca Dieta Boemiei să se întrunească înainte de deschiderea adunării constituante imperiale. Dacă Dieta aceasta s-ar fi întrunit, Boemia ar fi refuzat să mai trimită membri în parlamentul de la Viena şi ar fi negociat cu el de la egal la egal, după exemplul maghiar.

Speranțele Boemiei au fost năruite, în mod destul de ciudat, de rezultatul a ceea ce fusese inițial o consecință a austroslavismului, Congresul slav de la Praga. Palacký şi amicii săi intenționaseră să organizeze o contralovitură la Adunarea Națională germană de la Frankfurt; în plus, aveau nevoie de consultări cu privire la pașii următori de făcut în salvarea Imperiului austriac. Singurii slavi austrieci care se mai simțeau amenințați de germani erau slovenii, al căror sentiment național abia începea să se trezească. Membrii sloveni ai Dietelor carintiană şi stiriană, de exemplu, au votat în 1848 alături de germani în favoarea statutului celor două provincii ca unități istorice şi împotriva unui program de reconstrucție națională, chiar dacă acesta le-ar fi adus eliberarea de germani şi i-ar fi făcut să se alăture Sloveniei şi Carniolei. Congresul avea nevoie de o bază mai largă. Şi apoi, chiar dacă doreau să evite un conflict cu maghiarii, slovacii nu îi puteau repudia pe slovaci, ai căror câțiva lideri culturali îşi găsiseră refugiu la Praga; şi, odată slovacii admişi, croații aveau să îi urmeze. Polonezii din Galiția, la rândul lor, trebuiau să apară ca slavi austrieci, chiar dacă atitudinea lor era aceea a unei națiii suverane; în fapt, polonezii galițieni au luat parte la Congres în principal pentru a se asigura că acesta nu adoptă nici o rezoluție în favoarea "ucrainenilor", supuşii polonezilor din Galiția răsăriteană. Polonezii care erau amenințați de germani erau cei din afara Imperiului austriac, în Poznania: invitarea lor ar fi încălcat principiul austroslav de la care pornise Palacký. În fine s-a hotărât, ca un compromis, limitarea Congresului la slavii austrieci, dar primirea

celorlalți ca invitați. Dintre aceştia cel mai neaşteptat era Bakunin, unic şi care se autointitulase reprezentant al celei mai numeroase dintre ramurile slave. Iar compromisul a fost în orice caz eludat de polonezi: Congresul a fost împărțit în amalgamuri naționale – polonezi-ruteni, cehoslovaci şi slavi sudici – iar grupul polonez i-a admis imediat pe polonezii prusaci.

Congresul panslavist, întrunit pe 2 iunie, a devenit astfel un amestec de austroslavism şi naționalisme slave, cu o pojghiță subțire de solidaritate slavă. El a elaborat două programe contradictorii: un manifest revoluționar adresat popoarelor Europei şi un document conservator adresat împăratului habsburg. Manifestul, rezultat mai ales al activității polonezilor, îşi concentra atacurile asupra împărțirii Poloniei şi cerea germanilor, maghiarilor şi turcilor să îşi trateze mai bine supuşii slavi – polonezii erau loiali celorlalte naţii suverane. Documentul adresat împăratului enumera în detaliu revendicările provinciilor slave şi ale popoarelor conduse de Monarhia habsburgică, protestând în mod special împotriva oricărei uniri cu Germania; această idee de egalitate națională sub Habsburgi trebuia să îi includă până şi pe rutenii din Ungaria, revendicare neagreată de polonezi. Congresul ar fi dorit să extindă colaborarea dintre slavii austrieci, plan zădărnicit de revoltele de pe 12 iunie de la Praga.

Deşi fără un scop în sine şi aproape lipsite de însemnătate, mişcările din săptămâna Rusaliilor au constituit punctul de cotitură al revoluțiilor din 1848 şi, în consecință, al sorții întregii Europe centrale. Este posibil ca atmosfera politică a Pragăi să fi devenit mai tensionată din cauza Congresului; iar radicalii cehi şi germani erau, fără îndoială, nerăbdători să reediteze victoria revoluției vieneze. Dar demonstrațiile radicale de pe 12 iunie nu s-au deosebit cu nimic de alte zeci de asemenea manifestări anterioare. Diferența a constituit-o reacția generalului Alfred Windischgrätz, trimis imperial la Praga, care ratase ocazia de a-şi dovedi înclinațiile dictatoriale în luna martie, la Viena, şi care a ridicat acum mănuşa pe străzile Pragăi. Luptele de stradă de aici au reprezentat primele confruntări serioase cu revoluția; în bătălia aceasta, revoluția a ieşit învinsă. Cei învinşi erau radicali, nu numai cehi, ci mai toți aceia care nutreau convingerea că vechea ordine se prăbuşise definitiv şi că Europa putea fi reconstruită pe principii radicale. Victoria lui Windischgrätz dădea o lovitură grea programului de autonomie pentru Boemia: alegerile pentru Dietă s-au amânat iar delegația plecată la Innsbruck a aflat, la întoarcere, că întreaga călătorie rămăsese fără nici un rezultat. Cu toate acestea, moderații cehi, majoritari, au primit cu bucurie înfrângerea radicalilor praghezi. Ei au continuat să îşi pună speranțele în austroslavism, cu atât mai mult acum, că radicalismul boemian îşi dovedise slăbiciunile; acum însă va trebui să încerce să obțină succesul nu la Praga, ci în parlamentul de la Viena. De aceea, liderii cehi erau acum nerăbdători să ia parte la adunarea constituantă pe care intenționaseră să o boicoteze, sprijinind, din teama față de Frankfurt şi de naționalismul german, statul centralizat austriac, în mare parte opera germanilor.

Victoria lui Windischgrätz, tolerată de cehi, a fost primită cu şi mai multă bucurie de germani. Adunarea de la Frankfurt era deja iritată de refuzul majorității circumscripțiilor boemiene de a-şi trimite reprezentanții la Frankfurt; re-

voltele de la Praga ameninţau cu o "baie de sânge" cehească, iar Adunarea începuse să se gândească să trimită trupe prusace sau saxone pentru a ajuta la stingerea lor. Karl Giskra, care avea să devină ceva mai târziu primarul oraşului Brno şi ministru liberal al Austriei, aducea un omagiu lui Windischgrätz spunând: "Ca german din Moravia, pretind ca mişcarea cehească să fie complet înăbuşită şi anihilată în viitor". În felul acesta şi germanii, la rândul lor, plecau de la premisa că forţele dinastice îşi făceau datoria, privind în acelaşi timp cu ochi binevoitori întrunirea adunării constituante. În fapt, singurul care nu era de acord cu ea era Windischgrätz, învingătorul de la Praga; de la bun început, s-a făcut simţită o atmosferă de falsitate într-un parlament care se întrunea sub protecţia lui. Radicalii fuseseră învinşi la Praga; dar dinastia nu era suficient de puternică pentru a repeta această victorie oriunde altundeva. De aici a rezultat unicul episod liberal din întreaga istorie a Habsburgilor, care a durat din iulie 1848 până în martie 1849.

CAPITOLUL ŞASE

EPISODUL LIBERAL: DIETA IMPERIALĂ CONSTITUŢIONALĂ, IULIE 1848 – MARTIE 1849

Dieta imperială constituţională convocată la Viena în iulie 1848 a reprezentat singurul Reichstag, sau parlament imperial, din întreaga istorie a Imperiului austriac. Ea constituia un dublu compromis: liberalii acceptau existenţa Imperiului şi a dinastiei, în timp ce dinastia accepta existenţa liberalilor. Compromisul era rezultatul slăbiciunii şi al fricii, nu al convingerilor. Cehii se temeau de naţionalismul german; germanii moderaţi se temeau că existenţa imperiului va fi tulburată de radicalismul german şi de acapararea sa de către slavi; toţi liberalii din clasa de mijloc se temeau de aspiraţiile sociale vagi ale "proletariatului". La rândul său, dinastia avea nevoie de sprijin împotriva Ungariei şi în războiul din Italia.

Convocarea Dietei imperiale constituţionale i-a dat dinastiei posibilitatea de a repara ruptura cu Viena. Arhiducele Ioan a sosit la Viena, pentru a deschide lucrările; iar când el a fost ales regent al Germaniei, în august, împăratul şi familia imperială s-au întors la Viena în locul lui. A fost numit un guvern, ceva mai hotărât, chiar dacă tot liberal. Ministrul de externe, baronul Johann Philipp von Wessenberg, adevăratul şef al acestui guvern, deşi din şcoala lui Metternich – fusese coleg cu el în Congresul de la Viena din 1814 – era un om cu vederi liberale, dintotdeauna susţinătorul orientării "occidentale" în politica externă austriacă: ar fi preferat să se sprijine pe Anglia, nu pe Rusia, şi fusese exclus din serviciul extern în 1834, pentru colaborarea prea strânsă cu Anglia în chestiunea belgiană. Acum, el nădăjduia să poată obţine sprijinul Angliei în vederea unui acord liberal în problema italiană; apoi Habsburgii, eliberaţi de dependenţa faţă de Rusia, puteau aplica o politică liberală şi în Ungaria şi în Galiţia. Mâna forte în noul guvern era Alexander Bach, cel mai abil dintre radicalii vienezi din perioada denumită "înainte de martie". Bach ajunsese la radicalism exasperat de lipsa de eficienţă din perioada "înainte de martie"; dorinţa sa reală era aceea de a vedea un Imperiu austriac unit, condus pe baza unor principii moderne. Deşi german şi radical, el era un adevărat patriot austriac, nu un naţionalist german. Susţinător al

ideii de uniformitate şi de putere, poate fi comparat cu dictatorii iacobini care au creat Franţa modernă; numai că, lipsit de sprijinul unei clase mijlocii hotărâte, acest iacobin austriac a fost nevoit să se bazeze pe dinastia habsburgică. În plus, armata habsburgică nu urma modelul armatelor franceze ale *ancien régime*-ului. În loc să se dezintegreze, armata lui Radetzky din Italia i-a învins pe italieni la Custoza pe 25 iulie şi a recapturat întreaga Lombardie la începutul lui august. Dar guvernul austriac promisese Angliei şi Franţei că va organiza o conferinţă privitoare la chestiunea italiană; şi, atâta vreme cât exista perspectiva unei autoguvernări în Lombardia-Veneţia, aceasta constituia, la rândul său, un alt element în episodul liberal.

Dieta imperială constituţională reprezenta numai Austria inferioară; Italia se afla sub incidenţa legii marţiale; Veneţia era încă republică, ca o concesie făcută "republicii surori" a Franţei; Ungaria îşi obţinuse independenţa prin legile din martie. Ca pretutindeni în Europa, sufragiul universal îi punea pe radicali în minoritate. Viena şi oraşele germane şi-au ales reprezentanţi radicali, urmaţi doar de "polonezii în redingote", adică din clasele de sus şi de mijloc. Districtele rurale germane, care nu aveau încredere în intelectualii de la oraş, şi-au ales reprezentanţi ţărani. Dar ţăranii cehi acordau încredere intelectualilor lor, iar rutenii preoţilor lor ruteni; ca rezultat, în mod paradoxal, regiunile cu cea mai solidă tradiţie rurală nu au dat deputaţi ţărani. Astfel, Austria Superioară a avut 13 ţărani din 16 deputaţi, iar Boemia şi Moravia 16 din 138. Unul dintre puţinii germani care au reuşit să convingă şi la oraş dar şi la ţară a fost Hans Kudlich, student radical, dar fiu de ţăran; iar Kudlich a ridicat chestiunea agrară care a dominat discuţiile în cadrul Dietei imperiale constituţionale până la decretul imperial, dat la 7 septembrie, privind desfiinţarea dependenţei personale a ţăranilor.

Acest decret, cea mai mare realizare a revoluţiilor din 1848, venea să completeze opera lui Iosif al II-lea. El abolea, fără compensaţie, drepturile de jurisdicţie şi administrative ereditare ale proprietarilor de pământ; abolea *robota*, sau claca, în parte pe cheltuiala statului, în parte pe a ţăranului[1]; şi oferea ţăranului arendaş garanţia "consfinţită" a proprietăţii. Decretul de la 7 septembrie hotăra caracterul Monarhiei habsburgice pentru tot restul existenţei sale. Odată *robota* desfiinţată, proprietarii şi-au pierdut interesul de a ţine o mare parte a populaţiei legată de pământ: ţăranii săraci şi-au vândut averile celor mai bogaţi şi s-au mutat la oraş. Capitalismul în curs de dezvoltare a obţinut în felul acesta forţa de muncă; în acelaşi timp, ţăranii migratori au sufocat populaţia urbană existentă, de origine germană, dând oraşelor culoarea etnică a zonei rurale înconjurătoare. Mai mult, o dată cu emanciparea a încetat lupta de clasă dintre aristocraţie şi ţărănime; iar ţăranii s-au întors, într-o mişcare de conştientizare naţiona-

[1] Într-o lege asemănătoare adoptată de Ungaria în martie, întreaga compensaţie era achitată de către stat. În Galiţia, pentru a păstra loialitatea ţăranilor ţi a-i împiedica să se unească cu stăpânii lor, guvernatorul promisese deja abolirea *robotei* pe cheltuiala statului. Mai târziu, când Galiţia avea să devina independentă, marii nobili care deţineau întreaga putere se vor opune ideii de a-şi plăti lor înşile compensaţiile şi Imperiul va fi nevoit să achite nota de plată. În felul acesta, ţăranii germani şi cehi aveau să plătească pentru emanciparea ţăranilor din Galiţia.

lă, unii împotriva altora. Kudlich însuşi este un exemplu în acest sens; căci, după ce şi-a trăit clipa în faţa istoriei, a devenit un radical german obişnuit care, în 1872, la întoarcerea din exilul în Statele Unite, a început să predice unirea naţională germană în Silezia, împotriva amestecului ceh. După cum spunea Louis Eisenmann: "Lupta naţionalităţilor a devenit un război al maselor în loc să fie un duel al câtorva privilegiaţi". Chiar şi lupta dintre clase venea să sublinieze conflictele naţionale: cei care ofereau de lucru în oraşe erau în cea mai mare parte germani, în timp ce muncitorii erau imigranţi cehi, sloveni sau polonezi.

Ţăranul sărac a fost obligat să se mute la oraş; cel bogat a fost mai câştigat – el a cumpărat pământul săracului, obţinând garanţia proprietăţii pe chiar domeniul stăpânului. Ca rezultat, reprezentanţii ţăranilor au devenit încă şi mai conservatori în vederi; pe de altă parte, dat fiind că ţăranii aceştia avuţi îşi puteau permite să plătească pentru educaţia copiilor lor, formaţiunile ţărăneşti au devenit tot mai naţionaliste. Marea aristocraţie îşi vedea ruina cu ochii: ea a condamnat decretul imperial de la 7 septembrie şi guvernul imperial care l-a impus acuzându-le că sunt "comuniste". În cele din urmă avea să se dovedească exact contrariul. Marile moşii, eliberate de ineficienta *robotă*, puteau fi administrate mai bine. Plugurile cu aburi din Ungaria, caracteristică izbitoare a sfârşitului secolului al XIX-lea, au fost rezultatul emancipării ţăranilor. Mai mult, cu sumele primite drept compensaţie, magnaţii şi-au putut înfiinţa afaceri de tip capitalist. Conform lui E. Denis, magnaţii din Boemia deţineau, în 1880, 500 din cele 800 de fabrici de bere, 80 din cele 120 de fabrici de zahăr şi 300 din cele 400 de distilerii. Magnaţii maghiari deţineau şi joagăre, mori de hârtie, mine de cărbune, hoteluri şi staţiuni balneare, toate ca urmare a compensaţiei primite pentru *robotă*. În secolul XX, marile moşii predominau în Imperiul habsburgic mai mult decât oricând; era rezultatul emancipării din 1848. Mica nobilime era acum cu adevărat ruinată: fără *robotă* nu putea asigura munca pe domenii, iar compensaţiile erau prea mici pentru a le permite să devină capitalişti. În afara Ungariei, ea reprezenta o clasă puţin însemnată; ruinarea micii nobilimi maghiare însă avea să ducă la profunde consecinţe politice.

La rândul său, guvernarea imperială a avut de câştigat de pe urma emancipării ţăranilor. Abolirea jurisdicţiilor ereditare lăsa controlul asupra administraţiei locale exclusiv în mâna oficialilor imperiali, completând astfel lanţul dependenţei faţă de Viena. În plus, emanciparea, pusă în practică de oficialii imperiali, fusese primită de ţărani ca un dar de la împărat, nu ca o lege adoptată de Dieta imperială constituţională. Până în septembrie 1848, ţăranii din întregul Imperiu fuseseră într-o stare revoluţionară agresivă; odată siguri de emanciparea lor, şi-au pierdut interesul pentru politică şi au rămas să asiste indiferenţi la victoria absolutismului. Bach se aşteptase încă de la început la acest rezultat şi acceptase propunerile lui Kudlich, insistând numai ca ţăranul să împartă cu statul costul emancipării. Dar miniştrii imperiali nu dădeau dovadă de capacitatea de a gândi pe termen lung, ci mai degrabă trăiau de pe o zi pe alta. Erau oameni hărţuiţi, care încercau să ţină în funcţiune maşinăria imperială în mijlocul unei revoluţii; iar finanţele erau preocuparea lor cea mai practică.

Tot finanţele au fost acelea care au deschis calea unei rupturi cu Ungaria şi urmărilor importante ale acestui act. O dată cu legile din martie, Kossuth îşi adusese la îndeplinire programul: Ungaria nu mai avea decât relaţii de natură personală cu restul Imperiului. Distrugerea unităţii imperiale nu era doar şocantă pentru fiecare austriac în parte, chiar şi pentru radicalii ca Bach, ci ea lăsa întreaga povară a datoriei naţionale pe umerii Austriei, atât cât mai rămăsese din ea. Maghiarii moderaţi, precum Ferenc (Franz) Deák, care admiteau că Ungaria avea nevoie de o asociere cu restul teritoriilor habsburgice, erau dispuşi să ajungă la un compromis pe tema aceasta critică a finanţelor; ei s-au văzut înfrânţi de elocvenţa şovină a lui Kossuth şi s-au retras din viaţa publică. În felul acesta Kossuth a rămas aparent izolat, într-o dispută atât cu guvernul austriac liberal, cât şi cu liberalii din Ungaria. Cercul de la curte, grupat în jurul arhiducesei Sofia, a prins curaj să îl înfrunte şi, pe 4 septembrie, fără a-i informa pe miniştrii austrieci, l-a readus pe Jellačici în scaunul de guvernator al Croaţiei. Pe 11 septembrie, Jellačici traversa Drava şi începea invazia Ungariei. Acestei alianţe dintre dinastie şi Croaţia, Kossuth a încercat să îi opună o alianţă între maghiari şi germani, făcând apel la parlamentul de la Viena să medieze conflictul dintre Ungaria şi dinastie. La fel ca toţi contemporanii săi radicali, nici el nu a înţeles adevărata natură a Austriei, convins că Dieta imperială constituţională de la Viena era doar un parlament german cu vederi naţionaliste.

Problema primirii delegaţiei maghiare a fost dezbătută de Dieta imperială constituţională între 17 şi 19 septembrie; era pentru prima dată în istorie când se discuta "problema austriacă" şi când aveau să se traseze direcţiile evoluţiei ulterioare. Radicalii germani, care doreau ca domeniile ereditare să devină o parte integrală a Germaniei naţionale, au acceptat programul lui Kossuth de alianţe personale; la fel ca şi "polonezii în redingote", care aspirau la o independenţă similară pentru Galiţia. Germanii ceva mai moderaţi doreau să aparţină Germaniei, dar şi să păstreze unitatea imperială care dădea mai multă grandoare titlului de austriac, decât celui de bavarez sau de saxon: doreau, adică, să aibă în Austria toate avantajele de a fi germani, dar şi să aibă în Germania toate avantajele de a fi austrieci. Ei au acceptat argumentul lui Bach conform căruia privilegiile constituţionale ale Ungariei fuseseră tolerabile numai atâta vreme cât restul Imperiului era în deplină ordine; acum Ungaria trebuia să accepte parlamentul imperial împreună cu celelalte instituţii obişnuite ale finanţelor, armatei şi politicii externe. Cehii nu agreau această politică centralistă; ambiţiile lor erau de natură federalistă şi dorinţa lor era de a avea la Praga un parlament egal în rang cu cel de la Budapesta. Dar tot nu îl puteau sprijini pe Kossuth, căci aceasta ar fi presupus să accepte existenţa statului naţional maghiar, abandonându-şi tovarăşii de origine slavă, pe sârbi şi pe croaţi şi, mai presus de toate, pe fraţii lor slovaci. Şi apoi, deşi guvernarea centralistă de la Viena le displăcea, teama de naţionalismul german de la Frankfurt era mai mare; în felul acesta au preferat să sprijine Imperiul, nădăjduind însă că forţa lui nu avea să se manifeste împotriva lor. Dintre cei care se opuneau Ungariei, majoritatea o compuneau slovenii, la rândul lor dornici să evite dominaţia naţionalistă germană, şi rutenii, care votau automat împotriva

dominației poloneze în Galiția. Austroslavismul și Austria Mare își uneau forțele împotriva pretențiilor națiilor suverane.

Imperiul habsburgic își câștigase o majoritate parlamentară, dar mai avea de câștigat un război. Trupele imperiale au fost trimise în ajutorul lui Jellačici; ceea ce a dat naștere la Viena mișcărilor de la 6 octombrie, cea mai radicală revoluție (a treia revoluție vieneză) dintr-un an al revoluțiilor. Revoluția din octombrie își propunea să distrugă Imperiul austriac, înlocuindu-l cu o Germanie națională și cu o Ungarie națională; obiectivul său era, practic, de a reduce Viena la statutul unui oraș de provincie. Programul acesta nu putea fi pe placul liberalilor din clasa mijlocie, conștienți de avantajul de a fi cetățeni ai unei mari capitale imperiale și oripilați de sprijinul oferit de către masele vieneze acestui program, ca debușeu al nemulțumirilor de natură socială. Revoluția vieneză din octombrie era hărăzită eșecului dacă nu primea ajutorul Ungariei sau al Germaniei naționale, cele două cauze pentru care lupta. Germania nu avea forțe de oferit. Parlamentul de la Frankfurt, el însuși îngrozit de radicalism, se ascundea deja sub aripa trupelor protectoare prusace; singurul său sprijin era rezoluția din 27 octombrie, conform căreia teritoriile germane și cele negermane nu puteau fi unite decât prin legături personale, program chiar în clipa aceea zădărnicit de baricadele din Viena. Ungaria națională se folosea de răgaz pentru a înființa la 16 septembrie un Comitet pentru apărarea patriei, sub conducerea lui Kossuth, ca organ suprem executiv al Ungariei. O armată maghiară s-a apropiat timid de Viena, după care, la fel de timid, s-a retras.

La izbucnirea revoluției, curtea s-a refugiat la Olomouc (sau Olmütz), în Moravia; era urmată de majoritatea membrilor Dietei imperiale. În Viena rămâneau câțiva radicali germani și polonezi în redingote. Dar chiar și în aceste clipe, dinastia păstra legătura cu ambele părți, ca poliță de asigurare împotriva unei eventuale victorii radicale. Messenhauer (sic) care dirija apărarea Vienei, a fost confirmat de guvern, iar *Vienna Gazette*, ziarul oficial, a publicat alături proclamațiile lui Messenhauer și Windischgrätz, comandantul trupelor imperiale. Kraus, ministrul de finanțe, rămăsese în Viena, plătind din fondurile imperiale pe cei doi emisari trimiși lui Kossuth cu o cerere de ajutor. Toate aceste precauții se vor dovedi inutile; Viena rămânea izolată. Kudlich, care ceruse la 26 iulie 1848 desființarea raporturilor de dependență țărănească, a încercat să își exploateze reputația ridicându-i pe țăranii din Austria Inferioară și Superioară. Fără succes. Armatele lui Windischgrätz și Jellačici au recucerit Viena, învingând programul radical în Europa. Primul act al guvernării de după victorie a fost respingerea rezoluției din 27 octombrie și numirea lui Windischgrätz în postul de comandant al trupelor trimise împotriva Ungariei. A fost abandonată orice speranță de a mai câștiga sprijinul englezilor prin concesiile făcute în Italia, iar Imperiul s-a pregătit de o redeschidere a ostilităților. În felul acesta, Germania națională, Ungaria națională și Italia națională erau toate trei distruse prin înfrângerea suferită de revoluția vieneză din octombrie.

---

* În Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, Ed. Enciclopedică 1997 apare ca Messenhauser, Wenzel, p. 440, 441.

O politică imperială a forței avea nevoie de guverne puternice, ca și de un împărat puternic. Pe 21 noiembrie, bătrânul Wessenberg îi lăsa locul lui Felix von Schwarzenberg, cumnatul lui Windischgrätz și consilierul lui Radetzky. Pe 2 decembrie, Ferdinand abdica în favoarea nepotului său, Francisc Iosif. Ferdinand părăsea scena istoriei, pentru a reapărea în 1866 cu un comentariu la ocuparea Pragăi de către trupele prusace: "Un lucru ca acesta aș fi putut face și eu". Schwarzenberg, noul prim-ministru, era un om al violenței; violent în viața personală, violent în politică. Nutrea convingerea, destul de răspândită printre aceia dăruiți cu o forță intelectuală rece, că forța reprezenta totul, iar ideile nimic. Participase împreună cu Radetzky la campaniile din Italia și, luând în serios războiul din 1848, acordase încredere trupelor austriece, lucru rar la un om de stat austriac; era, în realitate, printre primele victime ale marii iluzii italiene care aducea o notă de farsă ușurică într-un secol de politică europeană. Deși descendent al uneia dintre cele mai importante familii austriece, Schwarzenberg nu avea vreun respect nici pentru tradiție, nici pentru aristocrație, refuzând să accepte înființarea unei Camere ereditare a Lorzilor cu observația că în Austria nu existau doisprezece oameni demni să intre în ea. El însuși lipsit de imaginație, prelua rapid ideile altora, sau cel puțin contururile lor generale și își alegea parteneri capabili indiferent de antecedentele lor. Contele Johann Philipp Stadion, devenit ministru de interne, era un aristocrat loial dar liberal hotărât care își pusese cu succes la încercare politica liberală pe când era guvernatorul Galiției; Bach, ministrul justiției, era un avocat netitrat, rămas de partea radicală a baricadelor până la 26 mai; baronul Karl Ludwig von Bruck, ministrul comerțului, era un comerciant german din Renania, care pusese bazele prosperității orașului Trieste și dăduse naștere conceptului de Mitteleuropa, o uniune economică a tuturor țărilor din centrul Europei, sub conducere austro-germană. Toți acești bărbați, extrem de diferiți ca origini și vederi, se simțeau uniți de ideea de putere. Schwarzenberg adăugase aceeași notă politicii externe. Metternich își pusese speranțele în Rusia, Wessenberg în Anglia – în ambele cazuri pornind de la asociere de principii: conservatoare cu Rusia, liberale cu Anglia. Schwarzenberg intenționa să iasă din această alternativă morală colaborând cu Ludovic Napoleon, aventurierul la fel de lipsit de principii care tocmai devenise președintele Republicii Franceze. Alianța dintre Habsburgi și Bonaparte nu îl surprindea. Guvernul său era un guvern de iacobini, iar obiectivul lor era acela de a îl transforma pe Francisc Iosif, moștenitorul Habsburgilor, într-un Napoleon, copilul revoluției.

Împăratul distribuit în acest straniu rol era un tânăr de optsprezece ani, conștiincios și neștiutor. Ca și Schwarzenberg, nu avea încredere în idei: Schwarzenberg era prea inteligent pentru a avea principii, Francisc Iosif prea mărginit pentru a le înțelege. Ideea dinastică îl domina până la eliminarea oricărei alte idei. Ca arhiduce, fusese pur și simplu Francisc; numele adăugat îl evoca pe Iosif al II-lea, "Împăratul poporului". Francisc Iosif nu luase de la Iosif al II-lea decât numele; pentru el, ideea dinastică însemna conservarea puterii dinastice și nimic mai mult. Ca și Francisc I, ar fi putut deveni un bun birocrat; cu o expresie germană, avea *Sitzfleisch*, un șezut tare. A rămas o veșnică sursă de

uimire pentru el faptul că nu putea face Imperiul să funcţioneze pur şi simplu stând la birou şi semnând hârtii timp de opt ore pe zi. Totuşi, măcar politica lui, dacă nu şi mintea lui, avea o oarecare flexibilitate. Întreaga viaţă i-a fost marcată de experienţa anului 1848, când Imperiul păruse să se prăbuşească în ruină; amintirea aceasta avea să dea acţiunilor sale o viteză şi o lipsă de răbdare străine de firea lui. Schwarzenberg era mânat de teoria politică a forţei ca bază a guvernării; Francisc Iosif privea această teorie cu acelaşi scepticism cu care privea orice altă teorie şi, în virtutea acestui scepticism, aplicase sau tolerase schimbări în sistem care nu o dată aveau să modifice baza ideologică a Imperiului. Două erau lucrurile în privinţa cărora nu avusese niciodată îndoieli: era hotărât să menţină forţa armatei şi să afirme prestigiul Monarhiei peste hotare. O experienţă amară şi îndelungată l-a învăţat că obiectivele nu erau corect stabilite sau că popoarele trebuiau câştigate de partea Imperiului, nu amăgite să îi îndure existenţa. De la înaintaşi şi mai ales de la Iosif al II-lea, moştenise un capital important de bunăvoinţă; el a cheltuit acest capital în încercarea de a menţine puterea dinastică, lăsând Imperiul fără un scop al existenţei sale în mintea oamenilor. Francisc Iosif respingea ideile; dar dreptul dinastic era în sine o idee şi încă una învechită. Revoluţiile din 1848 întrerupseseră cursul natural, "inconştient" al istoriei austriece; iar Francisc Iosif, "ultimul monarh al lumii vechi", constituia o instituţie resuscitată, la fel de "făcută" ca oricare alta. Lipsit de încrederea în propriii săi supuşi, nu resimţea nici o responsabilitate faţă de ei şi nu făcea concesii nici din teamă, nici din convingere. Ca rezultat, el a devenit factorul principal care a dus la prăbuşirea Imperiului habsburgic.

Domnia lui Francisc Iosif a început, în mod ciudat, cu o Dietă imperială care a supravieţuit ca din întâmplare; şi, până la supunerea totală a Ungariei, merita păstrat sprijinul cehilor şi al germanilor moderaţi încă neinfluenţaţi de mişcările din iunie de la Praga, sau de revoluţia vieneză din octombrie. Dieta imperială, fără un cuvânt de spus în guvern, s-a mutat la Kremsier (Kroměříž), în Moravia, pentru a-şi continua eforturile constituţionale. Atât cehii cât şi germanii se deziseseră de aripile radicale: cehii erau acum austroslavi, iar germanii austrieci loiali. Răspunsul la întrebarea dacă Imperiul avea să supravieţuiască fusese dat de evenimente; Dieta imperială nu trebuia să găsească decât o modalitate de a-l reconcilia pe împărat cu libertăţile individuale şi naţionale. Mai mult, după evenimentele din octombrie, dinastia îşi afirmase forţa independentă; ea nu putea fi "înregimentată" nici de cehi, nici de germani şi de aceea ambele părţi fuseseră obligate să accepte acordul şi compromisul. O diferenţă fundamentală de perspective rămăsese: germanii doreau păstrarea statului centralizat creat de Maria Terezia şi de Iosif al II-lea; cehii voiau recuperarea drepturilor provinciale ale Boemiei. Pe de altă parte, germanii erau dispuşi să impună o serie de limite puterii centrale, acum că ea fusese în mod evident recuperată de către dinastie; iar cehii erau gata să susţină puterea centrală care le oferea protecţie împotriva statului naţional german de la Frankfurt. Cehii renunţau la ideile lor federaliste şi recunoşteau statul unitar, iar germanii acceptau într-o mare măsură autonomia provincială.

Îndemnat de o onestitate intelectuală rară, Palacký înclina către o redefinire a provinciilor, fiecare cu un caracter național unic. Ideea a fost respinsă de restul cehilor, care nu voiau să renunțe la Boemia "istorică", în ciuda minorității sale germane, și de germani care, deși își revendicau drepturile naționale în Boemia, nu erau dispuși să renunțe la regiunile slovene ale Carintiei și Stiriei. Și apoi germanii, dornici să păstreze statul centralizat, aveau tot interesul de a împiedica identificarea provinciilor cu națiunile. Astfel chiar și la Kremsier, atât cehii, de dragul Boemiei, cât și germanii, de dragul Imperiului, s-au opus transformării Austriei într-o asociație de comunități naționale; și au continuat să fie de acord asupra aceste opoziții, chiar dacă nu s-au înțeles în nici o altă privință, până la căderea definitivă a Imperiului habsburgic. Constituția de la Kremsier făcea o singură concesie minorităților naționale din provincii: ea stabilea *gubernia* (*gubernium*), unități subordonate cu diete și autonomie locală. Căci grupul de la Kremsier nutrea convingerea că ambițiile naționale aveau să fie satisfăcute prin înființarea de școli și printr-o administrație locală în limba națională; ideea unei națiuni care ar fi dorit să își guverneze singură destinele nu le era familiară. Ca și Adunarea Națională de la Frankfurt, nu înțelegeau noțiunea de putere, element esențial în politică, și plecau de la premisa că puterea va rămâne în mâna dinastiei, după cum se și întâmplase. În felul acesta, Constituția de la Kremsier nu făcea nici o încercare de a găsi o soluție de conviețuire sub o guvernare comună a mai multor națiuni; ea nu se preocupa decât de modul în care mai multe națiuni puteau conviețui în pace sub guvernarea habsburgică. În esență, ea recunoștea că, în absența dinastiei Imperiul nu putea exista și astfel denunța anticipat orice încercare de a înlocui Monarhia habsburgică cu o "confederație dunăreană". Popoarele nu puteau conlucra decât sub ordinele Habsburgilor.

Cu toate acestea, chiar și acordul de a coexista în pace sub Habsburgi constituia o realizare unică în istoria Monarhiei. Acest fapt singular i-a făcut pe analiștii de mai târziu să supraestimeze importanța constituției de la Kremsier. Cehii și germanii colaboraseră la găsirea unei soluții, dar succesul soluției consta în continuarea colaborării lor. Ceea ce părea improbabil odată reînnoită tentația "înregimentării dinastiei". Kajetan Mayer, cel care elaborase textul de bază al constituției, a devenit într-un an sau doi agentul de încredere al lui Bach în încercarea de a forța Imperiul să adopte un absolutism centralizat rigid, bazat pe supremația germană; Lasser, principalul susținător al lui Mayer la Kremsier, a colaborat cu Anton Ritter von Schmerling la menținerea acestei centralizări germane sub acoperirea străvezie a unui simulacru de parlament german, el fiind autorul principal al sistemului "geometriei electorale", cu ajutorul căruia germanii obțineau o majoritate artificială în parlamentul austriac. Cehii mai aveau de așteptat până să întâlnească șansa de a "înregimenta dinastia". În schimb, ei au încercat să organizeze o alianță a nobilimii "feudale" din Boemia împotriva colegilor lor de la Kremsier; și, în 1879, Franz Ladislaus Rieger, ginerele lui Palacký și principalul purtător de cuvânt ceh la Kremsier, a stabilit un parteneriat cu guvernul imperial pentru a pune capăt hegemoniei liberalilor germani. În afară de asta, chiar și acordul temporar de la Kremsier fusese posibil datorită victoriei ar-

matelor habsburgice asupra radicalilor cehi şi germani; mai devreme sau mai târziu, o reînviere a acestui radicalism era inevitabilă. Departe de a reprezenta un acord între popoarele Austriei, constituţia de la Kremsier era elaborată de indivizi aflaţi departe de restul lumii, intelectuali prudenţi care nădăjduiau să îşi asigure propriul viitor birocratic sau academic, convinşi că aceasta va mulţumi aspiraţiile naţionale ale maselor.

Dar în timp ce Dieta imperială îşi continua la Kremsier discuţiile pe marginea constituţiei, adevărata forţă a naţionalismului se vădea în Ungaria, acolo unde sârbii, slovacii şi românii pe de o parte şi maghiarii pe de alta se măcelăreau unii pe alţii în războiul rasial cel mai încrâncenat al timpurilor moderne. Dieta imperială de la Kremsier a căzut de acord asupra nevoii de a avea o Austrie puternică, ceea ce nu se putea face fără a rezolva problema maghiară. Şi totuşi, grupul de la Kremsier a preferat să închidă ochii în faţa ei. Numai Palacký a propus, cu jumătate de gură, o împărţire a Ungariei în state naţionale. Cehii au refuzat să susţină o propunere care implica şi împărţirea Boemiei "istorice", dar nu îi puteau sprijini nici pe maghiari, ceea ce ar fi implicat abandonarea slovacilor. Germanii nu se puteau întoarce împotriva unei alte naţii suverane susţinând popoarele slave supuse, dar nu puteau nici să accepte revendicări care ameninţau Austria Mare. Atât cehii cât şi germanii erau nevoiţi să se prefacă a nu vedea nici o problemă maghiară, pregătind în felul acesta terenul pentru un acord dinastic cu Ungaria, încheiat peste capul lor. Tăcerea de la Kremsier făcea ca Dieta imperială să fie nefolositoare şi guvernului principelui Felix von Schwarzenberg, care dorea ajutor împotriva Ungariei, nu o constituţie liberală model.

Dar şi Schwarzenberg, Stadion şi Bach voiau să arate că erau, în felul lor, revoluţionari. Chiar dacă fuseseră aduşi la putere de către principele Alfred Windischgrätz, nu îi împărtăşeau vederile, şi nici pe ale aristocraţilor săi prieteni. Aceşti "bătrâni conservatori" – discipoli ai lui Metternich, susţinuţi de magnaţii maghiari care îi întorseseră spatele lui Kossuth – nu îşi propuneau decât să contracareze efectele anului 1848 şi să restaureze Dieta ungară la ceea ce fusese înainte de legile din martie; era politica de alianţe dintre împărat şi nobilime, inutilă în vremea lui Metternich, încă şi mai inutilă după revoluţia agrară. Schwarzenberg şi colegii săi nu aveau câtuşi de puţin intenţia de a reveni la perioada denumită "înainte de martie"; instabilitatea şi starea de confuzie a acestei perioade le displăcea la fel de mult ca şi liberalismul care le urmase. În martie 1849 Windischgrätz îşi pierduse influenţa politică, iar protestele sale au rămas neluate în seamă. Stadion a compus la repezeală textul unei constituţii, care să o contracareze pe cea de la Kremsier. Acest text trata întregul Imperiu, inclusiv Ungaria şi Lombardia-Veneţia, ca pe un stat centralizat unitar. Urma să existe un singur parlament imperial, ales prin vot direct, cu un guvern responsabil, sub comanda unui prim-ministru; Ungaria era împărţită în provincii noi, pe principii naţionale; iar aceste provincii, împreună cu restul provinciilor, erau reduse la statutul de simple unităţi administrative. Constituţia lui Stadion "rezolva" problema austriacă pur şi simplu abolind-o, plecând de la premisa falsă că această colecţie de teritorii cu culturi atât de diferite şi popoare aflate în toate stadiile de

dezvoltare era la fel de lipsită de tradiţii şi de uniformă din punct de vedere etnic ca şi Franţa lui Napoleon. Eforturile lui Iosif al II-lea luau un nou avânt, în condiţii mult mai puţin favorabile; tentativa nu putea reuşi decât dacă Schwarzenberg şi miniştrii săi îşi păstrau vederile iacobine.

Constituţia lui Stadion a fost impusă printr-un decret la 4 martie 1849, în momentul dizolvării Dietei imperiale de la Kremsier. Ea avea să intre în vigoare, conform declaraţiilor, de îndată ce lua sfârşit "starea provizorie de urgenţă". Între timp, cabinetul era responsabil numai faţă de un parlament inexistent şi de un împărat tânăr şi lipsit de experienţă. Membrii lui au condus ţara ca nişte dictatori, recucerind Ungaria şi Italia pentru Habsburgi şi emiţând legi revoluţionare cu titlul de "decrete provizorii". Masca liberală căzuse, lăsând locul absolutismului de tip nou.

CAPITOLUL ŞAPTE

NOUL ABSOLUTISM: GUVERNĂRILE SCHWARZENBERG ŞI BACH, 1849-1859

Dizolvarea Dietei imperiale de la Kremsier a marcat începutul atacului deschis asupra naţiilor suverane. Discuţiile referitoare la concesiile făcute în Italia au fost abandonate; Sardinia a fost din nou provocată la război, iar Radetzky a obţinut o victorie decisivă la Novara, pe 26 martie; a urmat supunerea fără probleme a republicii Veneţia, în iulie. Legătura fragilă cu Germania naţională s-a rupt şi ea: pe 5 aprilie, deputaţilor austrieci li s-a ordonat să se retragă din Adunarea Naţională de la Frankfurt. Ungaria era un obstacol mai greu de trecut. Kossuth avusese o revenire surprinzătoare după întunecatele zile ale lui septembrie 1848. Atunci, Ungaria Mare părea pe cale să se destrame: în nord aveau loc mişcări naţionale ale slovacilor, în Voivodina mişcări ale sârbilor, în Transilvania românii şi germanii îşi uniseră forţele într-o mişcare de rezistenţă, iar invazia croată trecuse Drava. Kossuth fusese îndemnat să încheie un compromis până şi de către susţinătorii săi cei mai radicali, dar nu se clintise de pe poziţii. În loc să încerce să împace diferitele grupuri naţionale din Ungaria, el a aţâţat şi mai tare flacăra maghiarismului, întâmpinând cu bucurie conflictele naţionale ca pe o ocazie de a extermina populaţiile nemaghiare. Numai el s-a opus compromisurilor oferite acestora de către alţi miniştri, azvârlindu-le în faţă fraze rămase vii după secole. Sârbilor le-a spus: "Între noi va hotărî sabia", în timp ce făcea planuri cu ajutorul cărora să îi "scoată din găuri". Croaţia "nu-i ajungea nici pe o măsea", iar pe români îi descria ca fiind "sufletul conspiraţiei împotriva Ungariei".

Apelul la patima naţională a avut succes. Ostaşii unguri au fost convinşi că nu puteau salva ţara decât ucigându-i pe acei cetăţeni care nu vorbeau aceeaşi limbă ca ei. Josef Jellačici a fost silit să se retragă; teritoriile slovace şi cea mai mare parte a Voivodinei s-au supus; românii au încercat, fără rezultat, să obţină ajutorul trupelor ruseşti care ocupau principatele de la Dunăre încă de la începu-

tul revoluţiilor. Au urmat alte victorii. În iarna lui 1848, Windischgrätz a intrat în Ungaria şi a ocupat Budapesta, pentru a fi mai apoi atras în capcană de către generalii polonezi care comandau trupele maghiare şi, în aprilie 1849, obligat să se retragă. În acelaşi moment în care Habsburgii rupeau relaţiile cu statul naţional german şi cel italian, statul naţional ungar rupea relaţiile cu Habsburgii: pe 14 aprilie, parlamentul ungar de la Debreţin (Debrecen), uşurat substanţial în urma retragerii moderaţilor, îi respingea pe Habsburgi şi îl alegea pe Kossuth guvernator. În felul acesta, teoria lui Kossuth că Ungaria putea deveni un stat important şi fără să se asocieze cu Habsburgii, şi fără să colaboreze cu populaţiile nemaghiare era aplicată până la ultima ei consecinţă. Dar victoria lui nu se datora virtuţilor superioare ale maghiarilor şi nici măcar valului de entuziasm şovin provocat; victoria aparţinea armatei maghiare, ea însăşi o parte a puterii habsburgice.

Fără îndoială că Habsburgii l-ar fi putut înfrânge pe Kossuth, la timp şi cu ajutorul propriilor lor armate, al magnaţilor unguri şi cu sprijinul naţiilor nemaghiare. A intervenit însă oferta rapidă de ajutor din partea ruşilor. Ţarului nu-i era pe plac succesul generalilor polonezi din armata maghiară şi se temea de exemplul pe care Ungaria l-ar putea da astfel Poloniei. Dar mai avea un motiv, rezultat din nişte calcule mai serioase. După douăzeci de ani de linişte, politica rusească în Orientul Apropiat se îndrepta din nou spre acţiune; iar ocuparea principatelor dunărene, care avea scopul oficial de a le oferi protecţie în faţa revoluţiilor, fusese doar primul pas al unui nou marş spre Constantinopol. Ţarul dorea foarte mult ca Imperiul habsburgic să nu iasă din criză fără o datorie de recunoştinţă faţă de Rusia; pe de altă parte, el ezita să dea la iveală ambiţiile ruseşti, de teamă ca Austria să nu se retragă. Ca de atâtea ori înainte şi după aceea, Rusia alerga după năluci, sperând că marea putere căreia îi sărise în ajutor îi va oferi apoi din proprie voinţă răsplata pe care nu îndrăznea să o pretindă[1]. În acelaşi timp, ţarul lua foarte în serios principiile conservatoare pe care le învăţase de la Metternich, fără să înţeleagă că ele nu însemnau mare lucru pentru Schwarzenberg şi, chiar dacă ar fi însemnat, ele nu ar fi putut niciodată fi extinse până acolo unde Austria să accepte să vadă Constantinopolul şi gurile Dunării în mâinile ruşilor.

Atitudinea ţarului îi convenea de minune lui Schwarzenberg, gata să accepte ajutorul rusesc în Ungaria sau, mai târziu, în Germania, dar hotărât de la bun început să nu consimtă şi la asumarea datoriei nescrise. În mai 1849, o armată rusească pătrundea în Ungaria, iar în august trupele maghiare capitulau în faţa ţarului la Világos (Şiria). Kossuth a fugit în Turcia şi şi-a petrecut următorii patruzeci de ani în exil, păstrându-şi titlul onorific de guvernator; visul de a ve-

[1] Aceasta a fost greşeala lui Alexandru I când a tolerat victoria lui Napoleon asupra Austriei, în 1809, şi mai apoi, când a ajutat la înfrângerea lui Napoleon, în 1814. Greşeala repetată de Alexandru al II-lea când a facilitat victoriile lui Bismarck asupra Austriei şi Franţei, şi de Stalin în 1939. În mod curios, ruşii nu s-au lăsat păcăliţi decât de buna credinţă germană (austriacă). Cu puterile occidentale ei au încercat să obţină aranjamente mult mai precise, ca în 1915, sau 1944; dar şi acestea s-au dovedit a fi sterpe.

dea o Ungarie Mare şi independentă se sfârşise. Dar victoria habsburgică, obţinută cu ajutorul ruşilor şi dependentă de continuarea prieteniei cu ei, era la fel de iluzorie ca şi cea a lui Kossuth. Mai mult, ea era o cucerire pur militară, nu o victorie politică. Moderaţii cehi şi germani se bucuraseră să îi vadă pe radicalii cehi şi germani înfrânţi; în Ungaria, nimeni nu s-a bucurat de înfrângerea lui Kossuth. Magnaţii adunaţi în jurul lui Windischgrätz şi liberalii care îl urmau pe Deák împărtăşeau visul lui Kossuth de a avea o Ungarie Mare, maghiară; diferenţa era că, spre deosebire de el, nobilii credeau că pot atinge acest ţel prin intrigi la curte, iar Deák printr-o opoziţie legală. Execuţia contelui Lajos Batthyány şi a altor treisprezece generali unguri a dat naştere unor martiri şi unei legende care nu va putea fi ucisă de câţiva ani de domnie absolutistă. În plus, magnaţii, deşi patrioţi adevăraţi, îl abandonaseră la timp pe Kossuth; nu se făcuseră confiscări prea multe şi în consecinţă nu fuseseră creaţi prea mulţi nobili, aşa cum se întâmplase în Boemia în 1620. După cum spune Eisenmann: "Să confundăm Világos cu Muntele Alb ar însemna să greşim cu mai bine de două sute de ani".

Totuşi, pentru moment, Világos îndepărta ultimul obstacol din calea marelui experiment al absolutismului centralizat. Stadion şi-a pierdut minţile în vara lui 1849; Schwarzenberg era prins cu afacerile externe; Bach, succesorul lui Stadion în postul de ministru de interne, rămăsese practic să dicteze, folosindu-şi puterile întru îndeplinirea unui ţel revoluţionar. Toate revendicările şi privilegiile istorice au fost înlăturate. S-a argumentat că Ungaria îşi încălcase constituţia refuzând să îl recunoască pe Francisc Iosif; şi acolo unde Ungaria era înfrântă, nici un alt stat nu putea spera să supravieţuiască. Până şi Croaţia, loială de la început până la sfârşit, şi-a pierdut Dieta, guvernarea locală şi integritatea teritorială. Imperiul austriac devenea, pentru prima şi ultima dată, un stat pe deplin unitar, cu un singur sistem administrativ, în cadrul căruia oficialii germani funcţionau sub ordinele Vienei, un singur cod de legi şi un singur sistem de taxe. În iunie 1850, un "decret de urgenţă" a abolit dintr-o trăsătură de condei graniţa vamală dintre Ungaria şi restul Imperiului; din acest moment, nu mai exista decât un singur sistem comercial. "Sistemul Bach" a funcţionat numai timp de zece ani, până în 1859, dar efectele sale vor rămâne vizibile pentru totdeauna. Până în 1848, graniţa dintre Ungaria şi restul Imperiului separase două societăţi; după 1867, ea a separat două parlamente. De acum şi până la sfârşitul Monarhiei, cetăţeanul maghiar a fumat aceleaşi ţigări şi trabuce, s-a supus aceleiaşi poliţii şi a completat aceleaşi formulare birocratice ca peste tot în Imperiu; în fapt, multe dintre lucrurile care sunt chiar şi astăzi considerate ca fiind tipic maghiare au fost introduse în Ungaria de către Bach şi agenţii săi. Vechea Ungarie, cu regiunile ei autonome, nu avea practic un sistem birocratic; autonomia regională de după 1867 a însemnat numai că birocraţia austriacă era aplicată de către funcţionari maghiari. Era moştenirea lăsată de "husarii lui Bach".

Sistemul lui Bach a fost impus de către germani, dar nu de naţionalişti. Era acelaşi spirit ca şi acela al politicii externe a lui Schwarzenberg: un ecou mecanic al marelui radicalism german, lipsit şi de entuziasmul radical şi de cel na-

ţionalist. Pe Schwarzenberg l-a cucerit ideea "Imperiului de şaptezeci de milioane" a baronului Karl Ludwig von Bruck, adică a unirii tuturor teritoriilor germane şi austriece sub conducere habsburgică; intenţia lui era de a forţa întregul Imperiu habsburgic să intre într-o Confederaţie germană şi, mai mult, într-o uniune înăuntrul aceloraşi graniţe. Era un program pe care Rusia şi Franţa îl considerau sfidător, iar Prusia şi principii germani distructiv; el putea fi pus în practică numai cu ajutorul demagogiei revoluţionare, nu al armatei habsburgice, iar ambiţiile lui Schwarzenberg dezvăluiau micimea ţelurilor lui intelectuale. Planurile prusacilor de a pune bazele unei uniuni nord-germane sub conducere prusacă erau uşor de dejucat. Armata austriacă fusese victorioasă în Italia şi în Ungaria. Iar ţarul sprijinea încă o dată ceea ce considera în mod eronat a fi latura conservatoare. În decembrie 1850, prin acordul austro-prusian de la Olomouc (Olmütz), Prusia şi-a abandonat planurile, acceptând reînvierea Confederaţiei germane. Era ultima victorie a lui Schwarzenberg. Într-o întâlnire ţinută la Dresda în 1851, principii germani au respins încercarea sa de a include toate teritoriile habsburgice în Confederaţia germană şi înăuntrul aceloraşi graniţe; iar ţarul, alarmat în cele din urmă, a sprijinit opoziţia lor. Situaţia era fără ieşire. Prin politica sa de forţă şi prestigiu, Schwarzenberg împinsese Austria într-o luptă pentru conducerea Germaniei; în acelaşi timp însă, prin politica sa internă, îşi înstrăinase suportul sentimental al germanilor.

Înfrângerea Prusiei a eliminat şi ultima scuză pentru păstrarea constituţiei lui Stadion în stadiul de teorie. Cabinetul Schwarzenberg, deşi revoluţionar în intenţie, nu dispunea de un sprijin revoluţionar; şi, odată depăşite pericolele lui 1848, Francisc Iosif a intrat sub influenţa – mai logică – a generalilor şi magnaţilor conservatori care tânjeau după instituţiile "istorice" ale perioadei denumite "înainte de martie", dar, pentru că nu îşi puteau recupera dietele şi jurisdicţiile patrimoniale, încercau măcar să obţină restaurarea puterilor "istorice" ale împăratului. Despotismul ministerial li se părea revoluţionar; în locul lui, ei propuneau sistemul perioadei denumite "înainte de martie", în cadrul căruia miniştrii nu erau decât simpli administratori, iar împăratul unica autoritate legislativă şi de coordonare. Dar aceia care doreau întoarcerea la un sistem care îşi dovedise slăbiciunile în 1848 fuseseră ei înşişi criticii lui cei mai acerbi, iar memoriile baronului Karl Friedrich von Kübeck, acum liderul acestui grup de la curte, reprezintă principala noastră sursă referitoare la incompetenţa regimului perioadei "înainte de martie". Kübeck îl invidia pe Bach la fel cum Metternich îl invidiase pe Kolovrat; el propovăduia absolutismul imperial, ştiind însă că Imperiul nu putea sta sub conducerea unui singur om, mai ales a unuia tânăr şi fără calităţi speciale. De aceea, Kübeck a revenit la propunerea simplă, pe care Metternich i-o făcuse de atâtea ori lui Francisc, de a înfiinţa un "parlament substitut", sau un Consiliu imperial, care să activeze pe lângă împărat, fără însă a-i ştirbi din puterea absolută; şi, mai norocos decât Metternich, el l-a şi convins să accepte propunerea. Francisc Iosif a fost încântat să audă că oamenii de stat mai în vârstă decât el îl sfătuiau să preia conducerea Imperiului, în loc să o lase pe mâinile lui Bach, avocatul revoluţionar; şi, inspirat de *coup d'état*-ul lui Ludovic Napoleon

de la 2 decembrie 1851, a început să își dorească propriul *coup d'état,* nu mai târziu de sfârșitul anului. Astfel, constituția lui Stadion a fost în mod oficial abolită, iar planul lui Kübeck, pus la cale în grabă și cam la nimereală, a fost înlocuit de patenta din 31 decembrie 1851: Austria urma să fie guvernată exclusiv de împărat, cu un Reichsrat (parlament bicameral) desemnat sau Consiliu imperial – evident, cu Kübeck președinte – care să ofere consultanță în domeniul legislativ.

Succesul lui Kübeck nu a influențat prea mult mersul lucrurilor. Francisc Iosif, până acum teoretic monarh constituțional, a devenit teoretic un monarh absolut; practic, el a continuat să lase lucrurile în seama acelorași miniștri care conduceau Austria de trei ani. Schwarzenberg primise fără proteste patenta lui Kübeck, convins că, oricare ar fi fost prevederile acesteia, el își va putea păstra poziția ca prim-ministru. Francisc Iosif a înțeles atât de superficial spiritul patentei lui Kübeck încât, atunci când în aprilie 1852 Schwarzenberg a murit subit, el l-a propus pe Bach pentru funcția de prim-ministru. Kübek și Metternich, acum reveniți din exil, l-au convins însă că absolutismul și funcția de prim-ministru nu erau compatibile. Ca rezultat, Schwarzenberg a fost singurul prim-ministru din îndelungata istorie a Imperiului austriac, cu excepția personajelor trecătoare ale anului revoluțiilor. Bach a rămas ministru de interne; Francisc Iosif a devenit, și a rămas pentru tot restul vieții, prim-ministru al Imperiului, cel care lua hotărârile politice, ajutat de sfaturile miniștrilor, foarte diferite de la unul la altul. Eliminarea conducerii ministeriale nu a ajutat Consiliul Imperial; Francisc Iosif a înțeles că un organ legislativ, fie el și compus din persoane numite de el, era incompatibil cu absolutismul și nu l-a consultat niciodată în vreo problemă importantă. Consiliul Imperial nu a servit la altceva decât pentru a demonstra lipsa de utilitate a proiectelor din perioada denumită "înainte de martie" ale lui Metternich, iar Kübeck a renunțat rapid la funcția de președinte fără puteri. Militarii și aristocrația deținătoare de pământ, frivoli și iresponsabili, au distrus în felul acesta cabinetul, care avea măcar o politică unică și o voință colectivă; în locul lui nu au așezat nimic, preluând în schimb trăsătura cea mai rea a vechiului regim: miniștrii nu mai îndrăzneau să facă nici un singur pas fără ordin de sus. Activitatea lui Kübeck în cursul anului 1851 a asigurat supraviețuirea metodei de guvernare descrise astfel de Bismarck: "Împăratul Austriei are mulți miniștri; dar când vrea să se facă un lucru, trebuie să îl facă el însuși".

Patenta lui Kübeck, deși banală ca acțiune, simboliza speranța că liberalismul de sus luase sfârșit. Anton Ritter von Schmerling, care apărase cauza austriacă în parlamentul de la Frankfurt și care îi succedase mai apoi lui Bach ca ministru al justiției, părăsise deja guvernul, urmat la scurt timp de Bruck. Bach a luptat cel mai îndelung cu inevitabilul. El promovase un absolutism temporar pentru a transforma Imperiul într-o unitate fără separatisme provinciale sau naționale și nu a renunțat să spere până târziu, în 1852, că își va putea încorona opera printr-o constituție liberală centralizată. Decizia finală a luat-o numai după moartea lui Schwarzenberg: pentru că prețuia mai mult eficiența administrativă decât principiile liberale, el a devenit un suporter al monarhiei absolute pentru a proteja "sistemul Bach". Printr-o ironică, dar meritată lovitură a sorții, ministrul

iacobin Bach a primit sarcina de a anula reformele religioase ale lui Iosif al II-lea, care supraviețuiseră chiar și conservatorismului lui Metternich și perioadei denumite "înainte de martie". Prin Concordatul cu papalitatea, din 1855, Biserica Romano-Catolică era pusă la adăpost de amestecul statului și primea putere de control asupra învățământului pe care nu o mai avusese din cele mai grele zile ale Contrareformei. Ca și reînviata Monarhie, reînviata Biserică era artificială, o încercare de a înfrânge spiritul modern cu arme luate dintr-un muzeu din secolul al XVII-lea; iar alianța dintre stat, biserică și armată, odată naturală, a devenit acum produsul unei gândiri abstracte, la fel de intelectualizată ca și liberalismul căruia i se opunea.

Cea mai puțin plăcută caracteristică a noului absolutism era că nu promitea mare lucru. Până în 1848, oamenii erau conștienți de defectele sistemului și mai credeau în posibilitatea găsirii unei soluții, acceptate măcar, dacă nu promovate de împărat. Acum, orice soluție fusese eliminată: Habsburgii preferaseră forța în locul concilierii. Desigur, nu mai existau națiii sau limbi privilegiate. Acum toți erau egali, dar și la fel de nemulțumiți, căci în 1848 gustaseră cu toții din realitatea sau din perspectiva libertății naționale. Chiar și germanii, care beneficiau de o administrație centrală cu caracter german și de statutul special al Vienei, erau prea puțin satisfăcuți. Ca națiia cu gradul cel mai înalt de educație, ei doreau o constituție; ca națiia cea mai bogată, acceptau cu greu poverile financiare impuse de întreținerea armatei. Bugetele dezechilibrate constituiau punctul slab al noului absolutism. Dar armatele de represiune trebuiau plătite și nici măcar eficiența funcționarilor lui Bach nu a reușit să aducă suficienți bani pentru a face față cheltuielilor crescute. Deceniul al cincilea a însemnat pretutindeni în Europa o perioadă de investiții importante; în Imperiul habsburgic, cazărmile au luat locul fabricilor și căilor ferate, iar Austria și-a pierdut avansul economic pe care îl avusese față de Prusia. Au fost sacrificate chiar și realizările economice ale vechiului regim. Căile ferate de stat, planificate de Kübeck în perioada denumită "înainte de martie", au fost predate unei companii compuse din capitaliști străini. Capitaliștii francezi au preluat căile ferate lombarde. Era consecința negativă a mult trâmbițatei puteri militare a Imperiului austriac. Capitaliștii germani din Viena și-au pierdut complet încrederea în sistemul lui Bach o dată cu criza economică din 1857, care a zguduit noul absolutism la fel de puternic cum zguduise criza din 1847 regimul din perioada cunoscută sub numele de "înainte de martie". Dar Bach și aparatul său administrativ erau mai puternici decât Metternich, în starea de confuzie de dinaintea preconferinței. Sistemul lui Metternich se prăbușise din pricina dezbinărilor interne și a slăbiciunilor; sistemul lui Bach, fără viață dar mai rigid, trebuia împins din exterior.

Cei zece ani de domnie absolutistă au fost dominați de afacerile externe. Absolutismul fusese instaurat pentru a întări politica externă, iar eșecul în acest domeniu a atras sfârșitul absolutismului. Sistemul lui Metternich dăduse greș atât în afara, cât și înăuntrul țării. Înainte de 1848, țarul nu acționase în Orientul Apropiat, tocmai pentru a se bucura de privilegiul de a fi socotit un susținător al Imperiului austriac; după 1848, țarul a susținut Imperiul austriac pentru a își pri-

mi răsplata în Orientul Apropiat. O dată ce Rusia ocupa principatele dunărene, conflictul dintre Rusia şi Austria devenea greu de evitat în cadrul oricărui sistem politic, lucru pe care schimbarea de direcţie adoptată de Schwarzenberg îl arăta limpede. Încrederea în forţa Austriei era esenţială pentru politica lui Schwarzenberg. Metternich se temuse că un conflict european ar fi putut distruge Austria; Schwarzenberg căuta ocazii de dinamizare a politicii sale. În 1813, după ce exploatase prezenţa lui Napoleon încercând să asigure supravieţuirea Imperiului habsburgic, Metternich îl abandonase în favoarea Rusiei şi a cauzei conservatoare; Schwarzenberg întorcea această decizie istorică, cu gândul că Austria era destul de puternică pentru a colabora cu un nou Napoleon. Şi politica externă avea un aer iacobin: Schwarzenberg dispreţuia "sistemul de tratate" al Congresului de la Viena, nădăjduind să obţină victorii în Germania şi Orientul Apropiat. Dar trebuie spus că, abandonând conservatorismul lui Metternich, nici nu prea avea de unde alege; direcţia îi era impusă de noul dinamism al Franţei şi al Rusiei, chiar dacă Napoleon al III-lea şi bătrânul ţar Nicolae I erau doar umbre palide ale lui Napoleon I şi mai tânărului Alexandru I. Spiritul Congresului de la Viena se pierduse înainte ca cineva să pună la îndoială aranjamentele teritoriale şi Austria era prinsă în cleştele marilor puteri de la est şi de la vest. Rusia se apropia de Dunăre, în timp ce Napoleon al III-lea visa la un nou regat italian.

Schwarzenberg a pus la punct o strategie nouă; eşecul a decurs din faptul că în aplicarea ei nu a utilizat şi arme noi. O politică aventuroasă nu se putea baza exclusiv pe armata habsburgică; ea avea nevoie de demagogie şi de apelul la naţionalismul german. Cu zece ani înainte, Bismarck rezolvase problema cu care se confrunta acum Schwarzenberg: cu ajutorul naţionalismului german, el oferise Germaniei – şi Monarhiei habsburgice – securitatea în faţa Franţei şi Rusiei, înhămând totuşi liberalismul german în serviciul regelui prusac. Schwarzenberg avea şi curajul şi lipsa de prejudecăţi a lui Bismarck; ceea ce îi lipsea era arma principală a lui Bismarck, posibilitatea de a face apel la entuziasmul popular. Războiul împotriva Rusiei figurase în programul radicalilor germani şi polonezi în 1848; dar Schwarzenberg domnea ca învingător al lor. O politică avansată în Orientul Apropiat, care să adune comunităţile urbane germane, risipite, laolaltă sub o conducere germană era posibilă numai plecând de la naţionalismul german; era scopul cu care Bruck militase pentru "Imperiul celor şaptezeci de milioane". Schwarzenberg a încercat să obţină "Imperiul celor şaptezeci de milioane" printr-o simplă manevră guvernamentală şi împotriva sentimentelor germanilor; eşecul a survenit la Conferinţa de la Dresda, în 1851, compromiţându-i toate planurile pentru Orientul Apropiat încă înainte ca ele să prindă viaţă. După 1867, când Monarhia habsburgică ajunsese la un compromis cu naţiile suverane, polonezii, maghiarii şi germanii, ea îşi putea permite să urmeze o linie antirusească; şi, cu cât creştea puterea lor asupra Monarhiei, cu atât era această linie mai pronunţată. Teoretic lipsit de principii, Schwarzenberg a sacrificat totul de dragul principiului domniei absolute, ceea ce a reprezentat contradicţia fundamentală a sistemului său.

În plus, Bismarck mai avea un avantaj: influenţa sa asupra regelui Prusiei era hotărâtoare, iar puterea sa practic nelimitată. Conservatorii prusaci şi ge-

neralii, care se împotriveau politicii sale aventuroase, au fost reduşi la tăcere, în parte de autoritatea regelui, în parte de conştiinţa primejdiei care îi păndea. Schwarzenberg a stat permanent sub ameninţarea influenţelor de la curte, în special după succesul lui Kübeck din 1851; iar contele Karl Ferdinand Buol-Schauenstein, devenit ministru de externe după moartea sa, în 1852, nu a avut niciodată cuvântul hotărâtor. Marii aristocraţi, la fel de demodaţi în domeniul politicii externe ca şi în cel al afacerilor interne, au continuat să susţină politica de solidaritate conservatoare a lui Metternich; generalii aveau obsesia Italiei, unicul teren pe care îl cunoscuseră în campaniile lor, convinşi că armata austriacă nu se putea înfrunta cu cea rusească. Aceasta era o absurditate caracteristică: diplomaţii îşi bazau politica pe forţa Austriei, iar generalii erau convinşi de slăbiciunea ei.

Războiul din Crimeea a forţat Monarhia habsburgică să intre într-o criză a deciziilor; iar deciziile contradictorii luate acum i-au hotărât în cele din urmă soarta. Incapabilă să aleagă între est şi vest, Austria a rămas într-o stare de animaţie suspendată, aşteptându-şi sfârşitul. În etapele preliminare ale războiului, Buol a împlinit ambiţia habsburgică cea mai înaltă: armatele ruseşti s-au retras din principatele dunărene, care au fost ocupate de Austria. Astfel, Dunărea era sub control austriac practic pe toată lungimea sa navigabilă; Rusia fusese izgonită din Balcani; iar Austria era pe cale să devină unicul moştenitor al muribundului. Acest rezultat nu putea fi obţinut decât dacă Austria se alia cu Anglia sau cu Franţa, mutând astfel războiul din Crimeea în Galiţia; oricum, numai acolo puteau fi obţinute victoriile cele mai spectaculoase, susţineau generalii pe riscul Austriei. Sfătuit de Buol, Francisc Iosif a trimis Rusiei un ultimatum; criticat de generali, el a promis să nu acţioneze conform ultimatumului. Războiul din Galiţia, evitat în 1855, Austria va trebui să îl poarte, în condiţii mult mai puţin favorabile, în 1914. Buol a încercat să îşi salveze situaţia printr-o alianţă cu Prusia; iar aceasta însemna fie o revenire la conservatorismul lui Metternich, fie un apel la naţionalismul german, dar Buol nu era în stare nici de una, nici de cealaltă. În felul acesta, războiul Crimeii a lăsat Austria fără nici un prieten: Rusia şi-a atribuit înfrângerea ameninţării Austriei că se va alătura aliaţilor, iar aliaţii au considerat că Rusia s-ar fi retras fără a mai declanşa războiul, dacă Austria li s-ar fi alăturat de la bun început.

Congresul de la Paris, care punea capăt războiului în 1856, marca prin locul de desfăşurare şi prin spiritul său sfârşitul sistemului vienez. Austria nu mai reprezenta o necesitate europeană. Anglia şi Franţa învinseseră Rusia în Orientul Apropiat fără ajutorul ei; ambele, deşi din motive diferite, priveau cu ochi buni naţionalismul italian; iar Rusia şi Prusia, tot din motive diferite, nu mai apărau cauza conservatoare. Franţa şi Rusia, doi foşti duşmani, plănuiau să se unească împotriva ei; era varianta nouă a păcii de la Tilsit. Buol sperase să obţină o garanţie franceză pentru provinciile austriece din Italia; în schimb, i-a fost dat să audă în plenul Congresului criticile rostite de Camillo Benso di Cavour la adresa stăpânirii austriece. Sperase, de asemenea, să câştige posesiunea definitivă asupra provinciilor dunărene; în schimb, trupele austriece fuseseră nevoite să se retragă şi, în numai un an sau doi, principatele aveau să se unească într-o Ro-

mânie independentă, cu aprobarea francezilor şi a ruşilor. Şi totuşi, dacă pacea de la Paris pusese capăt planurilor unui Dunări austriece, ea anula în acelaşi timp şi planurile unei Dunări ruseşti. România devenea un tărâm al nimănui, posesorul neutru al gurilor Dunării, mai uşor de tolerat şi de Rusia şi de Austria decât dacă acest teritoriu ar fi aparţinut vreuneia dintre ele. Pe parcursul crizelor ce aveau să urmeze în est în anii şaptezeci şi optzeci, Rusia nu va contesta independenţa României; în felul acesta, crizele vor putea rămâne de domeniul diplomaţiei. O dată ce Rusia şi România se vor dezice de principiile stabilite în 1856, chestiunea existenţei va fi ridicată de Monarhia habsburgică; semnalul va fi vizita făcută de ţarul Nicolae al II-lea regelui României la Constanţa, în iunie 1914. Francisc Iosif a domnit timp de încă şaizeci de ani după Războiul Crimei; aceşti şaizeci de ani vor sta în umbra păcii de la Paris.

Eşecurile din 1856 ale politicii externe au fost dublate de criza economică din 1857; începea retragerea din absolutismul militar. Legea marţială era în fine abolită în Lombardia-Veneţia, iar arhiducele Maximilian, fratele împăratului, încerca, din postul de guvernator, să dea un aer liberal dominaţiei austriece, care se apropia de sfârşit; au fost iniţiate discuţii de conciliere cu magnaţii conservatori maghiari şi cu capitaliştii Germaniei Mari. Toate acestea era semne de slăbiciune, nu semne ale schimbării unui sistem. În orice caz, conducătorii austrieci insistau să susţină, la fel cum făcuse şi Metternich, că pericolul venea din afară; iar de data aceasta aveau dreptate, deşi nici nu realizau cât de mare era acest pericol. Izolarea Austriei l-a îndemnat pe Napoleon al III-lea să încerce să îşi ducă la îndeplinire visul de a vedea o nouă hegemonie bonapartistă în Italia; iar în 1858, el a hotărât, împreună cu Cavour, să izgonească Austria din nordul Italiei. Bucuroasă să vadă o Austrie umilită şi slăbită, Rusia s-a grăbit să îi promită lui Napoleon neutralitatea. Conducătorii austrieci trăiau încă sub imperiul vechilor iluzii de putere; confruntaţi cu nemulţumirile din Lombardia, nu au putut decât să organizeze o expediţie punitivă împotriva Sardiniei. În ultima clipă, Buol şi-a pierdut siguranţa de sine şi a cerut ajutorul marilor puteri. Apelurile sale au răsunat în gol: nimeni nu mai credea în "misiunea austriacă". Franţa se pregătea să atace Austria; Rusia dorea înfrângerea ei; în Anglia, opinia generală ar fi vrut să vadă o victorie a naţionalismului italian. Singura şansă a Austriei era Germania. Dar şi ea s-a dovedit a fi peste puterile lui Buol, care nu a reuşit să facă un apel convingător la sentimentele naţionale germane, în timp ce Francisc Iosif nu putea nici măcar să cumpere sprijinul prusac recunoscând statutul de comandant al trupelor din nordul Germaniei principelui regent al Prusiei. Cu o logică inevitabilă, Monarhia habsburgică se baza pe propria armată şi pe nimic altceva. În aprilie 1859, Sardinia a primit o provocare la război printr-un ultimatum în care i se cerea dezarmarea.

Armata austriacă însă nu şi-a respectat reputaţia. Radetzky murise în 1857. Incompetentul său succesor, contele Franz Gyulai, îşi datora situaţia intrigilor de la curte; el nu putea fi împins la acţiune nici măcar de telegrama trimisă de adjutantul împăratului: "Nu se poate să nu fiţi în stare de măcar atâta cât a făcut bătrânul Radetzky". Francezii au avut astfel timp să sară în ajutorul Sardiniei

iar prima bătălie, cea de la Magenta, s-a purtat pe pământ austriac. Deşi indecisă, ea a accentuat timiditatea comandanţilor austrieci, care s-au refugiat în zona fortificată alcătuită din cele patru cetăţi Peschiera-Mantova-Legnano-Verona. În iunie, într-o încercare de a reedita victoria lui Radetzky de la Custoza, austriecii s-au ciocnit cu francezii la Solferino: două maşinării de război învechite, amândouă ruginite şi anchilozate de incompetenţă; francezii, mai mult din întâmplare, au rămas pe poziţii. Solferino a zdruncinat încrederea lui Francisc Iosif în forţa armatei; pentru tot restul vieţii, nu va mai aştepta din partea ei decât înfrângeri. În iunie 1859, inteligenţa lui îşi arăta adevărata valoare: a hotărât să se retragă, pentru a îşi recuceri poziţiile mai târziu. Acesta, primul său compromis, era unul de natură tactică şi, la fel ca multe dintre compromisurile sale ulterioare, se va dovedi de durată. El a preferat să negocieze în mod direct cu Napoleon al III-lea, decât să accepte medierea puterilor neutre, care aveau să îi impună un acord pe care să nu-l mai poată revoca ulterior. La rândul său, Napoleon avea motive puternice pentru a accepta compromisul; incapabil să înţeleagă conservatorismul opac al Habsburgilor, se temea de ajutorul pe care austriecii l-ar putea cere naţionalismului german şi voia să ajungă la o înţelegere cu Francisc Iosif înainte ca războiul să ameninţe regiunea Rinului. Astfel, în ciuda faptului că fusese înfrântă, Austria a obţinut nişte termeni generoşi: ea a trebuit să renunţe doar la Lombardia, fără a fi siliţi să cedeze poziţia defensivă alcătuită din cele patru cetăţi deja menţionate; în acelaşi timp, păstrând Veneţia, rămânea o putere italiană, spre ruşinea sa de mai târziu.

Marele conflict italian, atât de trâmbiţat, se încheiase paşnic. Dar sistemul care se baza pe prestigiul militar era zgâlţâit din temelii. În ciuda înfrângerilor din 1849, naţiile suverane îşi arătaseră acum adevărata putere. Diplomaţia italiană ieşise victorioasă acolo unde armata italiană fusese înfrântă, chiar şi în 1859: Lombardia fusese pierdută. Ungaria reprezentase un sprijin crucial în victoria italienilor: trupele, de care era nevoie în Lombardia, nu putuseră fi retrase armatei care ocupa Ungaria; regimentele maghiare se dovediseră nesigure în luptă; mai mult, sosind la cartierul general al lui Napoleon de la Milano pentru a organiza legiunea maghiară, Kossuth dăduse semnalul decisiv care îl împinsese pe Francisc Iosif să facă pace. Războiul subliniase şi importanţa germanilor: Imperiul nu putea continua să existe fără împrumuturi noi, iar capitaliştii germani din Viena cereau concesii constituţionale. Habsburgii se confruntau din nou cu alternativa din 1848: fie împărţeau puterea cu naţiile suverane, fie erau nevoiţi să câştige sprijinul popoarelor supuse. Această alternativă avea să facă subiectul gravelor dezbateri dintre 1859 şi 1867, deşi nu era greu de bănuit în ce direcţie se vor îndrepta opţiunile dinastiei Contrareformei şi a antiiacobinismului.

CAPITOLUL OPT

LUPTA DINTRE FEDERALISM ŞI CENTRALISM: DIPLOMA DIN OCTOMBRIE ŞI PATENTA DIN FEBRUARIE, 1860-1861

Absolutismul încrezător al lui Schwarzenberg şi Bach nu făcuse concesii nici în interior, nici în exterior: el se lipsise atât de sprijinul intern, cât şi de aliaţii străini. Rezultatul era o combinaţie de nemulţumire pe plan intern şi izolare pe plan extern, dintre care cea de a doua avea să se dovedească hotărâtoare. În 1859, după pacea de la Villafranca, Austria era ameninţată din trei părţi: Napoleon al III-lea avea să revină mai devreme sau mai târziu în sprijinul naţionalismului italian; Prusia începuse să curteze sprijinul naţional liberal în Germania; iar Rusia părea să întoarcă în defavoarea Austriei rezultatul Războiului Crimeii. Monarhia habsburgică trebuia să ajungă la un compromis cu unul dintre aceşti inamici. O colaborare reală cu Napoleon era imposibilă, dat fiind că programul bonapartist căruia el îi rămânea credincios includea programul radical al anului 1848 – Italia naţională, Germania naţională, Polonia naţională şi Ungaria naţională – iar ajutorul acordat de Napoleon lui Francisc Iosif avea să ia sfârşit la fel cum luase sfârşit ajutorul acordat fratelui lui, Maximilian. O politică externă radicală era în afara oricărei discuţii; nu rămâneau decât conservatorismul şi liberalismul. Primul presupunea o revenire la principiile lui Metternich – Sfânta Alianţă în exterior şi împăcarea aristocraţiei posesoare de pământ în interior. Aceasta a fost linia adoptată imediat după războiul italian, atunci când contele Johann Bernhard Rechberg, un discipol al lui Metternich, luase locul lui Buol ca ministru de externe. Rechberg pleca de la premisa că Sfânta Alianţă fusese în mod intenţionat distrusă de către Schwarzenberg şi aroganţii săi colegi. În realitate, ea se deteriorase încă înainte de căderea lui Metternich şi era acum irecuperabilă: principiile conservatoare nu aveau cum să mai împace Rusia cu rezultatul păcii de la Paris; iar Prusia, ameninţată ea însăşi de

sentimentul naţional german tot mai pronunţat, nu îndrăznea să se pună în fruntea inertei Confederaţii germane. Astfel, rămânea liberalismul: o resuscitare a "Imperiului de şaptezeci de milioane" al lui Bruck, de data aceasta întărit printr-un apel făcut liberalismului german, ambele între graniţele Monarhiei habsburgice şi dincolo de ele. Dar şi această cale presupunea concesii mai mari decât ar fi fost vreodată dinastia dispusă să facă de bună voie. În consecinţă, politica externă austriacă oscila de la conservatorism la liberalism şi înapoi, cu câte o privire languroasă aruncată din când în când radicalismului bonapartist; şi, cu fiecare asemenea pendulare, se schimba şi politica de acasă, până când s-a ajuns la un rezultat nu prin gândire politică, ci în urma înfrângerii în războiul din 1866.

Cursul experimentului constituţional a fost determinat deci de evenimentele internaţionale. Francisc Iosif ar fi vrut să îşi întărească poziţiile diplomatice şi militare; era unicul motiv pentru existenţa unei politici. Perspectiva sa asupra Imperiului fusese exprimată prin absolutismul anului 1851; iar Schwarzenberg şi Bach erau numai miniştri, cu care era mai întotdeauna de aceeaşi părere. Când, pentru a da satisfacţie opiniei publice, Bach fusese eliberat din funcţia de ministru al justiţiei, în 1839, el îşi găsise un adăpost confortabil ca ambasador la Vatican, singurul ministru al lui Francisc Iosif a cărui cădere nu fusese prea bruscă. De aici încolo, Francisc Iosif îşi va exploata miniştrii fără să se identifice cu ei sau să se lege afectiv de ei; strategiile care nu dădeau rezultate imediate erau abandonate, iar miniştrii atotputernici erau demişi peste noapte fără un cuvânt de mulţumire sau de regret. În lumina stranie de amurg a curţii habsburgice, popoarele Imperiului nu existau decât ca materie primă. Ca reacţie, nu s-au iscat alte revolte, ci numai critici morocănoase iar în Ungaria, o rezistenţă pasivă. În 1848 popoarele, sau cel puţin elementele lor cele mai avansate, îşi făcuseră auzite revendicările: încercaseră să îşi obţină libertatea, unele prin distrugerea Imperiului, altele cooperând cu acesta. Acum, împăratul nu încerca decât să le împace fără a pierde din forţa poziţiei sale. Erau în discuţie chiar temeliile Imperiului austriac; soarta lui înclina violent când către una de tip federalist, când înapoi către o structură centralistă; dar toate aceste discuţii aveau loc în Reichsrat-ul numit sau în biroul împăratului, iar decizia depindea nu de dorinţa popoarelor, ci de hotărârile bruşte, autocratice ale lui Francisc Iosif. Nu s-a făcut nici o încercare de consultare a popoarelor şi nu a existat nici o intenţie de a face din ele nişte parteneri; acestea erau în continuare privite ca nişte copii năstruşnici şi obositori, singura problemă fiind acum cum să li se facă pe plac, pentru ca să îşi achite taxele şi să servească în armata imperială întru gloria dinastiei. Comentând "Diploma din octombrie", Eisenman descrie corect experimentele constituţionale ale lui Francisc Iosif: "Absolutismul falimentar a abordat o mască fals constituţională pentru a scoate de la oameni şi ultimul bănuţ".

Două grupări de la curte concurau pentru favorurile împăratului în 1839, după cum o făcuseră încă de la urcarea sa pe tron: birocraţii germani şi marea nobilime proprietară de pământuri. Fiecare promitea un plan pe care îl lăuda ca fiind fără cusur: o metodă de a conduce mai bine Imperiul, fără a scădea din puterile împăratului. Birocraţii conduşi de Bach erau stăpâni pe situaţie: deşi dis-

creditaţi de eşecul din 1839, ei erau încă aceia care conduceau afacerile imperiului. Cei din fruntea lor – Joseph von Lasser, ministrul justiţiei, Bruck, revenit ca ministru de finanţe, Ignaz Plener, devenit ministru de finanţe după sinuciderea lui Bruck, în 1860, Anton Ritter von Schmerling, devenit ministru de stat în 1861 – aveau toţi un trecut vag liberal. Lasser fusese unul dintre fruntaşii Dietei imperiale de la Kremsier; Schmerling fusese purtătorul de cuvânt al grupului liberal în Dieta Austriei inferioare înainte de 1848 şi şeful grupului austriac la Frankfurt. Dar liberalismul le era pus în umbră de devotamentul lor faţă de statul birocratic centralizat; iar aceia dintre ei care părăsiseră cabinetul Schwarzenberg, ca Bruck şi Schmerling, nu se deosebeau de restul decât prin convingerea că statul ar fi putut fi încă şi mai centralizat şi mai birocratic dacă i se adăuga un parlament central, punct de vedere împărtăşit de Bach însuşi. Devotamentul faţă de Imperiu şi experienţa în conducerea lui reprezentau calităţile lor în lupta pentru atenţia împăratului; punctul lor slab îl reprezenta teama împăratului că perspectiva lor liberal germană avea să ducă spre o "constituţie", adică spre amestecul poporului în puterile sale autocratice.

Nobilimea posesoare de pământ ieşise înfrântă din încleştările din 1848, înfrântă tot atât de drastic ca şi radicalismul extremist. Birocraţii lui Bach îi condamnau pe nobili, şi mai ales falsul liberalism al Dietelor lor, pentru izbucnirea revoluţiilor, văzând în programele lor de autonomie provincială o parodie a programelor radicale ale statelor naţionale. Noua centralizare lipsise nobilimea de toată puterea sa locală; iar noul absolutism călca în picioare drepturile istorice la fel de energic cum călca suveranitatea popoarelor. Nu era loc pentru aristocraţi leneşi ca oficiali: chiar şi Joseph Othmar von Rauscher, cardinal şi arhiepiscopul Vienei, avea rădăcini plebee. Curtea singură era la adăpost de aceste judecăţi nivelatoare, iar aici nobilimea istorică îşi păstrase influenţa. Încă din 1850, un grup de magnaţi maghiari loiali îndrăzniseră să scrie împăratului, cerând restaurarea constituţiei lor istorice. Siguranţa şi experienţa politică a nobililor maghiari le crea un avantaj asupra celorlalţi; iar "bătrânii conservatori" de la curte, care dăduseră greş sub Windischgrätz, erau acum conduşi de Szécsen, un magnat maghiar loial împăratului dar, la fel ca oricare alt magnat maghiar, în acelaşi timp şi un patriot.

"Bătrânii conservatori" pretindeau că reprezintă o idee comună de tradiţie aristocratică; în realitate, istoria era aceea care îi despărţea. Atunci când făcea apel la istorie şi la "individualitatea istorico-politică" a provinciilor, Szécsen apela la o istorie reală, şi anume la tradiţia maghiară, care supravieţuise intactă, ba chiar tot mai puternică, până la înfrângerea prin forţă din 1849. Atunci când repetau cuvintele lui Szécsen însă, nobilii boemieni făceau nu un apel la istorie, ci unul împotriva ei, împotriva statului unitar al Mariei Terezia şi al lui Iosif al II-lea, devenit realitate pe socoteala provinciilor boemiene şi germane. Szécsen şi magnaţii maghiari dispuneau de sprijinul solid al micii nobilimi fără titluri şi al unei "naţii" maghiare mai numeroase; Clam-Martinitz şi nobilimea boemiană nu se bucurau câtuşi de puţin de simpatia naţionaliştilor cehi, iar discursul lor politic nu era altceva decât un truc inteligent, menit să îi ajute să scape de sub

controlul birocraților din clasa de mijloc instituită de sistemul Bach. Într-o primă instanță, "bătrânii conservatori" l-au câștigat de partea lor pe Francisc Iosif, susținând că Dietele nu vor accepta o "constituție"; lucrurile s-au schimbat imediat atunci când el a înțeles că prețul pe care trebuia să îl plătească era distrugerea unității Imperiului, iar birocrații au revenit în prim-plan atunci când au reușit să îl convingă că talentul lor era destul de mare pentru a îi putea păstra puterea neștirbită într-un regim pseudoconstituțional, la fel ca și în grelele zile ale lui 1848.

Cei zece ani de activitate ai lui Bach adânciseră problema imperială. Szécsen, un maghiar, era acum în fruntea bătrânei nobilimii conservatoare; o asemenea uniune ar fi fost imposibilă înainte de 1848. Până atunci, și mai cu seamă în anul 1848, Ungaria deținuse o poziție specială; "dualismul" exista practic încă din zilele Mariei Terezia. Autonomia administrației locale nu fusese niciodată contestată, cu excepția domniei lui Iosif al II-lea, iar formele tradiționale ale constituției maghiare fuseseră, cu oarecare întreruperi, respectate. Legile din martie 1848 fuseseră confirmate de împăratul Ferdinand; iar Dieta imperială de la Kremsier nici nu încercase să includă Ungaria în activitatea sa constituțională. Acum, în 1859, Ungaria era condusă de zece ani de la Viena, exact la fel ca oricare altă parte a Imperiului; iar Francisc Iosif era hotărât să nu renunțe la principala realizare a lui Bach, această uimitoare adăugire la eforturile tuturor celorlalți Habsburgi. Nemulțumirea nu reprezenta un pericol decât în Ungaria, iar Francisc Iosif își putea apăra autoritatea oriunde altundeva, cu condiția ca Ungaria să se declare odată satisfăcută. Toate acestea Francisc Iosif era nevoit să le dezmintă pentru a nu distruge opera lui Bach, iar pendulările constituționale din perioada dintre 1860 și 1867 nu au fost decât încercări de a păstra principiul lui Bach de a ceda Ungariei numai atâta cât primea și restul Imperiului. Ungaria nu a încetat nici o clipă să își revendice propria Dietă constituțională. O modalitate de a satisface aparent această cerere era aceea de a acorda dreptul tuturor provinciilor de a-și înființa diete, inclusiv Ungariei; o alta era de a da Imperiului o constituție și un parlament central la Viena. Prima era o metodă cu caracter conservator, caracteristică pentru nobilimea pseudoistorică; cea de a doua era calea liberală, a birocrației germane din clasa de mijloc. Nici una dintre ele nu oferea satisfacție Ungariei, care a respins atât parlamentul imperial, cât și dietele provinciale, revendicându-și poziția unică la care istoria sa unică îi dădea dreptul.

Războiul din 1859 discredita birocrația lui Bach și politica externă care i se asocia. Rechberg, noul ministru de externe, făcea eforturi să refacă Sfânta Alianță; Agenor Goluchowski, un aristocrat polonez, i-a succedat lui Bach. Pentru a-și arăta noul respect față de provincii, titlul i-a fost schimbat în cel de ministru de stat, adică ministru al statelor sau provinciilor, după modelul coloniilor britanice, administrate de ministrul de interne și care trebuiseră să fie împăcate prin schimbarea titlului său în cel de secretar pentru dominioane. Schimbarea era exclusiv una de nomenclatură. Goluchowski era aristocrat, dar polonez; iar numirea lui constituia primul semn că Habsburgii făcuseră pace cu această națiune istorică și că polonezii se împăcaseră cu dinastia. Fără îndoială că Goluchowski dorea autonomia Galiției, sub un control autocratic polonez; dar dorea la fel de

mult şi menţinerea unui Imperiu habsburgic unitar, care să apere Galiţia în faţa Rusiei şi a Prusiei, adevăraţii opresori ai polonezilor. Confruntat cu aceşti doi inamici, el nici nu se putea gândi la o reală refacere a Sfintei Alianţe. În fapt, numindu-l pe Goluchowski, Francisc Iosif descoperise o modalitate de evitare a neplăcutei alternative ce i se prezenta. Deşi nobil şi conservator, Goluchowski era un centralist; deşi centralist, el nu era german; deşi loial naţiunii sale, era de asemenea loial şi dinastiei. Aristocraţia poloneză era singura clasă a Monarhiei care slujea dinastia necondiţionat, cu singura excepţie a condiţiei autonomiei Galiţiei, uşor de acordat; ea a rămas până la sfârşit cel mai hotărât şi mai credincios dintre suporterii Habsburgilor. Nobilii polonezi aveau un unic defect: nu erau în număr suficient de mare pentru a conduce şi finanţa întregul Imperiu.

Cu toate că Monarhia habsburgică era ameninţată de o nouă criză existenţială, Francisc Iosif dădea dovadă de o încetineală încăpăţânată în concesii. Îşi propusese să facă o asemenea concesie cu ajutorul nobilimii conservatoare; dar numirea lui Goluchowski dovedea că şi aceasta avea să fie înşelată. În martie 1860 Reichsrat-ul, vană relicvă a patentei din 1851, a fost scos de la naftalină pentru a-l consilia pe împărat în legătură cu schimbarea sistemului. El urma să fie "întărit" cu membri ai dietelor provinciale; dat fiind că ele nu existau, cei treizeci şi opt de noi membri (câte doi pentru fiecare provincie) aveau să fie pur şi simplu numiţi de către împărat. Cei mai mulţi dintre membrii Reichsrat-ului erau acum bătrâni conservatori, printre care se aflau însă şi destul de mulţi birocraţi pentru ca tirul criticilor să nu se stingă; în iulie, Reichsrat-ul a înaintat un raport majoritar în care propunea reconstrucţia Imperiului pe principiile federalismului aristocratic. Raportul nu a fost nici măcar luat în considerare de Francisc Iosif, obligat să acţioneze exclusiv din raţiuni ce ţineau de politica externă. În încercarea sa de a reface Sfânta Alianţă, el urma să se întâlnească cu ţarul şi cu regele Prusiei la Varşovia, pe 21 octombrie, şi dorea să meargă acolo înarmat cu o declaraţie privitoare la o politică internă conservatoare. Cu impulsivitatea care, de-a lungul întregii sale vieţi, urmase întotdeauna lungilor perioade de tărăgănare, Francisc Iosif, care încercase să evite o hotărâre timp de mai mult de un an, a cerut acum să i se pregătească un text constituţional într-o săptămână; de altfel, principiile generale s-au stabilit în cursul unei singure conversaţii avute cu Szécsen, în trenul care călătorea de la Salzburg la Viena. Rezultatul, în intenţie o nouă lege fundamentală a Imperiului, avea să fie Diploma din 20 octombrie 1860.

Prin Diploma din octombrie, victoria era atribuită vechii nobilimi conservatoare: ea era o încercare de revenire la un federalism istoric care nu existase niciodată. De aici înainte, legile urmau să fie adoptate prin "colaborarea" dintre dietele provinciale şi Reichsrat; era singura concesie făcută liberalismului, fără nici cea mai mică indicaţie că, fie şi în aceste organisme inofensive, voinţa majorităţii avea să fie decisivă. Dietele, pline de reprezentanţi ai marii aristocraţii, aveau să fie înfiinţate în provinciile istorice; ele vor avea puteri legislative asupra tuturor supuşilor, cu câteva excepţii rezervate Reichsrat-ului, care urma să se întrunească ocazional, cu un număr de o sută de membri, rotunjit prin aducerea

reprezentanților din diete – un organism banal, care trebuia să funcționeze ca organ legislativ al unui mare imperiu. Astfel, la mijlocul secolului al XIX-lea, după trei sute de ani de stăpânire habsburgică și la șaptezeci de ani de la Revoluția franceză, se propunea dezmembrarea Imperiului habsburgic și împărțirea fragmentelor lui nobilimii posesoare de pământ, în schimbul asigurării că nobilimea va apăra Imperiul de liberalism. Deși elaborată de un maghiar, Diploma nu aducea nimic care să împace Ungaria: maghiarii trebuiau să se mulțumească cu statutul Vorarlberg-ului sau al Bucovinei. Singura concesie făcută drepturilor ungare era clauza conform căreia, în timp ce componența celorlalte diete avea să fie hotărâtă printr-o serie de prevederi ulterioare, Dieta maghiară "urma să procedeze conform vechii sale constituții". Dar chiar și această concesie era lipsită de valoare, pentru că ea nu putea face referire decât la constituția tradițională care, în ochii maghiarilor, fusese înlocuită de cea mai modernă, liberală, din 1848. Într-o clauză finală, autorii Diplomei din octombrie mărturiseau fără să vrea falsitatea teoriei pseudoistorice, care punea Ungaria pe același plan cu celelalte provincii; căci această clauză prevedea că, dat fiind că provinciile, "altele decât teritoriile coroanei ungare" realizaseră "multe lucruri împreună", aceste lucruri deveneau de competența Riechsrat-ului, în absența membrilor maghiari. În felul acesta revanșard și accidental, statului unitar al Mariei Terezia și al lui Iosif al II-lea i se permitea o existență limitată.

Diploma din octombrie era o expresie a frivolității și îngustimii în vederi a aristocrației habsburgice, o clasă mai primejdioasă pentru Monarhie atunci când îi era loială decât când era nemulțumită. Szécsen și asociații lui maghiari aveau o scuză: pentru ei, nu exista decât Ungaria. Înțelegeau că maghiarii nu se vor mulțumi cu restaurarea drepturilor lor tradiționale – "constituția anterioară" a Diplomei; dar sperau cu îndârjire că se vor mulțumi măcar atât cât să abandoneze rezistența pasivă și să revină la "negocierile" tradiționale cu regele Ungariei în cadrul Diplomei din octombrie. Nobilimea boemiană nu lua câtuși de puțin în considerare problema imperială; lipsiți de simț politic și de experiența puterii, nu se gândeau decât cum să ridice o barieră împotriva "liberalismului" și să scape de sub imperiul birocrației. Victoria vechiului conservatorism i-a adus totodată și ruina. Argumentele împotriva liberalismului sunau plauzibil atâta vreme cât se limitau la discuțiile cu caracter teoretic; odată exprimate practic în Diplomă, devenea evident că această politică va duce la slăbirea Imperiului și va încuraja opoziția clasei mijlocii germane, fără a potoli în vreun fel nemulțumirile maghiarilor.

În plus, Diploma din octombrie era născută moartă. Ea fusese concepută pentru a-i da lui Francisc Iosif o aparență solid conservatoare pentru întrunirea de la Varșovia; iar întrunirea de la Varșovia fusese un eșec. Rusia și Prusia nu puteau fi readuse la sistemul lui Metternich; ambele nutreau visuri de mărire pe plan extern și cochetau cu liberalismul. Alexandru al II-lea, aflat în pragul eliberării țăranilor șerbi și contemplând o politică liberală chiar și față de polonezi, avea să reia prietenia cu Austria numai în schimbul unor concesii făcute în privința României și a Mării Negre; concesii pe care Austria nu era dispusă să le

facă. Şi chiar dacă le-ar fi făcut, Alexandru al II-lea nu i-ar fi putut oferi securitatea împotriva ameninţărilor lui Napoleon al III-lea în Italia. Prusia, pe deplin cuprinsă de liberalismul de scurtă durată al "erei noi", nu era dispusă să sprijine Austria împotriva Rusiei sau Franţei decât cu preţul concesiilor făcute în Germania; concesii pe care, de asemenea, Austria, nu era pregătită să le facă. Sistemul lui Metternich avusese la bază acceptarea generală a *statu quo*-ului; acesta nu mai era acceptat acum de nici una dintre marile puteri continentale – nici măcar de către Austria însăşi. De când Sfânta Alianţă se dovedise a fi irecuperabilă, unica resursă a Austriei rămăsese alianţa cu liberalismul german: "Imperiul celor şaptezeci de milioane" care să ţină la respect Rusia în Balcani şi care să domine Prusia în Germania prin apelul la naţionalismul german. În consecinţă, Francisc Iosif s-a întors de la Varşovia deja deziluzionat de Diploma din octombrie şi nerăbdător să îşi împace birocraţii germani; iar evenimentele de acasă nu făceau decât să îi sporească neliniştile.

Până în octombrie 1860, Austria rămăsese practic un stat absolutist centralizat. După Diploma din octombrie, organele electorale au fost nevoite să se organizeze pregătindu-se pentru dietele propuse, iar dezbaterile politice au trebuit tolerate. Astfel, Diploma avea ca rezultat exact ceea ce intenţionase să evite – expresia opiniei politice a supuşilor împăratului. Presei trebuia să i se permită un anume grad de libertate; iar această presă, în întregime germană sau maghiară, oglindea respingerea universală a noului sistem. Germanii, chiar şi nobilii, priveau măreţia şi unitatea Imperiului ca pe o posesiune istorică, posesiune pe cale de a fi distrusă în beneficiul nobilimii boemiene; şi, departe de a primi cu bucurie dietele provinciale, ei preferau absolutismul de până atunci. Maghiarii, eliberaţi de sub dominaţia "husarilor lui Bach" şi având din nou permisiunea de a avea întruniri la nivel regional, ştergeau cu buretele evenimentele ultimilor unsprezece ani. Refuzând să conducă aceste întruniri în conformitate cu regulile tradiţionale, ei s-u întors la cele impuse de legile din martie; comitetele regionale ale anului 1848 au fost realese peste tot în aceeaşi formă, cu excepţia acelor membri care intraseră în slujba absolutismului şi ale căror nume stârneau un unanim strigăt de "Moarte!" Organizarea regională din 1848 presupunea însă un guvern central responsabil aflat la Budapesta; acum acest guvern nu mai exista, iar comitetele regionale nu erau doritoare să accepte ordinele Vienei. De aici starea de anarhie legalizată, mai completă decât orice altceva sub vechea constituţie. Din prima zi a acestor comitete a devenit evident că maghiarii aveau să insiste asupra validităţii legilor din martie, cu principiul lor fundamental care afirma uniunea personală, şi că vor refuza să recunoască unitatea Imperiului trimiţându-şi reprezentanţii în Reichsrat-ul de la Viena.

Szécsen şi asociaţii săi maghiari nu au acceptat uşor falimentul ideilor lor. Ei au atribuit izbucnirea politică din Ungaria nu unei respingeri fundamentale a principiilor Diplomei din octombrie, ci lipsei de încredere în buna credinţă a guvernării imperiale. Maghiarii – susţinea Szécsen – nu puteau avea încredere în promisiunea de a repune în vigoare "constituţia anterioară", căci vedeau Diploma folosită în tot restul Imperiului în slujba promovării obscurantismului aristo-

cratic; iar Szécsen nu s-a sfiit să îşi azvârle peste bord aliaţii boemieni, pentru a da guvernării austriece o aparenţă ceva mai liberală. Conservatorii maghiari se deosebeau de liberalii maghiari numai prin vederile lor politice; nu erau despărţiţi prin rasă sau origine etnică, fiindcă starea "gentry", predominant liberală, se confunda pe alocuri cu magnaţii, predominant conservatori, dintre care unii aveau convingeri liberale de nezdruncinat. Conservatorii boemieni erau despărţiţi de liberalii austrieci atât prin clasă, cât şi prin rădăcinile etnice – unii în mod exclusiv nobili şi non-naţionali, ceilalţi exclusiv din clasa mijlocie şi germani. Această cochetare cu liberalismul nu îl şoca pe Szécsen la fel de tare cum îl şocase pe Clam-Martinitz. Mai mult, lui Szécsen şi prietenilor săi nu le păsa câtuşi de puţin ce regim domnea în Austria nemaghiară, atâta vreme cât Ungaria îşi recăpăta constituţia tradiţională. Szécsen l-a ales pe Goluchowski ca întrupare a spiritului reacţionar al Diplomei din octombrie; în acelaşi timp, Goluchowski era ţinta atacurilor nobilimii boemiene pentru eşecul de a pune în practică Diploma fiindcă – centralist convins – elabora scheme electorale care să înece dietele în agenţi ai birocraţiei guvernului central, răpindu-le astfel puterea federală ce le fusese promisă. Iar birocraţii germani, amintindu-şi că Goluchowski îl pusese în umbră pe Bach, îl condamnau ca aristocrat conservator. În felul acesta, detestat de germani, de maghiari şi de nobilimea boemiană, Goluchowski a constituit o ţintă uşoară, fiind demis la cererea lui Szécsen, în decembrie 1860.

Cel propus de Szécsen pentru postul de ministru de stat era Anton Ritter von Schmerling, însărcinat să dea teritoriilor nemaghiare o "doză" mai puternică de liberalism, pentru a câştiga încrederea Ungariei liberale. Reputaţia de liberal a lui Schmerling se datora demisiei sale din guvernul Schwarzenberg, în 1851, chiar dacă, în realitate, ea nu fusese decât rezultatul ciocnirii a două personalităţi la fel de puternice. Realizarea cea mai importantă a lui Schmerling o constituise rezistenţa sa la Frankfurt, în 1848, în faţa încercărilor radicalilor de a dizolva statul habsburgic. Schmerling nu era altceva decât un slujitor al statului unitar; fusese judecător, sau, cu o expresie austriacă mai elocventă, "oficial judiciar", şi nu considera că există prea mari deosebiri între slujbaşii civili şi cei militari ai Monarhiei. Liberalismul său consta cel mult în opinia că Monarhia putea fi întărită dacă se oferea clasei mijlocii germane un statut de partener minor, în care germanii preluau o parte din responsabilităţi, iar Imperiul culegea profitul. Nu avea nici o simpatie pentru "bătrânii conservatori" sau pentru convingerea lor că constituţia maghiară este o posesiune inalienabilă a "naţiunii" maghiare. Considera constituţia maghiară ca pierdută datorită rebeliunii din 1849 şi sistemul Bach ca temelia de nezdruncinat a oricărei concesii pe care împăratul s-ar fi putut hotărî să o facă. Ţelul său era "Imperiul celor şaptezeci de milioane", nu o Ungarie conciliantă; şi, departe de a aplica Diploma din octombrie, intenţiona să răstoarne înţelesul ei, reconstruind statul unitar al lui Bach. "Bătrânilor conservatori" li se împotrivea acum argumentul rezultatelor: dacă sistemului lui Bach îi trebuiseră zece ani pentru ca să se dovedească falimentar, sistemul lor eşuase în numai două luni. Succesul imediat era unica măsură valabilă pentru Francisc Iosif, iar după această măsură "bătrânii conservatori" erau condamnaţi. Szécsen

şi aliaţii săi au fost nevoiţi să recunoască, neputincioşi, Patenta din 26 februarie 1861, teoretic doar o prelungire a Diplomei din octombrie, în realitate o tentativă de restaurare a statului centralizat.

Patenta din februarie nu a păstrat decât numele după Diploma din octombrie. Reichsrat-ul, care apărea în Diplomă ca un Consiliu de Coroană lărgit, s-a mărit până la a deveni un Parlament imperial; dietele, în Diplomă diete provinciale, s-au micşorat transformându-se în comitete electorale pentru Reichsrat, cu oarecare putere în administraţia locală. Reichsrat-ul a primit puteri legislative asupra supuşilor, acele puteri care nu erau rezervate în mod expres dietelor şi care erau puţine; i s-a dat o înfăţişare cu adevărat parlamentară, cu o Cameră a Lorzilor şi una a Reprezentanţilor, în care cei trei sute patruzeci şi trei de membri erau numiţi. Dieta maghiară şi-a pierdut din importanţă, la fel ca şi celelalte diete; ca o concesie minoră, i s-a permis, acolo unde dorea, să îşi exercite puterile rămase în spiritul legilor din 1848. Cu toate acestea, în mod curios, în acest moment de triumf centralist, Patenta a mai făcut un pas spre dualism. Diploma menţiona vag necesitatea ca teritoriile nemaghiare să abordeze împreună anumite categorii de probleme; Patenta cuprindea prevederi practice în această direcţie şi stabilea, pe lângă Reichstat-ul mare, un altul, "restrâns", în care deputaţii din Ungaria nu aveau acces. Acest procedeu stângaci conţinea recunoaşterea implicită a faptului că teritoriile nemaghiare constituiau o unitate mai strânsă şi mai reală decât unitatea teoretică a întregului Imperiu; şi mai conţinea recunoaşterea faptului că teritoriile maghiare constituiau o unitate imperială asemănătoare şi că Budapesta se compara mai degrabă cu Viena decât cu Praga sau cu Innsbruck.

Schmerling şi asociaţii săi erau, la urma urmelor, nişte administratori practici, nu numai nişte centralişti dogmatici; iar ei ştiau că la Viena se făceau multe pentru teritoriile nemaghiare, lucruri care nu erau strict "imperiale". Reichsrat-ul restrâns era o dovadă. Cu toate acestea, ei sperau să reducă din diferenţa între Ungaria şi restul Imperiului strămutând o parte din răspunderile administrative înapoi de la Viena către provincii; readuse la viaţă, dietele aveau nevoie de o ocupaţie, iar Patenta le transforma din organe legislative în instrumente ale administraţiei. Încetând să se mai asemene cu organele legislative statale din Statele Unite, au devenit modele pentru consiliile locale engleze. Aceasta era linia pe care o urma gândirea liberală a momentului atât în Franţa cât şi în Germania şi care, moştenitoare a centralismului rigid al Revoluţiei franceze, încerca să îl modereze prin acceptarea unei guvernări locale autonome. Mai mult, dat fiind că aveau acum sarcini administrative, dietele aveau nevoie de o existenţă permanentă, iar Patenta prevedea înfiinţarea unui "comitet al dietelor", care să le reprezinte atunci când nu erau în sesiune. Desigur, birocraţii de la 1861 nu aveau câtuşi de puţin intenţia de a transfera dietelor puteri administrative importante; dar, cu trecerea timpului, sfera administraţiei locale a crescut, ducând la un rezultat straniu după 1867. În Ungaria, locul de pornire al autonomiei locale, guvernul central s-a amestecat în afacerile comitetelor regionale şi, făcând apel la spiritul naţional, le-a supus voinţei sale; în Austria, modelul statului unitar, administraţia provincială i-a eliminat încetul cu încetul pe agenţii guvernului cen-

tral şi, apelând la sprijinul naţional, a reuşit să ţină Viena la respect. În momentul prăbuşirii Monarhiei habsburgice, în 1918, Ungaria devenise un stat centralizat, iar Austria era, din punct de vedere administrativ, o federaţie.

În 1861, dietele nu reprezentau mai mult decât nişte colegii electorale pentru Reichsrat. Alegerile pentru diete erau ele însele extrem de complicate. Membrii dietelor erau aleşi de patru grupuri diferite de electori: marii proprietari de pământ, camerele de comerţ din oraşe, circumscripţiile orăşeneşti şi cele rurale. Fiecare "curie" funcţiona ca o grupare separată şi îşi dădea propriii reprezentanţi în Reichsrat. De exemplu, din cei 54 de reprezentanţi ai Boemiei, 15 erau aleşi de curia marilor proprietari de pământ, 4 de curia camerelor de comerţ, 1 de reprezentanţii oraşului Praga, 15 de reprezentanţii oraşelor împărţiţi în unsprezece zone geografice şi 19 de reprezentanţii zonelor rurale împărţiţi în unsprezece zone geografice. Înclinaţiile specifice erau de două feluri: în numele intereselor proprii, dietele susţineau proprietatea; în numele "Imperiului de şaptezeci de milioane", ele îi sprijineau pe germani. Sistemele electorale din fiecare dintre ţările constituţionale erau gândite în aşa fel încât să favorizeze averea şi oraşul; conservatorul Bismarck a fost primul care a introdus sufragiul universal, înclinând balanţa în favoarea votului rural. Era vremea "sufragiului fantezist", până şi în Anglia, unde circumscripţiile universitare au supravieţuit ca o dovadă a tentativei de a înclina balanţa în favoarea intelectualilor. Dar în Anglia, abuzurile aveau o origine istorică, în timp ce în cazul Patentei din februarie ele erau gândite artificial.

O trăsătură unică a acestei "geometrii electorale" a constituit-o favorizarea germanilor; accentul pus pe proprietate şi pe oraş ar fi făcut oricum acest lucru, dat fiind că germanii erau şi avuţi şi orăşeni, dar favorizarea lor s-a făcut în mod deliberat şi în oraşe şi în zonele rurale. În curia marilor proprietari de pământ nu era nevoie de o atare manevră: aceasta era o clasă dinastică, gata să urmeze ordinele împăratului – mai puţin în Boemia –, chiar dacă pentru aceasta trebuia să îi sprijine pe germani. Astfel, în Carniola, provincie aproape în exclusivitate slovenă, curia marilor proprietari – un sfert al Dietei – a rămas de la început până la sfârşit în întregime progermană. Camerele de comerţ erau prin definiţie organizaţii ale germanilor. Oraşele erau favorizate în detrimentul satelor; oraşele şi satele germane erau favorizate în detrimentul oraşelor şi satelor negermane, în special al celor cehe. În felul acesta, un deputat provenit dintr-un oraş german reprezenta 10.000 locuitori; un ceh reprezenta 12.000 locuitori. Un deputat provenit dintr-o zonă rurală germană reprezenta 40.000 locuitori; un ceh, 53.000. Mai mult, circumscripţiile însele erau măsluite: suburbiile cehe au fost retezate şi aruncate laolaltă cu circumscripţiile rurale ale zonei înconjurătoare, astfel încât Praga, deja predominant cehă, să nu aibă mai mult de un reprezentant, pe Liberec, sigur, fiindcă era german. În Moravia oraşele, cu o populaţie de 430.000 locuitori, dispuneau de 13 deputaţi; zona rurală, cu 1.600.000 locuitori, avea doar 11. Rezultatul cel mai uimitor al geometriei electorale l-a constituit Dalmaţia, unde 400.000 slavi sudici aveau 20 reprezentanţi, în timp ce 15.000 italieni dispuneau de 23. Italienii erau naţiunea cea mai subversivă, iar slavii su-

dici cea mai loială; chiar şi influenţa politică şi-a spus şi de data aceasta cuvântul. Dar favorizarea italienilor în Dalmaţia şi a polonezilor în Galiţia nu reprezenta decât o înfloritură, un rafinament; esenţa geometriei electorale o constituia înfiinţarea unei majorităţi germane în Reichsrat. În schimbul acestei preponderenţe artificiale, germanii se angajau să îl sprijine pe Schmerling în păstrarea unităţii Imperiului în pofida maghiarilor şi în extinderea autorităţii habsburgice în Germania.

Dar nici chiar privilegiaţii germani nu au primit o constituţie adevărată. Patenta din februarie nu conţinea nici una din prevederile esenţiale pentru un sistem constituţional. Fraza referitoare la "cooperarea" între diete şi Reichsrat în domeniul legislaţiei era preluată din Diploma din octombrie; nu exista nimic cu privire la libertatea presei, imunitatea membrilor, independenţa sistemului judiciar sau răspunderea ministerială; armata îşi putea recruta soldaţi şi taxele puteau creşte (chiar dacă nu puteau fi impuse taxe noi) fără acceptul Reichsrat-ului; împăratul îi numea pe preşedinţii şi vicepreşedinţii ambelor camere; iar în caz de nevoie, guvernul putea emite hotărâri fără a mai aştepta întrunirea Reichsrat-ului. Două zile după apariţia Patentei, Francisc Iosif a cerut miniştrilor săi "promisiunea solemnă că vor apăra tronul de mişcările revoluţionare de masă". El a adăugat: "Mai ales Reichsrat-ul nu trebuie lăsat să se amestece în afacerile străine, în organizarea armatei sau în afacerile înaltului comandament". Sentinţa aceasta definea o atitudine politică de la care Francisc Iosif nu se abătuse niciodată.

Ţelul lui Schmerling era acela de a îi câştiga pe germani de partea unei politici a Germaniei Mari, a "Imperiului de şaptezeci de milioane", fără a se gândi aproape deloc la maghiarii pe care fusese chemat să îi împace. Era însă evident că maghiarii nu intenţionau să îşi trimită reprezentanţii într-un Reichsrat unde cei optzeci şi cinci de deputaţi ai lor aveau să fie într-o permanentă minoritate. Patenta din februarie anticipase acest refuz şi prevedea, la Clauza 7, că, dacă vreuna dintre diete nu îşi trimitea reprezentanţii, circumscripţiile puteau organiza alegeri directe. Era o ameninţare că se va face apel la naţionalităţile supuse din Ungaria, subminând astfel unitatea teritoriilor maghiare; ameninţare care punea capăt speranţelor, oricât de vagi, că Ungaria va putea "negocia" pe bazele Patentei din februarie. Şi totuşi, în aceeaşi clipă în care Patenta din februarie submina politica lui Szécsen, distrugându-i influenţa în Ungaria, Francisc Iosif îl consola pentru această înfrângere promiţându-i că prevederile Clauzei 7 nu aveau să fie aplicate niciodată. Căci, după eşecul sistemului lui Bach, Francisc Iosif nu se va mai alinia niciodată unei linii politice. Era hotărât să nu se mai lase dominat de un ministru atotputernic şi, în plus, orice linie politică trezea în el scepticismul. Confruntat cu dificultăţi care depăşeau capacitatea sa de înţelegere, era gata să lase un ministru energic să testeze un panaceu sau altul, el însuşi pregătindu-şi calea de scăpare pentru clipa în care panaceul se va fi dovedit ineficient. Federalismul feudal dăduse greş. Acum, lui Schmerling i se oferea ocazia să îşi experimenteze falsul constituţionalism. Francisc Iosif nu se convertise la falsul constituţionalism, şi încă şi mai puţin la cel adevărat, după cum nici ideea de a intra într-un parteneriat cu germanii nu îi surâdea.

CAPITOLUL NOUĂ

ABSOLUTISMUL CONSTITUȚIONAL: GUVERNAREA SCHMERLING, 1861-1865

Dacă sistemul lui Bach urma un principiu simplu, cel al lui Schmerling se baza pe contradicții. Patenta din februarie răsturna Diploma din octombrie, deși formal era o prelungire a ei; și, dacă spiritul său era centralizator, ea făcea din dietele provinciale organe electorale esențiale, dându-le puteri mai mari decât avuseseră vreodată. Nici Diploma și nici Patenta nu recunoșteau legile maghiare din 1848 și totuși, prin recunoașterea Dietei, ele ofereau maghiarilor ocazia de a își exprima dorințele și de a organiza opoziția față de guvernul de la Viena. Ungaria era mai nemulțumită, iar nemulțumirea ei era acum mai eficientă; acesta era rezultatul eforturilor combinate ale lui Szécsen și Schmerling. Poziția legală a Ungariei nu putea fi decât cu greu definită. Schmerling și sprijinitorii lui susțineau că nu se schimbase nimic în afara faptului că, la fel cu celelalte provincii, Ungaria primise dreptul de a avea o Dietă; "bătrânii conservatori" susțineau că constituția tradițională, distrusă de Kossuth, fusese restaurată, deși recunoșteau că schimbările juridice și sociale făcute în timpul lui Bach ar fi trebuit păstrate până ce Dieta hotăra altfel; marea majoritate a maghiarilor socoteau ilegal tot ceea ce se petrecuse după izbucnirea războiului civil, în toamna lui 1848. Ei ștergeau cu buretele activitatea lui Bach, iar faptul că același burete ștergea și îndepărtarea lui Kossuth și a parlamentului marionetă de la Debrețin (Debrecen) nu constituia decât o consolare prea mică pentru dinastia habsburgică.

Spre deosebire de Francisc Iosif, maghiarii învățaseră câte ceva din evenimentele anului 1849. Kossuth încercase să înfăptuiască Ungaria Mare încurajând patima maghiară; în schimb, adusese Ungaria în pragul dezastrului și chiar și acum, din exil, nu putea oferi alt remediu decât înfrângerea Habsburgilor într-un nou război contra lui Napoleon al III-lea. Politica aceasta a alianței cu naționalismul italian și spiritul Revoluției franceze își pierduse eficacitatea, dat fiind că ambele își risipiseră și puțina putere pe care o avuseseră vreodată. Noua

linie în Ungaria era concilierea minorităţilor naţionale o dată cu păstrarea principiului Ungariei ca stat naţional; zece ani de absolutism habsburgic făcuseră această politică posibilă. Clasa mijlocie germană din oraşe căuta la mica nobilime maghiară modelul pentru un sistem liberal care să îi satisfacă ambiţiile politice, şi până şi intelectualii slovaci şi sârbi aşteptau mai mult de la Budapesta decât de la Viena. Ca lider al maghiarilor, Kossuth a fost înlocuit de Deák.

Asemeni multora dintre liderii revoluţiei engleze din secolul al XVII-lea, Ferenc (Franz) Deák combina într-un singur om două calităţi care dădeau clasei sale forţă: era în acelaşi timp proprietar de pământ şi avocat. Era destul de aproape de pământ pentru a fi cruţat de excentricităţile magnaţilor care frecventau curtea de la Viena şi avea destulă experienţă de viaţă pentru a nu suferi de negativitatea sterilă a nobililor needucaţi de la ţară. Era un maestru al manevrelor juridice; şi totuşi, lucru ciudat la un avocat, nu avea ambiţii personale. Unicul său ţel era acela de a găsi un loc Ungariei istorice în lumea modernă; iar bunul simţ îi spunea că maghiarii nu vor putea păstra Ungaria Mare luptând atât împotriva popoarelor supuse cât şi a Habsburgilor. În apărarea convingerilor sale, el spunea: "Trebuie să recunoaştem că singuri nu suntem un stat mare". Înţelegea un lucru pe care Kossuth nu îl înţelesese, anume că Ungaria devenise mare numai în urma asocierii ei cu Imperiul habsburgic; şi mai ştia un lucru pe care "bătrânii conservatori" nu îl remarcaseră, că Ungaria rămăsese mare numai opunându-se permanent interferenţelor Habsburgilor. Prevederea şi spiritul său tactic l-au îndemnat să încerce să împace restul naţiunilor, prevenind astfel o reeditare a evenimentelor din 1848. Cu toate acestea, nu avea pentru pretenţiile lor mai multă înţelegere decât avusese Kossuth şi nu vedea cum ar fi putut fi posibilă cooperarea între popoarele unor naţiuni diferite. Concesiile lui erau de natură tactică, pentru că, la rândul lui, intenţiona să îi "maghiarizeze" pe toţi locuitorii Ungariei, chiar dacă prin metode ceva mai subtile. Aceasta a constituit marea greşeală a politicii sale, care a sfârşit prin a-i otrăvi toate realizările. Moderaţia lui Deák era calculată; iar moderaţia acelora care l-au urmat a fost şi mai calculată – ea se născuse exclusiv din experienţa lor cu "husarii lui Bach" şi pierea pe măsură ce amintirile se ştergeau.

Când s-a întrunit în aprilie 1861, Dieta a refuzat să se comporte la fel ca Dieta tradiţională din visele "bătrânilor conservatori". Aleasă printr-un scrutin reprezentativ ca în 1848, ea se pretindea nu Dietă, ci parlament, şi îşi afirma continuitatea cu parlamentul din 1848; numai că nu dispunea de un guvern răspunzător, iar Croaţia şi Transilvania nu erau reprezentate. "Bătrânii conservatori" nu aveau nici un singur membru în cele două camere. Cea mai mare parte a magnaţilor şi câţiva dintre micii nobili din camera inferioară îl urmau pe Deák Ferénc; majoritatea micilor nobili, conduşi de Kálmán Tisza, erau încă partizani ai lui Kossuth, fără un program în afara ideii de rezistenţă. Nici nu intra în discuţie trimiterea unor delegaţi în Reichsrat-ul de la Viena, aşa cum cerea Patenta din februarie; singura problemă era aceea de a găsi o metodă de exprimare a protestului împotriva statutului ilegal al Diplomei şi al Patentei. Tisza şi adepţii săi susţineau că, dat fiind că Dieta era un organism ilegal şi Francisc Iosif un domnitor

ilegal, erau nevoiți să se limiteze la rezoluții; răspunsul lui Deák a fost că, de vreme ce Francisc Iosif exercita prerogativele regelui Ungariei, metoda adoptată va trebui să fie cea tradițională a unei petiții adresate coroanei. Deși numărul adepților "rezoluțiilor" care s-au abținut a fost suficient de mare, nedând astfel propunerii lui Deák posibilitatea să întrunească majoritatea voturilor, întregul grup a acceptat ulterior să se pună sub îndrumarea lui. Extremiștii nu s-au convertit la moderație; ei s-au folosit numai de talentul și caracterul lui Deák pentru a-și atinge propriile obiective.

Chiar dacă umilă în formă, petiția lui Deák respingea compromisul în fond: ea reafirma legitimitatea legilor din 1848, refuzând să negocieze cu regele până când acestea nu vor fi fost recunoscute. Astfel se punea capăt nădejdilor "bătrânilor conservatori" de revenire la tradiționalele "negocieri" dintre rege și Dietă. Era inutil să îl sfătuiască pe Francisc Iosif să dea un răspuns conciliant, care să deschidă drumul către un acord; acordul era evident imposibil. Szécsen și Vay, cei doi miniștri ungari, au fost demiși. Locul lor a fost luat de doi maghiari plecați din Ungaria de atât de multă vreme, încât deveniseră – sau cel puțin așa se credea – austrieci loiali: Forgács fusese guvernator al Boemiei, iar diplomatul Maurice Esterházy, care uitase limba maghiară dar nu învățase niciodată prea bine germana, folosea franceza ca limbă naturală. La propunerea lui Schmerling, petiției maghiare i s-a răspuns cu un ultimatum: Dieta trebuia să numească fără întârziere delegații pentru Reichsrat. Refuzul a atras după sine dizolvarea ei imediată. Înainte de a se despărți, membrii Dietei au hotărât în unanimitate că prima sarcină a unui parlament maghiar liber va fi aceea de a satisface acele revendicări ale naționalităților care nu intrau în conflict cu integritatea politică și teritorială a Ungariei; de a stabili egalitatea politică și civilă a tuturor religiilor, incluzându-i și pe evrei; și de a aboli ultimele rămășițe ale feudalismului. Deák greșea considerând că miniștrii imperiali aveau o oarecare abilitate politică; și dorea să se asigure împotriva oricărei încercări a Habsburgilor de a face apel la populația nemaghiară, sau la clasele inferioare din Ungaria, un apel care nu avea să fie lansat niciodată.

Schmerling nu era potrivit să fie adversarul lui Deák. Unicul pas în plus făcut față de Bach a fost un apel mai conștient către germanii din Imperiu, care i-a întors împotrivă, mai mult decât oricând, toate celelalte naționalități. Sosise momentul pentru un *coup de théâtre*. Pe 23 august, el a citit în Reichsrat o declarație de principiu, prin care actele ministerului erau definite ca acte și hotărâri ale împăratului; când a ajuns la fraza "Constituția Ungariei a fost nu numai distrusă de violența revoluționară, ci și încălcată prin lege și abolită în fapt", el a fost întrerupt de o furtună de aplauze din partea centrului și stângii germane. Zece zile mai târziu, Reichsrat-ul adopta o rezoluție care sprijinea politica lui Schmerling în privința Ungariei. Acesta era un act simbolic: germanii își abandonaseră principiile liberale anterioare și încheiau o alianță cu dinastia, alianță niciodată ruptă efectiv ulterior. Spiritul revoluției din octombrie 1848 se stinsese și așa avea să rămână până la reaprinderea sa artificială, în zilele întunecate ale lui octombrie 1918.

Decăderea liberalismului german avea să exercite o influenţă decisivă asupra istoriei Europei. Până în 1848, liberalii de pretutindeni nutriseră convingerea victoriei finale a ideilor lor; numai că, în 1848, revoluţia eşuase, iar victoria fusese de partea dispreţuitelor dinastii. Şi în Franţa revoluţia dăduse greş; era doar un episod dintr-un întreg secol revoluţionar, iar succesul lui Napoleon al III-lea nu împiedicase ascensiunea lui Gambetta sau a lui Clemenceau. În Germania, revoluţia din 1848 constituise un eveniment solitar, iar liberalii germani se resemnaseră cu eşecul. Unii dintre ei, cei mai îndârjiţi, părăsiseră Germania, preferând libertatea Americii; alţii îşi căutaseră sprijin în socialismul revoluţionar; iar o parte rămăseseră liberali, chiar dacă fără speranţă. Cei mai mulţi dintre ei se închinau succesului ca unui zeu, gata să accepte supravieţuirea dinastiilor, dacă acestea îndeplineau câteva dintre obiectivele din programul liberal; astfel, germanii austrieci liberali au trecut de partea Habsburgilor în 1861, iar cei prusaci au abdicat în faţa dinastiei de Hohenzollern în 1866. Capitularea nu era deliberată; liberalii chiar au ajuns să se convingă pe ei înşişi că dinastia se convertise la liberalism. Sistemul lui Bach se bazase pe birocraţii germani din clasa mijlocie; dintr-un soi de iacobinism, el trecuse peste privilegiile de clasă şi peste drepturile locale, transformând Imperiul austriac într-o zonă extinsă de liber schimb şi punând un accent uriaş pe importanţa Vienei ca centru comercial şi financiar. Schmerling elimina şi ultimele scrupule în privinţa germanilor; el le dăduse un parlament, iar în domeniul politicii externe, le oferise "Imperiul celor şaptezeci de milioane". Habsburgii păreau să fi devenit purtătorii de stindard ai Germaniei Mari, ceea ce câştigase nu numai inimile germanilor austrieci, ci şi ale multor germani din afara Austriei. Între 1861 şi 1866, liberalii moderaţi din Germania îşi îndreptaseră privirile către Prusia, ca sursă a unui posibil rezultat mai practic; foştii radicali ai anului 1848 deveniseră suporterii Austriei. Există şi un exemplu surprinzător. În octombrie 1848, gruparea de stânga a Adunării Naţionale de la Frankfurt a trimis doi delegaţi ca să susţină revoluţia de la Viena. Amândoi au căzut în mâinile lui Windischgrätz. Unul dintre ei, Robert Blum, a fost executat; Froebel, cel de-al doilea, de asemenea condamnat la moarte, a fost achitat, apoi a fugit în America. Acelaşi Froebel s-a întors mai apoi la Viena ca pamfletar în serviciul lui Schmerling, dând primul impuls întâlnirii dintre principii germani de la Frankfurt, în 1863 – ultima încercare a Habsburgilor de a păstra frâiele Germaniei.

Germanii austrieci erau în întregime absorbiţi de problemele germane; nu aveau nici timpul şi nici capacitatea să înţeleagă problemele Imperiului austriac. Lipsiţi de un fond istoric, respingeau orice tradiţie ca fiind în mod obligatoriu conservatoare şi, opunându-se Ungariei, erau convinşi că susţin aceeaşi cauză revoluţionară ca şi radicalii francezi la Vendée. Printr-un accident al istoriei, germanii se bucuraseră de libertăţi "naţionale" (adică de folosirea limbii proprii), chiar şi atunci când dinastia fusese mai reacţionară; de aceea nu puteau înţelege pretenţia altora la libertate naţională, mai ales că aceste pretenţii veneau mai degrabă în contradicţie cu monopolul lor cultural decât cu puterea dinastiei. Erau dispuşi să renunţe la sentimentele de patriotism provincial faţă de Tirol sau

de Stiria de dragul unei Austrii mari; ceilalţi de ce nu puteau proceda la fel? Şi apoi, mişcările naţionale fuseseră compromise de reacţiune şi conservatorism. Naţiunile neistorice, care nu aveau o clasă mijlocie orăşeană, acceptaseră pretutindeni alianţa cu nobilimea locală. Chiar şi mişcarea maghiară folosea un limbaj istoric şi juridic respingător pentru liberalismul modern, aparent exclusiv preocupată de păstrarea privilegiilor aristocraţiei maghiare. În anii 1860, federalismul nu apărea prea atrăgător. Statele Unite erau în plin război civil; Confederaţia germană nu era mai mult decât o barieră împotriva obiectivelor liberale; iar în Austria, Diploma din octombrie, expresie concretă a federalismului, fusese utilizată fără scrupule ca instrument de revizuire a feudalismului politic. Liberalii germani, deziluzionaţi de propria lor forţă, erau în căutare de aliaţi; şi erau nevoiţi să aleagă, sau cel puţin aşa îşi închipuiau, între dinastie, care, cu toate greşelile sale trecute, tocmai recunoscuse o constituţie care menţinea Austria ca un mare stat german şi o politică de destrămare a Imperiului de dragul nobilimii conservatoare.

Liberalii erau conştienţi de defectele constituţionale ale Patentei din februarie şi intenţionau să le remedieze. Numai că, lipsiţi de orice simţ al istoriei sau al drepturilor ce decurg din evoluţia lentă a unui sistem legal, au pierdut din vedere defectul său de căpătâi: Patenta era un act al absolutismului imperial, acceptat temporar şi care putea fi revocat oricând. Reichsrat-ul nu îşi obţinuse poziţia prin luptă; de aceea, în ciuda aspectului său parlamentar, el era un organism fără putere. Germanii considerau că, dacă sunt majoritatea în Reichsrat, vor avea la picioare guvernul. În realitate, dat fiind că majoritatea lor se datora "geometriei electorale", ei erau la dispoziţia guvernului. Germanii dispuneau de o majoritate măsluită într-un parlament fals; în schimb, renunţaseră la principiile lor liberale, blocând calea către o colaborare cu restul popoarelor din Imperiu şi angajându-se să sprijine dinastia, indiferent care avea să fie linia adoptată de aceasta. Într-un cuvânt, ei distruseseră orice şansă de evoluţie a ideii imperiale în afara statutului de instrument al dorinţei dinastice de putere. Germanii erau mai maturizaţi din punct de vedere politic decât alte popoare ale Monarhiei; responsabilitatea care le revenea era de aceea mai mare, iar deciziile lor mai catastrofale. Căci decizia pe care au luat-o în 1861 a însemnat sfârşitul stabilităţii şi păcii în Europa centrală.

Schmerling nutrea convingerea că dăduse lovitura cimentând alianţa între germani şi dinastie; în realitate, nu făcuse altceva decât să se întoarcă, cu multe fraze sforăitoare, la sistemul lui Bach. În Ungaria, sistemul autonomiei regionale a fost din nou suspendat, iar agenţii guvernamentali ai lui Bach s-au întors la posturile lor, sprijiniţi de o întreagă armată de ocupaţie. Schmerling intenţiona să îi lase timp Ungariei să îşi revină; după aceea putea avea din nou Dieta cu prerogative limitate din 1861. "Putem aştepta" era rezumatul programului său privitor la Ungaria. Lucru pe care Imperiul nu şi-l putea permite: unica raţiune a experimentului constituţional din 1861 fusese nevoia de rezultate rapide. Sistemul lui Bach ar fi distrus, fără îndoială, separatismul maghiar, creând un Imperiu unitar, cu condiţia să reziste neschimbat timp de două sau trei generaţii;

el fusese zguduit însă de războaiele externe după mai puţin de zece ani, iar acum situaţia internaţională era mai tensionată decât fusese în 1859. Toată lumea ştia că absolutismul lui Schmerling nu va rezista prea mult în Ungaria şi până şi Schmerling şi colegii săi îl defineau ca provizoriu; la rândul lor, maghiarii căpătaseră mai multă încredere în rezultatele dezbaterilor din Dietă. Era de crezut că vor ceda în faţa lui Schmerling după ce îi rezistaseră lui Bach? Între ei şi dinastie exista un echilibru, chiar şi în sistemul lui Schmerling: nici una nu o putea distruge pe cealaltă, dar nici una nu putea fi cu adevărat mare fără cealaltă. Echilibrul nu putea fi distrus decât prin introducerea în ecuaţie a popoarelor neistorice, slave. Aroganţa le interzicea maghiarilor un asemenea procedeu, iar alianţa cu germanii îl interzicea dinastiei. Dar aceasta era unica posibilitate a lui Schmerling de a ieşi victorios.

Fusese evident încă de la bun început că în sistemul lui Schmerling nu era loc pentru cehi, principalii învinşi după eşecul Diplomei din octombrie. În acelaşi timp neexperimentaţi şi ambiţioşi, liderii cehi luaseră în toţi aceşti ani decizii la fel de importante şi de eronate ca şi germanii. Naţionalismul ceh ar fi putut constitui, încă de la început, un program al drepturilor democratice: cehii nu erau împovăraţi, ca maghiarii, de existenţa unei mari aristocraţii şi nici asociaţi cu trecutul imperial, ca germanii. După o serie de ezitări, Palacký elaborase un program pur naţional la Kremsier, cerând reîmpărţirea Austriei în unităţi noi, după criterii naţionale. Fusese prea mult pentru restul liderilor cehi. Cu cât era mai slabă poziţia lor curentă, cu atât mai multă nevoie avea de consolidarea prin vorbăria cu caracter istoric; şi astfel, fiii ţăranilor cehi au început să se prezinte ca moştenitori de drept ai defunctului regat al Boemiei. Un program naţionalist ar fi însemnat pierderea Sileziei, acum preponderent germană şi poloneză; el ar fi pus în pericol Moravia, unde majoritatea cehă era încă în stare de somnolenţă; el ar fi presupus chiar şi împărţirea Boemiei. La urma urmelor, frontierele naţionale, la fel ca şi cele naturale, sunt invocate numai atunci când apar pretenţiile la un nou teritoriu. O nouă unitate naţională cehă, mai mare decât Boemia istorică, ar fi putut fi creată doar cu includerea slovacilor din Ungaria, idee deja exprimată de către un grup de extremişti la Congresul panslavist de la Praga, din 1848. Evenimentele din 1848 făcuseră frontierele maghiare inviolabile. Din punct de vedere economic, importanţa unei asemenea unităţi era redusă; politic şi, mai presus de orice, cultural, ea era cu mult mai mare dar, după 1848, circulaţia liberă a intelectualilor slavi dincolo şi dincoace de graniţele Ungariei, normală pentru Austria lui Metternich, nu avea să se repete niciodată. Mai mult, presiunile făcute de naţionalismul maghiar îi despărţiseră pe intelectualii slovaci de legăturile lor cu Cehia. Primele forme literare slovace s-au bazat în mod deliberat pe dialectele rurale din vestul Slovaciei, mai aproape de Cehia; aceste forme erau străine celor mai mulţi ţărani slovaci dar, pentru a-i salva de maghiarizare, intelectualii anilor şaizeci au adoptat dialectul vorbit în Slovacia centrală. Astfel, pentru a face faţă primejdiei maghiare, slovacii au fost siliţi să devină o naţiune separată; şi, cu cât era mai strictă graniţa cu Ungaria, cu atât se defineau mai bine slovacii. În 1848 mai era încă posibil să îţi închipui o modificare a frontie-

relor Ungariei; după Kossuth, aceste frontiere au devenit aparent eterne, acceptate ca atare şi de dinastie, şi chiar şi de cehi.

Dat fiind că Ungaria nu putea fi dezmembrată, exemplul ei a fost urmat şi de alţii; intelectualii cehi au copiat afirmarea maghiară a drepturilor tradiţionale, chiar dacă ei înşişi nu aveau ce drepturi tradiţionale să îşi afirme. Tot exemplul maghiar i-a făcut pe intelectualii cehi să se alieze cu aristocraţia feudală care, la rândul ei – deşi din motive diferite – pretindea o Boemie autonomă. Această alianţă s-a cimentat în perioada confuză care a urmat publicării Diplomei din octombrie: nobilimea patrona cultura cehă, iar intelectualii susţineau drepturile coroanei Boemiei. Alianţa s-a dovedit la fel de păguboasă ca şi cea pe care germanii o încheiaseră cu dinastia. Nobilimea, separată complet de poporul Boemiei, nu dădea doi bani pe emanciparea cehilor, care nu presupunea altceva decât emanciparea propriilor ţărani; Clam-Martinitz şi susţinătorii săi nu doreau mai mult decât un stat feudal artificial, pe care să îl poată conduce fără amestecul birocraţiei, al liberalismului, sau al industriei moderne. Liderii cehi erau nevoiţi să înveţe limbajul conservatorismului feudal şi să abandoneze revendicările de natură economică ale ţăranilor, pentru a face front comun nu numai cu nobilii boemieni, ci şi cu aristocraţii antiliberali din teritoriile germane. Dar, în ciuda tuturor vorbelor mari despre coroana Sfântului Vaclav, nobilimea boemiană nu putea concepe un sistem în care curtea de la Viena să nu constituie centrul existenţei sale; şi, la îndemnurile lor, liderii cehi au acceptat, chiar dacă protestând, să intre în Reichsrat. Pasul acesta nu le aducea nimic în afara faptului că îi transforma în ţinte ale insultelor germanilor; iar când s-au retras din Reichsrat, în iunie 1863, au făcut-o tot fără a câştiga nimic, demonstrându-şi doar slăbiciunea prin comparaţie cu maghiarii. Atunci când au boicotat Reichsrat-ul, maghiarii l-au redus la forma "restrânsă" a Patentei: fără Ungaria, marele Imperiu nu putea exista. Atunci când s-au retras cehii, singura consecinţă a fost că lucrurile au mers mai bine; de fapt, nici măcar Dieta boemiană nu s-a împiedicat de absenţa cehilor – membrii ei germani şi-au întărit astfel poziţia, opunându-se autonomiei Boemiei. În felul acesta, cehii pierdeau de două ori: programul aristocrat al "individualităţilor istorico-politice", lipsit de o bază reală, nu putea fi smuls Imperiului printr-un conflict; iar alianţa lor cu nobilimea împiedica orice fel de colaborare cu liberalii germani, sau chiar cu celelalte popoare slave.

Alianţa cu germanii îl împiedica şi pe Schmerling să facă apel la popoarele supuse din Ungaria. Aceste popoare sclave – a căror existenţă fusese mai întâi respinsă de Kossuth şi care făcuseră apoi subiectul centralismului lui Bach – puteau fi atrase de partea oricui le oferea într-o oarecare măsură dreptul la existenţă naţională. Sub protecţia armatelor de ocupaţie, atât sârbii cât şi slovacii readuseseră pe tapet, deşi într-o formă ceva mai modestă, revendicările lor naţionale din 1848. Dar sistemul lui Bach le distrusese încrederea în guvernul de la Viena, astfel încât au apelat, fără succes, la Dieta de la Budapesta. Suspiciunile lor aveau un fundament real. Habsburgii, cea mai conservatoare dinastie a secolului al XIX-lea, nu putea coopera cu popoarele de ţărani împotriva nobililor maghiari care, oricât de răzvrătiţi, aveau o tradiţie şi o istorie. Liberalii germani,

aflați ei înșiși în conflict cu cehii, nu puteau sprijini revendicările raselor mai înapoiate, care înțelegeau încă și mai puțin imperativul unui mare Imperiu. Delegațiile sârbă și slovacă la Budapesta stăteau mărturie pentru abilitatea lui Deák și incompetența politică a lui Schmerling.

Croația și Transilvania, *partes adnexae* ale Ungariei, au fost manevrate cu aceeași incompetență. Croația reprezentase punctul cheie al revenirii Habsburgilor în 1848; ca răsplată, ea primise distrugerea poziției sale istorice și regimul strict al husarilor lui Bach. "Bătrânii conservatori" care răsturnaseră sistemul lui Bach nu erau câtuși de puțin preocupați de soarta Croației căci, ca adevărați patrioți maghiari, ei sprijineau drepturile istorice numai atunci când ele favorizau Ungaria; cât privește Diploma din octombrie, ea fusese aplicată în Croația numai ca un gând întârziat. Mica nobilime croată își făcuse un model din clasa "gentry" maghiară. La rândul său, respingea teoria că Diploma din octombrie era un dar primit pe gratis, cerea restaurarea tuturor drepturilor legale ale Dietei din 1848 și refuza să își trimită delegații la Budapesta sau la Viena. O dată în plus, Deák își demonstra înțelepciunea: el a anunțat că Ungaria nu insistă asupra validării încorporării Croației în Ungaria, în 1848, și a oferit croaților "o foaie albă" pe care să rescrie termenii noului parteneriat. Pe Schmerling apelul la drepturile istorice nu făcea decât să îl înfurie: Dietei croate i s-a cerut imperativ să își trimită reprezentanții în Reichsrat pentru ca, în urma refuzului, ea să fie desființată imediat. Schmerling se bucura să o vadă dispărută; în ciuda vorbelor mari care se auzeau în Reichsrat, nu îi dorea pe croați la Viena, unde ar fi putut întări opoziția cehă față de loialii, supușii germani.

Cea mai profundă starea de confuzie domnea însă în Transilvania. În 1848, Dieta transilvăneană (nemeșească) din Cluj își votase propria abolire și alipirea Transilvaniei la Ungaria; în același timp, românii, până acum fără drept de vot sau măcar o existență recunoscută din punct de vedere juridic, primiseră un drept de vot limitat. Dacă era ca doctrina istorică să aibă vreo însemnătate, atunci Diploma din octombrie, și principiul său conducător al întoarcerii la anul 1847, trebuia să ducă la reînființarea Dietei transilvănene; pe de altă parte, dacă Transilvania era privită ca parte a Ungariei, românilor trebuia să li se recunoască dreptul de vot, parte a încorporării din 1848. "Bătrânii conservatori" au încercat să profite din ambele părți. Ca patrioți maghiari, nu puteau renunța la un lucru pe care Ungaria îl câștigase; ca proprietari de pământ reacționari, s-au opus dreptului de vot acordat țăranilor români. Datorită împotrivirii lor, Dieta transilvăneană nu s-a mai întrunit până în noiembrie 1861. Aici terenul era destul de sigur pentru ca Schmerling să își poată pune în practică doctrina unui Imperiu unitar. Românii, înapoiați și neajutorați, se vor supune guvernului central și se vor folosi de voturile lor pentru a-i covârși pe maghiari și pe secui, în favoarea sașilor loiali; chiar dacă unii dintre ei se convertiseră, românii nu nutreau sentimente slave, care să îi lege de opoziția conservatoare cehă. În 1863, delegații sași din Transilvania și-au făcut apariția în Reichsrat, pentru ca Schmerling să poată proclama Reichsrat-ul complet al Imperiului unitar. În realitate, acest Imperiu unitar nu se bucura decât de sprijinul germanilor; toate celelalte popoare fie păstrau tăcerea, fie se aflau în opoziție.

Schmerling prezenta Imperiul austriac ca pe un stat german; consecinţa logică a fost pretenţia austriecilor la supremaţie în Germania. Logica aceasta lipsea de la curtea Habsburgilor. În timp ce Schmerling reprezenta sentimentul naţional german, Rechberg, discipolul lui Metternich, rămânea ministru de externe, încercând să reactiveze alianţa conservatoare cu Prusia. Ameninţările lui Schmerling îl ajutaseră pe Bismark să obţină puterea în Prusia, iar Bismark era acum pregătit pentru un conflict; Rechberg păstra arma entuziasmului naţionalist la adăpost de mâinile lui Schmerling, armă fără de care acest conflict nu putea fi deschis. În 1863, Schmerling a reuşit să îl convingă pe Francisc Iosif că trebuia făcută o reformă a Confederaţiei Germane, sub conducere austriacă. Expresia practică a acestei politici a constituit-o întâlnirea principilor germani de la Frankfurt, în august 1863, ultima de acest fel desfăşurată sub preşedinţia Habsburgilor. Succesul lui Schmerling a fost iluzoriu: nu el, ci contele Johann Bernhard Rechberg avea să îl însoţească pe Francisc Iosif la Frankfurt, pentru a se asigura că dezbaterile păstrează o linie sigură, conservatoare. Dar nici Schmerling nu s-ar fi descurcat mai bine: ca slujitor al dinastiei, el nu avea în vedere decât colaborarea cu restul dinastiilor germane, ceea ce nu oferea nici o satisfacţie sentimentului profund al naţionalismului german. Mai mult, regele Prusiei, cel mai important dintre principii germani, a refuzat să apară la Frankfurt, iar ceilalţi principi au refuzat să facă vreun pas fără el. În toamna lui 1863, Prusia a respins în fine cererea Austriei de intrare în *Zollverein*, cerere pe care Rechberg o făcuse de dragul solidarităţii conservatoare, iar Schmerling de cel al "Imperiului de şaptezeci de milioane". A fost un moment decisiv pentru Germania şi în consecinţă şi pentru Austria; de aici înainte, atât linia conservatoare cât şi cea liberală nu puteau duce decât la un război.

Război în care Austria nu avea aliaţi. Francisc Iosif nu era dispus să cedeze ceea ce îi mai rămăsese din teritoriile italiene, deşi acesta fusese dintotdeauna preţul pentru sprijinul lui Napoleon. Revolta polonezilor din primăvara lui 1863 desăvârşea îndepărtarea de Rusia. În timp ce Bismarck făcea paşi eficienţi de apropiere de Rusia, Austria comitea gesturi inutile în favoarea polonezilor, în special pentru a-şi păstra suportul aristocraţiei poloneze în Galiţia, singurii aliaţi ai lui Schmerling în afara germanilor. Şi apoi, coroanele în plus îi tentaseră întotdeauna pe Habsburgi, iar Francisc Iosif mai visa şi acum un regat habsburgic al Poloniei. Dar, pentru că nu reuşea să se convingă pe sine că trebuie să coopereze cu puterile occidentale, cu Anglia şi cu Franţa, el şi-a ratat în felul acesta şi ultima şansă de a scăpa de izolare. Aceeaşi confuzie a dominat şi în chestiunea Schleswig-Holstein, ridicată la începutul anului 1864. Schmerling a insistat că ducatele să fie eliberate, pentru a da satisfacţie sentimentului german; Rechberg l-a asigurat că acţiunea nu putea avea loc decât în colaborare cu Prusia, ceea ce ar fi adus o insultă entuziasmului liberal la care Schmerling voia să facă apel. În august 1864 a sosit scurtul moment de glorie al lui Rechberg. Confruntat cu complicaţiile chestiunii Schleswig-Holstein, Bismarck a făcut o ultimă încercare, poate nesinceră, de revenire la parteneriatul conservator al lui Metternich. Acordul de la Schönbrunn, redactat de Bismarck împreună cu Rechberg, reprezenta o

alianţă împotriva "revoluţiei" – împotriva liberalismului german, a Italiei şi a lui Napoleon al III-lea. Propusa alianţă oferea Austriei o revenire la hegemonia italiană pe care Metternich o aşezase în centrul sistemului său; preţul era însă recunoaşterea statutului Prusiei egal cu al Germaniei, lucru pe care Francisc Iosif îl refuzase dintotdeauna. În plus, alianţa împotriva revoluţiei nu se extindea şi asupra Ungaria; iar Bismarck pusese ca o condiţie esenţială nevoia ca Austria "să îşi mute centrul de greutate la Budapesta", scăpând din vedere faptul că aceasta ar fi însemnat ca Austria să abandoneze cauza germană în Europa de sud-est – sau poate impunând această clauză în mod intenţionat. Dar, mai important decât orice altceva, pactul Rechberg-Bismarck nu oferea Austriei nici un fel de protecţie faţă de Rusia, în Orientul Apropiat; pentru sistemul lui Metternich, politica de pace a Rusiei în Balcani fusese o componentă esenţială. Se dovedea că, după Olomouc şi Războiul Crimeii, revitalizarea Sfintei Alianţe era imposibilă; şi atât Francisc Iosif cât şi Wilhelm I al Prusiei au respins propunerea făcută de consilierii lor. Wilhelm nu dorea să funcţioneze pe post de satelit al Austriei, iar Francisc Iosif nădăjduia să obţină avantajele oferite de Schmerling şi Rechberg laolaltă, fără a face vreo concesie nici unuia dintre ei. Încet la minte, încăpăţânat şi ambiţios, el încerca să pună mâna pe prea multe lucruri care îi scăpau printre degete, convins că deciziile amânate erau politica cea mai bună.

După august 1864, politica lui Rechberg a suferit un eşec la fel de total ca şi cea a lui Schmerling după august 1863. Singura întrebare care mai rămânea deschisă era care dintre ei avea să cadă mai întâi. Schmerling va avea satisfacţia de a-şi vedea rivalul dispărând de pe firmament, în octombrie 1864. Politica externă austriacă abandona astfel orice efort de a se mai ghida după principii, revenind la egoismul dinastic. Mensdorff, noul ministru de externe, era un mare nobil dar, soldat fiind, era şi sprijinitorul unei autorităţi centrale puternice. Acceptase postul numai la comanda militară a împăratului şi, lipsit de încredere în propria judecată sau capacitate, şi-a căutat un sprijin în Esterházy, ministru fără portofoliu. Esterházy era cel mai rău sfetnic cu putinţă, un conservator îndârjit, cu simţurile ascuţite de certitudinea înfrângerii; vedea pericole peste tot şi salvarea nicăieri. Fără pic de înţelegere pentru apropierea lui Schmerling de liberalismul german, el nu-şi punea nici o speranţă în conservatorismul lui Rechberg. Unica lui convingere era că dinastia trebuia să îşi apere statutul şi să se prăbuşească acoperită de glorie; de aceea a refuzat să îşi pângărească onoarea încercând să cumpere pe vreunul dintre inamicii care ameninţau Monarhia habsburgică. Pe scurt, el cumula opiniile lui Metternich despre slăbiciunile Austriei cu politica de izolare a lui Schwarzenberg, care se bazase însă pe încrederea în puterea ei.

Esterházy era omul potrivit pentru Francisc Iosif. Amândoi doreau să păstreze măreţia Imperiului; şi amândoi erau convinşi că acest lucru este imposibil. Amândoi nutreau convingerea că inamicii Austriei erau invincibili; şi amândoi refuzau să îşi păteze conştiinţa negociind cu vreunul din ei. Ascensiunea lui Esterházy era o ameninţare pentru Schmerling; căci Esterházy, deşi expatriat, rămânea totuşi maghiar şi, cu ajutorul lui, "bătrânii conservatori" au început să recapete terenul pierdut la curte. Mai mult, spre sfârşitul lui 1864, Schmerling a

început să fie abandonat până şi de aliaţii săi germani. La început, aceştia îl aclamaseră ca "părinte al constituţiei", aşteptând de la el sprijin în remedierea neajunsurilor Patentei din februarie. Curând a devenit limpede că Schmerling nu avea nici o simpatie pentru principiile liberale şi că privea dezbaterile din Reichsrat ca pe un amestec sâcâitor în activitatea liniştită a aparatului birocratic. Mai mult, el îşi datora poziţia faptului că îl convinsese pe împărat că Patenta din februarie nu avea nici una dintre calităţile unei constituţii adevărate. Încrederea liberalilor în Schmerling revenise o dată cu întrunirea de la Frankfurt şi cu primele mişcări făcute de Austria în chestiunea Schleswig-Holstein; ea dispăruse din nou atunci când Austria adoptase o linie politică ce venea în contradicţie cu sentimentul naţional german. Germanii din Reichsrat au înţeles în fine că dinastia nu se convertise la liberalism, după cum crezuseră ei, orbeşte, în 1861; şi au început să îşi caute aliaţi care să îi ajute să impună dinastiei liberalismul. Pentru că germanii nu erau dispuşi să renunţe la majoritatea artificială pe care le-o conferea "geometria electorală", singurul aliat posibil pentru ei era Ungaria; astfel, ei reveneau la ideea radicalilor germani din 1848 – că dominaţia maghiară în Ungaria era preţul ce trebuia plătit pentru dominaţia germană în restul Austriei. Germanii nu vor mai sprijini încercările lui Schmerling de a înfrânge rezistenţa maghiară; şi în sesiunea de iarnă din 1864-65, ei au ameninţat să refuze până şi sumele necesare întreţinerii armatei. Francisc Iosif fusese de acord cu Patenta din februarie doar cu condiţia ca Reichsrat-ul să nu ameninţe armata; această condiţie era acum violată, ceea ce va asigura căderea lui Schmerling.

Evoluţia evenimentelor din Ungaria a însemnat lovitura de graţie dată lui Schmerling. În primăvara lui 1865, cu războiul care se apropia, nici măcar el nu a mai putut aştepta şi a propus convocarea dietelor maghiară şi croată. Propunerea era sterilă: maghiarii, care refuzaseră condiţiile imperiale în 1861, nu aveau să cedeze acum, în faţa unui guvern ameninţat de război. Singura consecinţă a întrunirii dietelor nu putea fi decât întărirea rezistenţei maghiare şi discreditarea Imperiului în ochii Europei. Era o ocazie favorabilă pentru Deák. Între 1861 şi 1865, el se mulţumise la rândul său să aştepte, deşi cu o motivaţie mai solidă, şi trăise retras la moşie, fără a-şi exprima opiniilor politice. Acum, contactele sale cu "bătrânii conservatori" îi comunicaseră că Schmerling era condamnat şi că venise vremea ca lui Francisc Iosif să i se propună un compromis. Influenţa lui Deák crescuse constant în Ungaria pe perioada celor patru ani de tăcere, desăvârşită acum de schimbarea poziţiei lui Kossuth, în exil. Kossuth îşi pierduse nădejdea într-un nou război revoluţionar în alianţă cu Italia şi cu Napoleon al III-lea; şi, mânat de ura sa faţă de Habsburgi, ajunsese întâmplător la singura cale care putea aduce Europei stabilitatea, fără Habsburgi. Deşi destul de târziu, el a început să susţină ideea unei Confederaţii dunărene libere, compusă din Ungaria, Serbia, România şi Croaţia – chiar cu preţul de a avea o capitală federală la Belgrad. Aceasta însemna să le ceară maghiarilor să îi accepte pe ţăranii slavi ca egalii lor, cerere la care simpatizanţii lui Kossuth au răspuns fără ezitare: "Mai bine Viena decât Belgradul!" Printr-o ironie a soartei, singura propunere înţeleaptă a lui Kossuth distrugea dintr-o singură lovitură toată influenţa pe care o avea în Ungaria.

Lucrurile erau astfel clare pentru Deák care, într-o serie de articole publicate în presa din aprilie şi mai 1865, şi-a prezentat programul de compromis: odată repusă în drepturi constituţia legală, Ungaria va recunoaşte nevoile Imperiului şi va încerca să le satisfacă la egalitate cu teritoriile austriece. Era un program pe baza căruia Francisc Iosif putea negocia. El nu avea un "sistem" pentru Imperiu; era hotărât doar să păstreze măreţia şi forţa armată a dinastiei, indiferent faţă de doctrina care avea să sprijine această măreţie. Articolele lui Deák l-au adus foarte repede pe Francisc Iosif în vizită la Budapesta; pentru prima dată se comporta ca rege al Ungariei, evitând să menţioneze problemele Imperiului şi declarându-şi intenţia de a veni în întâmpinarea dorinţelor legitime ale poporului maghiar. Încercarea de a pune capăt rezistenţei maghiare luase sfârşit; iar pe 30 iulie 1865, Schmerling şi miniştrii care îl susţineau erau demişi din funcţii.

CAPITOLUL ZECE

SFÂRŞITUL VECHII AUSTRII, 1865-1866

Schmerling eşuase în încercarea de a înfrânge rezistenţa maghiarilor şi pierduse controlul asupra germanilor. În ciuda faptului că pornea acum pe un drum nou, Francisc Iosif era încă departe de ideea de a renunţa la putere fie în favoarea unora, fie a altora. Ultimele afirmaţii ale lui Deák păreau să ofere posibilitatea unei înţelegeri care să lase neatinsă mândria Imperiului; iar la vest, alternativa la falsul constituţionalism era, în ochii împăratului, nu un constituţionalism real, ci lipsa totală a unei constituţii. Atât maghiarii cât şi germanii erau descalificaţi: cu maghiarii încă nu se ajunsese la o înţelegere, iar germanii aveau pe conştiinţă "lipsa de loialitate" liberală. Unica alternativă rămasă era nobilimea conservatoare, cei care propuseseră Diploma din octombrie; astfel, noul guvern a devenit un "guvern al conţilor". Aceasta nu era o simplă revenire la situaţia din 1860: atunci, magnaţii maghiari erau în ascensiune, iar federalismul nu intrase prea mult în vederile lui Goluchowski, pe atunci ministru de stat; acum, "bătrânii conservatori" maghiari dispăruseră, iar federalismul trebuia luat mult mai în serios pentru a contracara pretenţiile liberalilor germani. Noul ministru de stat, contele Richard Belcredi, era un nobil din Moravia, nu polonez, pentru care planurile pseudoistorice ale conservatorilor constituiau o realitate. Belcredi era un bărbat curajos, cu o experienţă administrativă îndelungată; ca toţi marii nobili austrieci, ţinea la ideea de măreţie a Imperiului, dar o făcea cu convingerea că această măreţie nu avea decât de câştigat dacă nobilimea primea înapoi o poziţie pe care în realitate nu o deţinuse niciodată. Francisc Iosif, care nu se gândea decât la Ungaria, spera că numirea lui Belcredi avea să uşureze obţinerea unui acord în acest plan. Belcredi îşi închipuia că fusese numit pentru a pune în aplicare transformarea federală a Imperiului şi pentru a reveni asupra concesiilor făcute Ungariei. Această neînţelegere avea să îi nemulţumească pe amândoi, şi pe împărat, şi pe Belcredi.

Lui Belcredi nu i-a fost greu să inverseze efectele politicii lui Schmerling. În ochii maghiarilor, păcatul capital al lui Schmerling fusese primirea saşilor transilvăneni în Reichsrat. Această greşeală a fost reparată acum. Dieta tran-

silvăneană, aflată de partea Vienei a fost desființată și aleasă una nouă, care înclina de partea maghiarilor, cu singura sarcină de a vota încorporarea Transilvaniei în Ungaria. Boicotul cehilor împotriva Reichsrat-ului a fost aprobat, iar Francisc Iosif și-a anunțat intenția de a se lăsa încoronat rege al Boemiei, ca și al Ungariei. Reichsrat-ul a fost închis. Mai mult, întreaga Patentă din februarie a fost "suspendată", pe motiv că nu putea opera într-o parte a Imperiului, în timp ce împăratul negocia amendarea ei cu cealaltă parte. Nobilimea conservatoare a întâmpinat cu bucurie dispariția Patentei și înfrângerea implicită a birocraților germani; iar Francisc Iosif a fost încântat să știe că pusese astfel capăt amenințării ei "constituționale". Cu toate acestea, adevăratul câștigător era Ungaria. Teritoriile austriece își pierduseră din autoritate și nu mai puteau fi folosite pentru a contracara influența Ungariei; în loc să negocieze cu "Austria", Ungaria negocia acum direct cu împăratul. Habsburgii și maghiarii ajunseseră pe picior de egalitate, ceea ce garanta încă de pe acum victoria celor din urmă.

Odată distrus sistemul lui Schmerling, resursele politice ale lui Belcredi erau epuizate. Nu mai avea nimic de oferit în afara tacticii de așteptare a lui Schmerling: acesta așteptase ca maghiarii să se hotărască să accepte Patenta din februarie, în timp ce Belcredi îi aștepta să accepte Diploma din octombrie. Iar maghiarii nu aveau de gând să accepte nici una, nici alta: ceea ce pretindeau ei era restaurarea deplină a constituției din 1848, adaptată doar în măsura în care modificările erau sugerate de ei înșiși. Cererea aceasta a fost reînnoită la începutul lui 1866, când Dieta s-a întrunit din nou. Guvernul lui Belcredi a oferit Ungariei numai refacerea autonomiei regionale și o dietă cu ceva puteri administrative; Deák a cerut un guvern răspunzător, ca cel prevăzut de legea din 1848. El a încercat să facă această pretenție acceptabilă pentru împărat punând în evidență relațiile cu restul Imperiului, pe care guvernul respectiv avea să le reprezinte în parlamentul maghiar. O comisie a Dietei, sub conducerea lui Deák, a întocmit o listă de probleme curente ale Monarhiei în care Ungaria urma să se implice și a propus ca ele să fie rezolvate de delegații ale parlamentelor ungar și austriac. Delegațiile acestea constituiau un important pas înainte față de reprezentanții propuși inițiali de Deák: ele urmau să fie organisme independente, neîngrădite de instrucțiuni și fără obligația de a răspunde în fața parlamentelor care le numiseră, și care, în cazul apariției unor dezacorduri, urmau să delibereze ca un corp unitar și să ia decizii prin vor majoritar.

Acest acord, esențial pentru dualismul inițiat în 1867, era un act de aparentă renunțare la independența Ungariei, asupra căreia Deák insistase atâta; politica externă – și necesitățile de natură militară care decurgeau din ea – aveau să fie impuse Ungariei de majoritatea voturilor delegaților, în lipsa unor miniștri de externe și de război răspunzători în fața parlamentului ungar. Era o ruptură decisivă de Ungaria lui Kossuth din 1848 și o concesie majoră făcută dorinței imperiale de măreție. Dar ea era justificată, nu ca o concesie, ci ca o întărire a puterii Ungariei. Delegația din partea Ungariei, legată prin solidaritatea tipic maghiară, avea să voteze întotdeauna în mod unitar; delegația austriacă va fi împărțită în germani și slavi, și în felul acesta Ungaria își va impune voința în întregul Impe-

riu. Argumentul acesta nu i-ar fi trecut niciodată prin minte lui Deák, a cărui concepție se limita la afacerile interne al Ungariei și la afirmarea dominației legii. Faptul că Deák l-a acceptat și și l-a asumat a constituit primul semn al influenței lui Gyula Andrássy, care avea să joace un rol decisiv în consolidarea dualismului. Ca tânăr magnat întreprinzător, Andrássy fusese un susținător ardent al lui Kossuth în 1848, condamnat de agenții lui Francisc Iosif și însoțitor al lui Kossuth în exil. Revenind, încheiase pace cu dinastia după ce înțelesese cât de lipsite de speranță erau planurile lui Kossuth de răsturnare a Habsburgilor cu ajutorul revoluționarilor din exterior. Acum el a devenit principalul consilier al lui Deák, care hotărâse deja că acesta avea să fie cel dintâi prim-ministru al Ungariei libere.

Cei doi se înțelegeau perfect. Deák cunoștea legea ungară și arta tacticilor parlamentare, în timp ce Andrássy cunoștea lumea și arta diplomației. Fiecare reprezenta într-o formă diferită gradul de adaptare a Ungariei la lumea modernă, care avea să păstreze Ungaria Mare până în secolul XX. Deák era tipul ideal al micului nobil răsărit din *comitatul* său pentru a deveni parlamentar și care își preschimbase devotamentul față de instituțiile tradiționale ale Ungariei în naționalism maghiar; Andrássy era tipul ideal al magnatului care părăsise curtea imperială în favoarea parlamentului de la Budapesta și care devenise, în felul său, tot un naționalist maghiar. Dar o mare parte a acestui naționalism era doar de formă: magnații încă mai sperau să joace un rol important în istoria Europei, iar ambiția supremă a lui Andrássy era aceea de a deveni ministrul de externe al unui Imperiu austriac puternic, nu prim-ministru al Ungariei. Ambii erau moderați, Deák dintr-o judecată înțeleaptă, Andrássy în urma unei experiențe dure. Ambii doreau compromisul cu împăratul și concilierea națiunilor – măcar atâta cât să le împiedice să se alieze cu Viena. Dar Andrássy era grăbit: vrând să își demonstreze talentele diplomatice în ochii Europei, el a dat pasiunii lui Deák pentru manevrele tactice o notă de cinism. Andrássy era intermediarul desăvârșit între Deák și împărat. Francisc Iosif nu se simțea prea atras de probitatea morală și pedanteria legală a lui Deák, dar Andrássy reușea să îl împace prin nerăbdarea cu care dorea să scape de chestiunile interne și să vadă Imperiul, într-o formă nouă, jucând din nou un rol însemnat în Europa. Și Deák și Andrássy s-ar fi arătat șocați de violența pe care avea să o dovedească mai târziu naționalismul maghiar; dar amândoi își bazau atitudinea moderată pe tactică, pregătind terenul pentru răsturnarea sa. Maghiarul care să îi recunoască pe slavi și pe români ca egali încă nu se născuse.

În primăvara lui 1866, guvernul condus de Belcredi era încă departe de a accepta planul lui Deák, în ciuda momelilor pe care le aruncase Andrássy. Ca și Schmerling, ajunseseră să privească Dieta maghiară ca pe un organism subversiv. Ca de atâtea ori în istoria omenirii, aceia care primiseră puterea pentru a pune în practică o anume linie politică constatau în scurt timp că de fapt aplică însuși opusul ei. Guvernul Belcredi fusese numit pentru a consolida Imperiul în vederea unui război cu Prusia, prin obținerea unui acord cu Ungaria; pe măsură ce războiul cu Prusia se apropia, acordul era amânat în speranța că o eventuală

victorie avea să facă inutil compromisul. Mensdorff şi Esterházy nu dispuneau de nimic care să fi putut purta numele de politică externă – nimic, în afară de toate pretenţiile Austriei şi de refuzul de a-şi căuta aliaţi făcând chiar şi cel mai mic compromis. Nu erau dispuşi să facă apel la sentimentul naţional german împotriva Prusiei; în acelaşi timp, nu voiau să readucă la viaţă parteneriatul conservator recunoscând Prusia ca egal. Nu erau dispuşi să facă nici o concesie "revoluţionarului" Napoleon al III-lea, dar nici să îl împace pe ţar făcând concesii în Orientul Apropiat. Nu erau pregătiţi să cumpere neutralitatea Italiei renunţând la Veneţia şi visau, chiar şi acum, la redobândirea Italiei în forma în care existase înainte de 1859. Vechea Austrie se îndrepta nebuneşte spre sinucidere; iar Bismarck a intrat în război pentru a impune Austriei o decizie pe care conducătorii ei nu erau capabili să o ia singuri. Miniştrii austrieci se temeau de victorie la fel de tare ca şi de înfrângere; căci victoria avea să constrângă Austria să devină fără rezerve principala putere germană, punând în umbră nobilimea austriacă, cosmopolită. Esterházy, care îşi adusese mai mult ca oricine altcineva contribuţia la declanşarea războiului, exprima astfel punctul lor de vedere: "Detest războiul acesta; pentru că, indiferent că pierdem sau câştigăm, vechea Austrie nu va mai exista". La fel ca în 1859 şi din nou în 1914, Francisc Iosif şi sfetnicii săi se îndreptau spre război şi spre înfrângere.

În ultima clipă, după ce Italia încheiase o alianţă militară cu Prusia, guvernul austriac a hotărât să renunţe la Veneţia, în ciuda declaraţiilor anterioare de principii. Italia a refuzat oferta. Miniştrii austrieci erau acum hotărâţi să facă concesii cu aceeaşi încăpăţânare cu care mai înainte le refuzaseră. Pentru că Italia refuza Veneţia, aceasta avea să îi revină lui Napoleon al III-lea. Pe 12 iunie 1866, ei au cumpărat o neutralitate din care Napoleon nu avusese nici intenţia şi nici posibilitatea să iasă, promiţând că vor renunţa la Veneţia indiferent de rezultatul războiului şi acceptând un protectorat francez pentru Renania. În felul acesta, încă înainte de înfrângere, Germania atotputernică renunţa de bună voie la ambele. Incompetenţa aristocraţilor şi trufia dinastică aduseseră certitudinea înfrângerii. Arhiducele Albrecht, cel mai capabil general al Monarhiei, nu putea fi expus riscului de a pierde războiul, pentru că era membru al casei imperiale. De aceea, el a fost retras din Boemia, teatrul bătăliilor decisive, şi trimis la Veneţia, apărată doar de privilegiul capitulării. În locul lui a fost trimis în Boemia un ostaş de mâna a doua, Ludwig von Benedek. Albrecht a dobândit o victorie fără valoare împotriva italienilor la Custoza. Benedek a bâjbâit prin Boemia până când, atacată din două părţi, armata sa a fost învinsă de prusaci la Sadova (Königgrätz – azi Hradek Kralové în Cehia), pe 3 iulie 1866. Dar Austria avea încă mari resurse pentru a rezista. Rechemat din Italia, arhiducele Albrecht a organizat un nou front defensiv pe Dunăre şi a provocat Prusia la un război de durată. Nu era necesar. Francisc Iosif intenţiona să păstreze Austria, nu să o distrugă, şi de aceea a forţat cu atât mai tare negocierile de pace, pentru a evita medierea lui Napoleon al III-lea sau pretenţiile Rusiei la o recompensă pentru Orientul Apropiat. Prin Tratatul de pace austro-italian de la Praga (23 august 1866), Austria pierdea Veneţia şi era exclusă din Germania; dar rămânea o mare putere.

Austria cea născută la sfârşitul războiului era creaţia lui Bismarck, tot aşa cum Austria născută la sfârşitul războaielor napoleoniene fusese creaţia lui Metternich: născută nu ca măsură a echilibrului său interior, ci ca mare putere. Austria lui Metternich fusese o necesitate europeană; cea a lui Bismarck era o necesitate germană sau mai degrabă prusacă. Era obstacolul necesar în calea Germaniei Mari, împotriva programului pangerman care tindea să îi înghită pe junkerii prusaci. Şi pentru că atâţia alţii se opuneau ideii unei Germanii Mari, Austria era binevenită şi în ochii lor. Era mai bine cu Austria decât cu Germania Mare şi pentru cehi, şi pentru polonezi, şi pentru sloveni; pe plan internaţional, era mai bine şi pentru Franţa. Mai mult, alternativa la Germania Mare – în cazul prăbuşirii Imperiului austriac – sau poate ceea ce avea să o însoţească, avea să fie panslavismul şi extinderea puterii Rusiei. De aceea, Austria era soluţia cea mai potrivită şi în ochii Angliei şi chiar în cei ai ruşilor conservatori, inamici ai panslavismului. Putere dominantă în Germania şi Italia, Austria înfruntase prea brutal dogmele naţionaliste ale timpului; exclusă din Germania şi Italia, ea servea amânării problemelor fundamentale în Europa centrală şi răsăriteană, probleme pe care marile puteri se temeau să le abordeze. Italia nu era încântată de existenţa Austriei; dar Italia nu avea nici o putere, în afara cazurilor când se alia la revendicările altora, iar în câţiva ani, cu ajutorul lui Bismarck, Austria avea să recapete controlul asupra politicii italiene aproape în aceeaşi măsură ca în vremea lui Metternich. Nici expansioniştii ruşi, cu privirile aţintite asupra Constantinopolului, nu erau mulţumiţi că Austria continua să existe; dar ei constituiau o minoritate, iar deciziile consiliilor ruseşti le-au fost potrivnice, cu excepţia câtorva săptămâni în 1878, până la distrugerea Europei lui Bismarck, în 1914. Restul lumii dorea ca Austria să îşi continue existenţa. După războiul din 1866, Monarhia habsburgică a devenit cu certitudine "bolnavul Europei"; dar chiar acest fapt i-a atras toleranţa şi chiar sprijinul Europei.

Metternich fusese conştient de riscurile statutului exclusiv de necesitate europeană şi încercase, fără succes, să găsească o "misiune" care să facă Imperiul acceptabil în ochii popoarelor sale şi în felul acesta mai puţin dependent de altele. Căutarea acestei misiuni a reînceput în 1866, cu aceeaşi lipsă de succes. Maghiarii găsiseră o misiune pentru Austria în consolidarea hegemoniei maghiare în Ungaria, ceea ce satisfăcea dorinţa lui Bismarck. Acesta a reînnoit alianţa germanilor cu maghiarii, alianţă ce făcuse parte din programul de la Frankfurt, în 1848. Numai că o şi îmbunătăţise: dacă la Frankfurt se încercase obţinerea sprijinului maghiar pentru Germania Mare, Bismarck s-a folosit de Ungaria ca aliat împotriva ei, ceea ce convenea mai mult maghiarilor. Dar Austria nu se putea mulţumi cu misiunea de a servi ambiţiilor maghiarilor, abia a cincea parte a populaţiei sale. Germanii încă mai sperau că Imperiul habsburgic avea să asigure supremaţia culturală şi economică în Europa de sud-est, sau măcar între graniţele Imperiului. Lucrul acesta nu mai încăpea la fel de uşor în sistemul lui Bismarck, care nu putea permite revitalizarea energiilor germane, care ar fi readus în actualitate pericolul "Imperiului de şaptezeci de milioane"; pe de altă parte, nu putea permite ca Imperiul austriac să îşi piardă caracterul german, devenind astfel un

potențial aliat al Franței sau al Rusiei. În fapt, Bismarck dorea să păstreze Austria așa cum era ea în 1866 – învinsă, dar încă germană; iar starea de animație suspendată a politicii austriece din perioada dualismului era în mare parte rezultatul dorințelor germanilor. Este cert că aceștia s-ar fi opus oricărei încercări austriece de a îndeplini unica misiune care i-ar fi justificat existența: aceea de a descoperi o cale de cooperare între popoarele de diferite naționalități care să nu se bazeze pe hegemonia unei națiuni sau clase privilegiate. Nu că Bismarck, și cu atât mai puțin orice alt om de stat german, ar fi pătruns natura problemei austriece. Polonezii constituiau singura minoritate slavă cu care politicienii prusaci aveau ceva experiență, dar îi dominau prin forță și fără vreun efort serios de a le da satisfacție. Simpla forță nu putea funcționa în Austria; aceasta fusese cea mai importantă lecție din experiența lui Bach și a lui Schmerling. Francisc Iosif nu ar fi dorit să accepte sprijinul maghiarilor; și în nici un caz nu s-ar fi dat pe mâna germanilor – în special pentru că forța lor reală consta în programul Germaniei Mari, la fel de detestat de Francisc Iosif ca și de Bismarck. Dar fără o cooperare între popoare, Germania Mare devenea o certitudine. Unica alternativă o constituia hegemonia rușilor în Europa centrală și răsăriteană; și în final, supușii Habsburgilor aveau să le trăiască mai întâi pe una, apoi pe cealaltă. Era măsura eșecului Habsburgilor.

CAPITOLUL UNSPREZECE

CREAREA DUALISMULUI, 1866-1867

În 1866, imediat după înfrângere, maghiarii s-au oferit ca parteneri. Deák a declarat că nu cereau mai mult după înfrângere decât înainte de ea; ceea ce voia el să spună era faptul că ambiția lor cea mai mare își putea găsi acum împlinirea. Sosit la Viena pentru discuții cu împăratul, contele Gyula Andrássy adoptase deja tonul funcționarului de stat imperial. Părerea sa despre Austria diferea drastic de cea a "bătrânilor conservatori" care asiguraseră până acum legătura între împărat și Ungaria. Andrássy dorea o Austrie centralizată, liberală și germană, în paralel cu o Ungarie centralizată, liberală și maghiară. Toate acestea reprezentau o renaștere a ideilor din 1848, cu deosebirea că parteneriatul se stabilea acum între Viena și Budapesta, nu între Budapesta și Frankfurt, ceea ce lăsa loc și pentru existența dinastiei. Germanii și maghiarii urmau să fie cele două "națiuni politice"; în ce îi privește pe ceilalți, Andrássy spunea: "Slavii nu sunt în stare să guverneze, ei trebuie conduși". Dualismul ca parteneriat între maghiari și germani a rămas ideea preferată sau mai degrabă confuzia preferată pe parcursul anilor care au urmat, dar ea era departe de a reprezenta intențiile lui Francisc Iosif. Împăratul se hotărâse să facă o serie de concesii maghiarilor, pentru a evita concesiile făcute altora; și nu intenționa câtuși de puțin să cedeze puterea liberalilor germani. Discursul inteligent al lui Andrássy în favoarea austriecilor germani îi displăcea lui Francisc Iosif, ajutând la reîntărirea poziției lui Belcredi, slăbită în urma războiului pierdut; pentru că Belcredi combina sprijinul acordat, cu rețineri, dualismului cu rezistența față de liberalism. În iulie 1866 Francisc Iosif, încă în căutare de ajutor împotriva Prusiei, părea gata să accepte pretențiile maghiare; în august, o dată cu semnarea Tratatului de pace austro-prusian la Praga, criza lua sfârșit și Andrássy se întorcea la Budapesta cu mâna goală.

Pretențiile maghiare fuseseră clar formulate. Belcredi și-a propus să încurajeze și restul provinciilor să formuleze cereri asemănătoare, astfel încât Ungaria să-și piardă statutul de unicat. Dietele provinciale au trebuit convocate și convinse să ceară drepturi pe care nu le exercitaseră de secole și pe care în multe din cazuri nu le avuseseră niciodată. Dacă însă dietele aveau să fie alese pe baza

sufragiului existent, ele nu vor pretinde asemenea privilegii, pentru că "geometria electorală" avea să producă o majoritate germană, în favoarea unui parlament central puternic. Sistemul electoral trebuia restructurat în aşa fel încât să devină nefuncţional, adică centralist, iar oficialii înlocuiţi rapid cu nobili cu vederi federaliste. Mai conservator în vederi decât niciodată, Belcredi s-a izbit mai puternic ca niciodată de marea contradicţie a sistemului: ceea ce îşi propunea el să facă era să schimbe atât birocraţia cât şi clasa mijlocie maghiară din întregul Imperiu, rupând legăturile statului unitar aşa cum exista el de mai bine de un secol, în timp ce conservatorismul îl împiedica să îşi caute alţi aliaţi decât marea nobilime. Belcredi intenţiona să obţină o majoritate slavă în diete, dar nu dorea ca această majoritate să reprezinte mişcările populare. Era împotriva majorităţii germane a lui Schmerling nu pentru că era germană, ci pentru că era liberală; şi făcea apel la slavi pentru că erau conservatori, supuşi şi respectuoşi faţă de nobilime. Slavii erau conservatori şi supuşi dintr-o lipsă de maturitate; pe măsură ce căpătau conştiinţă politică însă, deveneau la rândul lor liberali, cerând respectarea Drepturilor Omului. Astfel, singurii aliaţi politici ai lui Belcredi nu reprezentau o forţă serioasă; şi, o dată ce deveneau o forţă serioasă, încetau să mai fie potriviţi ca aliaţi. Belcredi trebuia să spere că nobilimea posesoare de pământ va căpăta pe neaşteptate deprinderi administrative şi că birocraţia germană va rămâne suficient de loială pentru a pune umărul la dizolvarea statului unitar pe care ei înşişi îl creaseră.

Dar Belcredi nu avea decât câteva luni în care să demonstreze pentru ultima oară eşecul "bătrânilor conservatori". Liberalilor germani el le apăruse ca unica soluţie posibilă. În 1866, Francisc Iosif a descoperit însă un german, şi într-o oarecare măsură şi liberal, care nu îşi legase numele de cel al liberalilor germani din Imperiu. Baronul Ferdinand von Beust, devenit acum ministru de externe, fusese timp de mulţi ani prim-ministru al Saxoniei şi unul dintre cei mai însemnaţi oponenţi ai lui Bismarck în Confederaţia germană. Numirea lui anunţa o politică revanşardă faţă de Prusia: unicul ţel politic al lui Beust era ostilitatea faţă de Bismarck şi simpla sa apariţie în noul post constituia o reafirmare provocatoare a legăturilor dintre Austria şi Germania. Beust nu avea ajutorul – dar nici handicapul – unei filosofii politice, ca Metternich; arma sa principală, ca în cazul tuturor oamenilor de stat din micile şi artificialele state germane, era isteţimea: discursul inteligent şi rezultatele rapide, indiferent de consecinţe. Beust nu avea o "perspectivă" asupra Imperiului austriac. Îl privea, în mod natural, ca pe un stat german, aşa cum îl privise ani de zile, dar nu avea nici un fel de ataşament sentimental faţă de vreo linie politică – tradiţia Imperiului unitar care domina birocraţia, ambiţiile pseudoistorice ale nobilimii, misiunea "dinastică" de apărare a popoarelor supuse, toate îl lăsau la fel de rece. Singura lui preocupare era aceea de a rezolva cumva problemele interne ale Austriei, astfel încât aceasta să inspire din nou încredere în exterior, iar el să poată trece la construirea unei coaliţii antiprusiene. De aceea, el a abordat direct elementul central, pe care şi birocraţii şi nobilii, şi Schmerling şi Belcredi îl evitaseră: singurul lucru important era înţelegerea cu Ungaria, iar singura cale de a o obţine era aceea de a le da

maghiarilor ceea ce cereau. Această perspectivă i-a adus succesul acolo unde predecesorii săi dăduseră greş, făcând din el creatorul dualismului din partea imperială. Dar tocmai acest succes în afacerile interne avea să îi distrugă politica externă. El le-a dat maghiarilor, şi într-o oarecare măsură şi germanilor, dreptul de a-şi spune cuvântul în afacerile Imperiului; dar acestea erau cele două popoare care nu vor sprijini niciodată un război revanşard împotriva Prusiei. Maghiarii erau conştienţi că îşi datorau succesul înfrângerii din 1866 a Austriei, iar germanii, în ciuda resentimentelor faţă de prusaci, nu se vor ridica împotriva statului naţional german. În felul acesta, printr-un uriaş paradox, sistemul politic pus la punct de către un exponent al războiului antiprusian avea să asigure continuitatea activităţii lui Bismarck.

Lui Belcredi nu-i trecuse niciodată prin cap că un "străin" ar putea rezolva problema austriacă fără participarea lui. El a continuat să meargă încet pe drumul lui, stârnind ambiţiile provinciale ale teritoriilor nemaghiare. Chiar şi Belcredi, cu antipatia sa faţă de Reichsrat, a înţeles că, separat, dietele nu aveau să impresioneze Ungaria; pe de altă parte, nu putea reînvia Patenta din februarie, "suspendată" în septembrie 1865. De aceea, a recurs la clauza din Diploma din octombrie care prevedea întruniri ocazionale ale teritoriilor nemaghiare într-un "Reichsrat extraordinar". În felul acesta eluda prevederile electorale ale Patentei. Dietele vor primi instrucţiuni să îşi aleagă delegaţii printr-o majoritate simplă, în locul votului separat al fiecărei curii, cu rezultatul obţinerii unei majorităţi slave, conservatoare, în Reichsrat, în locul majorităţii liberale germane produse de "geometria electorală". Negocierile cu Ungaria se puteau prelungi astfel la nesfârşit. Între timp, Croaţia putea fi încurajată să emită pretenţii împotriva Ungariei, pe care o va slăbi din interior.

În timp ce Belcredi îşi punea atent la punct propria versiune a "geometriei electorale", Beust acţiona. El a vizitat Budapesta şi a încheiat un acord cu Andrássy: amândoi se gândeau la politica internaţională şi amândoi priveau cu iritare dogmatismul lui Belcredi, ezitările lui Francisc Iosif şi chiar şi probitatea lui Deák. Odată convins de posibilitatea încheierii unui acord, Beust l-a convins pe Francisc Iosif să renunţe la metoda tradiţională a "negocierilor" dintre împărat şi Dietă; liderii maghiari erau priviţi ca un guvern responsabil, în conformitate cu legile din 1848, şi urmau să se deplaseze la Viena pentru negocierile directe. Era un pas decisiv căci, acceptând existenţa unui guvern responsabil, Francisc Iosif aderase la programul maghiar şi fusese nevoit să accepte condiţiile impuse de miniştrii maghiari în loc ca ei să accepte condiţiile lui. Negocierile de la Viena au avut un caracter straniu, ilegal: Andrássy vorbea deja în numele Ungariei, iar miniştrii austrieci, deşi teoretic încă miniştri imperiali, vorbeau doar în numele teritoriilor nemaghiare, al Austriei mici create prin dualism. Odată convins că propunerile maghiare aveau să îi permită să păstreze controlul asupra armatei şi a politicii externe, Francisc Iosif a devenit grăbit să încheie socotelile; ca întotdeauna, nerăbdarea urma ezitărilor prelungite, scoţând la iveală vechi obligaţii şi sfetnici. În decembrie 1866, o delegaţie croată a sosit la Viena, oferindu-se să coopereze cu Imperiul pe picior de egalitate cu Ungaria; li s-a comunicat scurt că

serviciile lui Jellačici nu erau la fel de bine văzute ca în 1848 şi că va trebui să se înţeleagă cum pot cu Ungaria. Belcredi încă mai putea emite o patentă, pe 2 ianuarie 1867, privind întrunirea "Reichsrat-ului extraordinar", un expedient lipsit de consecinţe. El şi restul miniştrilor austrieci nu au putut face mai mult decât să asculte propunerile maghiarilor şi să le accepte, ştiind că împăratul luase deja o hotărâre. Pe 7 februarie 1867, Belcredi şi "conţii" au fost demişi, iar Beust a rămas singur, împreună cu câţiva oficiali, să încheie socotelile vechii Austrii. În modul său caracteristic, dualismul funcţiona alandala, în timp ce constituţia Austro-Ungariei era determinată de un politician saxon şi de un aristocrat maghiar.

Intenţia miniştrilor austrieci, a lui Schmerling ca şi a lui Belcredi, ca şi intenţia iniţială a lui Deák, fusese obţinerea unui acord între cele două "jumătăţi imperiale". Desigur că Ungaria fusese consultată; iar dualismul nu a devenit realitate până nu a fost transformat într-o lege a parlamentului maghiar, în martie 1867. Cealaltă "jumătate" nu avea nici nume şi nici un cuvânt de spus: Francisc Iosif luase hotărârea fără să-i consulte. Părea inutil să mai aştepte aprobarea unui Reichsrat inexistent; şi apoi, Reichsrat-ul ar fi putut pune în discuţie puncte pe care Ungaria le acceptase deja. Maghiarii însă au insistat ca teritoriile nemaghiare să aprobe acordul, chiar dacă nu aveau puterea să îl modifice sau să îl respingă. De aceea, Beust a redeschis Patenta din februarie, elaborată pentru întregul Imperiu, şi a aplicat-o dintr-o singură trăsătură de condei doar "jumătăţii": "Reichsrat-ul restrâns" al Patentei devenea de aici înainte "Reichsrat-ul ordinar" al Austriei constituţionale. Procedeul distrugea şi ultimele rămăşiţe ale sistemului lui Belcredi. Dietele, alese sub oblăduirea sa în noiembrie şi decembrie 1866, erau federaliste sau conservatoare; şi cinci dintre cele mai importante[1] au refuzat să recunoască Patenta din februarie sau să îşi trimită reprezentanţii în Reichsrat. Aceste Diete recalcitrante au fost dizolvate în grabă şi "geometria electorală" a lui Schmerling restabilită cu asemenea vigoare că până şi în Boemia s-a obţinut o majoritate germană. Cehii şi slovenii au continuat să boicoteze Riechsrat-ul, dar fără nici un rezultat. Acesta avea aspectul unui parlament respectabil şi întregea formalităţile dualismului acceptând acordul ca "lege constituţională" în decembrie 1867.

Dualismul era exclusiv un "compromis" între împărat şi maghiari. Maghiarii recunoşteau existenţa unui singur mare stat în caz de război şi în afacerile externe, în timp ce Francisc Iosif lăsa afacerile interne ale Ungariei pe mâna "naţiei maghiare". De asemenea, maghiarii recunoşteau unitatea vamală cu restul Monarhiei, reînnoită o dată la fiecare zece ani. Astfel, apăreau trei organizaţii separate: "monarhia comună", permanentă, care prezenta lumii din afară o mare putere habsburgică, uniunea austro-ungară, temporară, cu caracter economic şi

[1] Boemia şi Cehia, cu o majoritate cehă conservatoare; Carniola, cu o majoritate slovenă; Galiţia, cu o majoritate poloneză; Tirolul, cu o majoritate compusă din conservatorii germani. Nici chiar geometria electorală nu a putut distruge majoritatea slovenă în Carniola, unde slovenii constituiau 98% din populaţie, iar Dieta a fost din nou dizolvată. Geometria electorală s-a dovedit la fel de inutilă în Galiţia, iar polonezii au fost cumpăraţi cu preţul promisiunii unei poziţii speciale.

cele două state separate, Austria[2] şi Ungaria. "Monarhia comună" se limita la împărat şi curtea sa, ministrul de externe şi ministrul de război[3]. Nu exista un prim-ministru comun şi nici un cabinet comun. După ce primise titlul de Cancelar imperial ca recunoaştere a eforturilor sale depuse în direcţia dezmembrării Imperiului, Beust a încercat să îşi exercite autoritatea ca fiind superior celor doi miniştri de stat, imitat mai târziu de unul dintre miniştrii de externe, Gustav Kálnoky; aceste încercări au fost contracarate pe rând de Ungaria. Neoficial şi fără autoritatea constituţională, Consiliul de Coroană al împăratului funcţiona ca un cabinet comun cu doi prim miniştri, miniştrii comuni, câţiva arhiduci şi şeful de Stat Major. Ei nu făceau mai mult decât să îl consilieze pe împărat, dar deciziile asupra "politicii mari" rămâneau în continuare în mâinile sale. Acesta fusese motivul pentru care Francisc Iosif încheiase acest compromis: în domeniul afacerilor externe rămânea singurul care putea lua hotărâri.

Dar monarhia comună îşi avea expresia constituţională în delegaţii. Fiecare dintre aceste delegaţii cuprindea câte şaizeci de membri. În Ungaria, Camera Magnaţilor alegea prin vot direct douăzeci din ei, dintre care unul trebuia să fie croat; Camera Reprezentanţilor alegea tot prin vot secret patruzeci, dintre care patru erau aleşi de către membrii croaţi. În Austria, douăzeci erau aleşi prin vot direct în Camera Lorzilor, iar patruzeci în Camera Reprezentanţilor, prin intermediul colegiilor electorale ale membrilor din diversele provincii, dând un număr de delegaţi proporţional cu mărimea provinciei – variind între zece pentru Boemia şi unul pentru Tirol sau Vorarlberg. În felul acesta, delegaţia maghiară reprezenta statul unitar al Ungariei, cu o tentativă slabă de recunoaştere a Croaţiei, iar delegaţia austriacă era o ultimă versiune a Adunării Statelor Generale din visele conservatorilor. Ungaria, care deţinea două cincimi din populaţie şi plătea o treime din taxele Monarhiei, avea un cuvânt egal în luarea deciziilor. Delegaţiile deliberau separat; odată ce cădeau de acord asupra cererilor miniştrilor comuni, cele două parlamente de stat trebuiau să furnizeze fondurile şi contingentele umane fără alte dispute. În situaţia în care ele nu cădeau de acord, delegaţiile se întâlneau din nou şi votau în tăcere; aceasta avea să fie expresia cea mai înaltă a monarhiei comune. În practică, maghiarii aveau să se opună acestei încălcări a suveranităţii lor şi procedeul nu va fi utilizat niciodată. Lucru care de asemenea îi convenea lui Francisc Iosif: dat fiind că delegaţiile păstrau un rol de deliberare, hotărârile finale îi aparţineau. Din nou maghiarii, refuzând să coopereze cu restul popoarelor din Imperiu, ajutau la restaurarea puterii împăratului.

---

[2] Teoretic, "Imperiul austriac" încă mai cuprindea toate acestea; iar Austro-Ungaria, pentru a folosi o analogie britanică, nu este Anglo-Scoţia, ci Marea Britanie şi Scoţia; "Monarhia comună" constituia doar o modalitate de evitare a detestatului termen de "Imperiu" sau "Reich". Teritoriile nemaghiare nu aveau un nume: ele erau fie "cealaltă jumătate a Imperiului", fie, mai strict, "teritoriile reprezentate în Reichsrat". Lor li se spunea cu un titlu generic Austria, denumire pe care o vom utiliza de aici înainte, chiar dacă ea nu a devenit legală până în 1915.

[3] Cel de al treilea ministru comun, cel de finanţe, nu avea o funcţie reală. El nu făcea decât să prezinte cheltuielile monarhiei comune miniştrilor de finanţe ai Austriei şi Ungariei, iar aceştia stabileau sistemul de taxe şi impozite. Rămas fără slujbă, el a devenit omul bun la toate al Monarhiei, de exemplu a primit în grijă Bosnia şi Herţegovina după ocuparea lor în 1878.

Cedarea suveranității nu s-a extins și asupra problemelor economice, unde delegațiile nu aveau nici un cuvânt de spus. Aceste probleme se rezolvau prin negocieri directe între cele două parlamente. Multe instituții comune, ca de exemplu taxele poștale și moneda, au fost lăsate nemodificate și, după multe lupte, în 1878 a fost înființată o Bancă Națională unică. Cele două principale subiecte de dispută au fost "cota" (partea din cheltuielile comune) și politica de tarife; în acest domeniu apărea câte o criză la zece ani. Ungaria a contribuit pentru început cu numai 30% și, deși partea sa a crescut în cele din urmă la 34,4%, aceasta s-a făcut cu prețul unei politici a tarifelor favorabilă intereselor ungare. Pe măsură ce s-a dezvoltat devenind un stat industrializat, Austria a început să aibă nevoie de alimente mai ieftine; Ungaria a insistat asupra unor taxe vamale foarte ridicate pentru grâu, în interesul marilor moșii și, pentru că Austria nu își putea permite să riște să piardă piața liberă ungară, amenințările cu părăsirea uniunii de obicei au dat roade. Dar parlamentul austriac s-a mai și răzvrătit, cazuri în care "compromisul" trebuia forțat prin mijloace neortodoxe; aceasta a fost, de exemplu, una dintre cauzele marii crize politice din Austria în 1897. În fapt, negocierile economice desfășurate o dată la zece ani confereau Austro-Ungariei aceeași explozie regulată ca și finanțarea militară, cu un ciclu de șapte ani, către Germania imperială: în ambele cazuri, crizele recurente păreau să amenințe temeliile însele ale statului.

Nu rămăseseră decât două state constituționale, Austria și Ungaria. Constituția maghiară se baza pe legile din martie, cu o unică modificare, în afacerile interne, și anume aceea că palatinul, sau viceregele, dispărea, lăsându-l pe împărat să își exercite puterile în mod direct; era vorba de o modificare cu caracter practic, produsă de calea ferată care adusese Viena la numai patru ore de Budapesta. Această nouă Ungarie era un stat unitar, mai mare decât fusese Ungaria vreodată: ea cuprindea Transilvania și de asemenea "frontierele militare", teritoriile din sudul Ungariei care stătuseră sub controlul armatei austriece încă de la eliberarea de sub turci, în secolul al XVIII-lea. Câștigul nu aducea prea mulți maghiari; coloniștii introduși de Maria Terezia fuseseră slovaci, germani, români și sârbi. Aceștia, și mai ales sârbii, se împotriviseră violent Ungariei în 1848; acum, abandonați de împărat, ei se arătau dornici de o reconciliere. La rândul său, Deák era dispus să facă niște concesii. În consecință, a apărut în 1868 Legea naționalităților, teoretic foarte îndepărtată de șovinismul lui Kossuth. Legea aceasta încerca să împace statul național maghiar cu existența celorlalte naționalități din Ungaria: dădea drepturi minorităților, fără a crea un stat multinațional. Minoritățile aveau dreptul la o guvernare locală în limba proprie; în regiunile nemaghiare, ei dispuneau de posturile administrative cele mai importante; iar în școlile de stat, oricare naționalitate "care trăia laolaltă într-un număr suficient de mare" avea dreptul la învățământ în limba proprie "până la nivelul unde începe educația superioară". O lege admirabilă, dar nici una dintre prevederile sale nu a fost aplicată.

Ungaria lui Deák nu a încercat nici să reînnoiască încorporarea Croației inițiată de Kossuth. Ea a încheiat în schimb un "compromis", negociat între cele

două diete. Părăsită de împărat, Croaţia era nevoită să accepte termenii oferiţi de Andrássy şi Deák, iar neajunsurile compromisului s-au datorat gradului de înapoiere politică a liderilor croaţi, mai degrabă decât presiunilor maghiare. Croaţia şi-a păstrat existenţa separată, limba şi dieta proprie; ea plătea în proporţie fixă o parte a cheltuielilor comune ale regatului Ungariei, iar Dieta croată alegea patruzeci de reprezentanţi în parlamentul maghiar, care aveau dreptul să vorbească în croată şi luau parte la dezbateri numai atunci când erau în discuţie afacerile "Ungariei Mari". Un singur punct eşuase în mod evident: croaţii ceruseră Rijeka, în timp ce maghiarii insistaseră ca ea să rămână un oraş liber. Şi, pentru că croaţii insistau, maghiarii luaseră Rijeka printr-un truc: atunci când lui Francisc Iosif i se prezentase compromisul, lipiseră o traducere în croată a versiunii maghiare peste declaraţia croaţilor cum că nu se putuse ajunge la un acord. Dar problema era mai profundă. În 1866, Ungaria dispunea de o constituţie modernă, în timp ce Croaţia nu avea decât constituţia tradiţională, cu toate defectele sale; în plus, de când Francisc Iosif abandonase chestiunile interne ale Ungariei, Viena şi Budapesta nu mai intrau într-un conflict de interese. Problemele financiare se rezolvau la Budapesta; iar mica nobilime croată, dezorientată, nu reuşea să hotărască dacă partea de contribuţie care li se cerea era destinată "Ungariei Mari", sau Ungariei propriu-zise, faţă de care ei nu aveau nici o responsabilitate. Nu exista un guvern răspunzător. Guvernatorul Croaţiei, până acum numit de împărat, era acum numit şi demis de guvernul ungar; iar Dieta croată îndeplinea doar funcţia tradiţională de opoziţie sterilă şi nemulţumită. Comunicarea cu Viena era strict interzisă; nici guvernatorul nu putea comunica cu împăratul decât prin intermediul ministerului pentru Croaţia de la Budapesta. În realitate, la fel ca toate celelalte naţionalităţi de pe teritoriul Ungariei, croaţii depindeau de bunul plac al maghiarilor.

În Ungaria fusese posibilă revenirea la legile din martie. În Austria, Patenta din februarie nu mai convenea nici măcar germanilor. Beust era pregătit să le vină în întâmpinare. Din experienţa îndelungată pe care o căpătase jucând rolul de prim-ministru al Saxoniei, ştia că pentru a face concesii liberalilor nu era necesar un schimb de putere real, atâta vreme cât nu se ajungea la un control parlamentar asupra executivului, şi că aceste concesii erau tot ceea ce îşi doreau liberalii germani, care considerau că era de datoria liberalismului să protejeze individul împotriva statului şi nu puteau concepe un stat aflat sub control popular, şi cu atât mai puţin al lor; ca şi în Germania, statul era încă ceva îndepărtat, *die Obrigkeit*, "autoritatea". Preluarea responsabilităţii de a conduce un stat important constituie o perspectivă înfricoşătoare pentru oricine, cu excepţia unei dinastii ereditare, sau a unei clase guvernante ereditare, obişnuită cu ideea. În Anglia au trecut aproape trei sute de ani (cam de la începutul domniei reginei Elisabeta până la sfârşitul celei a lui Edward al III-lea) până când clasa proprietarilor de pământ şi cea a comercianţilor să facă acest pas; în Franţa, burghezia de după revoluţia cea mare a recurs la orice fel de expediente, oricât de disperate, pentru a evita responsabilitatea – imperiu, din nou monarhie, falsă monarhie, fals imperiu – până când eşecul tuturor acestora au lăsat-o fără scăpare în faţa

răspunderii celei de-a III-a Republicii, care s-a dezmembrat la rândul ei în lipsa unei adevărate clase conducătoare. În Austria, ca şi în Germania, dinastia nu fusese răsturnată şi nu avea nici o intenţie să renunţe la putere; iar liberalii se mulţumeau cu o serie de "legi constituţionale", adăugate ca anexe la Patenta din februarie.

Aceste legi constituţionale nu transformau nici chiar acum Patenta într-un sistem de guvernare responsabil; calea rămânea deschisă pentru restabilirea autocraţiei imperiale în caz de urgenţă. Dar ele dădeau naştere unui sistem de libertăţi individuale mai real liberale decât în Ungaria sau Germania imperială. Erau prezente egalitatea în faţa legii, căsătoria civilă, libertatea de expresie, libertatea de mişcare. Concordatul din 1855 cădea, restabilind controlul Bisericii Romano-Catolice, iar învăţământul era scos de sub controlul bisericii. Bugetele erau echilibrate şi moneda avea să rămână stabilă pentru mai bine de treizeci de ani. Statul poliţienesc al lui Metternich mai exista încă (după cum şi Franţa era un stat poliţienesc, chiar şi a III-a Republică), dar sub forma unui stat expus criticilor publice şi limitat la o comportare civilizată. Cetăţeanul austriac de după 1867 beneficia de mai multă siguranţă civică decât cel german, aflat în mâinile unor oficiali mai oneşti şi mai capabili decât în Franţa sau Italia; în fapt, traiul lui era de invidiat, făcând abstracţie de faptul că statului îi lipsea inspiraţia naţională, iar dinastia nu reuşea să descopere o "misiune" care să o înlocuiască. Liberalii germani ofereau un oarecare grad de liberalism chiar şi în chestiunile de interes naţional, postulând un nivel de egalitate a limbilor în şcoli şi funcţii publice. Articolul din constituţie lăsa loc unor ambiguităţi care vor fi clarificate în viitor, căci el menţiona atât "limba provinciei", cât şi "limba folosită în mod uzual în provincie". Cehii susţineau că ceha şi germana erau cele două "limbi ale provinciei" Boemia şi că, în consecinţă, ceha putea fi utilizată în şcoli şi în posturile oficiale din întreaga Boemie; replica germanilor era că ceha nu era "limba folosită în mod uzual în provincie", în zonele exclusiv germane. În Dieta boemiană, majoritatea germană, constituită din aceiaşi lideri liberali ai Reichsrat-ului, a aprobat un decret prin care se interzicea predarea obligatorie a unei a doua "limbi provinciale"; ştiau că toţi cehii aveau să înveţe oricum germana şi doreau să se protejeze împotriva obligaţiei de a învăţa limba cehă. În ciuda tuturor acestor trucuri, Austria a avut încă de la început un sistem mai liberal de politică naţională decât Ungaria, oferind naţionalităţilor şanse mai mari de dezvoltare în anii care vor urma.

Cel mai mare defect al procesului de stabilire a unei constituţii liberale din 1867 l-a reprezentat incapacitatea de a reforma sistemul "geometriei electorale". Liberalii germani nu au încercat nici măcar să extindă dreptul de vot la oraşe care, predominant germane fiind, ar fi dat oricum o majoritate germană. Liberalii din Reichsrat erau doar nerăbdători, după cum o spunea o sintagmă a vremii, "să urce pe scaunul vizitiului în trăsura statului", pierzând din vedere faptul că nu li se permitea să ţină şi frâiele. Succesul cel mai aplaudat al lui Beust a fost numirea unui aşa-zis guvern parlamentar în ianuarie 1868. Nu era vorba de un guvern în mod real responsabil, în care liderul unui partid este numit

prim-ministru şi apoi îşi alege colegii. Miniştrii aveau să fie numiţi de către Francisc Iosif sfătuit de Beust, aleşi ca indivizi, nu ca membri ai unui anumit partid. Guvernul nu dispunea de un program comun şi nu împărtăşea o răspundere comună; miniştrii se mâncau între ei şi unul din ei spunea despre Herbst, ministrul de justiţie: "Ne critică pe toţi, regretând permanent că nu-l poate critica şi pe ministrul de justiţie". Acest "guvern burghez" apărea ca un triumf liberal după "guvernul conţilor"; dar şi Bach şi mulţi dintre asociaţii săi avuseseră origini umile. Împăratul îşi păstrase puterea de decizie, împreună cu cei câţiva miniştri în care avea încredere; iar mulţi dintre miniştri nu erau altceva decât şefi ai unor departamente administrative. Chestiunile politice erau acum dezbătute fără reţinere şi cel puţin germanii austrieci se simţeau liberi; cu toate acestea, până la urmă nu avusese loc mai mult decât o întoarcere la sistemul lui Bach, care conducea Germania prin intermediul oficialilor germani din clasa mijlocie cu un trecut liberal – numai că aceşti oficiali nu mai erau obligaţi să meargă la slujbă sau să cedeze în faţa opiniei înaltului cler. Teoretic, Austro-Ungaria devenise un parteneriat între două state constituţionale, unul bazat pe hegemonia germană, celălalt pe cea maghiară. Dincolo de masca aceasta constituţională rămânea însă Monarhia habsburgică, un imperiu în care monarhul cedase o parte a capacităţii imediate de control asupra afacerilor interne, dar unde el continua să reprezinte puterea supremă şi unde multe probleme nerezolvate lăsau încă loc pentru infinite manevre care să îl ajute să îşi păstreze puterea.

CAPITOLUL DOISPREZECE

EŞECUL LIBERAL: ASCENSIUNEA GERMANISMULUI ÎN AUSTRIA, 1867-1879

Dualismul urma unei serii de expediente politice şi nu era destinat să fie ultimul dintre ele. Francisc Iosif îl acceptase în pripă ca preludiul necesar la un război revanşard împotriva Prusiei, regretând înţelegerea de îndată ce o încheiase. Resentimentele sale se îndreptau mai puţin împotriva maghiarilor, cât a germanilor. Deşi era mai mare, câştigul maghiarilor măcar nu stătea chiar sub nasul împăratului: Budapesta era la patru ore depărtare iar miniştrii maghiari, deşi liberali, erau aristocraţi, chipuri obişnuite la curte. Reichsrat-ul, aşa ineficient cum era, intra în atenţia împăratului de fiecare dată când acesta părăsea Hofburg-ul; iar miniştrii liberali, cu toată supunerea lor, erau avocaţi pedanţi din clasa de mijloc, cu vederi anticlericale. Ca rezultat, guvernarea liberală, deşi inofensivă şi loială, a stat sub o ameninţare permanentă şi a rezistat numai zece ani; hegemonia maghiară a rămas nestânjenită până la moartea Imperiului. Mai trebuie luat în considerare încă un detaliu. Guvernarea liberală putea fi ţinută în frâu sau răsturnată punându-i împotrivă restul naţiunilor Austriei şi mai ales pe cehi împotriva germanilor; înţelegerea cu Ungaria nu putea fi destabilizată decât printr-o împăcare a cehilor cu germanii, şi orice acord real între popoarele Austriei, chiar dacă slăbea poziţia maghiarilor, ameninţa în acelaşi timp şi supremaţia împăratului. În afacerile interne, ca şi în cele externe, hegemonia maghiară era preţul pe care Francisc Iosif trebuia să îl plătească pentru a-şi păstra puterea; şi, dat fiind că această hegemonie avea să fie aceea care va aduce Imperiul habsburgic la distrugere, se poate spune că Francisc Iosif şi-a provocat singur căderea.

În 1868, după crearea guvernului burghez, necesitatea imediată a politicii imperiale a fost de a-i aduce pe cehi înapoi în domeniul politicii practice, pentru a-i contracara pe germani. Liderii cehi erau exasperaţi de renaşterea "geometriei electorale" a lui Schmerling: se temuseră de un dezastru dacă Austria rămânea o putere germană, dar s-au confruntat cu dezastrul şi după ce Austria a fost

exclusă din Germania. Franz Ladislaus Rieger, cel mai important dintre liderii cehi, a adoptat metode dintre cele mai radicale, vorbind despre panslavism în Rusia şi despre "oraşul-mamă Moscova". Doar că, în momentul acesta, ţarul nu era nici doritor, nici capabil să destabilizeze Monarhia habsburgică. În plus, panslavismul i-a îndepărtat aristocraţia boemiană, singurul aliat al lui Rieger. În 1868, intelectualii cehi şi aristocraţii boemieni şi-au reînnoit alianţa: panslavismul fusese uitat şi revendicările politice reformulate după modelul lui Deák. Cei optzeci de absenţi boemieni din Reichsrat au elaborat o declaraţie de principii în care cereau drepturi naţionale egale pentru cehii din Boemia şi o reformă a sistemului electoral; cereau de asemenea unirea teritoriilor Sfântului Vaclav şi acelaşi grad de independenţă pentru "Boemia Mare" ca şi al Ungariei. Liderii cehi erau vrăjiţi de exemplul maghiar. Vedeau, şi pe bună dreptate, că maghiarii îşi obţinuseră libertatea naţională prin asocierea cu drepturile istorice şi nutreau convingerea că drumul spre libertatea naţională a cehilor trecea prin revendicarea drepturilor istorice ale Boemiei. Ceea ce nu au înţeles a fost că drepturile istorice ale Ungariei erau reale, în timp ce cele ale Boemiei erau doar imaginare, şi că, revendicându-le, cehii îşi asumau o povară în plus, în loc să pună mâna pe o armă nouă. Cu toate acestea, Declaraţia i-a readus pe piaţa politică, chiar dacă preţul pe care îl pretindeau era prea mare.

Declaraţia fusese elaborată în primul rând la iniţiativa contelui Eduard Taaffe, adjunctul prim-ministrului, pe care miniştrii burghezi erau nevoiţi să îl accepte aşa cum Schmerling fusese nevoit să îl înghită pe Rechberg. Taaffe era un adevărat "om al împăratului": aristocrat de origine irlandeză, acum german, în sensul că deţinea moşii în Tirol. Cu o ingeniozitate tipic irlandeză, se adaptase atât la stilul liberalilor germani cât şi la cel al intelectualilor cehi, împăcându-se cu toţi la fel de bine ca şi cu împăratul. Era plin de tact, amabil, nu lipsit de interese intelectuale. Avea şi defectele clasei sale: convingerea că nu energia, ci timpul este acela care rezolvă problemele; privea totul cu scepticism, chiar şi propriile sale calităţi; şi, deşi dorinţa sa de a împăca popoarele Austriei era sinceră, nu pleca nici o clipă de la premisa că ele ar fi putut fi în stare să împartă şi guvernarea Imperiului. Neîngrădit de dogmatismul german, era gata să se pună în slujba unui sistem de egalitate naţională; pe de altă parte, nedeţinând moşii în Boemia, nu era îngrădit nici de conservatorismul steril al drepturilor "istorice" boemiene şi nu avea nici o simpatie pentru federalism. Scopul său era acela de a-i face pe cehi să recunoască unitatea Austriei prin participarea în Reichsrat, în schimbul unui tratament corect primit în Boemia; scopul acesta era acceptabil pentru miniştrii germani care, după dezastrele anilor anteriori, erau dispuşi să plătească un preţ bun pentru recunoaşterea unităţii austriece.

Politicienii cehi au respins oferta. Lideri fără susţinători, ei nu au îndrăznit să îşi abandoneze nobilii aliaţi. Spre deosebire de naţionalităţile din Ungaria, ei cereau ceva mai mult decât un tratament tolerabil, insistând că cehii erau cetăţeni ai Boemiei aşa cum maghiarii erau cetăţeni ai Ungariei, indiferent că lucrul acesta era spus în limba cehă sau în germană. Erau legaţi de istoria pe care ei înşişi o reînviaseră şi susţineau că sunt "naţiunea politică" a Boemiei, nu o mino-

ritate austriacă. Acesta nu era un simplu conflict între cehi şi germani; era conflictul dintre regatul istoric al Boemiei şi la fel de istoricul Sfânt Imperiu roman de naţiune germană, care cuprinsese şi Boemia. Cehii nu se puteau mulţumi cu statutul de minoritate în Boemia, pe care o considerau ţara lor, mai mult decât s-ar fi mulţumit germanii, obişnuiţi să considere Boemia parte a Reich-ului, sau cel puţin parte a statului german al Austriei, cu drepturi minoritare în Cehoslovacia. Mai mult, purtătorii de cuvânt cehi vorbeau în numele a puţini oameni în afara lor înşile, nu erau urmaţi de un număr mare de naţionalişti dornici să ocupe posturi în sistemul birocratic; de aceea ocuparea acestor posturi, mărul discordiei pentru naţionaliştii practici, pe ei nu îi interesa. Chiar dacă ar fi reuşit să reînvie regatul Boemiei, în momentul acesta nu ar fi găsit cehii destul de bine pregătiţi pentru a-l administra. Ca întotdeauna, cu cât o mişcare naţională dispune de mai puţin sprijin popular, cu atât sunt mai radicale pretenţiile sale. O generaţie mai târziu, când exista deja o naţiune cehă conştientă, drepturile istorice ale regatului Boemiei aveau să fie mult mai puţin importante pentru existenţa sa politică, iar slujbele la stat mult mai însemnate. Mai presus de orice, în 1868 cehii, conştienţi de slăbiciunile lor, nu aveau încredere în bunăvoinţa germanilor. Ca miniştri imperiali, liberalii germani păreau conciliaţi; ca membri ai Dietei boemiene, aceiaşi germani îi tratau pe cehi cu dispreţ şi, ameţiţi de majoritatea lor artificială, se uneau într-un grup compact ori de câte ori cehii dădeau semne că vor să acţioneze. În adâncul inimii, orice german, de la liberalii din Frankfurtul anului 1848 până la Hitler, privea Boemia ca pe un protectorat german. Pentru a scăpa din această situaţie, cehii puteau cere protecţia împăratului habsburg; dar nu erau dispuşi să intre într-o combinaţie cu germanii pentru a impune împăratului o guvernare constituţională.

Negocierile din 1868 nu au dus nicăieri. Din nou exasperat, Rieger a încercat în van să obţină ajutorul lui Napoleon al III-lea, el însuşi având nevoie disperată de sprijin din partea Monarhiei habsburgice. Miniştrii germani păreau indispensabili; iar la începutul lui 1870 ei au propus înfrângerea boicotului ceh al Reichsrat-ului prin instituirea unor alegeri directe pentru Reichsrat în circumscripţii. Se punea astfel capăt speranţelor de conciliere ale lui Taaffe, care şi-a şi pierdut postul. Dar chiar în clipa aceasta de victorie, liberalii germani erau înfrânţi de eşecul politicii externe a lui Beust. Beust încercase să construiască o coaliţie europeană împotriva Prusiei. Napoleon al III-lea şi Francisc Iosif s-au întâlnit la Salzburg; Beust a încercat să medieze între Franţa şi Italia în chestiunea Romei; iar Austria a fost prezentată cu multă pompă ca un stat german, de dragul sentimentelor germane. Aceasta nu era decât o prefăcătorie fără succes. Beust încerca să obţină ajutorul germanilor împotriva Prusiei, dar lucrul cel mai drag liberalilor germani era unificarea Germaniei, ceea ce se putea obţine numai cu ajutorul Prusiei. Germanii din Austria erau gata să ia parte la acest spectacol, dat fiind că el le garanta poziţiile privilegiate şi, în plus, doreau să refacă legătura cu Germania, ruptă în 1866. Germanilor din afara Austriei Beust nu avea ce să le ofere: lor le propunea să se alieze cu inamicul naţional pentru a da satisfacţie ambiţiilor lui personale.

Alianţa franco-austriacă a fost însă zădărnicită de chestiunea Romei. Generalii austrieci nu doreau un nou război cu Prusia, decât în condiţiile în care puteau fi siguri că nu vor avea de întâmpinat un alt atac din partea italienilor; Italia nu voia să intre în alianţă decât cu condiţia retragerii trupelor franceze din Roma; Napoleon al III-lea nu putea renunţa la protecţia Papei, ultima rămăşiţă de prestigiu care îi mai rămăsese. Beust, protestant din Saxonia, nu s-ar fi jenat să întoarcă spatele Vaticanului; loialitatea adânc înrădăcinată a casei Habsburgilor faţă de cauza catolică îl lega însă de mâini, în timp ce tradiţia Contrareformei lipsea dinastia de ultima ei şansă de a-şi recupera poziţia în Germania. Negocierile s-au întins pe tot parcursul anului 1869: s-au făcut declaraţii de prietenie şi s-au schimbat misiuni militare, într-o încercare inutilă de a-l impresiona pe Bismarck. Fără rezultat; iar când a izbucnit războiul franco-prusian, în iulie 1870, Franţa şi Austria nu încheiaseră o alianţă. Dacă Prusia învingea, Beust nu-şi va vedea împlinite visurile de răzbunare împotriva lui Bismarck, pentru care era dispus să rişte un război. Dar nu-l susţinea nimeni. Generalii se temeau de o înfrângere; miniştrii germani îl priveau cu multă simpatie pe Bismarck, în ciuda faptului că exclusese Austria din Germania; iar Andrássy, ca prim-ministru al Ungariei, se opunea unui război care nu putea decât fie să întoarcă verdictul din 1866 – distrugând în felul acesta şi rezultatul lui, compromisul din 1867 – fie să ducă la o nouă înfrângere austriacă. Germanii şi maghiarii ar fi putut fi ignoraţi dacă Beust ar fi fost capabil să creeze o coaliţie europeană; aşa însă, se putea spune că el nu îşi îndeplinise condiţiile de angajare. La urma urmelor, ar fi fost greu de găsit rivalul victorios al lui Bismarck într-un diplomat orgolios şi superficial, condiţionat de ani îndelungaţi de activitate ca prim-ministru al unui mărunt stat german. Austro-Ungaria a rămas neutră, acceptând Germania lui Bismarck ca puterea predominantă în Europa. Numai Dieta boemiană şi-a exprimat simpatia faţă de Franţa şi a protestat împotriva anexării provinciilor Alsacia şi Lorena; un gest de sprijin moral, mai degrabă iritant pentru Germania decât util Franţei. El avea să fie răsplătit, cu la fel de puţin folos, prin expresia de simpatie a francezilor în 1938.

Odată abandonată politica revanşardă, Francisc Iosif nu mai era legat de liberalii germani; ba chiar putea acum să încerce să respingă chiar şi compromisul cu Ungaria. În toamna lui 1870, el s-a întors din nou către Taaffe. Încercările acestuia de conciliere eşuaseră atât cu cehii, cât şi cu germanii: cei dintâi credeau că victoria absolută era aproape, iar cei din urmă refuzau să negocieze cu acela care le luase locul. Şi pentru că Francisc Iosif nu era dispus să îi readucă la putere pe liberalii germani, nu rămâneau decât două soluţii: centraliştii dogmatici austrieci, aflaţi încă sub conducerea lui Schmerling, sau aristocraţii federalişti, al căror ultim reprezentant fusese Belcredi. Maghiarii insistau să susţină că nu-l vor tolera pe Schmerling ca prim-ministru al Austriei; iar această intervenţie a Ungariei în afacerile Austriei îl întărea pe Francisc Iosif în hotărârea de a numi un guvern care să recunoască drepturile Boemiei, răpind Ungariei statutul de unicat. În februarie 1871 s-a născut un "guvern deasupra tuturor grupărilor", cu un program federal, dar – în ciuda protestelor liberale – majoritar german în

compoziție. Primul-ministru, contele Karl Sigmund von Hohenwart, era un aristocrat german care credea că federalismul avea să întărească Imperiul. Liderul intelectual al guvernului era Albert Schäffle, ministrul comerțului, un german care nu era nici măcar aristocrat. Radical din Baden, Schäffle era unul dintre puținii germani cu adevărat idealiști în 1848, care își păstrase idealismul chiar și în toți acești ani de eșecuri. Deși radical și protestant, el devenise profesor de economie politică la Universitatea din Viena, unde preda economia bunăstării sociale într-o epocă a *laissez faire*. Patriotismul său german era devotat unei tradiții spirituale, nu admirației oarbe în fața puterii prusace, iar el era convins că această tradiție putea fi reînviată în Imperiul habsburgic, dacă Imperiul era eliberat de dominația rasială. Schäffle a fost aproape primul care a înțeles diviziunile de clasă ale naționalităților și a susținut sufragiul universal ca armă în același timp împotriva liberalismului și a monopolului german. Cu optimismul infinit al idealistului, el credea că germanii vor accepta în liniște pierderea poziției lor privilegiate și că sufragiul universal va face din Austria o țară mulțumită și în consecință capabilă să răstoarne hegemonia maghiară. Dar sufragiul universal constituia o doctrină mult prea îndrăzneață pentru Francisc Iosif, iar Schäffle a trebuit să se mulțumească cu o biată extindere a dreptului de vot – suficientă însă pentru a da cehilor controlul asupra Dietei din Boemia. Cu toate acestea, ideile lui Schäffle au prins rădăcini în mintea înceată a lui Francisc Iosif, ajungând să dea roade în mod neașteptat, treizeci și cinci de ani mai târziu.

Principalul obiectiv al guvernării Hohenwart-Schäffle îl constituia compromisul cu Boemia; iar liderii cehi considerau că venise momentul ca ei să repete victoria lui Deák și Andrássy. Erau gata să accepte niște termeni generoși pentru minoritatea germană din Boemia; și, lipsiți de o clasă educată, nerăbdătoare să pună mâna pe slujbe oficiale, s-ar fi ținut și de cuvânt, spre deosebire de maghiari[1]. Scopul lor era restabilirea unui regat al Boemiei, cu o guvernare proprie și cu toate celelalte drepturi de care se bucura Ungaria. Unitatea teritoriilor Sfântului Vaclav avea să fie restabilită prin aducerea Moraviei și a Sileziei sub controlul Pragăi, la fel cum Transilvania și Croația fuseseră puse sub control de la Budapesta. În ciuda paralelei acesteia superficiale, exista o diferență fundamentală. Atât Moravia cât și Silezia s-au opus programului ceh, la fel cum încercaseră și Transilvania și Croația să se opună maghiarilor. Dar Ungaria reușise să aducă la ordine Transilvania și chiar și Croația cu forțe proprii, după retragerea armatelor imperiale; cehii aveau nevoie de armatele imperiale pentru a supune Moravia și Silezia. Mai mult, abandonarea românilor și a croaților de către dinastie era una, dar cu totul altceva ar fi fost să îi calce în picioare pe germani, aflați în posesia Moraviei, chiar dacă erau minoritari, și a Sileziei, unde constitu-

[1] Ceha și germana urmau să devină amble limbi oficiale. "Limba secundară" devenea obligatorie în toate localitățile unde era vorbită de o cincime din alegători și de asemenea la Praga, ceea ce era în favoarea germanilor. Mai bogați decât cehii, ei puteau asigura cel mai adesea o cincime din numărul de alegători; mai mult, la Praga ei nu se ridicau la o cincime din numărul alegătorilor din oraș. O treime din membrii Dietei aveau să fie "boemieni" (adică cehi), un sfert germani, din nou o proporție mai favorabilă germanilor decât le-ar fi asigurat numărul lor.

iau majoritatea. Căci dintre germani proveneau oficialii, capitaliştii şi intelectualii din întreaga Monarhie; ei dăduseră capitala şi, într-un anume sens, chiar pe împărat. Şi apoi, cehii înşişi mărturiseau, în "Articolele fundamentale", că regatul Boemiei nu va avea aceeaşi greutate ca cel al Ungariei. În loc să propună un triumvirat compus din Boemia, Ungaria şi "Austria", "treimea imperială" fără nume, ei au propus un sistem federal pentru toate teritoriile imperiale cu excepţia Ungariei, cu Riechsrat-ul transformat într-un "Congres al delegaţilor" din provincii. Dualismul va supravieţui, numai că delegaţia austriacă va fi aleasă direct de către dietele provinciale. Cehii nu puteau concepe în realitate desfiinţarea statului unitar creat de Maria Terezia; în plus, erau legaţi de nobilii lor aliaţi conservatori din provinciile germane. Dar federalismul, aşa cum îl văzuse Palacký la Kremsier, nu avea un sens naţional decât atunci când ducea la o reîmpărţire pe principii naţionale, o idee total inacceptabilă pentru nobilii conservatori şi, pentru că implica distrugerea Boemiei "istorice", la fel de respingătoare şi pentru cehii înşişi.

Chiar şi fără federalism şi fără refacerea Boemiei Mari, "Articolele fundamentale" au stârnit opoziţia germanilor. Mai bătrânul Ignaz Plener, ministru de finanţe sub Schmerling, exprima astfel poziţia germană: "Dorinţele cehilor în Boemia sunt ca o condamnare la moarte pentru germani. Aceştia doresc, şi trebuie să dorească pentru că sunt o minoritate în Boemia, să formeze un tot împreună cu germanii din alte provincii pentru parlamentul central... Noi i-am putea sacrifica pe ruteni în favoarea polonezilor, pe slavi şi pe români să-i lăsăm maghiarilor, pentru că rutenii şi slovacii pot fi polonizaţi sau maghiarizaţi – dar germanii nu pot fi cehizaţi". Aşa-zisul pericol în care se găseau germanii din Boemia dădea naştere la ceea ce avea să devină mai târziu o trăsătură a politicii austriece, şi anume mişcările de stradă din Viena. Hohenwart, care nu înţelegea decât intrigile de la curte şi pe cele parlamentare, şi Albert Schäffle, idealistul de birou, nu mai ştiau cum să procedeze.

Era ocazia propice pentru Andrássy, care ştiuse dintotdeauna că un acord cu Boemia avea să distrugă dominaţia maghiară în Imperiu, clătinând chiar şi controlul maghiar în Ungaria. Cehii ridicaţi la rang de naţiune imperială nu mai puteau rămâne indiferenţi la soarta slavilor din Ungaria; iar atacurile lor împotriva supremaţiei maghiare aveau să fie sprijinite de acei germani rămaşi loiali Imperiului. Pe de altă parte, germanii care respingeau egalitatea cu cehii vor încerca să distrugă Monarhia habsburgică, cu rezultatul inevitabil al subordonării Ungariei faţă de Germania Mare – în cazul în care Rusia nu sărea în ajutorul fraţilor slavi, ceea ce ar fi fost încă şi mai rău. Conştient de dificultatea situaţiei, Andrássy s-a retras la una dintre moşiile sale mai îndepărtate şi a aşteptat să fie chemat de Francisc Iosif. Chemarea a venit; iar când Andrássy a sosit la Viena, după câteva ezitări de formă, jocul era deja câştigat. El şi-a exprimat dispreţul faţă de programul boemian, comparând alegerea propusă a delegaţiei austriece de către dietele provinciale cu alegerea delegaţiei maghiare de către adunările regionale – o dovadă de condescendenţă arogantă faţă de provinciile "istorice". El i-a spus lui Hohenwart: "Sunteţi pregătiţi să obţineţi recunoaşterea

drepturilor de stat ale Boemiei cu ajutorul armelor? Dacă nu, atunci nu porniţi pe drumul acesta". Hohenwart nu a avut destul curaj ca să-i răspundă. Cehilor nu li s-a oferit prilejul de a "negocia", aşa cum negociase Deák în 1865. Iar când ei au respins prima ofertă a lui Hohenwart pentru autonomia Boemiei inferioare, Francisc Iosif şi-a pierdut răbdarea şi a cedat opoziţiei lui Andrássy. Negocierile au fost suspendate, guvernul Hohenwart demis şi, în octombrie 1871, Francisc Iosif s-a întors la guvernul burghez al liberalilor germani, ca unică soluţie.

Politica lui Hohenwart ar fi putut da rezultate numai cu preţul unui nou conflict între două naţiuni ale căror neînţelegeri subminaseră Imperiul timp de douăzeci de ani. Cehilor le lipseau deocamdată numărul, unitatea şi bogăţia pentru a fi o forţă. Insistenţa cu care cereau unirea teritoriilor boemiene era fără îndoială o greşeală; dar greşeala cea mare consta în faptul că nu erau destul de puternici pentru a folosi ameninţările, singurul argument pe care îl înţelegea Francisc Iosif. Dar nici germanii nu îşi datorau revenirea în funcţii propriei forţe. Ei fuseseră impuşi Austriei de către maghiari, adevăraţii învingători ai anului 1871: reuşiseră să întreţină conflictele în Austria, asigurându-şi dominaţia în acelaşi moment în care circumstanţele internaţionale făceau acest lucru inutil. Beust dăduse greş şi acum era demis; îi urma în postul de ministru de externe Andrássy, care obţinea în felul acesta poziţia la care râvnise încă de când se întorsese din exil. Andrássy a reuşit să întoarcă atenţia împăratului către politica externă; şi discuţiile despre încoronarea de la Praga, sau despre revizuirea acordului din 1867 au fost abandonate.

Noul guvern burghez, tolerat cu acelaşi dispreţ de Francisc Iosif şi de Andrássy, îşi pierduse toată fervoarea liberală, mulţumindu-se să menţină unitatea statului constituţional. Moderna reformă electorală a lui Schäffle le asigurase cehilor majoritatea în Dieta boemiană, care acum refuza să îşi aleagă reprezentanţii pentru Reichsrat. De aceea, în 1873, guvernul a instituit alegeri directe pentru Reichsrat din circumscripţiile locale, crescând în acelaşi timp numărul de membri în Reichsrat pentru a-i da o aparenţă parlamentară mai respectabilă. Această schimbare făcea ca politica absenteistă a cehilor să nu mai aibă sens; deja unii dintre cehii mai tineri începuseră să dezaprobe pretenţiile rigide la drepturile statale. Fără a se lăsa impresionată de entuziasmul istoric al pionierilor, generaţia nouă gândea în termenii mai practici ai funcţiilor oficiale. Printr-un tratament conciliant, ar fi putut fi atraşi de partea statului unitar. Dar miniştrii germani au insistat asupra caracterului german al Boemiei, pe care o conduceau aproape la fel de dur cum fusese condusă Ungaria de husarii lui Bach.

Germanii nu au făcut concesii decât unei singure naţionalităţi. Beust promisese deja Galiţiei autonomia administrativă ca parte a încercării sale de a construi o majoritate care să îi servească în acordul cu Ungaria; iar polonezii se distinseseră prin rezistenţa faţă de autonomia altora, mai ales în timpul negocierilor cu Boemia. În 1871 ei au primit ca răsplată un minister special pentru afacerile Galiţiei. De aici înainte polonezii deţineau controlul asupra administrării provinciei lor, dar aveau şi un reprezentant în guvernul central. Aceste privilegii le-au folosit atât de bine, încât, înainte de căderea Imperiului, reuşiseră să obţină

majoritatea în Galiţia – o performanţă pe care maghiarii din Ungaria nu o atinseseră niciodată. În 1846, în Galiţia existaseră două milioane şi jumătate de ruteni şi mai puţin de două milioane de polonezi; în 1910, la ultimul recensământ imperial, polonezii erau în număr de patru milioane şapte sute cincizeci de mii, iar rutenii cu puţin peste trei milioane. Aceasta era realizarea cea mai importantă a unei naţiuni "istorice" în Monarhia habsburgică. Dar polonezii au obţinut acest rezultat folosind cu mult mai puţin forţa şi lipsa de onestitate decât maghiarii în Ungaria. Rutenii aveau şcoli şi chiar şi ziare; ceea ce le lipsea erau liderii intelectuali din afara Bisericii Unite. Puţinii intelectuali ruteni nu erau nici măcar siguri cărei naţii îi aparţin. Existase o vreme când visaseră la emancipare prin intermediul Marii Rusii; mai târziu, se lăsaseră seduşi de iluzia unei Ucraine independente, proiect în aceeaşi măsură antirusesc ca şi antipolonez. Şi, pentru că guvernul ţarist nu se putea hotărî dacă să încurajeze sentimentele rutene ca armă împotriva Monarhiei habsburgice, sau să le reprime ca pe un pericol împotriva statului, rutenii nu primiseră din afara graniţelor nici una din încurajările pe care sârbii sau românii din Ungaria le primeau din regatele independente ale Serbiei şi României[2].

Polonezii comparau poziţia lor privilegiată din Galiţia cu germanizarea forţată la care fuseseră supuşi polonezii din Germania şi cu povara imensă a absolutismului ţarist în Polonia rusească. Pentru a se apăra şi de una şi de cealaltă, ei doreau menţinerea Monarhiei habsburgice. În acelaşi timp, priveau Galiţia ca pe un model pentru un stat polonez într-un viitor imprevizibil, dorind să păstreze Monarhia într-o stare care să le permită desprinderea rapidă a Galiţiei. Goluchowski, guvernatorul Galiţiei şi fost ministru de stat, spunea: "Suntem o parte a Poloniei şi dacă am crea acum o organizaţie federală ar însemna să ridicăm un obstacol în calea viitorului nostru". Polonezii erau de aceea cei mai loiali dintre supuşii austrieci şi susţinători dezinteresaţi ai unei puteri centrale consolidate (atâta vreme cât ea nu se extindea asupra Galiţiei). Pentru moment, ei s-au aliat cu liberalii germani, spărgând boicotul slav din Reichsrat. Erau nişte aliaţi nesiguri: loiali împăratului, nu germanilor şi încă şi mai puţin liberalismului, ei aveau să susţină orice sistem de guvernare care primea aprobarea împăratului, atâta vreme cât erau convinşi că el nu punea în pericol poziţia specială a Galiţiei.

Prima lovitură dată supremaţiei germane – şi mai mult, siguranţei de sine germane – a venit o dată cu criza economică din 1873, care a zguduit liberalismul german din Austria şi Germania, tot aşa cum criza din 1857 zguduise sistemul lui Bach. Liberalismul german se raliase din toate puterile spiritului *laissez faire*, convins că, în condiţii paşnice şi fără intervenţia guvernului, trebuie să se nască o epocă de prosperitate nelimitată. Colapsul din 1873 punea în evidenţă falsitatea doctrinei economice – şi în consecinţă şi politice – germane.

[2] Reuşita poloneză avea şi alte explicaţii. Recensământul din 1846 fusese condus de oficialii imperiali, în special germani; cel din 1910 era realizat de polonezi. În 1846 numai aceia care se declaraseră polonezi fuseseră înregistraţi ca atare; în 1910, toţi aceia care nu se declaraseră altceva fuseseră înregistraţi ca polonezi. În acelaşi timp, în 1910, cea mai mare parte a evreilor au fost socotiţi polonezi. Nu era o lipsă de corectitudine, ci includerea liberală a evreilor în "poporul de stat".

Marea clasă de mijloc începuse să creadă că umilința în fața germanilor și supușenia față de împărat fuseseră inutile, dacă nu primeau și o răsplată economică. Liderii politici germani, capitaliști ei înșiși sau asociați cu capitaliștii, ieșeau discreditați din scandalurile financiare care, ca întotdeauna, însoțeau prăbușirea optimismului de natură economică. Celelalte naționalități și în special capitaliștii cehi în plină evoluție, aruncau vina asupra germanilor, care păstrau aparențele puterii. *Laissez faire* eșuase și mai toată lumea era dispusă să returneze responsabilitatea dinastiei, singura dispusă să și-o asume. După 1873, clasa mijlocie germană a lăsat deoparte principiile și s-a concentrat asupra protejării intereselor capitaliste. Mai mult, dat fiind că aștepta promovarea acestor interese din partea statului, ea s-a dezis de lipsa de încredere în puterea statului, elementul cel mai pregnant al liberalismului său.

Dar hegemonia germană în Austria a luat sfârșit la fel cum începuse, cu evenimentele externe. Andrássy intenționa să păstreze Austro-Ungaria lui 1867 și ordinea europeană care o făcuse posibilă. Acum, că Imperiul habsburgic luase o altă formă, el, care luptase împotriva Rusiei în 1848, s-a întors la politica lui Metternich și a refăcut alianța conservatoare cu Rusia și Germania. Această alianță, prima Alianță a celor trei împărați prezenta ostentativ pericolul internațional la fel cum făcuse Metternich cu cel al radicalismului în 1815. Ca și Sfânta Alianță, "Alianța celor trei împărați" era dependentă de o politică negativă rusească în Orientul Apropiat. În 1875, mișcările din Balcani, mai puternice decât revolta grecească din zilele lui Metternich, au făcut ca Rusia să nu mai poată sta deoparte. Chestiunea orientală a fost redeschisă, punând din nou în pericol existența Monarhiei habsburgice în aceeași măsură cu a Turciei. Andrássy știa deja aceasta. El spunea în 1876: "Dacă nu ar fi fost turcii, toate aceste idei (naționaliste) ar cădea peste capetele noastre... Dacă s-ar forma aici (în Balcani) un nou stat, am fi distruși, nevoiți să ne asumăm rolul de 'bolnav' al Europei". El a încercat să impună Turciei o serie de reforme, din dorința de a menține neutralitatea Rusiei. Turcii însă nu s-au lăsat impresionați de evidenta dezaprobare a Europei. Ei știau că Bismarck nu va băga Germania în afacerile Orientului Apropiat și că Franța era prea slabă pentru a întreține altă politică externă decât evitarea războiului; în Anglia Disraeli, prim-ministru, se manifesta violent în favoarea Turciei; în Austro-Ungaria maghiarii, în frenezia lor antislavă, erau împotriva Rusiei iar primăria orașului Budapesta a prezentat sabia de onoare generalului turc care a învins Serbia în războiul din 1876. În fapt, turcii contau pe sprijinul britanic și austro-ungar într-un război împotriva Rusiei. Cursul acesta nu prezenta nici o atracție pentru Andrássy. El se temea de povara războiului, chiar și împotriva Rusiei singure; după cum se temea de victorie, care avea să redea încrederea Habsburgilor, anulând efectele înfrângerii din 1866.

Pentru că Rusia era hotărâtă să impună o reformă Turciei și războiul părea astfel inevitabil, Andrássy a trecut la încercarea de a ține pretențiile Rusiei în niște limite modeste. Acesta a constituit obiectivul Acordului secret ruso-austro-ungar de la Zákupy[3], din 1876: Rusia trebuia să se mulțumească cu Basarabia,

[3] Pe numele său german Reichstadt.

fâşia de-a lungul Dunării pe care o pierduse în 1856. Rusia se pregătise pentru o reîmpărţire pe scară mare. Dacă putea lua Constantinopolul şi ţărmurile Mării Negre, era dispusă să lase Austro-Ungaria să îşi stabilească hegemonia asupra Serbiei şi în vestul Balcanilor, până la Salonic. Pentru Austro-Ungaria, o reîmpărţire era inacceptabilă. Ea avea să aducă gurile Dunării şi ieşirea la Marea Neagră, în continuare cea mai importantă rută economică, sub control rusesc; Austro-Ungaria se va alege cu slavii, imposibil de stăpânit după îndelungata lor rezistenţă faţă de oprimarea turcească. Dar, mai important decât orice altceva, penetrarea capitalului austriac german în Balcani, în special pe Linia Orientală, în curs de înfiinţare între Belgrad şi Constantinopol, era dependentă de o Turcie unită şi va avea de suferit de pe urma reîmpărţirii. Ca şi Metternich, Andrássy a fost nevoit să mizeze pe conservatorismul ţarului, unica resursă împotriva panslavismului. Şi mai avea un atu: în 1876, Bismarck l-a avertizat pe ţar că Germania nu va îngădui distrugerea Austro-Ungariei. Atuul era nesigur, căci Bismarck nu avea nici o obiecţie faţă de scindarea Turciei şi, spre deosebire de Andrássy, nu ar fi privit-o ca pe echivalentul distrugerii Imperiului habsburgic.

Ca rezultat, Austro-Ungaria a urmărit, neutră, războiul ruso-turc din 1877-78. Prudenţa aceasta i-a căzut greu lui Francisc Iosif care, împreună cu generalii săi, sfetnicii săi cei mai apropiaţi, dorea ca puterea imperială să se impună fără echivoc. Dar Andrássy şi-a păstrat cu încăpăţânare echilibrul fragil. Criza a intervenit în februarie 1878 când ruşii, pe care victoria îi făcuse imprudenţi, au impus Turciei o pace panslavistă. Andrássy a refuzat să recunoască termenii impuşi de ruşi; pe de altă parte, a încercat să evite o alianţă cu Anglia, care l-ar fi împins la război, până când capitularea ruşilor a transformat-o într-o formalitate goală. Slăbiţi de efortul depus în 1877, ruşii, care nu doreau să intre într-un război european, au revenit asupra condiţiilor lor exagerate şi au permis ca rezultatele victoriei lor să fie întoarse prin Congresul de la Berlin. Acordul de la Berlin a prelungit existenţa Turciei – şi o dată cu ea şi pe cea a Austro-Ungariei – cu încă o generaţie. Ceea ce totuşi nu depindea nici de puterea turcilor, nici de cea a austro-ungarilor. Ea reieşea din convingerea ruşilor că englezii, şi poate şi germanii, vor sprijini cele două imperii aflate în pragul colapsului. Ambele erau nişte necesităţi europene, cu toate dezavantajele pe care le presupunea acest statut.

Mai rămânea de rezolvat o singură problemă, cea a Bosniei şi a Herţegovinei, cele două provincii turceşti unde revoltele începuseră în 1875 şi care nu puteau fi readuse sub control turcesc. Rusia încercase în mod constant să le bage pe gâtul Austro-Ungariei, dorind să o tenteze să dea exemplu pentru o reîmpărţire. Acesta era acelaşi motiv pentru care Andrássy încercase să evite oferta; pe de altă parte, nu îşi putea permite nici să le lase să se unească cu statul slav al Serbiei. La Congresul de la Berlin, cercul s-a închis. Marile puteri au convins în mod solemn Austro-Ungaria să accepte responsabilitatea celor două provincii: deşi sub tutela administrativă a Imperiului, ele rămâneau parte a Imperiului turc, iar Andrássy spera sincer că ele vor putea fi înapoiate unei Turcii reformate, o generaţie mai târziu. O altă bucată de teritoriu turcesc, sangeacul de la Novi Bazar, rămânea sub administraţie turcească, dar cu o garnizoană austro-ungară.

Aceasta fusese tot soluţia lui Andrássy şi demonstra, după cum spera el, că soarta Turciei se legase acum de cea a Austro-Ungariei.

Bosnia şi Herţegovina nu fuseseră anexate; de aceea, ele nu puteau fi incluse nici în graniţele Austriei, nici în cele ale Ungariei. Ele rămâneau ca singura expresie teritorială a "monarhiei comune", ultima relicvă a marii Monarhii habsburgice care domnise odată într-un Imperiu unit. Cele două provincii constituiau "povara aurită" a Austro-Ungariei. În timp ce alte puteri europene erau în căutare de colonii în Africa, Monarhia habsburgică îşi trimitea în Bosnia şi Herţegovina surplusul producţiei intelectuale: administratori, constructori de drumuri, arheologi, etnografi şi chiar emigranţi finanţaţi de Imperiu. Cele două provincii au beneficiat de toate avantajele stăpânirii imperiale: clădiri publice impozante; barăci model pentru armata de ocupaţie; bănci, hoteluri şi cafenele; surse de aprovizionare cu apă pentru centrele administrative şi ofiţeri scăpaţi de grija Imperiului. Dar adevărata realizare a Austro-Ungariei nu era la vedere: în 1918, când s-a prăbuşit Imperiul, optzeci şi opt la sută din populaţie era încă analfabetă. Temându-se de naţionalismul slavilor de sud, administratorii trimişi de Habsburgi au blocat orice încercare de a stabili un sistem de învăţământ sau de autoguvernare. Kállay, ministrul de finanţe comun însărcinat cu administrarea Bosniei şi Herţegovinei timp de mai bine de douăzeci de ani, a interzis aici circulaţia *Istoriei Serbiei*, pe care el însuşi o scrisese. Un popor "istoric" făcea apel la un altul; şi maghiarii, în special, încurajau hegemonia mahomedană în cele două provincii, care aproape că distrusese naţiunea maghiară cu trei sute de ani în urmă. Marii proprietari erau mahomedani, de aceea administratorii habsburgi au păstrat sistemul feudal de proprietate asupra pământului, trăsătura cea mai rea a dominaţiei turceşti. Până şi clădirile publice erau construite într-un stil turcesc bastard, care exprima perfect spiritul imperial. Pentru majoritatea creştină, apăruse o schimbare majoră: nu se mai puteau revolta împotriva acelora care îi conduceau. Aceasta împlinea "misiunea" habsburgică.

Achiziţia Bosniei şi Herţegovinei încheia cariera miniştrilor germani, nemulţumiţi de excluderea din afacerile externe, la fel de completă ca şi în zilele Războiului Crimeii, zilele absolutismului. Conştienţi de majoritatea lor precară, artificială, ei s-au opus aducerii unor noi populaţii slave în Imperiu şi au votat efectiv împotriva politicii lui Andrássy în delegaţii. Aceasta era o încălcare a înţelegerii implicite cu Francisc Iosif: germanii cereau dreptul de a interveni în politica externă pe care Francisc Iosif şi-o rezervase pentru sine şi în plus criticau unicul succes care întrerupsese seria lungă de eşecuri ale împăratului. Francisc Iosif era hotărât să scape de ei; iar Andrássy, care îi ajutase să ajungă la putere, nu era prea doritor să îi ajute. Circumstanţele politice schimbate din Germania veneau şi ele împotriva austriecilor germani. La rândul său, Bismarck s-a despărţit de liberali în cursul anului 1878 şi a creat o nouă coaliţie conservatoare: forţa tot mai mare a sentimentului german era tot mai dificil de stăpânit, iar Bismarck prefera o reînviere a loialităţii habsburgice pericolului pangermanismului. Printr-un proces necesar de evoluţie, Bismarck, creatorul Germaniei mici, devenea protectorul unui guvern austriac favorabil cehilor.

Şi, în fine, evenimentele lui 1878 au dus şi la căderea lui Andrássy. Succesul, chiar dacă limitat, restabilise, după cum se temuse, prestigiul dinastiei; iar pe Francisc Iosif îl nemulţumise faptul că Andrássy îi răstălmăcea dorinţele în interesul hegemoniei maghiare. Şi totuşi, în mod absurd, maghiarii înşişi erau nemulţumiţi de moderaţia lui Andrássy. Înainte de a demisiona, el a modificat încă o dată în mod decisiv soarta Habsburgilor. În octombrie 1879, a încheiat cu Bismarck la Viena un Tratat secret de alianţă austro-ungaro-german, oferind politicii externe habsburgice baza stabilă de care dusese lipsă după prăbuşirea Sfintei Alianţe. Alianţa dintre Austria şi Germania a rezistat timp de patruzeci de ani şi, înainte de a cădea, ea i-a împins pe parteneri într-un război pentru dominaţie în Europa. Dar în intenţia lui Bismarck, ca şi a lui Andrássy, ea trebuia să prevină războiul, nu să îl provoace. Singura ei clauză concretă promitea ajutorul dat de Germania Austro-Ungariei în cazul unui atac direct din partea Rusiei. Era preţul minim pe care Bismarck îl putea plăti pentru a împiedica Austro-Ungaria să ceară sprijinul Angliei sau al Franţei, reînviind "coaliţia din Crimeea". În felul acesta, Monarhia habsburgică trebuie să fi recăpătat un caracter "occidental", cu ambiţii reînnoite în ce priveşte Germania; Germania lui Bismarck ar fi fost izolată sau lăsată să mizeze pe Rusia ca unic partener – două soluţii la fel de proaste. Dar preţul era modest; după 1878, Rusia nu îşi putea permite să se gândească la un război, nici măcar cu Austro-Ungaria. Adevărata semnificaţie a alianţei stătea în ceea ce rămăsese nepromis: sprijinul german faţă de ambiţiile habsburgice în Balcani. "Imperiul celor şaptezeci de milioane" devenea într-un fel realitate, dar nu în forma în care îl gândiseră aceia care îl concepuseră. Bruck, Schwarzenberg şi Schmerling avuseseră în plan o Germanie Mare, care să cuprindă chiar şi Ungaria; Bismarck şi Andrássy perpetuau lipsa de unitate a Germaniei şi independenţa Ungariei. "Imperiul celor şaptezeci de milioane" ar fi promovat hegemonia Germaniei în Europa de sud-est, în timp ce alianţa austro-germană lega Austro-Ungaria de o politică conservatoare în Balcani şi menţinea Imperiul turcesc. Alianţa reprezenta poziţia lui Bismarck: "Balcanii nu merită nici măcar oasele unui grenadier din Pomerania". Ea reprezenta în acelaşi timp şi ultimul *tour de force* pentru Andrássy: Ungaria îşi muta centrul de greutate al alianţelor de la Viena la Berlin, de la germanii din Austria la germanii din Reich, parteneri mai puţin meticuloşi, dar mai siguri. Germanii austrieci erau abandonaţi şi de Germania şi de Ungaria; hegemonia lor politică a dispărut, iar Francisc Iosif şi-a recăpătat autoritatea păstrând o stare de echilibru deasupra chestiunilor naţionale. În alegerile generale din 1879, influenţa imperială a fost folosită împotriva germanilor, iar liberalii germani şi-au pierdut majoritatea. În august 1879, Taaffe a devenit prim-ministru. Hegemonia germană în Austria luase sfârşit.

CAPITOLUL TREISPREZECE

REVIRIMENTUL HABSBURGIC; EPOCA LUI TAAFFE, 1879-1893

Numirea contelui Eduard de Taaffe îi reda împăratului independenţa politică. Taaffe îşi definea astfel poziţia: "Nu aparţin nici unui partid şi nu sunt un ministru de partid; sunt un ministru numit de coroană şi, dacă mă pot exprima astfel, un ministru imperial (*Kaiserminister*). Voinţa împăratului trebuie să fie şi va fi hotărâtoare pentru mine". Taaffe intenţiona să împace naţiunile; "Nici o naţiune nu va predomina în faţa celorlalte". În schimb, naţiunile vor trebui să accepte unitatea Austriei, iar reprezentanţii lor trebuiau să participe la întrunirile Reichsrat-ului. În loc să se supună unei majorităţi de partid, el a construit un bloc guvernamental, "Inelul de fier". Apelul cel mai simplu pe care îl făcea era la loialitate; bunii austrieci îl vor sprijini pe Taaffe, după cum Taaffe se supusese poruncii împăratului de a forma un guvern. Apelul acesta i-a atras pe marii proprietari de pământ şi pe polonezi, până acum aliaţii germanilor conducători; pentru că aceştia nu aveau nici un principiu politic în afara supunerii faţă de dorinţa imperială – atâta vreme cât ea nu le ameninţa privilegiile sociale. Taaffe şi-a atras de asemenea sprijinul ţărănimii germane romano-catolice, care se opusese centralismului şi anticlericalismului liberalilor germani. Dar el a obţinut încă şi mai mult: i-a convins pe cehi, ca şi pe slovenii care urmau exemplul cehilor, să revină în Reichsrat, lărgind "Inelul de fier".

Pentru Rieger era tot mai greu să îşi convingă susţinătorii să menţină politica boicotului după eşecul din 1871. O naţiune cehă se năştea. Cehii aveau din nou o cultură, cu scriitori şi muzicieni care suportau comparaţia cu cele mai mari nume ale altor popoare[1]. În 1881 a fost construit un teatru naţional ceh, prin subscripţie populară; şi o Universitate cehă separată a fost înfiinţată la Praga.

[1] Într-o prezentare a primei ediţii a cărţii sale, marele istoric austriac A. F. Přibram, pe atunci refugiat evreu în Anglia, condamna vehement afirmaţia că Dvořak şi Smetana pot fi comparaţi cu Brahms şi Wagner. Nici că se poate o dovadă mai curioasă a pretenţiilor germane de superioritate culturală.

Noua clasă mijlocie cehă nu avea prea multă simpatie pentru asociaţii aristocraţi ai lui Rieger şi deloc pentru programul lor "istoric". Nobilii boemieni detestau dominaţia birocraţilor şi cereau o clasă conducătoare proprie; noua generaţie cehă dorea în primul rând să îi înlocuiască pe birocraţii germani cu unii cehi şi nu se sfiau să ajungă până la Viena pentru a-şi îndeplini această dorinţă. În 1878, Rieger bătea deja în retragere. El a făcut o serie de propuneri noi pentru un compromis cu Fischhof, unul dintre puţinii germani (în realitate evreu) care mai credeau încă în spiritul dietei de la Kremsier. Acest "program Ennersdorf" propunea o "lege a naţionalităţilor", abolirea "geometriei electorale" şi participarea cehilor în Reichsrat pentru a sprijini o revizuire a dualismului; provinciile urmau să primească autonomia administrativă după modelul Galiţiei – o pretenţie modestă după vremurile când Boemia cerea un statut egal cu al Ungariei.

Taaffe a completat schimbările din Cehia. El a declarat ceha şi germana cele două limbi "pentru serviciul extern"[2] în Boemia. În schimb, cehii au acceptat să intre în Reichsrat. La rândul lor, s-au urcat pe scaunul vizitiului în trăsura statului, punând umărul şi împingându-i la o parte pe germani. Drepturile istorice ale Boemiei au primit doar recunoaşterea goală a unei declaraţii făcute de cehi în deschiderea fiecărei sesiuni până la sfârşitul Monarhiei, prin care anunţau că contestă autoritatea Reichsrat-ului asupra Boemiei. În realitate, Rieger a acceptat statul unitar austriac, înlocuindu-i pe liberalii germani cu partidul "loial constituţiei". În 1882, cehii au primit o nouă răsplată: plafonul pentru dreptul la vot a fost coborât pentru a îi include pe "oamenii de cinci florini", ţăranii germani şi cehi, plus prăvăliaşii. De aici încolo, cehii au continuat să îl sprijine pe Taaffe, în speranţa că vor obţine intrarea în "serviciul intern".

Pactul dintre Taaffe şi Rieger reprezenta o mare victorie pentru unitatea Austriei constituţionale. În loc să încerce să obţină dezmembrarea ei, naţiile concurau acum pentru funcţii în sistemul birocratic austriac, disputându-şi favorurile guvernului central. Teoretic, Taaffe spera să ajungă la un acord final între diversele revendicări naţionale; practic, el încerca "să păstreze toate naţiile într-o stare echilibrată de uşoară nemulţumire". În această parodie stranie de sistem constituţional, Taaffe a ajuns la o dexteritate neîntrecută. Majoritatea guvernamentală era unită prin concesiile administrative – un drum nou aici, o şcoală nouă dincolo; iar liderii de partid consacraţi, care negociau cu primul-ministru şi goneau importanţi pe coridoarele marii clădiri a parlamentului, au încetat să mai facă presiuni în favoarea vreunei schimbări fundamentale în sistem. Necesitatea unui acord nu fusese uitată; cândva, în viitor, conflictele naţionale aveau să fie rezolvate, iar Austria va insista asupra revizuirii compromisului cu Ungaria. Între timp însă, împăratul era mulţumit; Taaffe era mulţumit; liderii de partid erau mulţumiţi. Şi apoi, dacă se ajungea vreodată la o înţelegere între naţionalităţi, Reichsrat-ul va vrea să transforme în realitate guvernarea parlamentară şi acesta va fi sfârşitul lui Taaffe, *Kaiserminister*. Din când în când Taaffe făcea sondaje

[2] Adică pentru contactele oficialilor executivi şi judiciari cu publicul. "Serviciul intern", în speţă corespondenţa între oficiali, ramânea exclusiv în germană.

printre liderii cehi şi germani, pentru a afla dacă se apropiau de un compromis, dar nu încerca să îi ajute. Mai motivat decât Schmerling, Taaffe putea la rândul său să aştepte. Ca mulţi oameni de stat austrieci de la Metternich încoace şi el credea prea puţin în succesul definitiv; pentru el era suficient dacă ajungea la sfârşitul unei sesiuni, fără a-şi bate capul cu ce avea să se întâmple până la sfârşitul unui deceniu.

Şi totuşi, sistemul tărăgănat al lui Taaffe a adus Austriei o stabilitate şi un calm pe care nu le cunoscuse din vremea lui Francisc. Timp de zece ani, viaţa publică a fost lipsită de duşmănii. Nobilii şi birocraţii, inamici vechi, s-au împăcat. Birocraţii aveau încă de administrat un stat mare, iar Taaffe era garanţia că el va fi administrat într-un spirit convenabil pentru nobilime. Sistemul birocratic nu se mai compunea din foştii liberali germani de la 1848; din el făceau acum parte oameni ambiţioşi, de toate naţionalităţile, care vedeau în statul austriac o bună ocazie de manifestare a calităţilor lor. Se născuse o nouă "concepţie" despre Austria – o Austrie de funcţionari de stat devotaţi, care duceau standardele legii şi igienei până în îndepărtata Bucovină. Mai mult, în ciuda insistenţei cu care Taaffe cerea recunoaşterea Reichsrat-ului central, provinciile au primit tot mai multe libertăţi în administraţie; căci Austria, cu complexitatea sa electorală încâlcită, putea suporta în plus şi încâlceala unei administraţii duale. Astfel, prin 1914, Boemia, deşi încă lipsită de o conducere proprie, dispunea la Praga de un aparat administrativ aproape la fel de mare ca şi cel imperial de la Viena şi mai mare decât serviciul public britanic care conducea de la Londra afacerile Regatului Unit şi ale Imperiului britanic. Ca şi "autonomia culturală" a lui Metternich şi a dictatorilor de după ei, "autonomia administrativă" a lui Taaffe era doar un înlocuitor, poate inofensiv, al libertăţii politice.

În epoca lui Taaffe, Austro-Ungaria şi-a regăsit măreţia şi independenţa ca mare putere europeană. Contele Gustav Kálnoky, devenit ministru de externe în 1881, a fost cu siguranţă cel mai de succes şi probabil cel mai capabil dintre toţi miniştrii de externe ai lui Francisc Iosif; deţinătorul unor moşii în ambele părţi ale Imperiului, se considera un om de stat imperial, nu un slujitor al maghiarilor. Nu avea deloc încredere în bunele intenţii ale ruşilor în Balcani; şi, deşi atras de Bismarck într-o nouă "Alianţă a celor trei împăraţi" în 1881, a dorit întotdeauna să creeze o nouă coaliţie împotriva expansiunii ruseşti. Bismarck a impus, de asemenea, o reconciliere între Austro-Ungaria şi Italia, Tripla Alianţă din 1882: Monarhia habsburgică a recunoscut, chiar dacă cu rezerve, existenţa Italiei naţionale, şi a primit în schimb asigurări că Italia va rămâne neutră în cazul unui război cu Rusia. Kálnoky s-a opus însă încercărilor Italiei de a se face acceptată ca partener în Balcani. Politica lui este exprimată în Convenţia secretă austro-sârbă, încheiat în 1881 la Belgrad, şi care transforma Serbia într-un protectorat habsburgic; Austro-Ungaria avea să etaleze în mod deschis această protecţie atunci când Serbia a fost învinsă de Bulgaria, în războiul din 1886. În fapt, Milan, nehotărâtul rege Obremovici, era hotărât să îşi vândă regatul Habsburgilor. Kálnoky însă nu l-a considerat demn de cumpărat: se bucura deja de avantajele dependenţei Serbiei, fără problemele pe care i le-ar fi atras includerea Ser-

biei în Monarhie. Un succes încă şi mai mare l-a reprezentat alianţa cu România în 1883, o alianţă pe care Bismarck nu o considerase demnă de el, dar care punea bazele unei Dunări independente.

O nouă perioadă de criză a apărut în 1885 în Orientul Apropiat. Kálnoky a respins sfatul lui Bismarck de a iniţia o ruptură cu Rusia. A păstrat Serbia, dar s-a opus pretenţiilor asemănătoare ale Rusiei în privinţa Bulgariei. Lipsit de rezervele lui Andrássy, a încercat să încheie o alianţă cu Anglia, pe care practic a obţinut-o în al doilea acord mediteranean din decembrie 1887. Anglia dispunea de o flotă pregătită să pătrundă în Marea Neagră; Austro-Ungaria dispunea de o armată pregătită să atace Rusia, prin Galiţia; cel de al treilea partener, Italia, asigura legătura între cele două puteri reale. Era o alianţă mai puţin primejdioasă pentru Bismarck decât o renaştere a "coaliţiei din Crimeea", o alianţă pe care chiar a promovat-o. Cu toate acestea, nu putea permite să se ajungă la un război cu Rusia; şi, la începutul lui 1888, a publicat textul tratatului austro-german, ca avertisment, în special pentru maghiarii cei belicoşi – cu care se asociase acum Andrássy – că Germania nu va sprijini Austro-Ungaria într-un război balcanic. În plus, Bismarck nu agrea partenerii prea independenţi; iar Kálnoky, în ciuda succeselor sale, ar fi putut avea câteva surprize neplăcute dacă Bismarck nu ar fi căzut de la putere în 1890. Mai copleşit decât oricând de teama sa faţă de "Imperiul celor şaptezeci de milioane", Bismarck mai degrabă ar fi împărţit Monarhia habsburgică cu ruşii decât să ajute Austro-Ungaria să cucerească Balcanii; şi această atitudine l-a făcut să accentueze mai mult ca niciodată indiferenţa Germaniei faţă de germanii din Austria.

Germanii austrieci au fost deci aceia care au avut cel mai mult de pierdut în epoca lui Taaffe, atât în ţară, cât şi în afara ei. Continuau să nutrească dorinţa de a fi mari şi ca germani şi ca austrieci, încredinţaţi că prestigiul Germaniei imperiale ar fi trebuit să le confere un statut superior cehilor sau slovenilor, care nu aveau un stat naţional mare care să le permită să îşi înscrie numele cu litere de o şchioapă pe harta Europei; cu toate acestea, un cetăţean al Vienei, capitala marelui Imperiu, nu se considera la egalitate cu cetăţenii Münchenului, ai Dresdei sau Weimarului, capitale ale unor state mici, ale căror destine se hotărau la Berlin. Mai mult, germana fusese timp de secole singura limbă a literaturii şi a culturii; acum, germanii nu puteau înţelege de ce alte naţii ar fi dorit o literatură şi o cultură în limba lor proprie. Mulţi dintre germani erau ei înşişi "convertiţi", şi aceştia aveau cea mai puţină înţelegere pentru refuzul altora de a le urma exemplul. Unul dintre liberalii germani, ceh prin naştere, îşi exprima astfel opiniile în 1885: "Dacă cehii din Boemia ar deveni germani, asta după părerea mea nu ar constitui un păcat de moarte, căci s-ar ridica de la un nivel inferior pe înălţimile însorite ale unei naţii civilizate. Dar să încerci să-i converteşti pe germanii din Boemia e cu totul altă poveste; ar fi o dezonoare nemaiîntâlnită în paginile istoriei omenirii".

Opoziţia germană se făcea auzită în Reichsrat prin intermediul mai bătrânilor liberali, discreditaţi de anii de guvernare stearpă şi care vânturau fraze liberale sforăitoare în care nici măcar ei nu credeau. Erau oameni care eşuaseră

pe toate planurile: eşuaseră ca revoluţionari, ca miniştri şi chiar şi în specialitatea lor, critica parlamentară distructivă. Cu o hotărâre naivă, determinată de motive economice, ei confundau interesele germane cu clasa de mijloc şi se opuneau tuturor încercărilor de a extinde dreptul la vot. Ca şi în alte părţi, în Germania, în Franţa şi în Anglia, un partid liberal capitalist era lipsit de perspective; iar liberalii deveniseră un partid cu interese strict capitaliste. Puţinii săi membri reprezentau "circumscripţii de buzunar" – camerele de comerţ cu majoritatea lor artificială. Nu aveau sprijin din partea maselor, nici măcar a germanilor, şi s-au tot redus, până au rămas câţiva centralişti austrieci, care apărau Imperiul în interesul capitalului austriac german.

Liderii germani mai tineri nu doreau să fie despărţiţi de mase; la urma urmelor, erau mase de germani în aceeaşi măsură în care aparţineau popoarelor supuse. Aceşti radicali germani nu trecuseră prin experienţa eşecurilor şi dezamăgirilor din ultimii treizeci de ani. Nu învăţaseră puterea dinastiei după 1848; nu încercaseră să guverneze Ungaria împotriva opoziţiei maghiare; nu cunoscuseră un Bismarck care să-i excludă din Germania. Ei atribuiau declinul dominaţiei germane timidităţii liderilor lor şi trădării dinastiei care abandonase "naţiunea politică". Aceşti germani tineri copiau frazele radicalilor din 1848, dar fără sinceritatea şi noblețea care mai îmblânzise uneori cauza radicală. Cei mai ambiţioşi aspirau să recreeze monopolul german în Imperiu, monopol care existase, teoretic, timp de două sute de ani şi pe care cel puţin Bach şi Schmerling îl impuseseră şi practic; cei mai disperaţi erau gata să distrugă Imperiul pentru a proteja teritoriile germane – definite cu multă generozitate – de intervenţia slavilor. Primul era punctul de vedere predominant printre germanii din Viena, care nu aveau nici o experienţă a relaţiilor cu cehii sau slovenii; aceştia din urmă au devenit expresia germanilor ameninţaţi de la "graniţele rasiale", unde conştiinţa nou trezită a slavilor îi plasa într-o minoritate. Dar chiar şi de-a lungul acestor graniţe naţionalismul dezlănţuit constituia politica unei minorităţi, de cele mai multe ori uşor de discreditat: profesorul căruia îi era preferat un ceh cu o pregătire mai bună, acarul care provoca un accident şi primea mustrările şefului său ceh, avocatul care pierdea un caz în faţa unui juriu sloven – aceştia erau purtătorii de stindard ai rasei lor.

Noul radicalism german s-a exprimat mai întâi în programul elaborat la Linz în 1882 de către trei tineri, toţi meniţi să joace roluri importante, chiar dacă foarte diferite, în istoria austriacă a următorilor treizeci de ani: Georg von Schönerer, Victor Adler şi Heinrich Friedjung. Toţi trei aparţineau clasei "intelectualilor liberi", neinfluenţaţi de legăturile cu marea industrie care îi discreditaseră pe liberalii mai în vârstă. Adler şi Friedjung erau evrei, dar ambii se considerau naţionalişti germani. Adler era un radical sincer, loial spiritului anului 1848; nutrea o mândrie naţională fără aroganţă şi a abandonat curând naţionalismul, pentru cauza socialismului internaţional. Friedjung era un scriitor de geniu, cel mai mare istoric pe care îl dăduse vreodată Viena, a cărui ţinută intelectuală era compromisă numai de violenţa cu care voia să se impună. Nu mult după aceea a fost exclus din partidul naţionalist german de către antisemitismul deve-

nit nota sa dominantă dar, cu încăpățânarea caracteristică, a rămas până la moarte un naționalist fanatic. Schönerer, singurul german dintre cei trei, aspira să devină un Kossuth sau un Parnell al germanilor austrieci: vanitos și lipsit de inteligență, avea un dar al frazelor goale și distructive și o slăbiciune pentru urletele mulțimilor. Antisemitismul, pe care l-a inventat, i-a oferit posibilitatea de a răpi mișcarea națională germană din mâinile radicalilor mai sinceri și mai generoși. Dar antisemitismul a constituit pentru Schönerer doar un prim pas: ura îndreptată împotriva evreilor, ținta cea mai la îndemână și mai lipsită de apărare, o dorea întoarsă mai târziu împotriva altor națiii ale Imperiului, ba chiar și împotriva germanilor al căror naționalism nu era deplin.

"Programul de la Linz" a însemnat o tentativă de revenire la epoca eroică a supremației germane. Ca și radicalii din 1848, noii radicali au recunoscut fără nici o greutate drepturile "națiilor istorice". Galiția urma să devină entitate separată cu guvernare poloneză; Dalmația trebuia predată minusculei sale minorități italiene; într-o parodie a revoluției vieneze din octombrie, radicalii din Linz erau dispuși să accepte uniunea pe baze personale cu Ungaria, sau chiar să îi alipească Galiția și Dalmația, în schimbul sprijinului maghiar pentru germanii din Austria. Din nou, ca și în 1848, germanii austrieci au invocat ajutorul german: Germania imperială trebuia să intervină, convingând dinastia să transforme Austria într-un stat unitar german, prețul pentru prelungirea alianței austro-germane. În fine, la fel ca în 1849 dacă nu 1848, radicalii erau nesinceri chiar și în concesiile făcute Ungariei: odată Austria devenită un stat german, Germania și germanii austrieci aveau să dea ajutor dinastiei în revocarea compromisului cu Ungaria. Astfel, dezbrăcat de frazeologia radicală, "Programul de la Linz" propunea de fapt o revenire la sistemul lui Schmerling, cu Bismarck ca garant în loc de inamic.

Cerând ajutorul Germaniei, radicalii de la Linz mărturiseau că germanii austrieci nu aveau nici forța, nici superioritatea culturală pentru a-și păstra monopolul în Austria. De asemenea, plecau de la presupunerea că germanii austrieci renunțaseră de bună voie la statul național german, că Germania avea să le sară în ajutor la primul apel și că, în consecință, aveau să fie răsplătiți pentru că nu distrugeau Imperiul habsburgic. Toate aceste presupuneri erau false. Germanii austrieci nu renunțaseră la Germania; ei fuseseră excluși cu bună știință de Bismarck, care nu avea câtuși de puțin intenția de a le sprijini ambițiile, și cu atât mai puțin de a distruge Austro-Ungaria. Bismarck se temea de o Germanie Mare, care ar fi depășit forțele junkerilor prusaci; tot așa cum se temea de o hegemonie germană în Europa, care ar fi dus la formarea unei coaliții europene în opoziție. Menținerea Austro-Ungariei independente constituia punctul central al politicii lui Bismarck: independentă în orice caz față de Rusia sau de Franța, dar independentă, sau cel puțin aparent, și față de Germania. În consecință, era în interesul său să mențină la un nivel minim caracterul german al Austro-Ungariei. La urma urmelor, știa că, oricând dorește, poate reafirma controlul german. "Programul de la Linz" îl împingea la acest lucru în mod inutil, ceea ce îl făcea neatrăgător.

Naţionaliştii germani au simţit că sunt în inferioritate, dar au pus aceasta pe seama subtilităţii dinastiei habsburgice, nu a refuzului lui Bismarck, eroul lor. În timp ce continuau să ceară supremaţia germană în Austria, politica lor de zi cu zi a devenit rezistenţa faţă de amestecul slavilor în propriile teritorii naţionale. Unul dintre lideri exprima această politică în felul următor: "În Boemia ceheas-că, nu au decât să facă ce vor; în Boemia germană, vom face aşa cum vrem noi". Această afirmaţie nu era deloc conformă "Programului de la Linz", ci o negare a statului unitar austriac, ai cărui mari susţinători fuseseră odată germanii. Divizarea administrativă a Boemiei era, în realitate, ceea ce îşi doreau liderii cehi, o dată ce renunţaseră la devotamentul faţă de drepturile statale. "Bătrânii cehi" însă începeau să piardă controlul asupra mişcării naţionale. Cehia îşi avea radi-calii săi, care nu ştiau nimic despre înfrângerile şi dezamăgirile ultimilor treizeci de ani. "Tinerii cehii" vedeau forţa şi conştiinţa cehă în creştere an de an, încre-zători că vor putea câştiga întreaga Boemie; ei au respins împărţirea Boemiei într-o zonă cehă şi una germană, chiar dacă acest lucru le-ar fi adus un câştig imediat. A fost repus pe tapet programul drepturilor statale, dar nu ca instrument al conservatorismului aristocratic, ci ca expresie a naţionalismului radical.

Cehii şi germanii moderaţi din Reichsrat au fost obligaţi să colaboreze de către pericolul reprezentat de propriii radicali. Liberalii germani nu şi-au mai putut apăra statul unitar atunci când acesta a fost abandonat de radicalii germani; "Bătrânii cehi" aveau nevoie de o victorie pentru a-i reduce la tăcere pe "Tinerii cehi". În 1890, o comisie compusă din cehi şi germani, sub conducerea lui Taaffe, a ajuns în fine la acordul practic pe care Taaffe îl aştepta de atâta vreme. Ei au propus, pur şi simplu, ca provinciile cu mai mult de o naţionalitate să sufe-re o împărţire administrativă conformă cu distribuţia naţională şi ca organele provinciale (curţi de apel, centre administrative şi aşa mai departe) să fie dublate. În felul acesta, de pildă, cincizeci din cincizeci şi unu de judecători ai Curţii Supreme boemiene nu vor fi obligaţi să cunoască limba cehă[3]. Grupurile naţio-nale aflate în dispută vor fi împăcate prin crearea unui număr destul de mare de posturi în birocraţie pentru a mulţumi pe toată lumea. Planul acesta stângaci nu putea funcţiona decât acolo unde o anumită naţionalitate nu dorea decât să fie lă-sată în pace. Un atare aranjament îi mulţumea pe italienii din Tirol: zonele italie-ne au fost delimitate şi aşezate sub administraţie vorbitoare de italiană, doar teo-retic subordonată autorităţilor provinciale de la Innsbruck. Italienilor nici nu le păsa de Tirol: ei doreau să se alipească statului naţional italian şi au acceptat autonomia *faute de mieux*. Mai mult, ei trăiau într-o zonă compactă, periferică, aproape fără nici o legătură cu Innsbruck, capitala provinciei lor. Chiar şi aşa însă, cererea ca la Universitatea din Innsbruck să se înfiinţeze programe de educaţie în limba italiană a stârnit o opoziţie germană violentă şi victorioasă[4];

---

[3] În aceeaşi perioadă, Înalta Curte de la Londra avea 21 de membri. Iar Curtea Supremă boemiană era doar un organism provincial, unul din multele de acest fel. Aceasta dă o măsură a câştigurilor pe care şi le disputau naţiile, ca şi a poverii birocraţiei ce trebuia creată pentru a le satisface.

[4] În schimb, italienilor din Tirol li s-a oferit un program similar la Universitatea din Trieste. Nimeni nu s-a gândit, nici măcar ei înşişi, că Trieste va fi reclamat într-o zi de naţionaliştii italieni.

dar italienii erau un "popor istoric", ale cărui pretenţii culturale nu puteau fi contestate nici chiar de către germani.

În Boemia, compromisul din 1890 a fost respins atât de cehi, cât şi de germani. Germanii, care nu voiau să renunţe la Praga în ciuda pretenţiilor lor de a avea o zonă exclusiv germană, insistau asupra unităţii Boemiei, chiar dacă o concluzie logică arăta că astfel vor deveni o minoritate tolerată. "Tinerii cehi" insistau şi ei asupra unităţii Boemiei, ca etapă preliminară la o Boemie cehă. Adevărul era că atât radicalii cehi cât şi cei germani îşi întăriseră forţele în lupta aceasta şi aveau să îşi piardă sprijinul popular dacă se despărţeau. Politica de aşteptare a lui Taaffe dăduse roade, chiar dacă nu cele aşteptate. El intenţionase să demonstreze liderilor politici cât de nebunească era calea radicalismului; în schimb, radicalismul ameninţa acum să-i distrugă. Micile nemulţumiri se transformau în nemulţumiri violente; iar liderii din Reichsrat încercau să îl salveze pe Taaffe de sine însuşi. Reconcilierea lor era un semn nu al declinului ostilităţii naţionale, ci al creşterii ei, care avea să îi ducă la pierzanie. La alegerile din 1891 Rieger a fost acuzat de trădare, iar partizanii lui înlocuiţi de "Tinerii cehi"; liberalii germani, deşi cu numele componenţi ai opoziţiei, au fost convinşi numai cu mari eforturi din partea guvernării. Taaffe a înţeles că electoratul scăpase de sub control; concluzia lui a fost că naţionalismul clasei mijlocii va trebui eliminat prin introducerea votului universal.

Printre conservatorii secolului al XIX-lea era comună teoria conform căreia naţionalismul era o formă de guvernare a clasei de mijloc, la care nici aristocraţia şi nici masele nu luau parte; şi, dacă guvernarea nu putea fi păstrată ca monopol al aristocraţiei, atunci împotriva naţionalismului clasei de mijloc şi a liberalismului trebuiau chemate masele. Apelul imperial la categoriile de jos ale societăţii nu era un lucru nou: el pornea de la concepţia care îi adusese lui Radetzki victoria în 1848. În 1871, Albert Schäffle, pe jumătate radical socialist, îl convertise pe aristocratul Karl Sigmund von Hohenwart la ideea folosirii popoarelor supuse împotriva maghiarilor şi a germanilor. În 1893, Steinbach, un alt economist socialist, l-a convertit pe Taaffe la ideea folosirii votului maselor împotriva intelectualilor de orice naţionalitate. Francisc Iosif s-a lăsat convins de un argument mai simplu. Alarmat de extinderea social-democraţiei în Austria şi nevrând să clatine structura fragilă a vieţii constituţionale austriece prin măsurile represive pe care Bismarck le luase în Germania, el spera că votul universal avea să îi mulţumească pe muncitorii austrieci, sau măcar să le domolească avântul revoluţionar.

Taaffe nu avea un partid parlamentar; el se bucura doar de sprijinul unor grupuri de interese, "Inelul de fier" al clerului, proprietarilor de pământ şi polonezilor. Aceştia îl sprijineau ca ministru al împăratului; iar sprijinul lor era condiţionat de angajamentul lui de a nu face nimic care să le pună în primejdie privilegiile sau existenţa. Înlocuirea electoratului împărţit în patru clase cu sufragiul universal, propusă de Taaffe în 1893, ameninţa să slăbească partea care îl susţinea pe el însuşi la fel de mult ca şi opoziţia liberală: "Inelul de fier" era invitat la sinucidere din loialitate faţă de împărat, loialitate care nu însemna altceva decât

apărarea propriilor poziţii. Proprietarii de pământ se temeau de un parlament compus din ţărani; Hohenwart, care uitase de mult ideile lui Schäffle, se opunea "transferului de putere dinspre clasa împroprietărită spre cea neîmproprietărită". Polonezii aveau să piardă o mare parte a provinciei lor, Galiţia, în favoarea rutenilor. Doar câţiva membri ai clerului mai credeau că Biserica va putea controla sufragiul universal la fel cum supravieţuise atâtor altor sisteme politice. Suporterii cei mai siguri ai lui Taaffe, "Bătrânii cehi" se împrăştiaseră la alegerile din 1891; iar "Tinerii cehi", dependenţi de voturile clasei mijlocii, erau gata să facă front comun chiar şi cu liberalii germani dacă le era pusă în pericol existenţa.

Coaliţia împotriva lui Taaffe a fost încurajată, şi poate chiar organizată, de Kálnoky. Cei doi ani care urmaseră căderii lui Bismarck reprezentaseră punctul de vârf al dominaţiei habsburgice în Balcani. Anglia şi Austro-Ungaria erau strâns legate, atât cât se putea de strâns fără ca Anglia să intre în "Cvadrupla Alianţă", despre care se vorbea deja. Politica germană urma un "curs nou"; în mod deschis antirusesc, el oferea Austro-Ungariei sprijin nelimitat în Balcani. În 1889 Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei, îi spunea lui Francisc Iosif: "Ziua în care Austro-Ungaria anunţă mobilizarea, indiferent de motiv, va fi ziua în care şi Germania va face acelaşi lucru"; rezervele lui Bismarck fuseseră abandonate, cu rezultatul pe care el îl prevăzuse: o dată ce Germania se angaja la acţiune în Balcani, puterea de decizie trecea din mâinile Berlinului în ale Vienei. Poziţia dominantă a lui Kálnoky a fost însă slăbită de revenirea lui Gladstone, în iulie 1892. Guvernul liberal a repudiat Acordul Mediteranean, privind cu suspiciune la Austro-Ungaria. Gladstone însuşi nu a renunţat nici o clipă la aprecierea pe care o făcuse în 1880: "Nu există loc pe hartă unde să poţi pune degetul şi spune: 'Aici Austria a făcut bine'". Suspiciunile liberalilor şi divorţul s-ar fi confirmat dacă lui Taaffe nu i s-ar fi permis să folosească în interesul conservatorismului austriac trucul pe care Disraeli îl folosise în 1867 împotriva Whig-ilor. Mai grav, retragerea Angliei din Orientul Apropiat mărise nevoia unei apropieri între Kálnoky şi Germania. El însuşi incapabil să dea un imbold negocierilor cu Anglia, s-a întors către Germania pentru a convinge Anglia să adopte o linie mai activă. Dacă toate argumentele rămâneau fără ecou, Austro-Ungaria avea să resimtă cu atât mai mult nevoia sprijinului german în Balcani.

Guvernarea germană se găsea într-un moment straniu, dar scurt, de politică democratică. Contele Leo Caprivi, succesorul lui Bismarck, încerca să obţină favorurile progresiştilor şi socialiştilor germani; chiar şi sprijinul acordat Austro-Ungariei în Balcani dezvăluia o revenire la radicalismul Germaniei Mari din 1848. Viena şi Berlinul nu îşi puteau permite să aibă destine separate, în ciuda declaraţiilor de independenţă de ambele părţi. În 1848, căderea lui Metternich zguduise monarhia prusacă; în deceniul al şaselea, pangermanismul lui Schmerling îl forţase pe Bismarck să devină naţionalist; în 1879, ruptura dintre Bismarck şi liberalii naţionalişti deschisese drumul pentru apariţia lui Taaffe. Acum, cu Caprivi, amiciţia dintre guvernul de la Berlin şi partidele democratice făcea imposibilă supravieţuirea lui Taaffe la Viena. Kálnoky nu putea conta pe

sprijinul german dacă guvernul austriac era în mod declarat conservator, în favoarea clerului şi antigerman. În plus, Caprivi era singurul ministru german de după 1848 care avea o relaţie bună cu polonezii, ceea ce era încă un argument împotriva lui Taaffe. Lui Kálnoky nu-i păsa de soarta germanilor austrieci, dar îi păsa de ajutorul german. Caprivi încerca pe căi demagogice să obţină sprijinul radicalilor, în consecinţă Kálnoky a încercat şi el să îi atragă de partea lui pe radicalii din Germania. Era, la urma urmelor, un joc în care nu avea nimic de pierdut; pentru că, după cum Bismarck ştiuse prea bine, o atitudine în favoarea Germaniei Mari însemna întotdeauna o mai mare apropiere de Viena decât de Berlin. Astfel, pentru binele politicii sale externe, Kálnoky avea nevoie de un guvern liberal în Austria, măcar aparent constituţional şi sprijinit de germani şi de polonezi. Poate că se bucura chiar să poată răsturna un prim-ministru austriac şi să arate în felul acesta că, în calitatea sa de ministru de externe "comun", era urmaşul direct al cancelarilor, un ministru superior tuturor celorlalţi.

Lovitura decisivă împotriva lui Taaffe a venit din partea lui Francisc Iosif; căci, în ultimă instanţă, poziţia lui nu depindea de sprijinul "inelului de fier" ci de cel imperial. Francisc Iosif adopta adeseori linii politice contradictorii; cea mai profundă contradicţie din mintea sa era cea referitoare la germani. Într-un fel, ei erau oponenţii lui principali, iar el nu încetase nici o clipă să fie nemulţumit de încercările lor de a-i limita prerogativele. Pe de altă parte, era el însuşi german şi moştenise o tradiţie germană care dura de secole: amintirea sa cea mai frumoasă era "Congresul principilor" de la Frankfurt din 1863, iar înfrângerea din 1866 reprezenta pentru el umilinţa supremă. În plus, imensa lui mediocritate făcea din el tipul perfect de *Biederkeit* german, pe care Arthur Schnitzler îl definea ca un amestec de prostie şi şiretenie. Obtuzitatea germană şi-a dat-o în vileag prin câteva replici nefericite. Astfel, când i s-a propus pentru prima dată să şi-i atragă pe croaţi acceptând coroana de rege al Croaţiei, el a răspuns, uimit şi şocat: "Dar eu sunt prinţ german". Iar cehii nu l-au îndrăgit mai mult când a afirmat arogant, în timpul unei vizite făcute în 1868: "Praga are un aer în întregime german". Era, în ochii lui, cea mai înaltă distincţie. Francisc Iosif se bucurase să îi vadă pe liberalii germani izgoniţi din posturi şi păcăliţi de Taaffe în Reichsrat; acuzaţia că sufragiul universal îi va distruge îl alarmase. Pe lângă aceasta, faptul că "Tinerii cehi" respinseseră compromisul în 1890 părea să exprime o ameninţare atât la adresa germanilor, cât şi a Monarhiei.

Pentru Francisc Iosif mai exista un aspect şi mai neplăcut. Coaliţia dintre liberalii germani, polonezi, cehii tineri şi marii proprietari de pământ se organizase pentru a se opune sufragiului universal; dacă rămânea organizată, ea îi putea impune un guvern "parlamentar". Unica raţiune pentru existenţa lui Taaffe fusese aceea de a împiedica înfiinţarea unui asemenea guvern; dăduse greş, iar acum Francisc Iosif era nevoit să utilizeze alte mijloace. A ales o metodă pe care o mai folosise deseori în relaţiile cu popoarele istorice, şi pe care avea să o mai folosească: a ameninţat să colaboreze cu masele dacă puterea sa nu rămânea intactă. Dacă liderii din parlament încercau să îi impună un guvern, îl va sprijini pe Taaffe şi va accepta cumva votul universal; dacă acceptau să fie miniştri în con-

diţiile impuse de el, "geometria electorală" rămânea neschimbată. Politicienii nu doreau puterea; ei nu doreau decât să păstreze poziţia privilegiată a clasei sau naţiunii lor. Au primit cu bucurie temenii impuşi de împărat. Taaffe a fost demis în noiembrie 1893; i-a urmat un guvern de coaliţie, teoretic parlamentar. Guvernul, ca şi cel al lui Taaffe, îşi datora existenţa dorinţei împăratului. Popoarele supuse văzuseră iarăşi de la distanţă perspectiva egalităţii; ca întotdeauna, oferta nu fusese altceva decât o mişcare tactică a dinastiei pentru a-şi păstra puterea; Taaffe dăduse Austriei paisprezece ani de linişte, care nu fuseseră folosiţi aşa cum ar fi trebuit. Acum, pentru ultima oară, dinastia şi Reichsrat-ul mai aveau o şansă; rezultatul avea să zgâlţâie Austria constituţională din temelii. Într-un interval de câţiva ani, toată lumea avea să regrete zilele bune ale "Inelului de fier" şi "bâjbâielile" lui Taaffe.

CAPITOLUL PAISPREZECE

ANII DE DERUTĂ DE LA TAAFFE LA BADENI, 1893-1897

Căderea lui Taaffe a adus politica Austriei într-un punct mort. Sistemul său fusese perfect adaptat circumstanţelor şi nimeni nu ştia cine i-ar putea lua locul. Grupurile parlamentare, obişnuite să îl ameninţe pe Taaffe ca etapă preliminară negocierilor, îşi duseseră în fine la îndeplinire ameninţările, dar nu aveau nici o dorinţă să îi ia locul. Împăratul îl lăsase să plece fără a înţelege cauzele căderii sale şi fără să aibă la îndemână vreo alternativă. Un nou *Kaiserminister* era inutil; el nu putea decât să ducă mai departe politica lui Taaffe, fără iuţeala de mână a acestuia. Dar împăratul nu putea adopta un alt sistem, căci opoziţia faţă de Taaffe nu fusese unită decât în atitudinea ei negativă. Francisc Iosif, care hotărâse în fapt căderea lui Taaffe, a pasat responsabilitatea Reichsrat-ului: pentru că refuzase să tolereze un ministru imperial, acesta va avea un fals guvern parlamentar, să dovedească dacă se poate descurca mai bine.

Într-un mod curios şi pervers, evenimentele din 1893 până în 1897 le repetau parodic pe cele din 1848 şi 1849. Taaffe fusese un Metternich mai cinic, mai banal, dependent de sprijinul imperial şi care menţinuse puterea imperială făcând echilibristică între naţionalităţi şi clase. În noiembrie 1893, sprijinul imperial îi fusese retras prin tolerarea unei intrigi politice, la fel cum curtea tolerase "revoluţia imperială" din 13 martie 1848. După plecarea lui Taaffe, ca şi după plecarea lui Metternich, dinastia, dezorientată şi bosumflată, azvârlea problema în curtea supuşilor, de parcă ei ar fi fost singura ei cauză; şi în fine, pierzându-şi răbdarea, chema în ajutor un om al violenţei – în primul caz pe Schwarzenberg, în cel de-al doilea pe contele Kasimir Badeni – pentru a o salva de consecinţele propriilor erori şi a restabili ordinea printr-o acţiune hotărâtă. Analogia nu poate fi dusă prea departe: evenimentele din 1848 fuseseră reale, în timp ce cele dintre 1893 şi 1897 erau doar prefăcătorie, o piesă de teatru cu actori selecţi, care habar nu aveau că în joc era şi ceva real. Şi totuşi, în spatele frazelor umflate şi al personalităţilor găunoase, exista un fond real: Austria constituţională era sfâşiată pe

scena Reichsrat-ului, hotărând destinele a milioane de oameni în Europa centrală şi dincolo de ea.

Lui Taaffe i-a urmat un guvern compus din lideri de partid, şi de aceea mai aproape de structură constituţională, cel puţin în teorie. În realitate, partidele nu acceptaseră niciodată constituţia şi deci nu aveau o bază comună. Fiecare dintre ele rămânea un "grup de interese", interesat să obţină de la ministrul zilei anumite concesii exclusiv pentru cauza pe care o reprezenta şi apoi dispus să voteze laolaltă cu majoritatea guvernamentală în chestiunile de interes general. Partidele nu erau unite nici prin loialitatea faţă de Imperiu, nici prin vederi politice comune; nici măcar o tactică de opoziţie comună nu reuşiseră să pună la punct. Polonezii şi marii proprietari erau în parlament pentru a se asigura că guvernul nu va face nimic care să le atace privilegiile, Galiţia sau marile moşii; germanii, teoretic liberali, nu depuneau eforturi decât pentru a menţine poziţia germanilor ca "naţiune politică"; "Tinerii cehi" intenţionau să creeze tot mai multe dificultăţi, până când vor putea obţine recunoaşterea unităţii cehe a Boemiei. Nici un guvern adevărat nu se putea forma din coaliţia unor elemente atât de diverse şi de iresponsabile. Soluţia a fost tipică pentru farsa constituţională care se juca în Austria: cumpărarea partidelor a fost transferată din Reichsrat ministerului. Liderii de partide au intrat în guvernul "de coaliţie", continuându-şi aici conflictele între ei, ameninţând permanent cu demisia şi cu folosirea voturilor în favoarea opoziţiei, dacă nu li se satisfăceau pretenţiile. Nu s-a făcut nici o încercare de elaborare a unui program de coaliţie sau de obţinere a unui acord în chestiunile care aduseseră prăbuşirea lui Taaffe. Licitaţia politică din zilele lui Taaffe continua, fără cineva care să o conducă, în timp ce licitanţii se băteau să îi ocupe pe rând scaunul. Guvernarea a încetat; şi, ca şi în perioada denumită "înainte de martie", administraţia i-a luat locul. Deruta şi lipsa de fermitate la centru sunt un lux pe care numai un stat pe care îl ţine laolaltă un cadru birocratic de oţel şi-l poate permite; iar Austria, în ultimii săi douăzeci de ani de existenţă a supravieţuit numai prin reţeaua sa vastă de funcţionari de stat. Aceştia au continuat să lucreze, păstrând statul în funcţiune mult după ce viaţa politică se stinsese în el. Contradicţia i-a uimit pe observatorii contemporani de la începutul secolului XX; căci este greu de crezut că un copac uriaş, susţinut de cercuri solide de oţel, este mort, chiar dacă nu mai face frunze.

Cei doi ani ai guvernului pseudoconstituţional au fost dominaţi de controverse sterile, importante numai ca mijloc de a cumpăra sau de a pierde voturi pentru coaliţia guvernamentală. Una dintre aceste dispute trebuia să se dovedească decisivă; şi, din întâmplare, ea a fost legată de şcoala primară din Celje, chestiune care releva ea însăşi toate maladiile Austriei şi toate meandrele controversei naţionale. Provincia Stiriei, unde se găsea Celje, avea o majoritate germană şi era în exclusivitate germană în partea sa de nord; în sud, târgurile erau germane într-un ţinut sloven dar, pe măsură ce migraţia ducea la creşterea populaţiei oraşelor, acestea deveneau la rândul lor şi într-o măsură tot mai mare slovene. Slovenii au început să ceară ca oraşele să iasă în întâmpinarea nevoilor lor culturale, şi mai ales ca învăţământul în şcolile primare de stat să se facă şi în germană, dar

şi în slovenă. Cererea aceasta a fost în mod repetat refuzată de Dieta stiriană, cu vechea sa majoritate germană, iar slovenii au fost nevoiţi să îşi prezinte revendicările în Reichsrat, unde se bucurau de sprijinul cehilor. În 1888, Taaffe a înfiinţat clasele cu predare în limba slovenă la şcoala primară de la Maribor, cel mai mare oraş din sudul Stiriei. Încurajaţi, slovenii au cerut apoi clase cu predare în slovenă la şcoala Celje, un oraş ceva mai mic şi aşezat mai adânc în zona slovenă a provinciei, unde dominaţia germană era deja incertă. Celje a stârnit pasiuni pe care Mariborul nu le stârnise. Acesta din urmă rămăsese un oraş german şi va rămâne aşa, chiar dacă copiii sloveni îşi vor face educaţia în limba lor maternă; dar, o dată ce slovenii obţineau învăţământul secundar în Celje, nimeni nu avea să mai folosească germana ca limbă a culturii, iar Celje se va pierde. Bătălii asemănătoare se purtau în nenumărate alte sate şi orăşele din Boemia, între uniunile şcolare rivale cehe şi germane; s-a întâmplat ca Celje să concentreze întreaga rivalitate dintre germanii şi slovenii din Stiria, devenind astfel simbolul conflictului dintre slavi şi germani pe tot întinsul Austriei.

Taaffe a cumpărat voturile slovenilor pentru buget în 1888-89 promiţând clase cu predare în limba slovenă la Celje; cu tactul care îl caracteriza, el a evitat să îşi ţină promisiunea, iar la căderea lui, în 1893, majoritatea orelor de la şcoala din Celje se predau tot în limba germană. A urmat guvernul de coaliţie, care şi-a adunat în grabă majoritatea împărţind tuturor promisiuni de tot felul; între acestea, el a confirmat promisiunea făcută în 1888 slovenilor. Când guvernul a început să îşi îndeplinească promisiunile, tensiunile create de şcoala primară din Celje au devenit greu de stăpânit. Dacă se înfiinţau clasele cu predare în slovenă, germanii – nu numai reprezentanţii Stiriei, ci germanii în bloc – aveau să se retragă de la guvernare; dacă nu erau înfiinţate, slovenii aveau să se retragă, luându-i şi pe cehi cu ei. Chestiunea Celje a dominat întreaga politică austriacă în 1894. Germanii au refuzat "să îi abandoneze pe pionierii culturii germane din sud", în timp ce slovenii refuzau să se mulţumească cu oferta guvernului de a deschide o şcoală primară în întregime slovenă într-un alt oraş, unde germanii nu aveau o tradiţie. Compromisul s-a dovedit a fi imposibil. În iunie 1895, guvernul a aprobat prin Reichsrat fondurile pentru clasele slovene de la şcoala din Celje; germanii s-au retras din guvern, iar coaliţia parlamentară s-a spart. Astfel se încheia ultima tentativă de guvernare constituţională în Austria. De acum înainte, Austria va fi condusă de agenţii imperiali, unii cu aprobarea silită a Reichsrat-ului, alţii ignorând-o complet.

Austria constituţională s-a degradat şi a dispărut prin iresponsabilitatea liderilor săi politici. Mulţi dintre aceşti politicieni admiteau nevoia de a avea un Imperiu puternic şi nici unul, în afara extremiştilor germani, nu dorea să îl distrugă; doar că, lipsiţi de încredere în propriile forţe, nu au înţeles că Imperiul era dependent de ei. Moşteniseră de la generaţiile anterioare nevoia de a se baza pe "autoritate" şi nu înţelegeau că, ajunşi miniştri, ei deveniseră "autoritatea"; erau convinşi că postul de ministru nu le aducea decât o poziţie de negociere mai bună pentru interesele lor particulare. În plus, Austria suferea de pe urma încâlcelii produse de funcţionarea a trei sisteme constituţionale – Diploma din octombrie,

Patenta din februarie şi "legile constituţionale" din 1867 – unul peste altul, cu toate contradicţiile lor nerezolvate. Provinciile câştigau tot mai multă autonomie administrativă în fiecare an şi nu erau obişnuite, aşa cum până şi stăpânii lor feudali ar fi dorit, să păstreze conflictele naţionale între limitele provinciale. În schimb, grupurile naţionale îşi manifestau recunoaşterea faţă de statul naţional prin transferul disputelor provinciale în Reichsrat. Ca întotdeauna, statul habsburgic dorea să fie recunoscut, chiar şi cu preţul propriei distrugeri. Minoritatea germană din Celje a făcut apel la germanii din întreaga Stirie; aceştia au cerut ajutorul germanilor din Boemia, din Viena şi chiar din Bucovina. Majoritatea slovenă din Celje, copleşită de majoritatea germană din Stiria, a făcut apel la slovenii din Carniola, iar aceştia la reprezentanţii cehi şi ruteni de dincolo de Carpaţi. În ciuda numelui său, Reichsrat-ul nu era un Consiliu imperial, ci o adunare de grupuri aflate în conflict; chiar şi marii proprietari de pământ, teoretic austrieci, plecau de la premisa că Austria şi marile moşii erau noţiuni sinonime. Lipsa de responsabilitate a liderilor politici a încurajat, ba chiar l-a convins pe împărat să păstreze autoritatea reală pentru sine, în ciuda faptului că poate simpla răspundere i-ar fi trezit la realitate. Conflictele naţionale care au distrus Austria erau o dovadă a convingerii universale că Austria este eternă. Cu fiecare an împăratul era tot mai hotărât să nu împartă puterea cu politicienii iresponsabili; şi în fiecare an politicienii, lipsiţi de o parte a puterii, deveneau tot mai iresponsabili.

Şi într-un alt plan Austria suferea de pe urma propriei puteri: în timpul perioadelor bune de *laissez faire* nu îşi redusese niciodată registrul de activitate şi de aceea ocaziile de conflict naţional erau mult mai numeroase. Nu existau şcoli sau spitale particulare şi nici universităţi independente; iar statul, în infinitul său paternalism, furniza o gamă întreagă de servicii, de la chirurgia veterinară la inspectarea clădirilor. Numirea oricărui profesor, hamal de gară, doctor de spital sau agent fiscal era semnalul pentru o dispută naţională. Mai mult, industria privată aştepta ajutorul statului în taxe şi subvenţii; în orice ţară, acestea produc o "rostogolire a buştenilor", iar naţionalismul a oferit o metodă în plus pentru a împinge buştenii la vale. Întreprinderile germane pretindeau ajutor pentru a-şi păstra situaţia privilegiată, în timp ce întreprinderile ceheşti îl cereau pentru a îndepărta inechităţile din trecut. Prima generaţie de rivali la nivel naţional fusese un produs al universităţilor şi se zbătuse pentru posturi cât mai înalte din punct de vedere profesional: disputele lor priveau numai câteva sute de funcţii. Generaţia care le-a urmat a fost produsul educaţiei elementare generalizate, în luptă pentru posturile mărunte existente în orice sat; de aici conflictele naţionale mai populare de la sfârşitul secolului.

Pentru un om educat, exista posibilitatea unui post de stat în orice carieră cu excepţia jurnalismului şi, într-o oarecare măsură, a carierei juridice; aceste două profesii independente erau însă cele mai legate de naţionalism. Ambele ajutaseră la declanşarea luptei naţionale şi ambele se hrăneau din ea. Ambele erau profesii prin excelenţă urbane; de aceea, ambele – în vechea Austrie – aparţineau în exclusivitate germanilor, într-o asemenea măsură încât în Ungaria,

unde nu existau destui germani educaţi, evreii au fost nevoiţi să le ia locul. Naţionalismul a izbucnit când ţăranii, acum capabili să scrie şi să citească, au început să citească ziarele şi când, emancipaţi, au dorit să facă recurs la lege. Înainte de trezirea naţională, slovenul care voia să se facă ziarist nu găsea de lucru decât la ziarul german local, unde era într-o poziţie inferioară faţă de colegii lui germani. O dată ce ţăranii şi muncitorii necalificaţi au început să citească, ei au acceptat un ziar sloven chiar şi de mâna a doua, unde chiar şi foştii germani puteau face carieră ca scriitori de limba slovenă. De aceea, liderul sloven din Carintia timp de mai bine de o generaţie a purtat un nume inconfundabil german. Liderul sloven din Trieste avea un nume italian, iar cel italian un nume slav; amândoi au urcat mai sus şi au cules mai multe laude decât ar fi câştigat dacă ar fi rămas cu popoarele lor. Naţionalismul a adus şi succesul, sau măcar faima avocaţilor. Ţăranul român pe jumătate alfabetizat, aflat într-o dispută, prefera un avocat prost care vorbea româneşte unuia bine pregătit cu care trebuia să se înţeleagă într-o germană bâlbâită. Avocatul naţional a fost în centrul mişcărilor naţionale din toate oraşelele; numai el îşi putea sfătui concetăţenii şi găsi un tribunal în faţa cărora să le susţină cauza.

Majoritatea profesioniştilor erau oameni conştiincioşi şi muncitori. Naţionalismul constituia recursul celor nemulţumiţi – fabricantul căruia îi scădeau profiturile, un student incapabil să îşi ia diploma, chirurgul care greşea o operaţie. Puţini reuşeau în viaţă aşa cum şi-ar fi dorit; de aceea, mulţi s-au simţit îmboldiţi la un moment dat de ghimpele naţionalismului. Muncitorii din fabrici şi de la ţară – dar nu şi ţăranii avuţi – au continuat să rămână "dedesubtul naţionalismului" până la sfârşitul secolului al XIX-lea, acceptând "autoritatea", chiar dacă mai îndoiţi decât vremea lui Radetzki. Austria devenea un stat industrializat: industria grea a pus în umbră meşteşugurile tradiţionale în Boemia şi în văile din munţii Carintiei şi Stiriei au apărut oţelăriile. Fabricile aduc moartea meşteşugurilor şi a respectului. Ţăranul îşi scotea căciula în faţa boierului şi îl considera pe împărat un boier mai mare, foarte îndepărtat; în ciuda eforturilor din 1848 ale lui Kudlich, el era încă "un bun posedat". Proprietarul de fabrică nu-şi scotea pălăria în faţa nimănui; muncitorul în fabrică, chiar dacă îşi dădea jos basca în faţa patronului, nu îi aparţinea acestuia, ba chiar organiza sindicate pentru a-i limita puterea. Oraşele şi satele nu mai erau complet separate, iar lipsa de respect se întindea de la unul la altul. Masele nu mai erau de austrieci inconştienţi; nu erau nici în mod conştient naţionaliste şi poate ar fi putut fi atrase de partea Austriei, dacă Austria ar fi avut ce să le ofere.

Clasele "tradiţionale" austriece erau nobilimea teritorială şi funcţionărimea, pe vremuri inamici, acum reconciliate. Amândurora le lipsea, prin poziţie şi perspectivă, contactul cu popoarele. Nobilii priveau poporul austriac ca pe o prelungire a propriilor ţărani, cu singura funcţie aceea de a întreţine nobilimea în lux; birocraţii cunoşteau poporul doar ca obiect al administraţiei şi nu credeau în spiritul austriac al maselor mai mult decât credeau în spiritul propriei mese de lucru. Veriga de legătură între aceste clase "austriece" era loialitatea faţă de împărat; toată energia lor se concentrase în lupta împotriva "liberalismului" care

ameninţa puterea independentă a împăratului. Francisc Iosif însuşi nu ezitase să manipuleze diversele naţii şi să încurajeze rivalităţile dintre ele, cu singurul scop de a împiedica orice amestec în afacerile armatei şi cele externe – cele două revendicări ale oricărei mişcări liberale reale. În fine, în deceniul al nouălea, preţul înfrângerii liberalismului s-a conturat clar: pentru a păstra armata habsburgică în afara controlului parlamentar, clasele de mijloc fuseseră aruncate într-o luptă cu caracter naţional, care acum ameninţa să distrugă statul austriac şi chiar şi armata însăşi. Loialitatea faţă de Războinicul suprem constituia o cauză suficientă pentru nobilii care serveau ca ofiţeri; suficientă pentru funcţionarii care colectau taxele pentru întreţinerea armatei; şi pentru ţăranii analfabeţi care compuseseră odată armata, ca simpli soldaţi. Dar ea nu era destul de bună pentru clasa mijlocie industrială şi intelectuală, şi nici pentru clasa muncitorilor industriali; după cum nu mai era destul de bună nici pentru ţărani, o dată ce primeau o educaţie elementară.

Francisc Iosif era un împărat fără idei; în aceasta stătea forţa care îl ajutase să supravieţuiască. Dar la sfârşitul secolului al XIX-lea ideile au fost acelea care făceau statul şi îl puneau în mişcare; şi pentru că Monarhia habsburgică nu era în stare de o transformare cu caracter naţional, aşa cum făcuse Monarhia de Hohenzollern, trebuia găsită o "idee austriacă". Fraza era pe buzele tuturor, dar punerea ei în practică nu s-a văzut niciodată. Dinastia avea o idee tradiţională, de la care numai Iosif al II-lea abdicase: alianţa cu Biserica Catolică. Contrareforma salvase dinastia habsburgică de la o dispariţie prematură şi, până la sfârşit, casa de Austria avea să împartă cu Papa caracterul universal. Francisc Iosif îşi folosise deja puterea absolută pentru a revoca ordinul lui Iosif al II-lea şi a restabili relaţia cu Biserica Romano-Catolică, aliat în lupta împotriva liberalismului; iar Taaffe reînnoise alianţa după anticlericismul guvernului burghez. Nu era o alianţă perfectă. Principii bisericii erau "austrieci", iar clerul din regiunile germane gata să îi îndemne pe ţărani să se răzvrătească împotriva Vienei liberale; cu toate acestea, Biserica nu îşi putea permite să îşi îndepărteze naţiile abia trezite, în special cu spectrul Bisericilor Ortodoxă şi Unită, ambele cu un puternic caracter naţional, înaintea ochilor. Biserica existase înainte de apariţia Habsburgilor şi avea să le supravieţuiască; chiar dacă acum era în favoarea dinastiei, ea trebuia să se îngrijească şi de viitor.

Dar "ideea austriacă" în ultima ei variantă – o idee care, deşi lipsită de vigoare, avea să supravieţuiască şi Imperiului şi dinastiei – a fost opera romano-catolicilor. Partidul Socialist Creştin, organizat de Karl Lueger, a reprezentat prima încercare a Bisericii de a se alătura maselor, mai democratică – şi mai demagogică – decât Centrul, echivalentul său german. Socialismul creştin făcea apel la religiozitatea tradiţională a ţăranilor, eliberându-i de dependenţa faţă de moşier; mai mult, în ciuda ostilităţii ţăranilor faţă de oraş, el îi aducea mai aproape de prăvăliaşii şi meşteşugarii ameninţaţi de dezvoltarea marii industrii. În realitate, Partidul social-creştin era versiunea austriacă a Partidului radical din Franţa (sau chiar al radicalismului englez al lui Lloyd George), numai că el colabora cu biserica, în loc să militeze împotriva ei. Scopul său era acela de a-l

apăra pe "omul de jos" de marile companii şi de sindicate, de bănci şi lanţurile de magazine, ca şi de marile moşii şi de agricultura mecanizată. El încerca să devieze pasiunile politice tot mai fierbinţi către direcţii neprimejdioase pentru Biserică: era antiliberal, antievreiesc, antimarxist, anticapitalist. Liderii mişcării ştiau exact ce doresc: deşi făceau apel la sentimente viscerale, mai ales la antisemitism, erau convinşi că vor putea întotdeauna controla pasiunile pe care le treziseră. Lueger declara: "Eu hotărăsc cine e evreu", protejând cu fermitate pe toţi evreii care se ţineau departe de liberalism şi de marxism. Ignaz Seipel, unul din liderii de mai târziu, spunea despre antisemitismul partidului său: "E pentru drojdia societăţii". Nu ştia că drojdia avea să îi ucidă într-o zi succesorul. Socialismul creştin era o încercare de a ajunge la straturile inferioare ale societăţii, fără ca cei care o făceau să se murdărească. Ca partid al "oamenilor de jos", el era imperial "prin numire"; suporterii săi cunoşteau valoarea obiceiurilor arhiducilor. Austriecii tradiţionalişti s-au arătat mai întâi şocaţi de demagogia socialist-creştină; iar în anii '90, Francisc Iosif a refuzat de patru ori să îl confirme pe Lueger ca primar al Vienei. În 1897, el a fost acceptat, iar dinastia a recunoscut că îşi găsise un aliat nou.

În deceniul al nouălea, o dată cu furtuna naţionalistă care creştea în forţă, o altă mare mişcare cu caracter universal lua naştere în Austria, aducând încă o mână de ajutor Imperiului şi dinastiei universaliste. În 1889, Viktor Adler i-a unit pe marxiştii împrăştiaţi prin toată Austria într-un Partid Social Democrat austriac. Era acelaşi an când se înfiinţase Intenaţionala a II-a; iar marxismul se îndepărtase considerabil de intenţiile iniţiatorului său. Strategia politică a lui Marx izvorâse din eşecul anului 1848. Cu o capacitate vizionară penetrantă, el a văzut reţinerile germanilor în a prelua responsabilitatea guvernării. Aceste reţineri le-a atribuit temei lor că îşi vor pierde proprietăţile, încredinţat că, dat fiind că nu deţinea nici un fel de proprietate, clasa muncitoare avea să fie eliberată de ele. Marx a fost, în primul şi în ultimul rând, un revoluţionar. Nu a promovat revoluţia pentru a ajunge la socialism, ci a devenit socialist pentru a obţine revoluţia. Deşi a acceptat că partidul socialist trebuia să câştige încrederea maselor conducându-le în eforturile de zi cu zi pentru salarii şi condiţii de muncă mai bune, el s-a concentrat asupra momentului în care socialiştii vor prelua puterea şi vor pune capăt societăţii existente. Social-democraţii germani, cel mai mare partid "marxist" din lume, au lăsat repede preluarea puterii pe seama viitorului îndepărtat, iar exemplul lor a fost urmat şi de social-democraţii austrieci. Ca şi liberalii pe care îi condamnau, şi ei au refuzat să îşi asume responsabilitatea şi au lăsat pe seama dinastiei obiectivele care le depăşeau puterile. Dacă socialiştii creştini erau nişte demagogi, social-democraţii erau revoluţionari, dar numai cu vorba.

Socialismul marxist era în teorie universal: el propovăduia unirea clasei muncitoare, care nu avea o singură patrie, şi închipuia o Europă socialistă fără războaie între state şi fără ură naţională. Pentru el, ca şi pentru clasele dominante tradiţionale, naţionalismul era exclusiv o calitate a clasei mijlocii; conflictele naţionale le privea ca pe o diversiune cu ajutorul căreia rivalii capitalişti distrăgeau

atenţia clasei muncitoare de la adevăratul său inamic. În practică, Marx era prizonierul psihologiei revoluţionare din 1848: el nu recunoştea decât revendicările naţionalităţilor istorice, chiar dacă în cazul acesta istoric revoluţionare – germanii, polonezii, italienii şi maghiarii. Naţionalismul slav îl desconsidera ca pe o înşelătorie reacţionară. Adoptase teza poloneză potrivit căreia rutenii – ucrainenii din Galiţia – fuseseră "inventaţi" de Habsburgi ca armă împotriva revoluţionarilor polonezi; era de acord cu Engels că mişcările revoluţionare cehă şi croată din 1848 avuseseră un caracter pur dinastic şi feudal şi că popoarele slave din Austria, "cărora le lipsesc condiţiile esenţiale ale existenţei naţionale", erau destinate să fie absorbite de Germania socialistă revoluţionară. Intervenţia rusească din Ungaria anului 1849 îi confirma asocierea slavilor cu reacţiunea. În deceniul al şaselea Bakunin, un panslavist, a pus în discuţie şi în fine a întrerupt dominaţia lui Marx asupra Internaţionalei I, ceea ce a făcut ca ostilitatea lui Marx faţă de slavi să crească încă şi mai mult. Ura faţă de slavi i-a împins pe Marx şi pe Engels pe nişte drumuri ciudate. Antiruşi până la fanatism, s-au convins pe ei înşişi că Imperiul turcesc era un stat ideal, care ar fi putut trece direct la socialism fără o perioadă de tranziţie capitalistă; entuziasmul lui Gladstone faţă de popoarele balcanice l-au desconsiderat ca pe un truc capitalist englezesc, iar pe Disraeli l-au proclamat campionul libertăţii şi al socialismului împotriva ţarului. Astfel, Europa socialistă pe care o anunţa Marx era o Europă germană în care maghiarii, turcii şi poate polonezii aveau să fie toleraţi ca parteneri.

Perspectiva era împărtăşită şi de liberalii germani şi chiar de Imperiul habsburgic în forma sa dualistă: şi aici maghiarii, polonezii şi turcii din Bosnia se bucurau de privilegiul de a fi "naţiuni politice". Pentru că industria era cel mai dezvoltată în zonele germane, primii lideri social-democraţi din Austria au fost germani, care abia dacă admiteau existenţa unei probleme naţionale: dacă exista, ea era o metodă prin care muncitorii de condiţie joasă, cehi sau sloveni, erau introduşi ca spărgători de grevă împotriva sindicaliştilor germani. Mai mult, dat fiind că marxismul nu elaborase o teorie socialistă a schimbului internaţional, social-democraţii austrieci priveau Monarhia habsburgică printr-o prismă inocentă, aprobând-o ca pe o "mare zonă a liberului schimb". La urma urmelor, orice lider sindical ambiţios prefera să îşi numere membrii la Lvov dar şi la Trieste, între Carpaţi şi Alpi, decât să se limiteze la Viena şi la câteva oraşe din împrejurimi. Mai mult, pentru că Imperiul habsburgic adusese prosperitatea marilor capitalişti din Viena, el aducea prosperitatea şi muncitorilor din Viena, angajaţi de capitalişti. Astfel Karl Renner, cel mai important scriitor socialist în probleme naţionale, i-a pus sub acuzare pe aceia care simpatizau cu cererile maghiare de independenţă deplină pentru că "piaţa maghiară este incomparabil mai importantă pentru capitalul austriac decât este piaţa marocană pentru cel german". Social-democraţii germani măcar se opuneau planurilor imperialiste germane în Maroc; Social-democraţii austrieci au sprijinit imperialismul economic vienez în Ungaria şi chiar şi mai puternic în Balcani. În exact acelaşi spirit, un socialist german susţinea imperialismul în timpul primului război german: "Distrugerea industriei germane va însemna distrugerea clasei muncitoare". La fel cum, ceva

mai târziu, un lider sindical britanic, devenit ministru de externe, apăra posesiunile imperialiste britanice din estul Mediteranei şi Golful Persic pe motiv că, dacă acestea se pierdeau, consecinţele s-ar fi resimţit în câştigurile muncitorilor englezi. Dacă muncitorul doreşte să împartă cu patronul câştigurile, atunci el va trebui să fie părtaş şi la ruină.

Dar, în timp ce susţineau unitatea Imperiului habsburgic, refuzând astfel să ia în considerare revendicările naţionale ale maselor, politicienii social-democraţi insistau să îşi obţină propria libertate. Marx crezuse că liderii clasei muncitoare îşi vor păstra punctul de vedere muncitoresc; în realitate, politicianul socialist sau liderul sindical erau intelectuali, aparţinând clasei mijlocii tot la fel ca profesorii sau funcţionarii. Conducătorii socialişti erau oameni educaţi, cu abilităţi intelectuale, la fel de îndepărtaţi de producţie ca şi Marx însuşi şi incapabili să se lepede de obsesia naţionalistă a clasei lor. Odată organizaţi, muncitorii negermani şi-au găsit propriii purtători de cuvânt, la fel de conştienţi de existenţa problemei naţionale ca şi colegii lor intelectuali. Ca rezultat, socialiştii austrieci au divizat sindicatele şi chiar şi propriul partid în secţiuni naţionale, unite doar cu numele. Funcţiile din partid şi sindicat erau împărţite – şi dublate – conform criteriilor naţionale; cu toate acestea, social-democraţii negau acest drept oricui altcuiva. Socialiştii de alte naţionalităţi căpătaseră în mod automat o nuanţă germană o dată cu marxismul şi, în sensul acesta, social-democraţia austriacă lărgise "ideea austriacă". Partidul era cel mai puternic din Viena; iar Viena era aceea care îi dădea pe gânditorii şi scriitorii mişcării. Toate acestea s-au combinat, într-o manieră tipic vieneză, cu argumente îndrăzneţe şi concluzii potolite: frazele revoluţionare erau folosite pentru a răspândi în Imperiu punctul de vedere al muncitorilor vienezi, clienţi ai marilor proprietari de pământ şi capitalişti "austrieci".

Atât socialismul creştin cât şi social-democraţia apăreau ca subversive în deceniul al nouălea. Cu toate acestea, eşecul guvernului de coaliţie din 1895 l-a convins pe Francisc Iosif să abandoneze sistemul politic pe care îl utilizase, în forma sa liberală sau conservatoare, încă din 1867. Partidele nu puteau forma un guvern; şi era inutil să încerci să negociezi cu ele. Singura cale de ieşire părea să fie apariţia unui om puternic, a unui salvator care să impună autoritatea de sus în jos. Acest nou salvator – după cum avea să se dovedească, ultimul al Monarhiei – avea să fie contele Kasimir Badeni, guvernatorul Galiţiei. Cu adaptabilitatea sa tipic poloneză, Badeni avea toate calităţile necesare. Era nobil şi slujitor loial al împăratului; era în acelaşi timp liberal, chiar şi puţin anticlerical şi, ca toţi polonezii, centralist; fusese un guvernator activ şi de succes, dar se spunea că e la curent cu toate ideile politice. Ingeniozitatea sa abordase problema sufragiului universal, de care politicenii parlamentari se împiedicaseră: acceptase principiul, dar o făcuse în aşa fel încât el să nu facă rău nimănui. În 1896, un al cincilea strat electoral a fost impus sistemului "curiilor", având ca rezultat un număr de şaptezeci şi doi de membri aleşi prin vot universal. Cu o frivolitate aristocratică, Badeni nutrea convingerea că membrii aleşi democratic se vor mulţumi să rămână la nesfârşit în minoritate.

În orice caz, aceasta era pentru Badeni doar o chestiune de interes secundar. Ca atâția alții înaintea lui și după el, era sigur că va putea rezolva conflictul dintre cehi și germani. Își concentrase atenția imediată asupra compromisului cu Ungaria, care trebuia reînnoit în 1897 și spera să o poată face cu un bloc "liberal" alcătuit din polonezi, germani și cehi. Dincolo de aceasta, nutrea ideea de a reda Austriei puterea și în consecință de a impune termeni absolut noi contractului cu Ungaria. Evenimentele externe i-au dat pe neașteptate mână liberă lui Badeni. Austro-Ungaria a încetat să mai fie o necesitate europeană, cu toate avantajele și dezavantajele pe care le presupunea acest statut. Apelul făcut în 1893 de Kálnoky la sentimentul liberal german eșuase aproape de îndată ce fusese lansat. În 1894 contele von Georg Leo Caprivi era deja prudent: nu va oferi germanilor sprijin împotriva Franței, ajutor pe care Kálnoky îl considera esențial pentru a convinge Anglia să intre în acțiune în Orientul Apropiat. În schimb Caprivi, preocupat de alte idei, îndepărtase Anglia de Puterile Centrale printr-o dispută pe tema văii Nilului. În toamna lui 1894 Caprivi a renunțat la funcție iar Karl Viktor prinț de Hohenlohe-Schillingsfürst, noul cancelar german, a revenit la politica conservatoare a lui Bismarck, încercând să reînnoiască relațiile de prietenie cu Rusia și renunțând la amiciția cu polonezii. Atât politica externă a lui Kálnoky cât și coaliția austriacă au pierdut sprijinul german. Kálnoky a crezut că mai are o șansă atunci când Salisbury a revenit în funcție în Anglia, în 1895. Pentru ultima dată, flota britanică s-a pregătit să intre în Strâmtoare. Dar politica aceasta nu mai funcționa. Ea devenise o imposibilitate practică o dată cu alianța franco-rusă și una sentimentală o dată cu masacrele din Armenia. La sfârșitul lui 1895, Anglia a abandonat practic apărarea Imperiului turcesc. Rămasă singură, Austro-Ungaria și-a pierdut și ultimul și cel mai slab aliat, atunci când Italia a întâlnit dezastrul în Abisinia. Aflat într-o disperată izolare, Kálnoky a fost silit să ceară ajutorul Vaticanului; aceasta era, după părerea lui, unica speranță împotriva coaliției franco-ruse. Ca să facă pe plac Vaticanului, Kálnoky a încercat să intervină în politica maghiară punând frâu anticlericismului, ultimul bastion al șovinismului maghiar. Nu a reușit decât să fie izgonit din funcție de protestele maghiarilor. Izolarea și apropierea dezastrului în Orientul Apropiat au fost spectrele cu care s-a confruntat și Agenor Goluchowski, succesorul său. Rusia părea hotărâtă să ocupe Bosforul; și nici Germania, nici Anglia nu vor ajuta Austro-Ungaria să o împiedice. Apoi, pe neașteptate, la sfârșitul lui 1896, pericolul s-a evaporat. Franța s-a opus mișcării Rusiei; și în orice caz, ochii acesteia din urmă erau acum ațintiți asupra Orientului Îndepărtat, unde o așteptau prăzi mai ușoare și mai mari.

Astfel, în 1897, Goluchowski a obținut, fără nici un merit, acordul cu Rusia la care visaseră toți oamenii de stat austrieci de la Metternich încoace; în plus, l-a obținut fără parada de conservatorism la care fusese obligat Metternich. Ca polonez, Goluchowski își păstra suspiciunile și ostilitatea față de Rusia; numai izolarea sa și presiunile Germaniei l-au forțat să accepte oferta rusească. În mai 1897, Austro-Ungaria și Rusia au încheiat o alianță oficială cu privire la Orientul Apropiat, alianță la care Austro-Ungaria participa *faute de mieux*: era

un acord încheiat în singura formă acceptabilă pentru Monarhia habsburgică, un acord care să amâne cât mai mult rezolvarea chestiunii orientale. Cu o expresie a vremii, Orientul Apropiat era "pus la gheață"; și, împotriva tuturor așteptărilor, avea să rămână în răcitor încă zece ani de zile. Antanta ruso-austro-ungară aducea Austriei o mare ușurare, dar și un mare pericol. Nu mai trebuia să se teamă de un război cu Rusia și nu mai era nevoită să își caute aliați: putea înceta să mai cocoloșească sentimentele italienilor și nici cu Germania nu mai trebuia să își bată capul. Pe de altă parte, odată îndepărtat pericolul rusesc, Austria își pierduse și ultima rămășiță de "misiune europeană". Pasiunile nu mai erau înfrânate de pericolul din afară; germanii și maghiarii în special, cele două "națiuni politice" care se temeau cel mai tare de o ofensivă rusească, se puteau întoarce acum împotriva Monarhiei habsburgice, aproape la fel de distrugător ca în 1848. Înțelegerea cu rușii era pentru Monarhie începutul unei lungi perioade de criză, de data aceasta o criză din interior; și, pentru că această criză nu avea să fie niciodată rezolvată, ea va lăsa Monarhia mai slăbită decât oricând, să înfrunte noua criză externă care va începe în 1908.

Marea lovitură a lui Badeni a coincis cu eliminarea pericolului din Orientul Apropiat, iar primele sale efecte au pus în evidență mai întâi consecințele antantei ruso-austro-ungare. Lovitura a constituit-o ordonanța din 5 aprilie 1897, care hotăra că ceha și germana urmau să fie limbile "serviciului intern" în întreaga Boemie[1]. Teoretic echitabilă, această hotărâre dădea câștig de cauză cehilor în disputa între națiuni, adică în lupta pentru posturile din sistemul birocratic. Toți cehii învățaseră germana ca limbă de comunicare între națiuni, în schimb școlilor din Boemia li se interzisese prin decretul Dietei din 1868 să predea "o a doua limbă provincială", adică ceha. Odată stabilită condiția ambelor limbi pentru ocuparea unei funcții provinciale, cehii căpătau monopolul pozițiilor oficiale în Boemia. Badeni și-a lansat ordonanța fără nici o pregătire: ca și inițiatorii Diplomei din octombrie, el era incapabil să își închipuie și rezistența populară, dar și sprijinul popular. Nobilimea austriacă, în mod real legată de destinele țării, și împăratul se găseau într-o dilemă fără ieșire: Imperiul nu putea supraviețui decât câștigând sprijinul popoarelor austriece, dar popoarele, odată mulțumite, aveau să pună capăt privilegiilor aristocratice și imperiale.

Ordonanța lui Badeni a făcut să explodeze resentimentele germane împotriva restrângerii monopolului acumulat încă din 1879, sau chiar din 1866. Germanii din Boemia au cerut ajutorul germanilor din întreaga Austrie și celor din Germania. Timpul lui Schönerer venise în sfârșit. Partidul naționalist german pe care îl înființase în 1885 rămăsese într-o minoritate violentă și zgomotoasă. Acum Schönerer s-a așezat în fruntea mișcării germane care țintea către o reafirmare a unității Imperiului pe baze germane. El însuși nu împărtășea acest obiectiv: el credea că violența, pe care o încuraja, avea să distrugă Imperiul, pregătind terenul Germaniei Mari. Naționalitățile germane, purtătoare de cuvânt ale "națiunilor politice", se comportau ca și cum ar fi fost reprezentanții unei minorități

[1] Germana ramânea singura limbă pentru corespondența cu celelalte provincii și cu guvernul central, pentru administrația militară, poștă și telegraf, ca și pentru finanțe.

oprimate, urmate de germanii mai moderaţi şi chiar şi de social-democraţi. Ei au adoptat o tactică preluată de la irlandezii care obstrucţionau Westminster. Irlandezii nu doreau decât să rupă legăturile cu Anglia; germanii, cel puţin teoretic, doreau să păstreze un Imperiu puternic – era ca şi cum membrii englezi ai parlamentului ar fi recurs la obstrucţie ca la o demonstraţie împotriva irlandezilor. Germanii din Reichsrat nu aveau nici măcar spiritul şi ingeniozitatea prin care se distinseseră modelele lor irlandeze: nişte huligani violenţi, ei erau demnii reprezentanţi ai "naţiunii politice". Membrii naţionalişti ţipau şi băteau din picioare ore în şir, izbeau cu pumnii în mese şi aruncau cu călimările în preşedintele camerei, până când în cele din urmă era chemată poliţia, care punea capăt acestei parodii de guvernare reprezentativă.

Schönerer şi prietenii săi au făcut apel din Reichsrat la forţa străzii. La Viena, Graz şi Salzburg, mulţimile de cetăţeni bogaţi şi respectabili au ieşit să demonstreze cu violenţa gloatelor înfometate din 1848. În toată Germania se ţineau întruniri şi mesajele de simpatie creşteau la număr. Mommsen, un celebru istoric şi liberal luminat, scria: "Mintea cehilor nu e în stare să priceapă argumentele raţionale, dar pricepe şuturile. Aceasta este o luptă pe viaţă şi pe moarte". În plină criză, Badeni a dovedit că era departe de a fi salvatorul predestinat al Monarhiei habsburgice. Obişnuit cu mormăielile nearticulate ale ţăranilor ruteni, el s-a trezit neajutorat în faţa mulţimilor de protestanţi germani bine îmbrăcaţi şi bine hrăniţi. Împotriva capitaliştilor Monarhiei nu putea folosi trupele şi nu putea face apel la clasa de mijloc sau la mişcările de masă ale socialismului creştin sau social-democraţiei, ceva mai puţin dominate de spiritul violent naţionalist. Crezuse întotdeauna că avea de-a face cu popoarele de ţărani proşti ale secolului al XVIII-lea; rezistenţa populară faţă de voinţa sa aristocratică nu intrase nicicând în calculele sale. Întreaga Austrie era zguduită; şi, în noiembrie 1897, Francisc Iosif l-a demis pe acela care fusese chemat să devină salvatorul dinastiei.

Demonstraţiile de masă destinate să forţeze îndepărtarea unui ministru nu aveau precedent în afara celor din 1848. Naţionaliştii germani au fost luaţi prin surprindere de propriul succes, iar mulţimile care îi urmaseră au fost cuprinse de spaimă. Căci dacă Schönerer şi-ar fi văzut îndeplinite ambiţiile răsturnând "autoritatea", clasa mijlocie ar fi avut de suferit prima şi cel mai mult. Schönerer dorea să distrugă Monarhia habsburgică şi să încorporeze teritoriile sale într-o Germanie a Hohenzollernilor. Dar ambiţia lui nu era împărtăşită şi de cea mai mare parte a germanilor austrieci. Mulţimile Vienei voiau ca aceasta să devină capitala unui mare imperiu german, nu ca ea să decadă devenind un oraş de provincie. Mişcarea împotriva lui Badeni a constituit punctul culminant al negocierilor germane, care au contribuit mai mult decât orice altceva la destrămarea Monarhiei habsburgice. Germanii nu erau suficient de puternici pentru a păstra Austria ca stat naţional german, dar nici nu o voiau transformată într-un stat non-naţional. Nu puteau pune stăpânire pe dinastie, dar nu îndrăzneau să o răstoarne; nu puteau decât să îi pună piedici atunci când încerca să facă ceva constructiv.

Dinastia îşi merita cu siguranţă înfrângerea. Şi numai înfrângerea putea rezulta dintr-o încercare de reconciliere naţională întreprinsă de un nobil polonez fără o experienţă constituţională. Francisc Iosif se ascunsese în spatele lipsei de responsabilitate politică a popoarelor şi liderilor lor; dar defensiva tenace a puterii dinastice fusese aceea care nu permisese popoarelor să câştige experienţă politică. Francisc Iosif era bine intenţionat, dornic să menţină Imperiul şi chiar să îşi protejeze supuşii; ceea ce nu putea face era să renunţe la o parte din puterea pe care o moştenise. Marea structură austriacă fusese ridicată în jurul casei de Habsburg; ea nu putea supravieţui decât dacă înceta să mai existe ca monopol al dinastiei. Aceasta este explicaţia sfârşitului Austro-Ungariei. Ordonanţa lui Badeni a fost o ultimă încercare de a depăşi punctul mort în care ajunseseră conflictele naţionale în Austria; chiar dacă mai târziu nu a dus lipsă de planuri reformatoare, Francisc Iosif încetase să mai spere într-o schimbare în bine, luptând doar împotriva schimbărilor în rău. Planurile şi eforturile secolului XX au avut un caracter defensiv. După Badeni, dinastia s-a mulţumit să îşi privegheze propriul sicriu.

CAPITOLUL CINCISPREZECE

UNGARIA DUPĂ 1867: KÁLMÁN TISZA ŞI MICA NOBILIME MAGHIARĂ

La începutul secolului XX, crizele politice din Austria şi Ungaria au atins simultan apogeul. Ambele erau provocate de naţionalismul claselor de mijloc: în Austria, ea s-a născut din procesul de dezvoltare a industriei, în Ungaria din cel de decădere a agriculturii. Cedarea lui Francisc Iosif în faţa Ungariei, în 1867, a avut un efect paradoxal: mica nobilime maghiară a obţinut victoria politică în acelaşi timp cu ruina economică. Abolirea *robotei*, în 1848, sprijinită cu hotărâre de husarii lui Bach, a provocat declinul nobililor de mică anvergură; căile ferate şi concurenţa grâului american l-au pecetluit. Domeniile lor au trecut în posesia magnaţilor, care câştigaseră de pe urma abolirii *robotei* şi care, având la dispoziţie tehnologia capitalismului, erau pregătiţi să facă faţă concurenţei pe plan mondial. Peste o sută de mii de proprietari de pământ au dispărut între 1867 şi sfârşitul secolului; peste o treime din Ungaria era în mâinile magnaţilor şi o cincime se afla în posesia a numai cinci familii.

Mica nobilime, despărţită de pământ, a fost salvată de la dispariţie de noul caracter al statului maghiar. Înainte de 1848, aparatul de stat consta din cancelarul maghiar de la Viena şi încă vreo câţiva funcţionari din locotenenţa de la Budapesta, care îi copiau documentele şi le transmiteau mai departe celor şaizeci şi trei de provincii, ale căror organe independente erau administrate, cu titlu de hobby, de către nobilii deţinători de pământ. Statul la care a renunţat în 1867 Francisc Iosif era o vastă organizaţie birocratică bazată pe modelul austriac, cu o reţea de căi ferate de stat, servicii poştale de stat, servicii sanitare şi învăţământ de stat; statul acesta, creat de husarii lui Bach, le-a oferit acum slujbe "nobililor" dezmoşteniţi. Faptul că provinciile îşi recăpătaseră autonomia nu avea o importanţă prea mare; unica lor funcţie independentă era aceea de a evalua şi colecta impozitele pe pământ, odată singura sursă de venit, acum, ca şi în alte ţări, o interesantă metodă de supravieţuire. Micul nobil tipic al începutului de secol al XIX-lea era de fapt un fermier needucat, care nu ştia decât legile tradiţiei şi care nu mergea niciodată mai departe de târgul cel mai apropiat, cu o singură excep-

ţie, poate, atunci când ajungea deputat în Dieta de la Bratislava. Micul nobil tipic al începutului de secol XX era funcţionar şi locuia la Budapesta, având în posesie cel mult casa care aparţinuse familiei, dar fără domenii, cu excepţia cazurilor în care salariul şi ce mai "ciupea" pe de lături îi permitea să subvenţioneze o moşie care mergea în pierdere. Astfel mica nobilime, care în mod tradiţional se opusese statului centralizat, se identifica acum cu el; iar în secolul XX, aparatul birocratic oferea locuri de muncă pentru un sfert de milion de maghiari.

Mica nobilime avea o experienţă administrativă limitată, acumulată în provincii; ceea ce o califica într-adevăr pentru această activitate era temperamentul maghiar. Ca şi în Austria, problema naţională a luat aspectul luptei pentru funcţiile în birocraţie; în Ungaria, bătălia era dinainte câştigată. Confruntată cu pericolul concurenţei naţionale, nobilimea maghiară nu a îndrăznit să aplice legea naţionalităţilor din 1868; pe de altă parte, pentru a-şi face viaţa mai uşoară, ei au cerut ca toţi locuitorii ţării să cunoască limba maghiară. Nici o minoritate naţională nu a avut vreodată parte de o şcoală de stat, elementară sau secundară, în limba ei; şcolile secundare înfiinţate de slovaci pentru uzul propriu au fost închise în 1874; maghiara a fost introdusă ca limbă de studiu obligatorie în toate şcolile în 1883. Expresia cea mai înaltă a acestei politici a constituit-o legea învăţământului promulgată de contele Albert Apponyi în 1907, care impunea tuturor profesorilor un jurământ special de loialitate şi îi ameninţa cu concedierea dacă elevii lor nu învăţau limba. În paralel, mica nobilime maghiară a atacat orice altă manifestare naţionalistă – alungând pe reprezentanţii celorlalte grupuri naţionale din parlament şi condamnându-le organizaţiile. Prin aceste metode, ea şi-a câştigat şi păstrat monopolul asupra funcţiilor în administraţia de stat şi a celorlalte profesii liberale. La începutul secolului XX, 95% din funcţionarii de stat, 92% din funcţionarii din provincii, 89% dintre doctori şi 90% dintre judecători erau maghiari. Optzeci la sută dintre ziare apăreau în limba maghiară, iar restul în cea mai mare parte în germană: trei milioane de români aveau 2,5% din ziare, două milioane de slovaci 0,64%, iar trei sute de mii de ruteni 0,06%. Goana după funcţii în aparatul de stat i-a împins pe maghiari până în Croaţia, unde, pentru că administraţia se găsea sub controlul guvernatorului ungar, Dieta locală s-a dovedit neputincioasă. Sistemul de căi ferate, controlat de la Budapesta, i-a introdus pe funcţionarii maghiari pe întregul teritoriu al ţării, folosit în acelaşi timp pentru a înfrânge rezistenţa croaţilor: administraţia maghiară a împiedicat înfiinţarea unei linii între Zagreb şi Viena, obligând întreaga reţea croată să graviteze în jurul unui centru artificial aflat la Budapesta. Până şi Dieta croată a fost parţial anihilată în 1887 prin faptul că oficialilor care locuiau temporar în Croaţia li s-a dat drept de vot, deşi ei aveau deja o locuinţă şi drept de vot acasă, în Ungaria.

Naţionalismul ungar nu era exclusivist: după cum a arătat-o victoria dualismului, abilităţile politice ale maghiarilor erau neîntrecute. Conştienţi că în Ungaria constituiau o minoritate, micii nobili şi-au propus să păstreze celelalte naţionalităţi într-o stare de impotenţă câştigând de partea lor pe câţiva intelectuali "naţionali". Dorinţa lor de a preveni o revoltă a românilor sau a slovacilor

era mult mai mare decât cea de a face ca propria "naţiune" maghiară să crească, iar gândul de a-i educa pe ţăranii maghiari nu-i preocupa mai deloc; la urma urmelor, un partid independent al ţăranilor, fie ei şi maghiari, le-ar fi ameninţat monopolul. Clasa guvernantă maghiară şi-a recrutat oameni aparţinând tuturor naţiilor, dar în principal germani şi evrei. Germanii, abandonaţi de către Viena şi încă şi mai grav, de Germania, rămăseseră forţa dominantă în comerţ şi industrie, chiar dacă uneori, în acest proces, căpătau un caracter maghiar. Evreii, care se ridicaseră din ghetouri la fel cum mica nobilime se ridicase din comitate, erau cei mai ardenţi susţinători ai "asimilării" şi aduceau, în literatură şi în artă, o strălucire pe care autohtonii nu o aveau.

Nici una dintre naţionalităţile din Ungaria propriu-zisă nu era capabilă de o rezistenţă organizată. Românii din Transilvania primiseră dintotdeauna ceva încurajări de la Bucureşti; sârbii din sud, chiar dacă nu erau încurajaţi prea mult, încă nu uitaseră Serbia independentă. Pe de altă parte, România a rămas cu frica Rusiei timp de o generaţie după războiul ruso-turc din 1877-78, iar Serbia a fost dependentă de Viena din 1881 până în 1903. Slovacii şi rutenii din nordul Ungariei o duceau şi mai rău, dat fiind că ei nu aveau o casă naţională dincolo de frontiere, care să le dea tonul. Slovacii erau mai îndepărtaţi de cehi decât în oricare altă perioadă a istoriei lor. Tentativa de a crea o limbă comună "cehoslovacă" a fost abandonată; şi numai o minoritate de protestanţi slovaci mai nutreau simpatii cehe. În aceeaşi măsură luteranismul slovac, deşi ostil maghiarilor, îşi căuta un model mai degrabă în Germania decât la Praga. Cei câţiva reprezentanţi de marcă slovaci erau preoţi romano-catolici; iar aceştia, formând o alianţă cu gruparea clerului maghiar, au făcut din antisemitism principalul principiu al naţionalismului slovac. În felul acesta, slovacii păreau să confirme toate acuzaţiile aduse de liberalismul german şi maghiar: erau reacţionari, clericali, antisemiţi şi prohabsburgici. Maghiarii le distruseseră clasa de mijloc seculară, iar această victorie a făcut din ei, atât în Ungaria cât şi când şi-au câştigat independenţa, poporul cel mai imatur şi mai iresponsabil din punct de vedere politic din Europa centrală.

Rutenii din Rusia subcarpatică aveau o dimensiune politică încă şi mai redusă. Existenţa lor naţională a fost întreţinută doar de preoţii uniţi, iar religia unită, ca şi în Galiţia, i-a lipsit de orice alt sprijin. Ea i-a îndepărtat de polonezi şi în aceeaşi măsură de Rusia ţaristă, iar în Ungaria, rutenii erau mult prea înapoiaţi pentru a visa măcar la o Ucraină independentă. Un lucru i-a ajutat şi pe slovaci şi pe ruteni; ei şi-au găsit o nouă casă naţională sau un înlocuitor al ei, în America. O dată ce şi-a părăsit pământul, ţăranul nu are nici un motiv să se oprească în cel mai apropiat oraş; la fel de bine el poate traversa oceanul, iar în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea slovacii şi rutenii au dus cu ei în America toată cultura naţională pe care nu li se permisese să o dezvolte în Europa. Ca toţi emigranţii, ei au rămas mai credincioşi tradiţiilor lor decât cei de acasă; au devenit "verii bogaţi din America", revenind acasă pentru a se pune în fruntea luptei naţionale cu metode americane sau subvenţionând-o de peste ocean. Mai mult, imigranţii slavi din America au schimbat chiar şi perspectiva

americană asupra politicii: ideii inițiale de păstrare a democrației ei i-au adăugat idealul nou al susținerii autodeterminării naționale, deschizând drumul pentru intervenția americană din 1917, care a pecetluit soarta Monarhiei habsburgice. În felul acesta, maghiarii pot susține că sunt principalii autori ai decăderii Monarhiei.

Croația prezenta o problemă specială atât pentru maghiari, cât și pentru croații înșiși. În 1848 și după aceea, ei au luptat pentru drepturile istorice ale Croației, nu pentru libertatea națională; entuziasmul de moment al lui Jellačici pentru ideea "ilirică" reprezentase unul dintre acele extraordinare momente de anticipare care au premers marelui an revoluționar. Mica nobilime croată contase pe protecția imperială și acum, abandonată de Francisc Iosif, se dovedea incapabilă să își stabilească o strategie. Dieta croată era dominată de Partidul Dreptei, care continua să pretindă "drepturi de stat" pentru țară și trăia încă în lumea imaginară a legilor medievale din care Ungaria evadase. Partidul Dreptei era clerical, conservator și prohabsburgic; singura concesie pe care o făcea naționalismului o constituia ostilitatea sa față de sârbi care, după încorporarea "frontierelor militare", în 1868, reprezentau un sfert din populație. Cea mai mare consolare a unui popor sau a unei clase oprimate este sentimentul că este superioară altei clase și mai oprimate; iar liderii maghiari din Croația i-au favorizat în mod deliberat pe sârbi, pentru a-i ridica pe croați împotriva lor. Atunci când o parte din membrii Partidului Dreptei au ezitat să facă din conflictul cu sârbii singurul lor țel, majoritatea s-au proclamat ca Partidul Dreptei Pure – adică lipsit de orice simț al realității. Ca de obicei, exponenții cei mai fanatici ai acestui tip de patriotism rigid erau convertiții: Frank, liderul Partidului Dreptei Pure, era un evreu care devenise croat din entuziasm bisericesc.

Despărțită în mod artificial de Austria printr-o frontieră trasată cu brutalitate de maghiari și lipsită până și de controlul asupra portului său de la Rijeka, Croația a rămas o țară agrară, înapoiată, până în secolul XX. Totuși, la Zagreb a luat ființă o clasă mijlocie de profesioniști, o clasă cu vederi moderne și o educație modernă. O universitate, chiar dacă nu de statura celei de la Praga, a fost înființată la Zagreb în 1874; iar intelectualii au adus în fine o politică mai puțin stearpă decât "drepturile istorice" pretinse de mica nobilime și de ofițerii în retragere care formaseră până acum "națiunea croată". Liderul acestei noi mișcări se numea Štrosmajer, episcop de Djakova, un fiu de țăran care se ridicase în ierarhia bisericească și chiar și la curte, înainte de a căpăta o conștiință națională. Štrosmajer a fost adevăratul creator al ideii lumii slave de sud și ar fi devenit părintele acestei lumi, dacă ea s-ar fi născut vreodată. Gaj, fondatorul ilirianismului, pusese accentul numai pe limba comună; Štrosmajer dorea o cultură comună pentru viitor, bazată pe un trecut comun. Sârbii, croații și slovenii erau despărțiți drastic de istorie și de aliațele politice; erau divizați prin religie și tradiție. În fapt, a fost nevoie de etnografi și de cercetători ai epocii preistorice pentru a aduce la lumină caracterul lor comun, slav: de aici și importanța arheologiei și a muzeelor de artă populară în crearea sentimentului sud-slav. Sârbii erau ortodocși, cu un trecut bizantin măreț, chiar dacă îndepărtat; croații și slovenii erau roma-

no-catolici. Croaţia avea un "stat istoric"; sloveniii făceau parte din statul unitar austriac şi erau reprezentaţi în Reichsrat; sârbii îi avuseseră drept inamici atât pe turci cât şi pe maghiari, dar dobândiseră în cele din urmă un stat independent, chiar dacă minuscul. Sârbii îşi cuceriseră independenţa prin luptă şi nu intenţionau să renunţe la ea, atât împotriva turcilor, cât şi a Habsburgilor; deşi luptători, croaţii se aflaseră de partea Habsburgilor şi nădăjduiau să îşi recâştige "drepturile" printr-o reînnoire a protecţiei acestora. Croaţii îi disprețuiau pe barbarii sârbi, cu mentalitatea lor balcanică; în realitate, intelectualii sârbi îşi făceau şcoala la Paris, în timp ce croaţii aveau un acces distorsionat şi filtrat la cultură, prin intermediul canalelor germane.

Nu existau două popoare mai drastic despărţite prin trecutul lor. Ideea "sud-slavă" era o creaţie intelectuală şi nu rezultatul dezvoltării naţionale. Štrosmajer provenea din lumea habsburgică, chiar dacă prin revolta împotriva ei; dezamăgit de ideea dinastică, neproductivă, el pornise în căutarea uneia mai creatoare, cu scopul de a-i uni pe oameni, nu de a-i împărţi în state naţionale; iar credinţa sa era că acest lucru se poate obţine prin crearea unei culturi comune. Atunci când croaţii, sub conducerea lui, au înfiinţat o academie – această puternică armă în lupta naţională –, ei au numit-o Academia Sud-Slavă, iar el i-a donat o colecţie unică de pictură italiană. Astfel, baza intelectuală a mişcării sud-slave căpăta o expresie desăvârşită: Štrosmajer apela la clasa care frecventa galeriile de artă, cu convingerea că ea va putea fi atrasă de partea ideii lui admirând tablourile pictorilor primitivi italieni. Iar această convingere era corectă. Clasa mijlocie intelectuală din Zagreb l-a urmat, iar Zagrebul a devenit locul de naştere al mişcării sud-slave. Croaţia nu putea domina o uniune a slavilor sudici, iar "drepturile statale" ale Croaţiei nu se suprapuneau naţionalismului sud-slavic, aşa cum "drepturile statale" boemiene se suprapuseseră naţionalismului ceh; de aceea, intelectualii din Zagreb au devenit slavi sudici pur şi simplu. Pe de altă parte sârbii, care aveau deja un stat naţional, nu mai erau nevoiţi să facă apel la primitivii italieni; ambiţia lor era de a extinde Serbia, iar ideea sud-slavă era privită doar ca o armă în plus pentru atingerea acestui ţel. Exponenţi ai unui adevărat stat naţional, ei se aşteptau să dea dinastia, istoria şi cultura oricărei uniuni sud-slave; pentru tradiţiile croate nu mai rămânea loc. Rezultatul acesta, previzibil, a făcut din patrioţii croaţi inamicii cei mai îndârjiţi ai ideii sud-slave, animaţi de o ostilitate pe care Belgradul nici nu şi-o închipuia. În felul acesta, Zagrebul a devenit în acelaşi timp şi centrul mişcării sud-slave, dar şi principalul centru de opoziţie faţă de ea.

Între sârbi şi croaţi nu exista decât foarte puţină colaborare. În Serbia nu erau croaţi; în Croaţia fuseseră întotdeauna conflicte şi rivalităţi între cele două popoare. Ele nu conviețuiau decât în Dalmaţia, care nu constituia "casa naţională" a nici unuia dintre ele şi unde ambele se bucurau de condiţiile liberale ale constituţionalismului austriac. Croaţii din Dalmaţia nu aveau nici o dorinţă de a se reuni cu Croaţia, care i-ar fi adus înapoi sub stăpânire maghiară; sârbii din Dalmaţia, izolaţi de Serbia prin interpunerea Bosniei şi a Herţegovinei, nu aveau nici o speranţă de a se uni cu ea. În consecinţă, ambele grupări naţionale se pu-

teau uni ca "slavi sudici" împotriva italienilor. Coaliția sârbo-croată, care i-a speriat atâta pe reprezentanții ultimei generații de oameni de stat austrieci, a luat deci naștere din politica austriacă și nu ar fi devenit niciodată realitate, dacă nu ar fi existat decât Serbia și Croația. Ea a fost creația unor oameni eliberați de tradițiile și invidiile naționale, tot așa cum Cehoslovacia a fost creația cehilor și a slovacilor din Moravia sau a celor de și mai departe, din Statele Unite. Teoretic, ideea sud-slavă îi cuprindea și pe sloveni; în realitate, ei au fost întotdeauna despărțiți prin inflexibila frontieră maghiară și au găsit Viena mai aproape decât Belgradul sau chiar Zagrebul. Aliații lor împotriva germanilor și a italienilor au fost cehii, nu croații sau sârbii; și aveau nevoie de un stat austriac unitar care să îi ajute să păstreze această alianță. Chestiunea sud-slavă depindea astfel de relația dintre sârbi și croați; iar aceștia nu s-ar fi aliat niciodată, în ciuda intențiilor nobile ale lui Strosmajer – cu excepția Dalmației – dacă nu ar fi intervenit greșelile și violența naționalistă a maghiarilor[1].

Fervoarea naționalistă a micii nobilimi maghiare nu era menită doar să păzească monopolul funcțiilor de stat de minorități, ci constituia și o armă nouă, decisivă, în lupta fără odihnă împotriva magnaților. Aceștia, curteni cosmopoliți cu mari moșii în joc, preferaseră compromisul cu Habsburgii încă de când cu pacea de la Satu Mare; mica nobilime, în ale cărei vederi nu intra nimic dincolo de comitate, respinsese dintotdeauna legătura cu Habsburgii. Era același tipar ca în 1848: majoritatea micilor nobili îl sprijiniseră pe Kossuth, iar magnații, cu câteva excepții, ca de pildă Andrássy, îl abandonaseră. Era de asemenea tiparul perioadei care precedase dualismul: magnații, inclusiv Andrássy, îl sprijiniseră pe Deák, în timp ce majoritatea micilor nobili susținuseră negocierile cu Kálmán Tisza. După 1867, situația s-a inversat. În loc să mai încerce să obțină noi moșii jucând roluri de sicofanți la curte, magnații au devenit reprezentanți ai capitalismului agrar la scară mare; iar mica nobilime, în loc să își plângă de milă prin comitate, a intrat în serviciul statului, devenind dependentă de el. Ea era acum aceea care avea nevoie de legăturile cu Habsburgii, pentru a păstra măreția statului maghiar. În același timp, tot ea dorea să se elibereze de amestecul Habsburgilor pentru a exploata acest stat și era pregătită să își plătească libertatea respectând prerogativele Coroanei în armată și în afacerile externe. Kálmán Tisza a fost simbolul acestei schimbări și fondatorul noii Ungarii. El și-a amalgamat partidul cu susținătorii lui Deák și a devenit prim-ministru în 1875. Din acest moment, a devenit agentul loial al lui Francisc Iosif și nu a existat "dualist" mai docil în afacerile străine decât Tisza, fostul lider al opoziției împotriva Compromisului. În timpul crizei bulgărești din 1887, Tisza a apărat chiar politica externă imperială de atacurile lui Andrássy.

Tisza și aliații săi nu se puteau susține făcând apel exclusiv la interesele proprii: influența lui Kossuth fusese prea profundă, iar sentimentul național imprimat adânc de experiențele amare dintre 1849 și 1867. Campania neîncetată

[1] Notiunea de "slavi sudici" a lui Štrosmajer îi includea și pe bulgari. Dar pentru a examina motivele pentru care în Bulgaria ideea culturală nu a prins niciodată rădăcini ar trebui să ne îndepărtăm prea mult de Imperiul habsburgic.

împotriva naţionalităţilor era necesară ca dovadă că Tisza şi "mamelucii" lui rămâneau buni maghiari, în ciuda supunerii lor faţă de Francisc Iosif. Dar nici chiar acest apel la şovinismul maghiar nu era suficient: circumscripţiile din centrul Ungariei, cu locuitorii lor maghiari, rămâneau de neclintit în atitudinea lor derivată din filozofia lui Kossuth. Împotriva ei, Tisza s-a folosit de o neaşteptată "geometrie electorală". Circumscripţiile locuite de maghiari erau uriaşe, adesea cu câte 10.000 de alegători; cele cu locuitori care reprezentau minorităţile aveau dimensiuni mici, de până la 250 de alegători care de multe ori nici nu vorbeau limba, astfel încât decizia rămânea tot la latitudinea a mai puţin de zece funcţionari oficiali. Sistemul monopolului maghiar s-a păstrat deci prin intermediul "cotloanelor putrede", locuite de nemaghiari.

Acest sistem genial a pus capăt ambiţiilor magnaţilor. Aceştia speraseră că dualismul avea să le aducă glorie şi profit; la fel ca Whig-ii englezi, considerau funcţiile guvernamentale un fief al aristocraţiei. Dar locul lor a fost luat de mica nobilime pauperizată, mai harnică şi mai puţin exigentă în pretenţii; iar magnaţii au fost excluşi cu totul din funcţii. Nici unul dintre ei nu a mai ocupat postul de prim-ministru după Andrássy, în 1871; iar Tisza nici nu a insistat ca Ungaria să aibă un magnat maghiar ca prim-ministru după căderea lui Andrássy, în 1879. Situaţia se răsturnase. Magnaţii intenţionaseră să colaboreze cu mica nobilime pentru a se putea impune în faţa împăratului; în schimb, mica nobilime colabora cu împăratul pentru a se impune în faţa magnaţilor. Magnaţii erau dezorientaţi. Nu se mai puteau folosi de arma lor tradiţională, influenţa la curte: la presiunile lor, Francisc Iosif renunţase la puterea directă în Ungaria şi în orice caz îl prefera pe Tisza magnaţilor aroganţi şi iresponsabili. În plus, politica economică îi obliga să pozeze în inamici ai legăturilor cu Habsburgii: aveau nevoie de preţuri mari la grâne pentru a-şi proteja profiturile uriaşe de pe moşii şi de aceea erau nevoiţi ca, o dată la zece ani, să întărâte sentimentele antiaustriece ale maghiarilor, atunci când se reînnoia Compromisul privind tarifele. Protecţia pentru agricultură a făcut din magnaţi nişte naţionalişti, la fel cum făcuse naţionalişti germani din junkerii prusaci; iar maghiarii, şi bineînţeles austriecii, au fost nevoiţi să mănânce pâine foarte scumpă, de dragul "cauzei naţionale".

În felul acesta magnaţii, cosmopoliţi prin educaţie şi trădători ai Ungariei independente prin tradiţie, au intrat într-o competiţie naţionalistă cu liderul calvin Tisza, un maghiar cu mult mai sincer. Locul unde nu puteau intra în competiţie era şovinismul "intern": campania lui Tisza şi a "mamelucilor" împotriva naţionalităţilor era de neegalat. Unica lui slăbiciune o constituia amiciţia cu evreii, iar ea a fost exploatată de contele Aladar Zichy, liderul Partidului Poporului, religios şi antisemit. Dar fără succes; comerciantul şi cămătarul evreu, venit din Galiţia, îi afecta mai mult pe slovaci şi pe ruteni decât pe maghiari, iar zelul antisemit al lui Zichy a făcut din el un erou al slovacilor. Nu aceasta era calea spre inima maghiarilor. Şi nici prin adoptarea unei atitudini mai idealiste decât a lui Tisza şi a unei strategii de politică de cooperare naţională nu se putea câştiga prea mult teren. "Naţiunea maghiară" se compunea din funcţionari publici, nobili de ţară şi ţărani avuţi; nici unii dintre ei prea dăruiţi din punct de vedere inte-

lectual, au lăsat progresul cultural al țării pe seama evreilor care, convertiți, erau la fel de intoleranți. Chiar și atitudinea moderată a lui Deák fusese doar o chestiune de tactică, întâmpinată de cei mai mulți dintre maghiari cu un zâmbet neîncrezător. Naționalismul maghiar era mult prea adânc înrădăcinat în istorie și în convenientele sociale pentru a sta sub conducerea unei clase de mijloc academice; pentru același motiv, el nu putea produce un om cu un caracter cu adevărat nobil, un Štrosmajer sau Masaryk. Când, la moartea Imperiului, Mihály Károlyi, ultimul dintre magnați, propovăduia doctrina egalității naționale, el nu reușea decât să se facă detestat ca dușman al Ungariei Mari.

În felul acesta magnaților nu le-a rămas, în bătălia lor împotriva lui Tisza, decât soluția șovinismului "extern". Dat fiind că nu puteau ieși învingători în competiția "maghiarizării", erau nevoiți să își manifeste patriotismul în politica externă. Andrássy, de exemplu, îl ataca în 1887 pe Kálnoky pentru că nu participa, în apărarea Bulgariei, la războiul cu Rusia, în care el însuși refuzase să intre, de partea Turciei, în 1878. Dar Rusia ocupase doar locul al doilea pe lista inamicilor lui Kossuth, căci dinastia habsburgică îl deținea pe primul. Magnații, inamici ai lui Kossuth în 1848, au preluat lupta împotriva dinastiei, singura în care Kálmán Tisza nu putea participa. Tisza și micii nobili au devenit apărători ai dualismului; Apponyi, descendent din generații întregi de diplomați habsburgi, și ceva mai târziu Mihály Károlyi, urmaș al celui care înfăptuise pacea de la Satu Mare, s-au erijat în apărători ai "legăturilor personale", cerând o armată maghiară separată și, în consecință, o politică externă separată. Kossuth, aflat în exil, își abandonase de mult programul și propovăduia o Confederație dunăreană, fără Habsburgi. Dar aceasta nu i-a oprit pe magnați. Ei l-au "arestat" pe Kossuth după moartea acestuia, în 1894. Trupul i-a fost adus în triumf înapoi, la Budapesta, iar fiul său, un individ lipsit de personalitate revenit și el în țară, a fost propulsat ca lider al Partidului Independenței. Patriotismul maghiar a căpătat un impuls nou o dată cu problemele agriculturii, care atingeau apogeul către sfârșitul secolului. Confruntați cu țăranii răsculați și chiar amenințați cu o uniune a muncitorilor agricoli, magnații au transferat nemulțumirile de pe marile moșii la Hofburg, descoperind că la rădăcina tuturor relelor stătea folosirea germanei ca limbă de comandă în armată. Pe lângă toate acestea, acordul ruso-austro-ungar din mai 1897 a dat frâu liber politicii antirusești. În Orientul Apropiat nu mai exista un pericol rusesc; în consecință, dinastia avea să încaseze toate loviturile patriotismului magnaților.

Prăbușirea guvernului constituțional al Austriei, o dată cu eșecul lui Badeni, a pus capăt tuturor ezitărilor magnaților. Teama că o Austrie unită s-ar fi putut mobiliza împotriva lor dispăruse. Mai mult, cu Reichsratul scăpat de sub control, nici măcar Acordul asupra tarifelor, care ar fi trebuit renegociat în 1897, nu mai avea prea multe șanse; iar vechii termeni trebuiau prelungiți până în 1903. Se ajungea astfel la noi scuze față de Ungaria și noi concesii verbale: Francisc Iosif înceta să mai fie împărat-rege, o singură persoană, și devenea împărat și rege, două persoane. Cu Austria aflată într-o stare de derută, părea că Francisc Iosif nu va putea rezista atacurilor dualismului; iar campania împotriva

armatei comune începuse cu adevărat. În felul acesta, la treizeci de ani după încheierea compromisului, guvernul constituţional austriac se prăbuşea, iar dualismul stătea sub ameninţarea unei majorităţi de neînvins în parlamentul ungar. Criza austriacă deschidea drumul pentru o criză a Imperiului. Germanii, până acum o "naţiune politică", provocaseră prima criză; maghiarii, o altă "naţiune politică", o stârniseră pe cea de a doua. Nici unii dintre ei nu ştiau că o a treia criză se pregătea în minţile câtorva intelectuali croaţi, ca rezultat al abandonării Croaţiei de către dinastie şi al opresiunilor maghiare. În zece ani, chestiunea sud-slavă avea să pună în umbră atât deruta constituţională austriacă, cât şi agitaţia maghiară; iar în douăzeci de ani, tot ea va fi aceea care va pune capăt dinastiei habsburgice, dominaţiei germane şi Ungariei Mari.

CAPITOLUL ŞAISPREZECE

TENTAŢIA DEMOCRATICĂ: VARA INDIANĂ A MONARHIEI HABSBURGICE, 1897-1908

Căderea lui Badeni în Austria, agitaţia împotriva armatei comune din Ungaria, toate acestea marcau sfârşitul parteneriatului cu clasa mijlocie germană şi cu mica nobilime maghiară, pe care dinastia le încheiase în 1867. Acum că nimic nu le mai ameninţa din afară, "naţiunile politice" puteau prelua şi parodia programele din 1848. Reacţia dinastică a fost ceva mai lentă decât cea din 1849, dar în cele din urmă mai eficientă: "naţiunile politice" aveau nevoie de dinastie pentru a-şi păstra gloria şi puteau fi readuse la ordine printr-o ameninţare de retragere a sprijinului dinastic. Francisc Iosif a ezitat să formuleze această ameninţare: nu crezuse niciodată în nimic altceva decât în puterea forţelor armate, iar acum nu mai credea nici în aceasta. În zilele imbecilului împărat Ferdinand, lumea număra cu nerăbdare lunile rămase până la majoratul lui Francisc Iosif, până când Austria avea să fie salvată de un împărat tânăr şi energic. Acum, când el îmbătrânise, lumea aştepta cu nerăbdare moartea lui şi spera ca Austria să îşi găsească salvarea într-un moştenitor tânăr şi energic. Primul dintre aceşti salvatori fusese Rudolf, unicul fiu al lui Francisc Iosif: critic la adresa felului în care decurgeau lucrurile, el intenţiona să salveze Imperiul administrându-i o doză mai violentă de liberalism german şi ar fi făcut o pereche bună cu Frederic al III-lea, care nutrea planuri asemănătoare pentru Germania. Din fericire pentru el şi pentru ceilalţi, Rudolf se sinucisese. Noul salvator, care începuse să-şi facă auzite criticile încă de la sfârşitul secolului, era Franz Ferdinand, nepotul împăratului. Violent, reacţionar şi autocratic, Franz Ferdinand combina insistenţa dementă asupra puterii dinastice cu un mariaj morganatic care încălca regulile dinastice. Planurile lui politice erau dominate de clericalism. Deşi despotic într-un mod agresiv, el îşi propunea să colaboreze cu socialiştii creştini împotriva clasei mijlocii germane, şi cu ţăranii slovaci şi ruteni împotriva micii nobilimi maghiare. Ceva mai târziu, a pretins că susţine federalismul: nu era mai mult decât o extindere a autonomiei regionale, o versiune lustruită a Diplomei din oc-

tombrie, nicidecum un sistem bazat pe libertatea națională. Căci, la fel cu toți predecesorii săi conservatori, Franz Ferdinand începea să deteste mișcările naționale de îndată ce deveneau democratice și era la fel de ostil față de cehi și chiar față de croații din clasa de mijloc ca și față de germani. Lui Francisc Iosif i-au displăcut și intervențiile, și planurile lui; cu toate acestea, criticile permanente l-au împins la rezistență, mai ales față de pretențiile maghiare.

Lui Badeni i-au urmat în Austria trei ani de interimat, cu o succesiune uimitoare de miniștri care au încercat, prin tot felul de trucuri, să adune laolaltă fragmentele rămase în urma lui. După cum Badeni s-ar fi mulțumit să se vadă întors la "ușoara nemulțumire" a lui Taaffe, tot așa și miniștrii de după el ar fi fost încântați să poată reveni la zilele când grupurile naționale se războiau pentru școala primară de la Celje. Miniștrii nici nu mai visau să poată rezolva chestiunea națională; ambiția lor cea mai mare era ca membrii Reichsrat-ului să înceteze să mai arunce cu călimările de cerneală în președintele Camerei. Nici o "soluție" nu mai era posibilă: germanii aveau să se revolte dacă ordonanța lui Badeni nu era retrasă; cehii se revoltau dacă era. La începutul lui 1898, guvernul austriac a încercat un compromis: ceha și germana urmau să fie folosite în "serviciul intern" numai în provinciile mixte din Boemia și numai funcționarii care lucrau în aceste zone erau obligați să cunoască ambele limbi. Măsura aceasta a reușit să îi ofenseze și pe unii, și pe ceilalți: cehii insistau asupra unității Boemiei "istorice", în timp ce germanii se temeau că vor pierde provinciile mixte în favoarea cehilor. Compromisul a trebuit abandonat. Cehii erau mulțumiți atâta timp cât ordonanța Badeni rămânea valabilă – fără nici o importanță practică, dat fiind că numai noii aspiranți la o funcție oficială erau obligați să cunoască ambele limbi. Germanii s-au mai înmuiat, asigurați că ordonanța va fi revizuită sau retrasă înainte de a fi pusă în practică.

Marea majoritate a germanilor din clasa mijlocie, deși naționaliști convinși, avuseseră un șoc să constate că îl urmau pe Georg von Schönerer; dar acesta nu avea să mai repete succesul din 1897. El și micul lui grup au adoptat o atitudine deschis ostilă față de Habsburgi și de tot ce era legat de dinastie; au început să ceară dezmembrarea Imperiului, militând în același timp și împotriva religiei romano-catolice, religia oficială a dinastiei. Nemulțumirea față de Schönerer i-a făcut pe liderii germani moderați să elaboreze programul de Rusalii, din 1899 – cea mai importantă declarație de principii germană din perioada dintre programul de la Linz, în 1882, și programul de Paște din 1915. Spre deosebire de programul de la Linz, acesta exprima poziția germanilor loiali Imperiului, care doreau să îl păstreze și să îl întărească. Aceiași germani au adoptat din declarația de la Linz partea care propunea desprinderea de Austria a celor două provincii fără minorități germane semnificative și care puteau fi redate foarte bine naționalităților lor istorice; Galiția și Dalmația urmau să se bucure de limbile proprii, poloneza în primul caz, italiana în cel de al doilea[1]. În restul Austriei, națiunile

[1] Acestea erau "concesii" făcute națiunilor suverane, nu justiției naționale. Polonezii abia dacă ajungeau să constituie majoritatea în Galiția, iar italienii nu reprezentau decât trei procente din populația Dalmației.

îşi vor putea folosi limba proprie pentru afacerile locale (ceea ce se şi petrecea deja); germana avea să rămână doar "limba de convenienţă". Era o dovadă de adevărat *Biederkeit* german: nemţii erau pregătiţi să cedeze în faţa polonezilor şi a italienilor, nedreptăţindu-i grosolan pe ruteni şi pe croaţi; în afară de aceasta, singura concesie pe care erau dispuşi să o facă era trecerea germanei de la statutul de "limbă de stat" la cel de "limbă de convenienţă". Ar fi fost de altfel greu, după modul în care se comportaseră în 1897, de apărat germana ca limbă a unei culturi superioare.

Programul de Rusalii părea totuşi să marcheze dorinţa de revenire la o politică constituţională şi de cooperare în căutarea unei "soluţii". Pentru calmarea spiritelor, ordonanţa Badeni a fost retrasă în octombrie 1899, iar germana repusă în drepturi ca limbă unică pentru "serviciul intern" (ceea ce, de altfel, rămăsese întotdeauna). Cehii priveau ordonanţa, şi nu sistemul dinaintea ei, ca pe *statu quo* de la care aveau să înceapă negocierile; doreau să acorde concesii, nu să se lupte pentru ele. Venise acum rândul lor, care învăţaseră temeinic de la germani, să obstrucţioneze: în Reichsrat băncile au început să se trântească din nou, călimările să zboare, iar mulţimile de cetăţeni respectabili cehi au ieşit să demonstreze pe străzile Pragăi. Retragerea ordonanţei nu punea doar capăt episodului Badeni, ea încheia şi epoca vieţii constituţionale a clasei mijlocii în Austria. Francisc Iosif a renunţat să mai caute o formulă ministerială care să se bucure de un sprijin majoritar în Reichsrat; a renunţat chiar şi la încercarea de a mai respecta prevederile constituţiei obţinând consimţământul Reichsrat-ului asupra sistemului de taxe. După căderea lui Taaffe, oficialii permanenţi îndepliniseră de fapt îndatoririle miniştrilor. În 1900, Francisc Iosif a eliminat posturile de miniştri parlamentari şi i-a promovat pe birocraţi până în fruntea departamentelor lor; birocratul cel dintâi, acum denumit prim-ministru, nu făcea decât să adauge şi Reichsrat-ul la povara celorlalte îndatoriri pe care le avea.

Noul sistem a fost inventat şi perfecţionat de Ernest von Koerber, un funcţionar permanent care a devenit prim-ministru în 1900. Arma lui era articolul 14 din legea constituţională din 1867, care îl autoriza pe împărat să emită "hotărâri de urgenţă" atunci când era nevoie. Totul, de la buget în jos, devenea acum hotărâre de urgenţă. Teoretic, aceste hotărâri puteau fi blocate de o majoritate în Reichsrat. Dar Koerber nu se temea: Reichsrat-ul era la fel de incapabil să obţină o majoritate în acest domeniu ca şi în oricare altul. Pentru orice eventualitate, el îşi "îndulcea" partidele făcând concesii la nivel local – şcoli, căi ferate sau drumuri – o versiune mai cinică, austriacă, a politicii "buştenilor rostogoliţi" prin care Bülow se menţinea la putere în acelaşi timp în Germania.

Reichsrat-ul nu avea nici o greutate; el rămăsese doar locul de întâlnire, unde Koerber putea negocia cu liderii de partide; nu avea nici o influenţă în politică, iar membrii săi nu puteau spera la o carieră publică. Ei atinseseră apogeul ambiţiilor pentru politicienii Europei centrale: o opoziţie nesfârşită şi futilă. Lui Koerber i-ar fi plăcut să includă câţiva politicieni în guvern ca acoperire pentru goliciunea lui birocratică şi, în consecinţă, i-a invitat pe liderii germani să i se alăture. Răspunsul a dezvăluit preferinţa lor pentru opoziţie şi a pus capăt încer-

cării de revitalizare a guvernării constituționale în Austria: "Partidele germane trebuie să lase numirea unui ministru fără portofoliu care să se ocupe de interesele germane pe seama prim-ministrului; dar, dacă se numește unul, ei nu vor privi aceasta ca pe un *casus belli*."

Ca toți predecesorii săi birocrați încă de pe vremea lui Bach, Koerber nădăjduia sincer în revenirea la formele constituționale la un moment dat, în viitor. În 1902 el a alcătuit bugetul și, în fine, acordul tarifelor cu Ungaria, în mod legal. Succesul nu se va repeta. Politicienii nu doreau responsabilitatea de a vota un buget, și nici măcar pe aceea de a vota împotriva lui. Reichsrat-ul și-a reluat aspectul de "teatru", cu care începuse pe vremea lui Schmerling; guvernul a devenit "provizoriu", așa cum fusese în 1849. În cincizeci de ani nu se făcuse nici un pas înainte, cu excepția menținerii în viață a Monarhiei habsburgice; Metternich și cei din perioada denumită "înainte de martie" încă s-ar fi simțit ca acasă în Austria lui Koerber. Reichsrat-ul își pierduse greutatea și importanța politică; în mod ironic, aceasta mai slăbise tensiunile și dusese la aplanarea conflictelor naționale în mai multe provincii. Nimic nu se câștiga dacă nemulțumirile provinciilor ajungeau în Reichsrat; de aceea, oamenii se descurcau cum puteau și încercau să conviețuiască.

Marea realizare a acestor ani a constituit-o compromisul din Moravia, acceptat de Dieta locală în 1905. Astfel, Moravia era împărțită în districte naționale, administrate în limbile majorităților[2]; marea noutate o reprezenta votul personal, prin care un ceh vota ca ceh și un german ca german, indiferent de districtul în care locuiau: cele două naționalități nu mai luptau pentru controlul în Dietă, unde proporția fusese stabilită definitiv la șaptezeci și trei de cehi și patruzeci de germani. Această idee ingenioasă, care pusese capăt conflictelor naționale din Moravia, era un exemplu pentru restul Austriei. Ea cobora naționalitatea de la expresia voinței unui popor la statutul de simplă trăsătură personală, ca de exemplu un ten blond; o metodă de evaluare condescendentă, combătută în special de Karl Renner și de ceilalți socialiști, care priveau naționalismul ca pe o interferență sâcâitoare în calea "marelui Imperiu al liberului schimb" – desigur, cu excepția situațiilor în care se discuta distribuirea funcțiilor în cadrul Partidului Social Democrat. Compromisul din Moravia arăta desigur cum două popoare de naționalități diferite pot conviețui în aceeași provincie; dar nu oferea o modalitate de rezolvare a pretențiilor lor istorice conflictuale. Moravia nu era sacră pentru germani și nici măcar pentru cehi, în ciuda regatului Moraviei de cu o mie de ani în urmă; ea era o simplă unitate administrativă creată de Habsburgi, care nu reprezenta casa națională nici pentru cehi, nici pentru germani. Cehii își aveau o asemenea casă în Boemia, iar germanii în nesfârșitul *Vaterland* german: de aceea și unii, și ceilalți puteau accepta compromisul în Moravia. Cehii din Moravia au fost chiar nevoiți să suporte atacurile Pragăi pentru a fi abandonat domeniile "istorice ale Sfântului Vaclav"; la rândul lor, germanii din Moravia au fost acuzați că își neglijau misiunea istorică. În felul acesta, locuitorii de ambele naționalități

[2] Minoritățile se bucurau însă de garanții și prevederi care le dădeau dreptul de a face apel la tribunalele provinciale.

au fost obligaţi să strângă rândurile din cauza resentimentelor provinciale şi a mustrărilor verilor din Boemia; dar cu toţii ar fi fost indignaţi dacă verii cehi sau germani ar fi renunţat la pretenţia că Boemia, sau măcar o parte a ei, era adevărata lor casă naţională.

Două naţionalităţi pot conviețui numai dacă diferenţele dintre ele nu sunt accentuate de un conflict de istorie şi tradiţie. Acest principiu, ilustrat în Moravia, a fost la fel de bine exemplificat de Bucovina, provincia uitată, separată de Galiţia prin tot restul Austriei. Bucovina nu putea fi revendicată de nici una dintre naţionalităţi şi nu avea o istorie care să constituie subiect de dispută. Românii şi rutenii erau popoare fără trecut; germanii, în ciuda misiunii lor germane, fuseseră umiliţi de aroganţa vecinilor lor polonezi în Galiţia şi a vecinilor maghiari în Ungaria. Bucovina a acceptat şi a pus cu succes în practică principiul naţionalităţii ca trăsătură personală experimentat în Moravia, împreună cu proporţia fixă a naţionalităţilor reprezentate în Dietă. Un sistem similar funcţiona, ceva mai puţin oficial, în Tirol între italieni şi germani, chiar dacă din motive diferite: italienii nu doreau decât să fie lăsaţi în pace până îşi vor putea relua locul alături de Italia naţională, iar germanii îi lăsau în pace atâta vreme cât nu încercau să schimbe caracterul german al provinciei.

Prinşi între italieni şi germani, slovenii colaboraseră cu cehii şi îi imitau încă din vremurile lui Schmerling. Circumstanţele lor reale erau diferite. Cehii aveau un trecut, chiar dacă pus în umbră, iar trecutul acesta îi condamna la provinciile "istorice"; slovenii aveau mai puţin trecut decât oricare alt popor din cadrul Imperiului, cu excepţia rutenilor şi puteau emite pretenţii naţionale simple. Pe de altă parte, cehii, în ciuda măreţiei lor "istorice", nu aveau o provincie care să le aparţină în totalitate; întâmplător, slovenii aveau în Carniola, o provincie tot atât de absolut slovenă ca Austria Superioară şi Inferioară, care erau germane. Carniola era, în orice caz, un substitut pentru casa naţională slovenă, unde locuitorii se bucurau de libertate culturală şi deţineau majoritatea funcţiilor guvernamentale. Cultura nu se ridica la un nivel prea înalt, deşi aceasta nu era vina lor; până după căderea Monarhiei habsburgice nu a existat o universitate slovenă şi de aceea pretenţiile lor nu se ridicau prea sus – intelectualii mulţumindu-se cu mici funcţii provinciale şi neaspirând la posturile imperiale. Libertatea Carniolei a constituit, în mod paradoxal, un handicap pentru minoritatea slovenă din Stiria şi Carintia, expuse unei politici conştiente şi persistente de germanizare; căci puţinii lideri sloveni puteau fi cumpăraţi cu funcţii în Carniola. În Stiria, aproape în întregime agrară, lupta era mai puţin îndârjită. Carintia dispunea de o industrie a metalelor şi mai era şi aşezată pe calea ferată care ducea spre Trieste; aici germanii plănuiseră o rută "absolut germană" către Mediterana, şi tot aici obţinuseră cele mai însemnate – şi mai lipsite de scrupule – victorii naţionale. Pe această "graniţă naţională", germanii au apărat provinciile existente, folosindu-se de aceleaşi argumente utilizate împotriva lor de către cehii din Boemia; slovenii ar fi dorit, deşi fără speranţă, retrasarea frontierelor pe baze naţionale – lucru care nu le-a fost acordat nici măcar după prăbuşirea Imperiului habsburgic şi după două războaie mondiale.

Nemulţumirile slovenilor din Carintia şi Stiria nu-i făcuseră ostili faţă de Austria; protecţia o căutau tot la Viena şi ea, deşi acordată cu mare parcimonie, îi transforma pe germani în "iredentişti", urmaşi ai lui Schönerer, care îşi căutau eliberarea de sub controlul imperial în Germania. Slovenii au fost împinşi încă şi mai aproape de Habsburgi de către cel de al doilea inamic pe care îl aveau în spate, italienii din provinciile de pe coastă; iar conflictul dintre ei a făcut din această zonă un model în miniatură al tuturor disputelor cu caracter naţional. Cele trei provincii – Gorica, Istria şi oraşul liber Trieste – dispuneau de o unitate geografică, dacă nu istorică. Slovenii reprezentau baza, formată din ţărani; italienii constituiau stratul superior al orăşenilor, deşi chiar şi în Trieste majoritatea populaţiei, chiar dacă vorbitoare de italiană, era de sorginte slovenă. Cu trecerea timpului şi dispariţia distincţiei între popoarele istorice şi cele neistorice, oraşului Trieste ar fi devenit fără îndoială sloven, după cum Praga devenise cehă, iar Budapesta maghiară; ghinionul slovenilor a fost că îşi dobândiseră conştiinţa de sine prea târziu. Italienii, care ştiau foarte bine că majoritatea lor era fictivă şi precară, s-au folosit de argumentele bogăţiei şi culturii superioare, aceleaşi de care germanii se folosiseră în Boemia; iar cultura superioară s-a manifestat în acelaşi mod violent şi intolerant. La urma urmelor, italienii erau prea puţin interesaţi de ideea de justiţie naţională; ei pretindeau supremaţia până şi în Dalmaţia, în defavoarea sârbo-croaţilor, acolo unde nu reprezentau decât trei procente din întreaga populaţie.

Conflictul din Trieste dintre sloveni şi italieni a pus o problemă stânjenitoare politicienilor dinastiei. Italienii erau un popor istoric; ca şi în cazul celorlalte popoare suverane, dinastia le refuza pretenţiile naţionale, dar le împărtăşea limbajul politic[3]. Şi totuşi, deşi statul italian făcuse pace cu Monarhia habsburgică în cadrul Triplei Alianţe, italienii rămăseseră subversivi, iar dinastia nu putea intra într-o alianţă cu ei, aşa cum făcuse cu polonezii: deşi nu făcea parte din Italia nici din punct de vedere politic şi nici economic, oraşul Trieste intra în aceeaşi categorie ca şi sudul Tirolului ca obiect al iredentismului italian. Dinastia trebuia să asigure slovenilor condiţii tolerabile pentru a păstra echilibrul, ceea ce dădea aparenţa unui curs democratic; desigur, nici un alt popor supus nu era la fel de puternic susţinut împotriva unuia suveran în tot restul Imperiului. În cele din urmă, dinastia intenţiona să scape din această alianţă nedorită aducând oraşul Trieste în sfera germană; acesta era scopul căii ferate spre Trieste care trecea prin teritoriul sloven şi a cărei construcţie a fost încheiată în 1907. Până la găsirea acestei soluţii "austriece", dinastia i-a ţinut la respect pe sloveni cu o expresie aspră; iar slovenii, altminteri fără nici o putere, şi-au menţinut mişcarea naţională la un nivel religios şi conservator, ultim ecou al alianţei începute în zilele Diplomei din octombrie între dinastie şi ţărani.

O provincie a rămas diferită de celelalte, unde problemele locale fuseseră rezolvate. Galiţia era încă sub monopol polonez în ciuda naţionalismului tot

[3] Ceea ce este perfect adevărat în cazul oraşului Trieste. Portul acesta, înfiinţat special prin autoritatea imperială, îşi datora caracterul italian faptului că italiana era "limba de stat" maritimă la începutul secolului al XIX-lea.

mai viu al rutenilor. Atâta vreme cât Reichsrat-ul a fost ales pe principii limitate, rutenii nu au avut nici un cuvânt de spus; după trecerea la sufragiul universal din 1907, ei şi-au putut prezenta nemulţumirile la Viena, ridicând la fel de multe obstacole ca germanii şi cehii în deceniile precedente. Totuşi, deşi cereau un tratament mai corect în Galiţia, rutenii nu aveau câtuşi de puţin intenţia de a distruge Monarhia habsburgică: nici includerea în graniţele Rusiei ţariste şi nici un nou stat polonez nu erau pentru ei variante atrăgătoare. Marea majoritate a locuitorilor Austriei erau în aceeaşi situaţie: lipsiţi de entuziasm faţă de Monarhie, o preferau totuşi pericolelor care aveau să se nască din destrămarea ei. Cehii se temeau că vor fi incluşi în Germania Mare; slovenii se temeau de includerea fie în Germania, fie în Italia; cei mai mulţi dintre germani se temeau de conducerea de la Berlin şi de pierderea poziţiei lor imperiale. Doar italienii doreau ieşirea de sub dominaţia habsburgică, dar chiar şi ei doreau ca restul Imperiului să rămână ca zonă tampon între Germania şi Italia. În plus, activitatea tot mai pronunţată a provinciilor încă de la Diploma din octombrie produsese efectul dorit: în provincii existau acum suficiente funcţii administrative pentru a da satisfacţie tuturor intelectualilor naţionalişti, dar şi pentru a păstra intactă administraţia imperială.

Este adevărat că în Boemia nu exista un acord între naţionalităţi. Dar cehii erau departe de a fi o naţiune oprimată: aveau o universitate proprie şi o viaţă culturală, şi deţineau o parte tot mai mare a posturilor din birocraţia boemiană. Contextul local nu era unul prea complicat; ba chiar era destul de simplu, iar un acord asemănător celui obţinut în Moravia ar fi fost mai simplu de aplicat decât acolo. Conflictul din Boemia avea un caracter diferit: el pornea de la caracterul Monarhiei habsburgice. Nu era o dispută pentru condiţii de trai tolerabile, ci una între două naţiuni, fiecare hotărâtă să îşi afirme tradiţiile istorice, disputa între Regatul Sfântului Vaclav şi Sfântul Imperiu roman de naţiune germană. Nu exista o soluţie paşnică în cazul acestui conflict. Cehii nu se vor mulţumi cu folosirea limbii lor, drept de care se şi bucurau deja. Ei cereau, erau nevoiţi să ceară dreptul de posesie asupra casei lor naţionale. Dacă această cerere le era satisfăcută, germanii din Boemia deveneau o minoritate tolerată, ceea ce va atrage după sine încetarea statutului lor de "naţiune politică". Detronaţi în Boemia, germanii trebuiau detronaţi şi în restul Monarhiei; astfel, Austria va înceta să mai fie un stat german. Mai mult, răsturnarea unuia dintre "naţiunile politice" va atrage după sine şi răsturnarea celorlalte; în consecinţă dominaţia polonezilor, a maghiarilor sau chiar a italienilor depindea în mod direct de continuarea conflictului din Boemia. În acelaşi fel slovenii şi rutenii, şi bineînţeles naţionalităţile din Ungaria, nu îşi puteau obţine libertatea înăuntrul Monarhiei decât printr-o victorie a cehilor în Boemia. De aceea germanii din restul Austriei, sprijiniţi de polonezi, îi încurajau pe germanii din Boemia[4]; cehii din Moravia şi slovenii,

[4] Una dintre armele preferate ale germanilor, folosită pentru prima dată la începutul secolului XX, a fost un decret aprobat de dietele provinciilor germane care interzicea predarea limbii cehe în întreaga provincie. În provinciile fără locuitori de sorginte cehă, ca Salzburgul, decretul nu era decât jignitor; dar el făcea mari greutăţi cehilor din zonele de graniţă ale Austriei Inferioare şi miilor de cehi din Viena. În ciuda opoziţiei împăratului, care susţinea că decretul intra în conflict cu princi-

deşi ei înşişi mulţumiţi de propria situaţie, îi susţineau pe cehi. La urma urmelor, exista o chestiune mai importantă decât rezolvarea unor probleme locale: Monarhia habsburgică exista încă sub forma unei organizaţii imperiale şi va trebui să îşi declare în cele din urmă caracterul.

Vechea Austrie, Austria lui Metternich se bazase pe noţiunea de dinastie şi evitase definiţiile naţionale. Această Austrie pierise în 1866. Austro-Ungaria era dovada că dinastia încheiase pace cu maghiarii şi cu germanii, cele două popoare suverane: obţinuse libertatea în afacerile externe dându-le maghiarilor independenţa internă, plus o libertate de acţiune asemănătoare în afacerile "austriece", promovând o politică de prietenie cu Germania. În ciuda tuturor discursurilor despre "misiunea austriacă", Monarhia habsburgică era o organizaţie cu o politică externă şi o armată uriaşă: nu bunăstarea, ci puterea stătea la baza ei. Aspectul acesta esenţial s-a pierdut din vedere în cei treizeci de ani care au urmat Congresului de la Berlin. Atâta vreme cât Germania rămânea paşnică, poziţia echivocă a dinastiei nu avea prea multă importanţă; o dată ce Germania revenea la "politica mondială", popoarele din Imperiu se trezeau târâte într-un război pentru dominaţia germană în Europa, doar dacă Monarhia nu rupea relaţiile cu popoarele suverane. Criza marocană din 1905 oferise un avertisment clar, mai întâi prin tentativa Germaniei de a aduce Franţa şi Rusia sub control german prin intermediul ameninţărilor belicoase. Anul 1905 a reprezentat un an de criză pentru Austro-Ungaria, ca şi pentru întreaga Europă; el marca ultima încercare a dinastiei de a-şi recăpăta poziţia de independenţă. Putea Austro-Ungaria, statul dinastic al Habsburgilor, să promoveze o politică externă independentă faţă de Germania? Aceasta era realitatea din fundalul tuturor dezbaterilor în legătură cu "problema austriacă". Toate planurile pentru o Austrie federală erau lipsite de valoare atâta vreme cât puneau sub semnul îndoielii aparatul constituţional[5]; adevărata întrebare era dacă dinastia se putea lepăda de partenerii săi din 1867 şi impune federalismul germanilor şi, mai mult, maghiarilor.

Ungaria Mare le garanta Habsburgilor prietenia cu Germania, lucru pe care Bismarck îl înţelesese de la bun început; pentru acest motiv, dinastia putuse jongla între naţionalităţile din Austria fără a ofensa Reichul german. Dar distrugerea poziţiei privilegiate a Ungariei putea fi susţinută cu argumente de pe poziţii opuse. Era susţinută de austriecii "puri", imperialişti loiali, care doreau să vadă Imperiul scăpat de sub controlul raselor suverane; dar constituia şi programul multora dintre aceia care ar fi dorit să vadă întreaga Monarhie habsburgică transformată într-un stat predominant german. La urma urmelor, "Imperiul celor şaptezeci de milioane" fusese în prim-planul marilor germani încă din zilele lui Bruck şi Schmerling; iar scăderea statutului Ungariei era susţinută şi de un naţionalist german violent ca istoricul Heinrich Friedjung. Campania împotriva Ungariei a fost preluată chiar şi de socialişti: în felul acesta ei puteau sprijini cauza

---

piul egalităţii naţionale enunţat în constituţie, acesta a fost pus în practică adesea; la Viena, cehii (în număr de 130.000) au fost lipsiţi până şi de şcolile elementare.

[5] Şi încă şi mai inutile atunci când, la fel ca planurile lui Franz Ferdinand şi ale aliaţilor lui, îşi propuneau federalizarea pe baza provinciilor existente, artificiale.

popoarelor subjugate, fără a trebui să își abandoneze naționalismul german. Mai mult, făcând referire la Austria, puteau folosi toate formulele revoluționare fără a ataca însă și dinastia, ba chiar intrând în alianță cu ea. Karl Renner, scriitorul lor cel mai însemnat care s-a ocupat de problemele naționale, a dovedit, în orice caz spre propria satisfacție, superioritatea Monarhiei habsburgice față de statele naționale[6] și a chemat dinastia să se pună în fruntea popoarelor din Austria împotriva Ungariei. Profesorul Seton-Watson, un observator binevoitor al fenomenului, spunea: "Poate fi descrisă ca versiunea socialistă a celebrelor versuri ale lui Grillparzer: *Wann steigt der Kaiser zu Pferde*? (Când va urca împăratul pe cal?)" Lui Renner nici nu i-a trecut prin minte că primul scop al social-democrației ar fi trebuit să-l dea pe împărat jos de pe cal și nu să se întrebe de ce împăratul, cocoțat pe spinările supușilor săi, nu ocupă acest loc spre binele lor. Renner pretindea o campanie împotriva Ungariei doar pentru a întări Imperiul. Dând dovadă de ceva mai multă conștiință revoluționară, Otto Bauer a cerut dinastiei un program revoluționar; Ungaria, susținea el, trebuia pusă sub incidența legii marțiale pentru a institui sufragiul universal și a înființa sindicatele pentru muncitorii agricoli. Teama de responsabilitate și *Biederkeit*-ul german dăduseră întregii probleme austriece o serie de întorsături bizare; dintre ele, nici una mai bizară decât această imagine a armatei habsburgice, armata Contrareformei și a antiiacobinismului care purta pe umeri drapelele democrației și socialismului. Ca și liberalii generației precedente, social-democrații pretindeau a considera dinastia campioana doctrinelor pe care ei nu aveau curajul și convingerea să le susțină singuri.

Francisc Iosif a refuzat rolul revoluționar oferit cu atâta generozitate de Renner și Bauer. Era singurul supraviețuitor al vechii Austrii și, în ciuda resentimentelor pe care i le producea înfrângerea, știa bine că ceea ce se făcuse în 1866 nu mai putea fi desfăcut. Atitudinea moderată a lui Bismarck și nu forța Habsburgilor fusese aceea care permisese Monarhiei să supraviețuiască; iar politica Germaniei Mici constituia baza libertății naționale limitate de care se bucurau popoarele din Imperiu. Destinele lor se hotărau la Berlin, nu la Viena; și o dată ce conducătorii germani renunțau la opoziția față de Germania Mare, Imperiul habsburgic devenea inutil pentru popoarele sale. Germania nu avea să permită niciodată restaurarea Monarhiei ca putere cu adevărat independentă; ar fi însemnat să renunțe la fructele victoriei de la Sadova. Mai mult, Monarhia nu putea exista fără sprijinul german, mai ales după retragerea Angliei din Orientul Apropiat, lucru ceva mai puțin evident între 1898 și 1907, când chestiunea orientală a fost pusă "la gheață"; de aici relativa libertate de acțiune de care se bucurase Monarhia. În 1905, Rusia a fost înfrântă în Orientul Apropiat și s-a întors, vrând-nevrând, la Europa; era un motiv în plus pentru care anul 1905 reprezenta un an de criză pentru Imperiul habsburgic. Aceasta era ultima ocazie pentru o politică independentă.

---

[6] Această părere proastă despre statele naționale nu l-a împiedicat pe Karl Renner să întâmpine cu bucurie întregirea unității naționale de către Hitler în 1938.

Dar evenimentele, nu politica, aveau să-l împingă pe Francisc Iosif la acțiune: deși împotriva constituției maghiare, împăratul dorea păstrarea dualismul, nu distrugerea lui. El a fost obligat să ia măsuri față de agitația irresponsabilă a magnaților maghiari împotriva armatei comune. În 1903, parlamentul ungar a refuzat să confirme sumele necesare pentru întreținerea contingentelor aferente dacă maghiara nu devenea "limba de comandă" a ofițerilor maghiari; Francisc Iosif a răspuns printr-un avertisment public (în mod caracteristic formulat ca un ordin militar) prin care respectarea constituției ungare depindea de respectarea angajamentelor din 1867. Era nevoie de un om nou și puternic, care să impună Ungariei dualismul, și pe care Francisc Iosif l-a găsit în István, fiul lui Kálmán Tisza, la fel de convins ca și tatăl său că mica nobilime maghiară avea nevoie de dinastia habsburgică pentru a supraviețui. István Tisza a jucat o carte foarte îndrăzneață: incapabil să concureze cu pălăvrăgeala patriotardă a magnaților, a hotărât să îi distrugă atribuindu-le responsabilități politice. Abandonând sistemul de relații și corupție la nivel guvernamental prin care tatăl său se menținuse la putere, el a organizat în 1905 singurele alegeri libere pe care le-a cunoscut vreodată Ungaria dualistă. Tisza și partidul loial dualismului au fost înfrânți; majoritatea, care se opunea armatei comune, a revenit la putere. Iar Francisc Iosif a acceptat să ridice mănușa. A renunțat la respectarea constituției și a numit un general, pe Fejerváry, ca prim-ministru – afirmarea agresivă a armatei comune – cu un grup de birocrați necunoscuți în subordine. Avertismentul s-a dovedit insuficient: coaliția parlamentară insista asupra unei armate maghiare pentru a își intra în atribuții. În februarie 1906, parlamentul maghiar a fost izgonit cu ajutorul unei companii militare, iar constituția suspendată. După patruzeci de ani de viață constituțională, Ungaria se întorcea la absolutismul lui Bach și Schmerling.

De data aceasta, fără rezistență și fără resentimente. Ungaria constituțională era un stat centralizat, birocratic; iar birocrații, chiar dacă proveneau din rândurile micii nobilimi, nu-și puteau permite să își riște pozițiile și pensiile. Rezistența regiunilor, pe vremuri esențială pentru libertatea maghiară, își pierduse din forță: regiunile acopereau doar o mică parte a teritoriului administrativ și, în orice caz, funcționarii regionali deveniseră acum birocrați cu normă întreagă, nu mici nobili siguri de moșiile lor. Acești nobili-funcționari încurajaseră agitația produsă de magnați, atâta vreme cât ea nu făcea altceva decât să repete formulele lui Kossuth, dar se eschivaseră de la aceleași sacrificii pe care Kossuth le ceruse bunicilor lor. Presa maghiară, deși de un patriotism și un "liberalism" violent, era în mâinile germanilor și evreilor care deveniseră maghiari pentru a fi de partea învingătorilor, și care acum îi sprijineau pe reprezentanții imperiali pentru exact același motiv. Astfel, constituția a fost ușor de suspendat; nu era însă la fel de ușor de găsit o soluție. Francisc Iosif se întorsese la dictatura temporară a "husarilor lui Bach", la fel cum guvernul austriac se întorsese la absolutismul "provizoriu" al lui Schwarzenberg. A urmat întrebarea la care Schmerling nu găsise răspuns: dacă dinastia va îndrăzni să se alieze cu clasa de jos a Ungariei împotriva stăpânilor ei.

Programul a fost puternic susţinut de către Franz Ferdinand, cu invidia tradiţională a Habsburgilor faţă de privilegiile maghiare. Fejerváry a ameninţat să îl pună în aplicare încurajând sindicatele şi, în octombrie 1905, anunţând intenţia guvernului său de a introduce sufragiul universal. Era o dublă provocare azvârlită "naţiunii maghiare", care ameninţa atât privilegiile naţionale, cât şi pe cele de clasă. Votul universal îi va aduce pe maghiari în minoritate faţă de celelalte naţionalităţi; mai mult, el îi va pune pe micii nobili în minoritate faţă de ţărani şi de muncitorii din oraşe. Ameninţarea era prea îndrăzneaţă pentru un general al Imperiului, care mai era şi nobil maghiar: ca şi restul ameninţărilor formulate în timpul domniei lui Francisc Iosif, ea era ca un pistol cu piedica bine pusă. La urma urmelor, după cum înţelesese chiar şi Iosif al II-lea însuşi, planul unei alianţe între împărat şi ţărani devenise demodat încă de pe data de 14 iulie 1789. Programul unei reforme agrare şi al înfiinţării sindicatelor muncitorilor agricoli depăşea cu mult capacitatea lui Fejerváry: sindicatele de la oraş erau aproape inofensive atâta vreme cât rămâneau la oraş, unde au rămas tolerate în condiţii asemănătoare până în vremea lui Horthy. Iar alianţa cu slovacii şi românii era la fel de imposibilă pentru un general al armatei ungare, în ciuda încurajărilor prost informate ale lui Franz Ferdinand. Singura mutare respectabilă ar fi fost o apropiere de croaţi; iar atitudinea croaţilor va determina ieşirea din criză, deşi într-un mod departe de a fi fost satisfăcător pentru ei.

Dacă "naţiunea croată" s-ar fi mulţumit cu ofiţerii de armată în retragere cu grade inferioare, Fejerváry şi-ar fi găsit în ei aliaţii ideali. Alianţa aceasta fusese posibilă în 1848 şi, pentru ultima dată, în 1866. Dar noii lideri croaţi erau intelectuali din clasa de mijloc, pe care propriile vederi liberale îi împiedicau să urmeze exemplul lui Jellačici, intrând într-o alianţă cu dinastia; de altfel, prietenia cu un general imperial şi aristocrat maghiar nici nu era prea atrăgătoare pentru ei. Aceşti liberali croaţi îşi cunoşteau istoria şi nu uitaseră dubla trădare a dinastiei din 1849 şi 1867; şi apoi, votul universal nu era mai avantajos pentru naţionaliştii din clasa de mijloc din Croaţia decât pentru cei din Ungaria sau Austria. Pe de altă parte, însuşi liberalismul lor îi făcea victime uşoare; în fond, mica nobilime maghiară obligase o întreagă Europă să înghită mitul Ungariei liberale şi avea să păcălească parlamentari cu mult mai multă experienţă decât aceşti novici croaţi. Liderii coaliţiei maghiare pretindeau că luptă pentru eliberarea naţională de sub stăpânirea Habsburgilor şi promiteau că victoria Ungariei avea să aducă libertatea pentru toţi slavii sudici. Ca reacţie la dinasticismul steril al Partidului Dreptei Pure, liberalii croaţi erau convinşi că libertatea putea fi câştigată prin colaborarea cu Ungaria şi nu luptând împotriva ei. În octombrie 1905 – în acelaşi moment în care Fejerváry anunţa introducerea sufragiului universal – liberalii croaţi se întâlneau cu reprezentanţii croaţi din Istria şi Dalmaţia la Rijeka (Fiume). "Rezoluţiile de la Fiume" cereau unirea Dalmaţiei cu Croaţia şi aprobau ajutorul acordat opoziţiei maghiare în schimbul unui tratament corect aplicat croaţilor. Curând după aceea, reprezentanţii sârbilor din Croaţia şi Ungaria se întâlneau la Zadar (Zara în italiană) şi aprobau acelaşi program, care devenea în acest fel baza coaliţiei sârbo-croate.

"Rezoluţiile de la Fiume" nu ameninţau în nici un fel existenţa Monarhiei habsburgice; ele cereau doar drepturile naţionale de care se bucurau deja cele mai multe dintre popoarele Austriei şi chiar şi croaţii din Istria şi Dalmaţia. Singura revendicare "colectivă" nu privea un stat sud-slav şi nici măcar o unitate sud-slavă în interiorul Imperiului; ea se referea la extinderea Croaţiei prin alipirea Dalmaţiei, revendicare pe care croaţii o mai formulaseră şi în 1867, şi chiar şi înainte de această dată. Liderii croaţi nu ştiau prea multe despre Serbia, iar mulţi abia dacă aveau cunoştinţă de existenţa ei; nici măcar liderii sârbi nu erau într-o situaţie mult mai bună. Hotărârea de la Zadar conţinea un vag sentiment sud-slav: "Croaţii şi sârbii sunt acelaşi popor". Era o încercare palidă de repudiere a politicii tradiţionale maghiare de încurajare a invidiilor între croaţi şi sârbi, care însă îi lăsa pe intelectualii clasei de mijloc împărţiţi în partide diferite. Amestecul a două naţiuni este posibil numai atunci când acestea nu au încă o conştiinţă de sine; astfel, vagul sentiment "cehoslovac" al extremiştilor de la Praga din 1848 fusese o dovadă a lipsei de maturitate atât din partea cehilor, cât şi a slovacilor. Acum sârbii şi croaţii pierduseră momentul propice pentru o acţiune asemănătoare. Serbia intrase într-o perioadă de renaştere naţională după căderea dinastiei Obrenovici, în 1903; Petru Karagheorghevici, noul rege, exprima un sentiment de conştiinţă naţională ajuns în sfârşit la maturitate. În Croaţia, idealismul sud-slav al lui Strosmajer era de asemenea pe cale de dispariţie, pe măsură ce masele de ţărani începeau să îi domine pe intelectualii de la Zagreb. Ca dovadă stă Partidul Ţărănesc Croat, organizat de Stepan Radici, la fel de radical şi exclusivist croat ca şi Partidul Dreptei Pure al micii nobilimi, în ciuda programului său social democrat.

Ideea sud-slavă a provocat prea puţine reacţii din partea popoarelor sud-slave, servind chiar şi intelectualilor lor doar ca subiect pentru peroraţii. Pe de altă parte, el a stârnit o reacţie disproporţionată atât din partea dinastiei, cât şi a maghiarilor, pentru care frazele nevinovate de la Zadar au sunat ca trâmbiţa Zilei de Apoi. Oamenii de stat imperiali şi maghiari şi-au pierdut capul în aceeaşi măsură, abandonând politica de compromis şi intrigă care dăduse rezultate atât de satisfăcătoare în ultimii ani, dar incapabili să se gândească la altceva decât la represiune. Coaliţia sârbo-croată a fost cu siguranţă aceea care a grăbit reconcilierea între Francisc Iosif şi magnaţii maghiari. Opoziţia ungară se îmblânzise deja de când aflase că masele ar putea primi puterea votului; căci magnaţii se temeau de ţărani chiar mai mult decât de grupările naţionale – "lupta naţională" nu făcea decât să adâncească diferenţele de clasă. În plus, magnaţii au înţeles în sfârşit că victoria programului avea să le aducă ruina dacă Ungaria "se elibera" de Austria: consumatorul austriac, eliberat de grâul unguresc, va începe să-şi cumpere alimentele în altă parte, mai ieftin.

Francisc Iosif îşi avea propriile motive să se grăbească. Politica externă habsburgică încercase să asigure independenţa faţă de Germania, iar conflictul cu Ungaria era menit să întărească Monarhia în acest scop, tot aşa cum Schmerling încercase să supună Ungaria pentru a se putea pregăti de război cu Prusia. Dar conflictul acesta a slăbit Monarhia mai mult decât oricând. În februarie

1906, Austro-Ungaria a fost silită să ducă trena Germaniei la Conferința de la Algesiras și să se certe cu Anglia și cu Franța pe tema Marocului; până și Italia urmase un curs mai independent. Francisc Iosif a schimbat brusc direcția. A redevenit dornic să ajungă la un acord cu Ungaria, așa cum fusese și în 1867, deși tot din motive antigermane: dat fiind că disputa cu Ungaria nu întărise Monarhia împotriva Germaniei, atunci poate o va face împăcarea cu ea. Calculul s-a dovedit la fel de fals cum fusese și pe vremea lui Beust: magnații maghiari au înțeles perfect că privilegiile lor aveau nevoie de sprijin german și s-ar fi opus oricărei încercări a Habsburgilor de a avea o politică externă cu adevărat independentă. În realitate, faptul că Austro-Ungaria jucase rolul de "sclipitor secund pe terenul duelului", sintagmă înflorită a lui Wilhelm al II-lea, umilitoare pentru politicienii habsburgi, făcea compromisul mai ușor pentru magnați.

În aprilie 1906, Francisc Iosif și magnații maghiari și-au reînnoit acordul conform aceluiași tipar ce funcționa încă de la pacea de la Satu Mare. Magnații au abandonat cauza "națională", iar Francisc Iosif a abandonat masele din Ungaria. Coaliția maghiară a renunțat la opoziția față de armata comună și de Uniunea tarifelor cu Austria, iar Francisc Iosif a renunțat la votul universal și a numit un guvern constituțional. Votul universal a rămas prezent în programul acestui guvern, ca și în cel al tuturor guvernelor maghiare de până în 1918; dar întotdeauna s-au găsit scuze pentru amânarea lui, iar sistemul corupt și limitat a rămas practic neschimbat până la căderea Ungariei Mari, în 1918. Promisiunile făcute coaliției sârbo-croate au rămas de asemenea neîmplinite. În 1905, Francisc Kossuth răspundea astfel ofertei de cooperare făcută la Fiume: "Vă așteptăm cu dragoste și speranță". În 1907, tot Francisc Kossuth, acum ministru habsburg, semna o lege care făcea din maghiară singura limbă folosită în sistemul de căi ferate din Ungaria și chiar din Croația; iar Apponyi, deja "mărețul reprezentant" al liberalismului ungar, elabora o lege a învățământului care lipsea naționalitățile până și de școlile elementare. Acești patrioți maghiari, odată instalați în funcții, urmau obligatoriu traiectul parcurs de cei doi Tisza, tată și fiu: pentru a-și masca într-un fel capitularea în fața Imperiului habsburgic, făceau paradă de naționalism pe cheltuiala minorităților și își recâștigau favorurile micii nobilimi oferindu-i perspectiva unor noi funcții în stat.

Legea căilor ferate promovată de Kossuth, și nu rezoluțiile de la Fiume, a adus la realitate coaliția sârbo-croată. Ea i-a salvat pe intelectualii sârbo-croați de idealism și i-a obligat să se gândească la putere. Până acum se crezuseră mai clarvăzători decât nobilimea croată, care se încrezuse în dinastie, dar în cele din urmă se dovedise că fuseseră încă și mai creduli. Acum au început să caute o armă pe care să o poată folosi nu numai împotriva dinastiei, ci și a maghiarilor; iar această armă nu putea fi decât alianța cu Serbia independentă. În 1907, pentru prima dată s-a auzit o sintagmă insidioasă, și anume că Serbia era "Piemontul slavilor sudici". Sintagma aceasta a produs panică la Viena: ea redeschidea o rană nevindecată încă, amintind de îngrozitoarele evenimente din 1859, premergătoare căderii vechii Austrii. Toate gafele comise de politica habsburgică între 1907 și 1914 s-au născut din analogia greșită între mișcarea italiană și cea

sud-slavă. Naţionalismul italian fusese într-adevăr ireconciliabil şi, în consecinţă, şi cel sud-slav fusese considerat la fel. Forţa păruse a fi singurul remediu împotriva naţionalismului italian, iar ea era invocată din nou acum, împotriva slavilor sudici. Dar marea majoritate a croaţilor şi chiar şi a sârbilor dinăuntrul graniţelor Monarhiei doreau păstrarea acesteia, cu condiţia obţinerii unor condiţii tolerabile de desfăşurare pentru existenţa lor naţională. Adevăratul obstacol nu era extremismul sud-slav şi nici naţionalismul ireconciliabil, ci "maghiarizarea" nemiloasă susţinută de clasele conducătoare ungare, cu care Francisc Iosif ajunsese la un nou compromis în 1906. În 1905, împăratul fusese forţat să îndrepte efectele capitulării din 1867; în 1906, la fel ca şi în 1867, politica de colaborare cu naţiile şi clasele supuse îi era inaccesibilă, iar el a refuzat să rişte. Era ultimul pas pe drumul dezastrului.

Criza maghiară a avut repercusiuni neaşteptate în Austria. Dinastia nu putea sprijini sufragiul universal în faţa unui parlament, opunându-i-se în faţa celuilalt; mai mult, în noiembrie 1905 chiar şi ţaratul rus, stimulat de revoluţie, s-a angajat să susţină votul universal. În Ungaria, el a fost combătut de întreaga "naţiune maghiară", unită; în Austria, în Reichsrat nu exista unitate nici măcar între grupurile pe care votul universal avea să le distrugă. Unica opoziţie unită a venit din partea polonezilor, care au cerut – şi au obţinut – o reprezentare mai substanţială decât a rutenilor. Votul direct şi universal a fost impus cu forţa Austriei de către voinţa imperială. Francisc Iosif, a cărui gândire avea parcă un efect întârziat, s-a lăsat brusc convins de aceleaşi argumente pe care i le aduseseră Steinbach şi Taaffe, în 1893; şi, odată convins, nu a mai permis nici un fel de întârziere. În Ungaria, votul universal nu reprezentase niciodată mai mult decât o ameninţare cu caracter tactic; în Austria, el apărea ca o cale de scăpare din conflictele naţionaliste dintre politicienii proveniţi din clasa de mijloc. Pe de altă parte, masele din Austria, muncitorii şi ţăranii, ajunseseră la o oarecare maturitate politică. În Ungaria, Francisc Iosif ar fi trebuit să devină "împăratul ţăranilor"; în Austria, democraţia nu îl ameninţa decât cu tovărăşia lui Karl Lueger şi a lui Viktor Adler, doi domni respectabili, în vârstă, la fel de austrieci şi de vienezi ca şi el. Mai mult decât orice, Francisc Iosif detesta liberalismul. Împotriva lui, el convocase naţionalismul. Acum, prin aceeaşi metodă, el promova democraţia împotriva liberalismului şi a naţionalismului, dobândind o mai mare libertate de acţiune decât oricând altcândva după 1867.

În parlamentul din 1907, socialiştii creştini reprezentau grupul cel mai numeros, urmaţi de social-democraţi; era o victorie a ideii imperiale. Şi unii şi ceilalţi doreau menţinerea Imperiului habsburgic, în ciuda frazelor democratice pe care le vânturau; deşi aflate în competiţie, ele jucau *rouge et noir* pe tabla de joc imperială. Parlamentul democratic furniza în realitate majoritatea pentru măsurile propuse de guvern: bugetul a fost aprobat într-o formă constituţională, iar compromisul de decenii cu Ungaria a început în fine să conţină şi clauze favorabile Austriei. Baronul Max Wladimir von Beck, prim-ministrul care pilotase sufragiul universal prin Reichsrat, a reînviat practicile constituţionale ale unui trecut uitat şi, timp de câteva luni, i-a inclus pe liderii parlamentari în ministerul

său. Dar, ca de obicei, Francisc Iosif s-a întors împotriva ministrului său chiar în momentul în care acesta părea să aibă succes. Ceruse rezultate rapide, iar rezultatele nu erau sută la sută mulţumitoare: partidele naţionale încă mai existau, iar naţionalismul se făcea auzit chiar şi printre socialiştii creştini şi social-democraţii "imperiali". Primii, în ciuda clericalismului lor, erau apărătorii monopolului german asupra Vienei; cei din urmă erau divizaţi în grupuri naţionale distincte, dintre care socialiştii cehi colaborau cu celelalte grupuri ceheşti în chestiunea naţională. Toată lumea presupusese că muncitorii şi ţăranii nu sufereau de naţionalism, lucru adevărat în vremurile analfabetismului de masă. Acum însă, Austria avea un sistem de învăţământ elementar universal, iar toţi aceia care ştiau să scrie şi să citească aveau o aderenţă naţională definită.

Francisc Iosif şi-a pierdut încrederea în Beck, pe care l-a eliberat din funcţie în noiembrie 1908. Dar dacă atribuim căderea lui Beck nereuşitelor sale în plan intern înseamnă că repetăm greşeala observatorilor contemporani, care nu au luat în discuţie decât "problema austriacă" internă, scăpând din vedere faptul că adevărata problemă era locul Monarhiei habsburgice în corul marilor puteri. Înţelegerea ruso-austro-ungară cu privire la Orientul Apropiat lăsase Monarhiei o perioadă de respiro, în care să îşi recapete independenţa; în 1907, această perioadă a luat sfârşit. Ea nu fusese utilizată cu folos. Austro-Ungaria nu ar fi putut deveni o putere independentă decât dacă patriotismul "austriac" s-ar fi putut naşte fără ajutorul maselor. Clericalismul şi loialitatea faţă de dinastie nu puteau susţine un mare imperiu în secolul XX. Dar Francisc Iosif era mai degrabă dispus să îşi lase Imperiul să piară decât să renunţe la vreo parte a puterii sale în favoarea supuşilor. Demisia lui Beck a constituit semnul că "revoluţia de sus în jos", niciodată sinceră, fusese abandonată în mod oficial. În octombrie 1908 Francisc Iosif s-a întors cu peste şaizeci de ani în urmă, şaizeci de ani de compromisuri şi concesii, recurgând la alianţa bazată pe forţa armată cu care îşi începuse domnia. Monarhia habsburgică nu trăia decât în armata austro-ungară; şi singura întrebare privind viitorul era dacă această armată putea supravieţui unui război sau, mai grav, unei înfrângeri.

CAPITOLUL ŞAPTESPREZECE

SOLUŢIA VIOLENTĂ, 1908-1914

Karl Renner întrebase "Când va urca împăratul pe cal?" La Viena se simţea dorinţa de acţiune; o dorinţă pe care nu o potolise nici conflictul constituţional cu Ungaria şi încheierea lui paşnică, nici sufragiul universal din Austria şi efectul lui neconcludent asupra partidelor naţionale. Ca un bătrân căruia i se împuţinează puterile, Monarhia habsburgică încerca să îşi recapete tinereţea dând dovadă de bărbăţie. Cei ce credeau în "misiunea austriacă" cereau acţiune pentru a-şi promova cultura şi un nivel ridicat de viaţă; o cereau socialiştii în numele sindicatelor şi al reformei pământului; o cereau naţionaliştii germani, dornici să reafirme caracterul german al Monarhiei; o cerea cu nerăbdare crescândă însuşi Francisc Iosif; o cerea Conrad von Hötzendorff, devenit şeful Statului Major general în 1906 şi care credea că va găsi în război un leac pentru slăbiciunile Imperiului, dar şi ale armatei. Acţiunea pe plan intern, atât de trâmbiţata campanie împotriva Ungariei, nu dăduse nici un rezultat; trebuia să îi ia locul acţiunea în domeniul politicii externe. Baronul Aloys Lexa von Aehrenthal a luat locul lui Goluchowski ca ministru de externe în 1906, ultimul dintre marii magicieni care au promis să reînvie Monarhia printr-o lovitură de geniu diplomatică. Plin de încredere în sine şi arogant, cu lătratul ascuţit şi îngâmfat al unui terier, îşi disprețuia toţi înaintaşii de la Andrássy încoace şi îşi propusese să redea Austro-Ungariei independenţa mândră de care se bucurase la Congresul de la Berlin. Dacă el – şi Monarhia – ar fi trăit mai mult, începutul secolului XX ar fi putut rămâne în istorie ca epoca Aehrenthal. Contextul european îl obliga oricum la acţiune. Monarhia habsburgică fusese umilită de rolul secundar pe care îl jucase la Conferinţa de la Algesiras. Goluchowski considera, fără îndoială, că nici un preţ nu e prea mare pentru securitatea Galiţiei; şi până şi germanii din Imperiu fuseseră ofensaţi de rezultatele politicii lui. Aehrenthal, ale cărui cunoştinţe de politică internă erau limitate, şi-a propus să adopte o linie mai independentă. Fost ambasador la Sankt Petersburg, se lăuda că va putea restaura Alianţa celor trei împăraţi, sau mai degrabă Sfânta Alianţă; căci, la fel ca şi Metternich, înţelegea că în felul acesta Germania va fi redusă la rolul de partener secundar,

dacă Rusia şi Austro-Ungaria ajungeau la un compromis real, bazat pe principii conservatoare. Avea mai multă încredere şi ambiţii mai mari decât Metternich în ce priveşte relaţiile dintre Rusia şi Austria. Metternich postulase ca premisă a unei prietenii politica pacifistă a Rusiei în Orientul Apropiat. Aehrenthal acceptase atât decăderea Turciei, cât şi nevoia Rusiei de a desfăşura o politică activă în Balcani după eşecul din Orientul Îndepărtat; dar, în loc să organizeze opoziţia faţă de Rusia, el îşi propunea să i se alăture. Întorcându-se în timp până înainte de Metternich, a încercat să reînvie politica lui Iosif al II-lea, când şi Monarhia habsburgică nutrea ambiţii în Balcani. Metternich şi succesorii săi se temuseră că, dacă Imperiul otoman se prăbuşea, bucăţile aveau să le cadă lor în cap; Aehrenthal era pregătit să-i dea Turciei şi un brânci. Era îndrăzneala de pe patul de moarte.

În realitate, nici nu era atât de independent pe cât pretindea. Până şi forma de acţiune îi era dictată de evenimente. Compromisul cu Ungaria, reînnoit în 1906, crease imediat o "problemă sârbească". Dăduse de furcă în plan intern coaliţiei sârbo-croate, care se simţea înşelată şi dezamăgită; iar Serbia trebuia să îşi asume vina, tot aşa cum Metternich dăduse vina pe "revoluţie" pentru toate necazurile din perioada "înainte de martie". Se născuse totodată şi un conflict economic cu Serbia. Tarifele prohibitive împotriva produselor agricole sârbeşti, mai ales al porcilor, făceau parte din preţul plătit magnaţilor maghiari în 1906 pentru faptul că acceptaseră o armată comună. Serbia a refuzat să devină un satelit austriac, aşa cum fusese în timpul dinastiei Obrenovici. În 1906, ea şi-a afirmat independenţa economică: fără a accepta împrumuturile austriece, a cerut banii de la Paris şi a achiziţionat în mod ostentativ arme din Franţa, în loc să le cumpere de la întreprinderile Skoda, din Boemia. Pentru animale a găsit o piaţă la Salonic, trecând prin teritoriile turceşti; iar Germania, care nu dispunea de o politică proprie în Balcani şi nu avea nimic împotrivă să îl calce pe Aehrenthal pe bătături, i-a oferit Serbiei o piaţă care îi compensa toate pierderile din Austro-Ungaria. Aehrenthal a încercat o reconciliere tardivă şi, în 1907, a oferit Serbiei un acord comercial mai avantajos decât cel reziliat în 1906. S-a dovedit însă că ar fi fost mult prea avantajos, pentru că atât Reichsrat-ul cât şi parlamentul maghiar l-au respins, iar Aehrenthal a fost nevoit să îşi mascheze nemulţumirea atribuind eşecul ostilităţii violente a sârbilor.

Astfel, lovitura de geniu în domeniul politicii externe trebuia să fie una împotriva Serbiei; iar victoria asupra "conspiraţiei sud-slave" a devenit de aici înainte soluţia pentru toate dificultăţile prin care trecea Monarhia habsburgică. Aehrenthal visa să reîmpartă Serbia şi Bulgaria, un plan grotesc care ar fi dat naştere unor probleme reale cu slavii sudici. Scopul practic îl reprezenta anexarea Bosniei şi a Herţegovinei, cele două provincii turceşti aflate sub ocupaţie habsburgică încă din 1878. Anexarea avea să pună capăt speranţelor sârbilor de a-şi atrage cele două provincii după prăbuşirea Imperiului otoman; ea avea să rezolve şi problema juridică creată de Junii turci, care înfiinţaseră un parlament turcesc în iulie 1908. Mai mult decât atât, ea va deschide drumul pentru împlinirea "misiunii austriece". Chiar şi susţinătorii cei mai entuziaşti ai "Imperiului

liberului schimb" trebuiau să admită că treizeci de ani de dominaţie austriacă nu aduseseră prea multe avantaje locuitorilor celor două provincii: serviciile medicale erau inexistente, căile ferate aveau alte dimensiuni decât cele normale, nu existau şcoli populare şi nici autorităţi locale, nici măcar în sate. Toate neajunsurile erau atribuite anomaliilor ocupaţiei. Dacă cele două provincii deveneau cu adevărat parte a Imperiului habsburgic, ele aveau să beneficieze de diete, şcoli, sindicate, de reforma pământului, de drumuri şi căi ferate – tot ceea ce reprezenta "ideea austriacă" pentru orice scriitor sau profesor din Viena. Aehrenthal însuşi a folosit termenii "ideii austriece", ba chiar în 1908 a proiectat o cale ferată care trecea prin teritoriul turcesc până la mare. O asemenea cale ferată era impracticabilă şi nu a fost niciodată construită, dar a întărit imaginea de personaj cu vederi progresiste a lui Aehrenthal.

Anexarea Bosniei şi Herţegovinei presupunea o schimbare în politica austro-ungară în Balcani. Andrássy riscase totul pe supravieţuirea Imperiului otoman, insistând de aceea asupra ocupaţiei; Aehrenthal era dornic să lase Turcia să se ducă de râpă şi în consecinţă pregătit pentru o înţelegere cu Rusia. Înţelegerea s-a încheiat în septembrie 1908. Alexandru Izvolski, ministrul de externe rus, avea la rândul lui tot interesul să obţină un succes rapid pentru a reface prestigiul ţaratului. El a acceptat să recunoască anexarea celor două provincii dacă în schimb Aehrenthal se angaja să sprijine deschiderea strâmtorilor Bosfor şi Dardanele, ca şi a Mării Marmara, pentru vasele de război ruseşti. Acesta era acordul de la Buchlau, ultima tentativă, zadarnică, de obţinere a independenţei diplomatice din partea a două imperii pe moarte. Aehrenthal era convins că găsise o soluţie rivalităţii în Balcani cu Rusia, cea care obligase Monarhia habsburgică să depindă de Germania; Izvolski era sigur că acum Constantinopolul, ambiţia de secole a ţarilor, îi stătea la îndemână. Sigur de acordul Rusiei, Aehrenthal a anunţat anexarea celor două provincii pe data de 5 octombrie 1908, făcând să explodeze "criza bosniacă".

Evenimentele însă nu s-au desfăşurat aşa cum ar fi dorit cei doi miniştri. Anglia şi Franţa au refuzat să accepte deschiderea strâmtorilor. În plus, Piotr Arcadievici Stolîpin, prim-ministrul rus, a insistat să susţină că opinia publică rusească nu manifesta nici un interes pentru strâmtori, dar era preocupată de soarta celorlalte popoare slave din Balcani. Lucru pe care Izvolski, ca şi cei mai mulţi dintre ruşi, nu îl înţelesese; abia când Aehrenthal a hotărât umilirea Serbiei, ruşii şi-au descoperit sentimentele de afecţiune pentru sârbi, ceea ce înseamnă că sprijinul acordat de ruşi sârbilor i s-a datorat de fapt lui Aehrenthal. Mai mult, sârbii din Serbia nu-şi prea bătuseră capul cu statutul celor din Austro-Ungaria şi nici nu se gândiseră prea mult la soarta Bosniei şi a Herţegovinei; Aehrenthal i-a învăţat pe sârbi să fie iugoslavi. În loc să aplaneze chestiunea slavă, marea lui lovitură de geniu a creat-o. Sârbii nu puteau să nu îi ajute pe sârbii şi croaţii din Bosnia, în special în această situaţie, în care Izvolski încerca să îi împingă în faţă doar pentru a-şi masca propriile greşeli. Criza bosniacă nu a umilit Serbia, chiar dacă s-a încheiat cu înfrângerea ei; ea a umilit Austro-Ungaria, pe care a tras-o în jos, la nivelul Serbiei. Ca şi în cazul Piemontului, ea a

înălţat statutul Serbiei, aducând Austro-Ungaria în situaţia neplăcută de a arunca toate dificultăţile Monarhiei pe seama "Piemontului sud-slav". Această criză nu a eliberat Monarhia nici de dependenţa faţă de Germania. Diplomaţia habsburgică ar fi continuat în acelaşi fel lipsit de iscusinţă dacă Germania nu l-ar fi silit pe Izvolski să abandoneze în cele din urmă Serbia, în martie 1909. Oamenii de stat austrieci nu aveau decât să murmure dar, în ochii întregii lumi, Imperiul stătea sub protecţie germană.

În ciuda ultimatumului adresat de Germania Rusiei, Aehrenthal încă nu depăşise războiul cu Serbia; iar distrugerea acesteia fusese scopul lui iniţial. Pe când se pregătea să şi-l pună în practică, s-a lovit de o întrebare fără răspuns: ce obţinea dintr-un război cu Serbia, fie el şi victorios? Anexarea aducea Imperiului o populaţie slavă nemulţumită; dacă Serbia nu era anexată, ea avea să devină nucleul tuturor insatisfacţiilor, imaginat de propaganda habsburgică. Strategia reuşită a lui Aehrenthal avea să fie fatală Monarhiei; cu cât era mai bine aplicată, cu atât avea să se dovedească mai complicată problema căreia urma să îi dea naştere. Astfel, chiar dacă mai târziu, Aehrenthal a reuşit să ajungă la concluzia care pentru toţi miniştrii de externe habsburgi, de la Metternich la Andrássy şi la Kálnoky reprezentase o chestiune de bun simţ: Austro-Ungaria nu îşi putea permite să se mai extindă în Balcani şi de aceea trebuia să păstreze *statu quo*-ul zonei, chiar dacă aceasta însemna o atitudine ostilă faţă de Rusia. În februarie 1909, când armata austro-ungară era deja mobilizată, Aehrenthal a hotărât că nu va declara război. Sceptic în privinţa forţei armatei sale, Francisc Iosif i-a aprobat hotărârea. Chiar şi Franz Ferdinand se opunea războiului – deşi ar fi dorit să vadă Serbia umilită, dorea şi mai mult să nu facă nimic care le-ar fi dat satisfacţie maghiarilor. Conrad, care susţinea ideea războiului, s-a văzut pe neaşteptate izolat, nevoit să se mulţumească doar cu dovada că armata era măcar capabilă de mobilizare.

În felul acesta, marea lovitură s-a încheiat cu o banală schimbare juridică în statutul celor două provincii. Alianţa conservatoare cu Rusia nu fusese restabilită; în schimb, interesele Rusiei în Balcani se treziseră din nou, iar politica rusească s-a concentrat împotriva Austro-Ungariei. Sârbii au rămas convinşi că atacul austriac fusese numai amânat şi de aceea au pornit o politică antiaustriacă hotărâtă. Din când în când, speriaţi ei înşişi de ceea ce îşi propuseseră, politicienii sârbi dădeau semne de împăcare, respinse cu dispreţ de Aehrenthal. "Ideea austriacă" nu a reuşit să prindă viaţă în cele două provincii. Nu s-a văzut nici o "ameliorare economică" şi nici o şcoală nouă, numai o structură birocratică mai mare şi o armată de ocupaţie. Provinciile au primit diete, după modelul austriac. Şi, pentru că acum dietele provinciale îndeplineau multe dintre funcţiile administrative, devenise importantă menţinerea reprezentării marilor domenii; în consecinţă, în ciuda introducerii votului universal pentru Reichsrat, dietele au rămas cu vechiul sistem de vot restrâns şi cu vechile circumscripţii "curiale". La rândul lor, Bosnia şi Herţegovina au fost iniţiate în misterele acestui sistem; în plus, cele trei curii (marile moşii, oraşele şi comunele) erau împărţite în proporţii egale între cele trei religii: ortodoxă, romano-catolică şi mahomedană. Prin acest

procedeu ocolit, proprietarii de pământ mahomedani erau de două ori suprareprezentaţi, în timp ce dominaţia habsburgică menţinea inferioritatea socială a majorităţii sârbo-croate. "Ideea austriacă" făcuse mari promisiuni celor două provincii; ca de obicei, promisiunile rămaseseră neonorate şi, după 1909, teoreticienii de la Viena aveau să îşi întoarcă privirile de la ţăranii săraciţi şi analfabeţi din Bosnia şi Herţegovina.

Criza bosniacă a lăsat o moştenire stânjenitoare: în timpul ei, împotriva liderilor coaliţiei sârbo-croate din Croaţia se emiseseră false acuzaţii de trădare, ca pretext pentru viitorul război, acuzaţii care acum trebuiau expuse examenului public. Primul caz l-a constituit farsa de proces de la Zagreb, dinaintea unui judecător croat corupt; probele false nu au dus decât la discreditarea conducătorilor maghiari din Croaţia iar acuzaţii, deşi condamnaţi, au primit imediat iertarea din partea lui Francisc Iosif. Jumătatea de secol ce se scursese de la revoluţiile de la 1848 instaurase "domnia legii" în întreaga Europă, cu excepţia Imperiului otoman şi a celui rusesc; până şi Monarhia habsburgică acceptase standardele europene occidentale. Procesul de la Zagreb a constituit prima dovadă de renunţare la principiul unui stat relativ civilizat şi imparţial; el inaugura epoca proceselor politice măsluite, care avea să cucerească întregul continent european în spaţiul unei singure generaţii. În ciuda liberalismului său atât de trâmbiţat, "naţiunea maghiară" a fost pioniera acestui triumf al barbariei.

Mai rău a fost faptul că, îndemnat de aroganţă şi prostie, Aehrenthal a târât Austria în această ruşine. La rândul său a încurajat campania împotriva liderilor sârbo-croaţi, asigurându-şi sprijinul jurnalistic al lui Friedjung, mare istoric şi naţionalist german pătimaş, convertit acum la adularea puterii habsburgice. Nici Aehrenthal şi nici Friedjung nu au luat în considerare dovezile practice: articolele scrise de cel de al doilea erau menite să justifice războiul cu Serbia şi nimeni nu avea să mai scruteze realitatea o dată ce războiul va fi izbucnit[1]. Când a hotărât să nu declanşeze războiul, Aehrenthal le-a oferit liderilor sârbo-croaţi posibilitatea de a-i intenta lui Friedjung un proces pentru calomnie în tribunalele de la Viena; şi a fost uşor de demonstrat că documentele incriminatoare, în mod evident furnizate de către Ministerul de Externe austro-ungar, erau doar nişte falsuri ordinare. Mai mult, Thomas G. Masaryk, un cunoscut profesor ceh, a preluat "cazul Friedjung", acuzându-l pe Aehrenthal de fals la întrunirea delegaţiilor. Aehrenthal nu s-a apărat, rămânând cu reputaţia de falsificator în ochii întregii Europe, reputaţie pe care nu a reuşit să o mai spele niciodată. Procesul de la Zagreb şi cazul Friedjung au reprezentat ruina morală a Monarhiei habsburgice; ele au distrus stratul de civilizaţie care îi dăduse o aparenţă respectabilă, lăsând-o fără altă temelie decât forţa.

---

[1] Decizia de a nu declanşa războiul a fost luată cu o zi înainte de apariţia programată a primului articol şi publicarea lui ar fi putut fi împiedicată, dupa cum s-a întâmplat cu restul articolelor. Reprezentanţii Ministerului de Extrene nu au înţeles însă cu adevărat caracterul lor provocator, iar unii dintre ei încă mai sperau în izbucnirea unui conflict. Dar, mai important decât orice altceva, Imperiul habsburgic era incapabil să reacţioneze cu promptitudine.

În mod aproape absurd, Aehrenthal s-ar fi putut apăra, dacă nu ar fi fost prea mândru ca să o facă. Masaryk a acuzat legația austriacă de la Belgrad că falsificase documentele în chestiune. În realitate legația, deja convinsă de trădarea sârbo-croaților, fusese victima ușoară a unui falsificator inteligent, care fabricase de altfel și documentele cu ajutorul cărora Masaryk îi dovedise vinovăția. Ministerul de Externe austro-ungar știa doar atât: ceva mai bine pregătiți decât Masaryk, ei îl avertizaseră pe Aehrenthal împotriva documentelor originale "Friedjung". Aehrenthal însă fusese prea mândru ca să își recunoască neglijența; mai mult, nu fusese dispus să admită nici măcar incompetența lui Forgács, ministrul de la Belgrad, ale cărui gafe, dublate de înfumurare, i-ar fi asigurat un post în orice serviciu diplomatic. Atitudinea lui oglindea adevăratul spirit al Monarhiei habsburgice: în loc să fie tiranică și brutală, era doar degenerată și muribundă. Capabilă să tolereze acuzații grave pe care nu avea nici energia, nici abilitatea să le combată, ea nu accepta să vadă greșelile și neajunsurile adevărate. Aehrenthal s-ar fi bucurat să dispună de spiritul necesar pentru a inventa documentele Friedjung; iar în 1914 Berchtold prefera să se considere inițiatorul unui război decât marioneta stupidă a unui sistem pe cale de dispariție.

Cu sfârșitul ei neplăcut și urmările sordide, criza bosniacă a consumat ultimele puteri ale Monarhiei habsburgice. Oamenii de stat austrieci nici măcar nu mai așteptau să se întâmple ceva; singura lor speranță era că nu se va întâmpla nimic și că lucrurile vor rămâne pentru totdeauna în această stare convenabilă de neclintire. Aehrenthal s-a întors la politica pacifistă a predecesorilor săi, restaurând relațiile de toleranță cu Rusia și evitând să răspundă oricăror provocări din partea Serbiei sau a Italiei. Cea mai convingătoare tentativă de acțiune politică a constituit-o încercarea de a stabili relații amicale cu Franța. În timpul crizei marocane din 1911, el a refuzat ostentativ să acorde Germaniei sprijinul pe care aceasta i-l oferise în perioada crizei bosniece; și a cerut, deși în zadar, ca Bursa franceză să aprobe împrumuturi pentru Austria și Ungaria. Un parteneriat conservator între Austria și Franța ar fi fost posibil în vremea lui Metternich și a lui Guizot; ultima încercare o făcuseră Beust și Napoleon al III-lea, între 1867 și 1870. După marea revoltă din 1870, nici Franța și nici Austria nu mai erau cu adevărat mari puteri, capabile să stea pe propriile picioare. Franța avea nevoie de sprijinul Rusiei pentru a-și păstra independența față de Germania, iar Austro-Ungaria avea nevoie de ajutorul Germaniei împotriva Rusiei în Orientul Apropiat. Șansa ratată la începutul dominației lui Bismarck fusese definitiv pierdută. Aehrenthal nu a reușit să găsească o alternativă la politica de agresiune pe care tocmai o abandonase. Izolat, Conrad predica despre panaceul unui război preventiv – împotriva Italiei, a Serbiei sau a oricui altcuiva. Toți ceilalți erau împotriva încăpățânării lui belicoase, care l-a și lipsit de funcție timp de un an sau doi; dar el reprezenta totuși singura tendință politică activă și, până la urmă, avea să se facă ascultat. Un război împotriva Italiei avea să aducă până și Monarhiei habsburgice o gură de aer proaspăt; căci Italia nu era decât o caricatură a unei mari puteri, impresionantă numai pentru diplomații profesioniști și pentru turiștii iubitori de literatură. Dar și de data aceasta drumul era blocat de umbra lui Bis-

marck: Italia independentă făcea parte din sistemul lui, iar distrugerea acesteia nu putea decât să grăbească instaurarea completă a dominației germane asupra Monarhiei.

Nici în afacerile interne nu mai rămăsese nimic real. Reichsrat-ul se întrunea și refuza să adopte bugetul, apoi întorcea ochii în timp ce bugetul era aprobat printr-o hotărâre de urgență; se țineau discursuri și se votau rezoluții în timp ce, în culise, birocrația imperială genera grămezi monstruoase de hârtii. Relațiile cehilor și ale germanilor cu Boemia constituiau și acum subiectul unor negocieri fără sfârșit. Baronul Richard von Bienerth-Schmerling, birocratul care îi urmase lui Beck în postul de prim-ministru în 1908, a propus crearea unor miniștri fără portofoliu, ceh și german, pentru a apăra interesele celor două grupări în același fel în care ministrul fără portofoliu polonez apăra interesele Galiției; germanii au considerat că aceasta ar fi însemnat recunoașterea Boemiei ca fiind cehă și l-au convins să renunțe la idee. Contele Karl Stürgkh, alt birocrat devenit prim-ministru în 1912, a propus un plan de acord și a declarat în 1914 că cehii și germanii erau separați printr-un zid "de grosimea unei coli de hârtie". Ceea ce nu a văzut el era că zidul de hârtie era impenetrabil: o idee literară, conflictul între două principii istorice care îi separaseră dintotdeauna. Acum, germanii deveniseră tot mai îndrăzneți, încurajați de aroganța națională crescândă din Germania; iar cehii se temeau din ce în ce mai tare că vor fi nevoiți să lupte de partea germanilor într-un război între aceștia și slavi. Exponenții cei mai îndârjiți ai opoziției din Reichsrat erau rutenii, invidioși pe privilegiile polonezilor în Galiția și sprijiniți de cehi și de sloveni, pe principiul solidarității slave.

La rândul lor, germanii foloseau aceeași metodă a obstrucției în Dieta boemiană: chiar și comisia care se ocupa de administrarea provinciilor s-a dezmembrat și, în 1913, Stürgkh a suspendat constituția Boemiei. O dată în plus, speranța că guvernarea imperială avea să dea un exemplu pozitiv a renăscut; dar nu s-a făcut nimic, suspendarea epuizase imaginația celor de la Viena. Reichsrat-ul s-a întrunit, pentru ultima oară în timpul domniei lui Francisc Iosif, în martie 1914, pentru a fi complet compromis de ruteni în doar câteva zile. Când a izbucnit războiul în 1914, Reichsrat-ul însuși a fost suspendat iar Austria a revenit pe față la "absolutismul provizoriu" cu care începuse domnia lui Francisc Iosif.

Și în Ungaria se auzeau vechile melodii. Magnații maghiari, care nu învățaseră nimic din înfrângerea din 1906, și-au reînnoit atacurile împotriva armatei comune. Această strategie își pierduse orice urmă de farmec pentru mica nobilime, care își văzuse pozițiile în birocrație amenințate în timpul disputei constituționale. Micii nobili funcționari și-au folosit capacitatea pentru violență și corupție distrugând coaliția în alegerile generale din 1910, când a fost restaurată majoritatea "mamelucilor". István Tisza, mai întâi din culise și apoi ca prim-ministru, din iunie 1913, și-a întrecut tatăl prin atitudinea sa dictatorială. El a forțat legea privind armata, acționând ca un suporter loial al monarhiei comune; în schimb, a primit libertatea de a continua campania împotriva naționalităților din Ungaria și de a ține masele la distanță de viața politică. El declara: "Cetățenii noștri de limbă nemaghiară trebuie, în primul rând, să se obișnuiască cu ideea că aparțin comunității unui stat național, un stat care nu este un conglomerat de rase

diferite". Legile privind votul universal erau introduse periodic cu promisiunea că vor fi şi adoptate; dar întotdeauna se găseau scuze şi legea din 1914, elaborată cu puţin înainte de izbucnirea războiului, a rămas ca o dovadă evidentă a sistemului democratic de care s-ar fi bucurat Ungaria, "doar dacă" nu ar fi intervenit războiul.

În realitate, statul ungar constituia acum monopolul micii nobilimi, clasă care îşi pierduse baza economică şi care se menţinea la putere cu ajutor habsburgic. Era un ajutor cam fragil şi îndoielnic, iar mica nobilime, care avea nevoie de mai mult, a intrat într-o alianţă cu capitaliştii germani şi evrei din Ungaria. Naţionalismul maghiar favorizase protecţia încă de când Kossuth copiase pentru prima dată învăţăturile economice ale lui List; iar Uniunea tarifelor cu Austria fusese o înfrângere la fel de mare pentru Kossuth ca şi armata comună. Era o ţintă mai sigură; şi chiar şi fără restaurarea barierelor tarifelor între Austria şi Ungaria, guvernul putea face multe pentru promovarea industriei maghiare. Ungaria a dat exemplul urmat mai apoi de "statele succesorale", după prăbuşirea Monarhiei; şi, în măsura în care Austro-Ungaria avusese o unitate economică, această unitate fusese subminată de Ungaria cu mult înainte de 1918. Naţionalismul economic avea un dublu avantaj: oferea un substitut pentru atacurile împotriva armatei comune şi întărea entuziasmul evreilor şi germanilor "maghiarizaţi", care altfel ar fi putut reveni la loialitatea faţă de Habsburgi. Capitaliştii germani au reprezentat o potenţială "coloană a cincea" în Ungaria începând cu Metternich şi sfârşind cu Hitler, dar ei aveau nevoie de recompense economice permanente pentru a accepta subordonarea politică faţă de mica nobilime sărăcită, neştiutoare în ale comerţului şi industriei.

Victoria lui Tisza i-a exclus pe magnaţi din lumea puterii politice; dezvoltarea industriei ameninţa să creeze capitalişti milionari care aveau să le ameninţe privilegiile economice. Naţionalismului lui Tisza i se putea răspunde numai făcând apel la popoarele supuse; iar ele nu puteau reacţiona împotriva naţionalismului economic decât printr-un apel la mase. Ambele căi erau periculoase, iar magnaţii au rămas să asiste neputincioşi de pe margine sau au intrat ei înşişi în afaceri. Ca "clasă conducătoare" ereditară, abdicaseră. Unul dintre magnaţi, cel mai îndrăzneţ şi aproape cel mai bogat, a respins această procedură timidă. Mihály Károlyi, cândva asociatul lui Andrássy în tinereţe, a ajuns în cele din urmă la programul pe care Kossuth îl elaborase cu întârziere în perioada exilului. El a început să susţină egalitatea naţională, reforma agrară şi – ca un corolar normal – ruperea relaţiilor cu Germania; căci o Ungarie democratică, aflată în bune relaţii cu vecinii ei slavi, nu va mai avea nevoie de sprijinul Habsburgilor sau al armatei germane. Programul acesta cerea sacrificii imposibile din partea magnaţilor cu mai puţine principii decât Károlyi şi putea fi pus în practică numai după înfrângerea în război, când avea să fie prea târziu.

Extremismul maghiar a învins şi în Croaţia. Micii nobili maghiari i-au etichetat pe toţi croaţii la un loc drept trădători sârbo-croaţi pentru a le lua posturile. În 1912 constituţia croată a fost suspendată, iar guvernatorul maghiar a devenit un dictator, cu o mulţime de aliaţi conaţionali. Dar idealismul sud-slav se limita la câţiva intelectuali din clasa de mijloc. Mica nobilime croată şi ofiţerii,

organizaţi în Partidul Dreptei Pure, deşi ostili faţă de Ungaria, erau mai degrabă fanatici antisârbi şi devotaţi Monarhiei. Mai mult, partidul ţărănesc croat, care îşi atrăgea acum tot mai mulţi simpatizanţi, urma aceeaşi linie, deşi cu mai multe formulări democratice. Radici, liderul său, era un susţinător al "ideii austriece"; scopul Monarhiei era de a fi "nici germană, nici maghiară, nici slavă, ci creştină, europeană şi democratică", după cum spunea el. Ideea sud-slavă, sintetică şi intelectualistă, nu-i atrăgea decât pe reprezentanţii clasei mijlocii educate, admiratori ai colecţiei de tablouri a lui Strosmajer; naţionalismul de masă, în Croaţia ca şi oriunde altundeva, răsărise din pământ şi îşi detesta vecinii cei mai apropiaţi. În Austria, votul universal slăbise entuziasmul naţional, chiar dacă nu îl ucisese complet; în Croaţia, el ar fi înăbuşit mişcarea sud-slavă, chiar dacă ar fi scos la lumină un partid ţărănesc catolic favorabil Habsburgilor şi ostil stăpânirii maghiare. În orice caz, mica nobilime maghiară, care evitase prin orice mijloace introducerea votului universal în Ungaria, nu-l putea aduce în Croaţia. Îşi refuzau astfel unica armă decisivă, nevoiţi să perpetueze pericolul imaginar al unei ample mişcări sud-slave.

Până în 1914, misiunea constituţională a Monarhiei habsburgice sfârşise aproape pretutindeni într-un eşec. Dar oamenii nu au avut nicicând mai multă încredere în viitorul Monarhiei habsburgice decât în anii premergători sfârşitului. Deşi *rigor mortis* începuse să se instaureze, nu lipseau proiectele de resuscitare a cadavrului: cărţi scrise de socialişti, elogiind Imperiul aflat "deasupra naţionalităţilor"; cărţi scrise de socialişti, ridicând în slăvi Austro-Ungaria ca purtătoarea stindardului culturii germane; cărţi scrise de francezi, lăudând-o pentru că stătea ca o barieră în calea puterii germane; cărţi scrise de ofiţeri, de preoţi catolici, de liberali englezi, ba chiar şi de un român. Toţi recunoşteau slăbiciunea, povara apăsătoare a birocraţiei, conflictele dintre revendicările naţionale, dar toţi, fără excepţie, aşteptau "o soluţie". Această soluţie, la care spera o lume întreagă, se numea federalism, un nume atrăgător dat unei serii întregi de scheme. Pentru autorii germani, federalismul însemna aducerea maghiarilor la acelaşi nivel cu restul provinciilor, toate membre ale unui Imperiu germanic; pentru cehi, el presupunea un Imperiu predominant slav, cu germanii şi maghiarii ca minorităţi tolerate; pentru teoreticienii de la Viena, federalismul cerea un declin general al sentimentului naţional – naţionalismul se va domoli până va atinge statutul de idiosincrazie personală, după estimările lui Renner; pentru străini, francezi şi englezi, federalismul era un vis frumos, refuzul de a privi în faţă alternativa înfricoşătoare a unui război european pe care o presupunea obligatoriu eşecul misiunii habsburgice. Aceasta era esenţa tuturor visurilor federaliste: toate evitau imaginea conflictului care avea să urmeze fărâmiţării mumiei habsburgice, sperând în schimb că oamenii vor deveni toţi, printr-un miracol, la fel de luminaţi ca şi Karl Renner sau profesorul Redlich, ca M. Eisenmann sau profesorul Seton-Watson[2]. Istoria domniei lui Francisc Iosif arătase că "soluţia" era foarte

[2] Profesorul Seton-Watson şi-a dedicat relatarea cazurilor Zagreb şi Friedjung "acelui om de stat care va avea geniul şi curajul necesare pentru a rezolva problema sud-slavă". Acest făcător de miracole ar fi trebuit să fie profesorul Redlich, un evreu vienez.

simplă; era simplu de elaborat nenumărate planuri prin care toate popoarele Monarhiei să se bucure de condiţii economice bune şi de o existenţă naţională tolerabilă. Problema era însă ca soluţia să fie şi acceptată: şi dincolo de ea se găsea şi problema adevărată – dacă Monarhia habsburgică putea să scape de la a deveni un simplu instrument al dominaţiei germane în Europa. Iar această problemă nu avea o soluţie. Soarta Monarhiei habsburgice fusese pecetluită de războiul din 1866; independenţa prelungită şi-o datora bunăvoinţei lui Bismarck, dar avea să o piardă de îndată ce urmaşii acestuia aveau să abandoneze politica lui moderată. S-a propus modificarea poziţiei europene a Monarhiei prin schimbarea structurii ei interne; în realitate, o asemenea schimbare nu putea surveni decât după o modificare – sau mai degrabă o catastrofă – în poziţia sa europeană.

Astfel, toate planurile epocii antebelice postulau imposibilul. Dacă Monarhia nu ar fi fost învinsă în războiul din 1866; dacă maghiarii i-ar fi acceptat pe slavi ca egali; dacă germanii nu şi-ar fi dorit un Imperiu german; dacă popoarele din Imperiu ar fi revenit la starea de ţărani analfabeţi şi la loialitatea necondiţionată faţă de dinastie din zilele Contrareformei; dacă Habsburgii ar fi încurajat sindicatele şi reforma agrară; atunci problema ar fi fost rezolvată pentru că, de fapt, ea nu ar mai fi existat. Aşezaţi în jurul patului de moarte, spectatorii îndoliaţi ar fi putut spune: "Dacă ar mai fi putut să respire, mortul ar fi fost perfect sănătos". Acest amestec de dorinţe s-a transformat într-un cor uniform: dacă Francisc Iosif ar fi murit mai repede şi locul lui ar fi fost luat de Franz Ferdinand, atunci toate "soluţiile" ar fi devenit posibile. Aceia care aşteptau sosirea lui Franz Ferdinand ştiau prea puţine despre firea lui: el reprezenta schimbarea, iar ei făceau greşeala să creadă că orice schimbare avea să fie în bine. Franz Ferdinand era unul dintre roadele cele mai nefericite ale casei de Habsburg; reacţionar, clerical, brutal şi tiranic, dădea adesea semne de nebunie. Îi lipseau până şi pesimismul şi ezitările care făcuseră din Francisc Iosif un domnitor acceptabil. Unicul element constant în vederile lui politice era ostilitatea faţă de dualism: fără vreo simpatie pentru popoarele oprimate de naţionalismul maghiar, el nutrea o invidie dinastică faţă de libertăţile Ungariei şi ar fi dorit să o reducă la statutul de subordonare obişnuită. Căci ostilitatea sa era la fel de mare şi faţă de cehi şi chiar şi de liberalii germani, chiar dacă nu şi de naţionalismul german. Idealul său îl constituia militarismul absolutist creat de Schwarzenberg în 1849, care fusese şi idealul lui Francisc Iosif până când evenimentele îl învăţaseră că nu aceasta era soluţia cea mai bună.

S-a scris mult despre planurile constructive pe care avea să le pună în practică Franz Ferdinand după urcarea pe tron. El avea să refuze să fie încoronat rege al Ungariei până nu se anula înţelegerea din 1867; acest lucru era limpede, drept care planurile sale s-au spulberat în vânt. A încurajat naţionalismul clericalist în rândul slovacilor, a luat partea românilor şi, mai mult decât orice altceva, a privit cu ochi binevoitori naţionalismul dinastic al Partidului Dreptei Pure. Şi el era "federalist". Ceea ce nu presupunea mai mult decât restaurarea unui regat al Croaţiei, rupt de Ungaria şi direct dependent de împărat. Nu a îndrăznit să propună nici măcar alipirea la Croaţia a teritoriilor sârbeşti din Ungaria, căci ar fi însemnat să încurajeze ideea sud-slavă; iar planul său "trialist" era să dezbine

popoarele sud-slave, la fel cum Confederaţia napoleoniană a Rinului îi dezbinase pe germani. "Trialismul", în fapt, ar fi stârnit şi mai mult nemulţumirea popoarelor sud-slave, i-ar fi aruncat pe maghiari în opoziţie cu Monarhia şi nu ar fi ajutat cu nimic la rezolvarea conflictului dintre cehii şi germanii din Boemia. Mai mult, planurile lui Franz Ferdinand nu luau în considerare cooperarea între popoare sau trecerea dincolo de balivernele despre "individualităţile istorico-politice" ale "bătrânilor conservatori". Franz Ferdinand se putea rupe de mica nobilime maghiară şi de birocraţia germană, pe umerii cărora stătea întregul Imperiu, dar nu putea fugi de întrebarea cu care se confruntaseră toţi reformatorii, de la Iosif al II-lea la Badeni: cum putea un Habsburg să devină un Bonaparte, împărat al popoarelor de ţărani? Aliaţii lui Franz Ferdinand erau ostaşii de profesie şi nobilii pseudofeudali, vechiul bloc conservator al lui Windischgrätz şi Belcredi, căruia i se mai adăugaseră doar câţiva politicieni clericalişti, dovadă a lipsei de maturitate a popoarelor pe care pretindeau că le reprezintă. Diploma din octombrie, apogeul viziunii politice a lui Franz Ferdinand, deja depăşită cu două sute de ani în 1860, nu câştigase deloc în modernitate o dată cu trecerea a încă cincizeci de ani.

Aceia care îşi puneau speranţa în Habsburgi nu pătrunseseră natura Monarhiei habsburgice. Kossuth plătise pentru toate lipsurile sale înţelegând că răsturnarea dinastiei era prima condiţie pentru reconstrucţia unei Europe centrale. Mihály Károlyi fusese singurul maghiar care văzuse şi acceptase consecinţele acestei doctrine. Austriecii erau prea copleşiţi de prezenţa fizică a împăratului pentru a-şi putea imagina o Europă centrală fără dinastie, până şi socialiştii cei mai avansaţi visau un socialism democratic impus prin iniţiativă dinastică, iar germanii care detestau domnia Habsburgilor o doreau în schimb pe cea a Hohenzollernilor. Doar solitarul profesor ceh Masaryk avea încredere în popoare şi ar fi dorit ca ele să înveţe ce înseamnă realitatea prin însăşi exercitarea unor responsabilităţi. Masaryk aducea cauzei integrităţii intelectuale acelaşi fanatism pe care alţii îl aduseseră naţionalismului. El îi insultase pe cehi denunţând o serie de manuscrise sacre ceheşti din perioada Evului Mediu de început ca falsuri realizate în secolul al XIX-lea şi îşi atrăsese ura atât a cehilor, cât şi a germanilor apărând un evreu împotriva acuzaţiei de omor ritual. Era convins că naţiunea cehă îşi putea obţine independenţa numai pe baza adevărului, în special a adevărului că "drepturile de stat" în Boemia erau o tradiţie artificială şi depăşită; credea chiar şi că Monarhia habsburgică şi-ar fi putut găsi o nouă vitalitate dacă s-ar fi sprijinit pe onestitate şi pe voinţa populară, în locul intrigii şi intereselor dinastice. Dacă alţi cehi, mai romantici, stârneau agitaţii naţionaliste până în clipa în care li se oferea un post la guvernare, Masaryk şi-a păstrat independenţa faţă de Habsburgi, nădăjduind în acelaşi timp să poată reforma Monarhia. La fel de tare detesta şi pretenţia de panslavism; înţelegând natura ţaratului rusesc, percepuse şi ruptura pe care panslavismul avea să o provoace faţă de civilizaţia occidentală. Ar fi dorit în schimb să facă din Praga centrul unei culturi slave democratice; de aici şi prietenia sa cu liderii sârbo-croaţi care făcuseră din el apărătorul dreptăţii în cazul Friedjung.

Masaryk şi Károlyi au devenit în 1918 succesorii Habsburgilor; erau amândoi inamici ai dinastiei, dar nici unul nu dorise să distrugă unitatea popoarelor, creată odată de Habsburgi. Fiecare era devotat naţiunii sale, pe care o reprezenta cu cinste; dar nici unul nu era exclusiv naţionalist şi nu gândea în termenii unui stat naţionalist. Károlyi nădăjduia să transforme Ungaria Mare într-o federaţie de naţionalităţi egale, chiar dacă sub conducere maghiară; Masaryk spera la rândul său să obţină colaborarea, sub conducerea cehilor. Erau amândoi independenţi faţă de Habsburgi, Károlyi încrezător în sine ca orice aristocrat, Masaryk sigur pe forţa sa intelectuală. Deşi cu un temperament solitar, Masaryk avea legături puternice cu poporul ceh: o naţiune acum cu o cultură avansată, dar fără politicieni aristocraţi, o naţiune compusă de sus şi până jos dintr-o singură clasă, mijlocie, cu un mai mare respect pentru liderii intelectuali decât oricare alta în Europa. Károlyi oferise Ungariei Mari unica ei şansă se supravieţuire, dar preţul era prea mare. "Naţiunea ungară" din 1848 avusese un tip de idealism real, chiar dacă îngust; "naţiunea ungară" de la începutul secolului XX nu credea în nimic, cu excepţia marilor domenii ale magnaţilor şi a monopolului birocratic al micilor nobili. De aceea, guvernarea lui Károlyi din 1918 a rezistat numai şase luni; sprijinit de cehi, Masaryk a creat un stat multinaţional care a durat douăzeci de ani şi pe care, deasupra naţionalităţilor şi a partidelor, l-a condus ca un Francisc Iosif mai nobil şi mai înţelept. Dar în anii dinainte de 1914 viziunea lui Károlyi era mai limpede decât a lui Masaryk. Până în ultima clipă, acesta a sperat într-o schimbare morală care avea să păstreze Monarhia habsburgică unită – lucru imposibil pentru Francisc Iosif, Aehrenthal sau Conrad. Károlyi a înţeles că schimbarea cea mai importantă trebuia să se petreacă în domeniul politicii externe, lucru la fel de imposibil fără un război european.

Rămăşiţele osificate ale Monarhiei habsburgice stăteau în echilibru datorită propriei lor greutăţi. Impulsul pentru a le dărâma trebuia să vină din afară, chiar dacă efectul acesta uriaş nu s-ar fi putut obţine dacă nu ar fi existat putreziciunea dinăuntru. Monarhia putea supravieţui nemulţumirilor interne şi chiar şi rivalităţilor străine; ambele făceau să-i crească însemnătatea, tratând-o ca pe o necesitate europeană. Lucrul căruia Habsburgii nu îi puteau supravieţui era negarea importanţei lor. Naţionalismul italian jucase rolul lui David atunci când răsturnase vechea Austrie; naţionalismul sârb juca acum acelaşi rol cu Austro-Ungaria. Greşelile lui Metternich şi Buol în Italia se repetau acum împotriva sârbilor. Exasperaţi de faptul că le era ameninţată însăşi existenţa, politicienii habsburgi şi-au pierdut complet echilibrul şi abilitatea de manevră: Serbia a devenit o obsesie la fel cum fusese Italia şi fiecare pas făcut le îngreuna şi mai mult drumul. Criza bosniacă dăduse naştere pericolului sârbesc; campania împotriva liderilor sârbo-croaţi a pus în mâna sârbilor o armă foarte puternică. Serbia independentă, de religie ortodoxă şi pentru multă vreme provincie turcească, era prea puţin interesată de teritoriile habsburgice. Sârbii aspirau să îşi elibereze fraţii aflaţi încă sub stăpânire turcească şi să îşi recupereze teritoriile istorice odată sârbeşti; ambiţie care se extindea asupra Bosniei şi Herţegovinei, dar nu mai departe. Sârbii nu aveau nici un motiv de afecţiune pentru Croaţi, romano-catolici,

prohabsburgi şi "occidentali" în cultură; nutreau prea puţină simpatie şi pentru sârbii din Ungaria, de asemenea prea "occidentali" pentru gustul Belgradului. Planul unei Serbii Mari fusese adoptat numai la insistenţele Habsburgilor, iar programul sud-slav nu fusese niciodată mai mult decât o armă auxiliară.

Menţinerea Imperiului otoman în Europa constituise elementul esenţial al politicii externe habsburgice de la Metternich la Aehrenthal. În 1912, pentru ultima dată, Austro-Ungaria a încercat să impună pacea în Balcani creând o coaliţie a marilor puteri; mişcarea s-a bucurat de sprijinul Rusiei, speriată de apropierea avalanşei balcanice la care ea însăşi dăduse o mână de ajutor. Alianţa conservatoare a lui Metternich şi-a mai făcut o ultimă apariţie, fantomatică şi ineficientă. Statele balcanice ştiau că Rusia nu va folosi forţa împotriva lor şi aveau toată încrederea că pot învinge Turcia fără ajutor rusesc. În octombrie 1912, Imperiul otoman, ultima rămăşiţă fragilă a vechii ordini europene, s-a sfărâmat în bucăţi; iar Monarhia habsburgică a asistat neputincioasă, deşi se pregătea propria sa debarcare. Berchtold, devenit ministru de externe la moartea lui Aehrenthal, nu a salvat decât Albania din naufragiul unei politici vechi de un secol. Aceasta, refuzată sârbilor, a fost dovada că Austro-Ungaria încă îşi mai putea impune voinţa ca mare putere. Dar era degradant faptul că falsa independenţă a şefilor de bandă albanezi trebuia tratată ca esenţială pentru existenţa unei mari monarhii. Chiar şi crearea statului albanez s-a realizat numai în urma unor mobilizări repetate, demonstraţii costisitoare care pierdeau din forţă cu fiecare reprezentaţie. Şi, în ciuda Albaniei, turcii dispăruseră. Principiul naţional triumfase la toate frontierele Imperiului, iar profeţia lui Gentz, a lui Albert Sorel şi a lui Andrássy se împlinise: Austro-Ungaria era acum marele bolnav al Europei.

Războaiele balcanice au marcat practic sfârşitul Monarhiei habsburgice ca mare putere. Balcanii reprezentaseră sfera de influenţă austro-ungară dar, în perioada de criză, influenţa ei nu rezolvase nimic – până şi Albania fusese salvată doar la insistenţele Italiei. Berchtold a încercat să ţină Serbia în şah ataşând Bulgaria împotriva ei; încercare de asemenea eşuată, căci Bulgaria a fost învinsă în numai câteva zile. Dar chiar dacă ar fi avut mai mult succes, alianţa bulgară era o dovadă a slăbiciunii Habsburgilor: ea aşezase Austro-Ungaria pe acelaşi plan cu statele balcanice. Din perspectiva forţelor armate, ca şi a politicii, Austro-Ungaria pierduse statutul de mare putere. Cu cincizeci de ani înainte, în vremea lui Schwarzenberg şi a lui Radetzki, vechea Austrie investea în înarmare la fel de mult ca şi Franţa sau Rusia[3]; în 1914, deşi aflată doar în urma Rusiei şi a Germaniei ca populaţie, Austro-Ungaria a cheltuit mai puţin pe armament decât oricare alta dintre marile puteri – un sfert din cheltuielile Rusiei sau ale Germaniei, o treime din ale Angliei sau Franţei şi mai puţin chiar decât Italia[4]. "Monar-

[3] În cea mai mare parte a secolului al XIX-lea, Anglia a investit în înarmare mai mult decât oricare altă mare putere. Britanicii contau pe o forţă navală imensă şi pe o armată profesionistă, amândouă mult mai costisitoare decât o armată de recruţi, echipată doar cu muschete.

[4] În cei treizeci de ani care au urmat Congresului de la Berlin, cheltuielile germane pentru armament au crescut de cinci ori; cele britanice, ruseşti şi franceze de trei ori; până şi cele italiene au crescut de două ori şi jumătate. Cheltuielile austro-ungare nici măcar nu s-au dublat.

hia militară" a Habsburgilor devenise, în realitate, cel mai puțin militarizat stat din Europa. Gustul pentru viața cazonă și forța industrială existau, dar lipseau unitatea națională și entuziasmul pentru un mare efort patriotic.

Monarhia habsburgică a rămas în viață datorită sprijinului german, care nu era însă lipsit de primejdii. Germania, o mare putere plină de dinamism, nu se putea mulțumi cu politica de rezistență a Habsburgilor, mai ales când ea se dovedea perdantă. Germanii aveau deja viziunea unei noi Europe, cu centrul la Berlin; în această Europă nu era loc pentru Viena. Alianța austro-germană fusese un parteneriat care dorise păstrarea vechii Europe, un parteneriat în esență între Germania, dinastia habsburgică și "națiunea ungară". O dată ce germanii au abandonat linia conservatoare a lui Bismarck, acest parteneriat exclusivist le-a devenit insuficient. La urma urmelor, războaiele balcanice, deși dezastruoase pentru Habsburgi, nu au fost neapărat la fel și pentru Germania: ele au reprezentat un triumf al statelor naționale și de aceea un imbold pentru Germania, cel mai mare dintre ele. După războaiele balcanice, germanii i-au îndemnat pe sârbi și pe români la o politică de conciliere, chiar dacă aceasta presupunea amputarea Ungariei. O astfel de politică, dusă până la concluzia sa logică, ar fi întărit poziția Germaniei: Ungaria s-ar fi redus la dimensiunile ei logice, naționale, iar restul Imperiului habsburgic ar fi fost încorporat în Reich. Germanii au urmat cu conștiinciozitate această linie în cea de a doua încercare de a domina Europa; înainte de 1914 însă, mai aveau încă scrupule de natură dinastică și chiar și reflexe ale prudenței lui Bismarck. Din această perspectivă, dinastia habsburgică reprezenta o barieră reală împotriva dominației germane – chiar dacă numai atâta vreme cât ajuta la expansiunea germană pe cale pașnică.

Îndemnurile germane la concesii față de Serbia puteau fi reduse la tăcere prin apelul la sentimentul antislav: în domeniul afacerilor externe – ca și mai demult în cele interne – presupusa dușmănie între slavi și teutoni era doar un artificiu menit să asigure supraviețuirea Habsburgilor și, desigur, folosit de maghiari pentru a exploata puterea germană în propriul folos. Războaiele balcanice au trezit în același timp și ambițiile naționale ale României în Transilvania. Aici, simpatiile progermane erau mai greu de contracarat. Wilhelm al II-lea și Franz Ferdinand, fiecare din motive diferite, insistaseră ca Ungaria să cedeze. István Tisza răspunsese cu o rezistență încăpățânată. Începuturile amestecului german în afacerile Ungariei i-au readus laolaltă pe maghiari și pe Habsburgi; iar Tisza, fiul unui inamic al dualismului, a devenit ultimul reprezentant puternic al Monarhiei habsburgice. Ca și Andrássy cu o generație înaintea lui, Tisza se temea de efectul unui război asupra independenței Ungariei. Pe de altă parte, o demonstrație de forță era necesară pentru a dovedi că Habsburgii erau încă în viață; căci, deși Monarhia reprezentase adesea un pericol pentru Ungaria, prăbușirea ei avea să aducă pericole și mai mari. În trecut, Ungaria fusese prima care se opusese unei politici belicoase; acum ea era aceea care împingea Monarhia la acțiune. Se repeta situația din 1859. Atunci, Austria răsturnase un sistem stabil de pe urma căruia ea profita cel mai mult și din a cărui răsturnare era singura care nu avea nimic de câștigat. În 1914, Austro-Ungaria era singura care nu avea nici un avantaj

de pe urma unui război; şi totuşi, dintre toate marile puteri, ea singură era hotărâtă să declanşeze războiul.

Dar în istoria Habsburgilor a existat întotdeauna o distanţă mare de la ţel la realizarea lui; ineficienţi ca întotdeauna, Habsburgii s-ar fi dovedit probabil incapabili să pornească un război până când ar fi fost complet uitaţi de toate marile puteri. Căci în 1914, centrul conflictelor mondiale se mutase din Balcani în Asia Mică. Printr-o ironie a soartei, Franz Ferdinand a oferit Monarhiei habsburgice, după toate celelalte eforturi rămase fără nici un rezultat, ultima ocazie de a se comporta ca o mare putere. Pe 28 iunie 1914, el a fost asasinat de către un entuziast al ideii sud-slave, la Sarajevo. Crima a împins Monarhia la acţiune: chiar şi Francisc Iosif era acum în favoarea războiului, deşi se temea de consecinţele lui şi, din acest motiv, se bucura că moartea lui Franz Ferdinand limpezise principiile purităţii dinastice pe care mariajul lui le încălcase. Pe de altă parte, asasinatul trezise sentimentele dinastice ale lui Wilhelm al II-lea, reducând la tăcere îndoielile din politica germană. La fel ca şi în 1859, diplomaţia austriacă a fost aceea care a declanşat războiul. Ultimatumul adresat Serbiei era destinat să facă războiul inevitabil; el a fost elaborat de Forgách, farseurul sau criminalul din 1909, al cărui nume nu reprezenta tocmai o garanţie pentru cancelariile europene. Dar conţinutul ultimatumului nu era important: el punea capăt unui lung impas, provoca criza şi asigura, mai devreme sau mai târziu, o hotărâre în privinţa destinului Habsburgilor.

Aceia care au provocat războiul, Berchtold, Conrad şi toţi ceilalţi, habar nu aveau ce urmăreau de fapt. S-au formulat o sumedenie de planuri: o expediţie de pedeapsă, urmată de un bir; anexarea unei părţi a Serbiei; împărţirea Serbiei între Bulgaria şi România; încorporarea ei ca regat dependent în Imperiul habsburgic (ultima relicvă a "trialismului" lui Franz Ferdinand). Toate aceste planuri au fost respinse de Tisza, singurul om hotărât şi care avea un scop limpede: credincios nevoilor Ungariei, el a acceptat războiul numai cu condiţia ca Austro-Ungaria să nu se extindă asupra teritoriilor sârbeşti. Războiul fără schimbări era singurul care avea să ajute la păstrarea Ungariei Mari: un lucru imposibil, deşi nu mai imposibil decât supravieţuirea Ungariei Mari până în secolul XX. Opoziţia lui Tisza ar fi lăsat războiul fără un scop, dacă ar fi avut de la bun început unul. În realitate, el constituia un scop în sine; nenumăratele probleme rămase nerezolvate de atâta vreme puteau fi pur şi simplu şterse de pe agendă. "Absolutismul provizoriu" a devenit "absolutism pentru moment": fără legi privind sistemul de vot în Ungaria, fără negocieri între cehi şi germani, fără călimări azvârlite în Reichsrat. Tisza şi micii nobili funcţionari, Stürgkh şi birocraţii lui, bătrânul împărat şi statul major – toate acestea conduceau vieţile a cincizeci de milioane de oameni. Războiul nu avea opozanţi, ba chiar se simţea în aer un oarecare entuziasm. Germanii ştiau că el le va readuce hegemonia în Austria; maghiarii, bucuroşi de dispariţia lui Franz Ferdinand, erau încântaţi să îşi poată atrage ajutorul german în cruciada lor antislavă; polonezii din Galiţia se bucurau de orice război împotriva Rusiei; croaţii, care scăpaseră uşor de cei câţiva intelectuali sud-slavi, doreau cel mai pătimaş un război împotriva Serbiei; chiar şi slovenii sperau că el

se va putea întoarce împotriva Italiei; numai cehii acceptau totul fără nici o plăcere. Războiul nu îi descuraja pe susținătorii "ideii austriece", care îl întâmpinau cu bucurie, ca şi pe anexarea Bosniei, presupunând că, aducând acțiunea, războiul avea să aducă şi reforma. Războiul a adus ceva acțiune, atâta cât era cu putință pentru Monarhia habsburgică, dar nu a reuşit să provoace o schimbare în starea de fapt. Pentru că el nu face decât să accelereze o astfel de schimbare: un stat dictatorial devine şi mai dictatorial, un stat democratic şi mai democratic, unul industrializat şi mai industrializat şi – în cazul Austro-Ungariei – unul putred devine şi mai putred. Contele Ottokar Czernin, unul dintre ultimii miniştri de externe austro-ungari, spunea pe bună dreptate: "Trebuia să murim. Aveam libertatea să ne alegem felul în care să o facem şi l-am ales pe cel mai îngrozitor".

CAPITOLUL OPTSPREZECE

RĂSPLATA VIOLENȚEI: SFÂRȘITUL HABSBURGILOR, 1914-1918

Declarația de război împotriva Serbiei avusese ca scop reafirmarea poziției Austro-Ungariei ca mare putere independentă; în schimb, ea a pus capăt atât măreției ei, cât și independenței. Forța Habsburgilor stătea în suplețe și flexibilitate în fața primejdiei, de la Imperiul otoman la Napoleon, ei puteau "să dea". Ceea ce nu putea risca era o luptă pe viață și pe moarte, fără perspectiva unui compromis la sfârșit; pentru că acestei lupte avea să îi supraviețuiască numai combatantul cel mai puțin sofisticat. În 1859, Habsburgii își propuseseră să distrugă naționalismul italian; în 1914, au vrut "să distrugă" Serbia – amândouă la fel de imposibile, chiar dacă armatele ar fi ieșit învingătoare, dar cu atât mai mult cu cât în 1914, ca și în 1859, apelul la forță se soldase cu un eșec. Armata austro-ungară care a invadat Serbia a fost izgonită și, pe urmele ei, armata sârbească a intrat în Ungaria; căci, spre deosebire de italienii din 1859, sârbii reprezentau un popor real cu o forță de luptă reală. Cea mai mare parte a armatei austriece a fost trimisă în întâmpinarea atacului rusesc; și aici a dat greș. Rușii au trecut peste cea mai mare parte a Galiției și au ajuns la trecătorile din Carpați, împiedicați să pătrundă în Ungaria numai de marea victorie germană din nord, de la Tannenberg. Făcând o analogie cu orice altă perioadă din istoria Imperiului, acesta ar fi fost momentul pentru a face pace: ar fi urmat câteva concesii făcute Rusiei, poate chiar și Serbiei, dar Monarhia habsburgică și-ar fi continuat existența.

În schimb, Austro-Ungaria a fost "salvată" de Germania; această "salvare" marca adevăratul sfârșit al Habsburgilor. Ei oferiseră o alternativă acceptabilă la dominația germană, alternativă care a încetat să mai existe atunci când Germania a preluat direcția militară și politică a Austro-Ungariei. La începutul anului 1915, trupele germane conduse de generali germani i-au alungat pe ruși din Galiția; la sfârșitul aceluiași an, generalii au condus campania care distrugea Serbia independentă, împingând Puterile Centrale până la porțile Salonicului. Germania intrase acum în jocul pentru stăpânirea Europei, iar Habsburgii nu mai

erau decât o anexă a ei. Numai sentimentalismul dinastic al lui Wilhelm al II-lea i-a împiedicat pe germani să îi şteargă pe Habsburgi de pe faţa pământului: oricum, Francisc Iosif nu mai avea acum mai multă independenţă decât regii Saxoniei sau ai Bavariei. Austro-Ungaria a fost tratată ca o nonentitate în negocierile ce au precedat intrarea Italiei în război, în 1915. Germanii au încercat să-i cumpere pe italieni, oferindu-le teritorii austriece; Viena nu a fost consultată şi nici măcar informată. Ofertele au rămas însă fără rezultat: ca şi în 1866, italienii sperau să îşi obţină unitatea printr-o victorie militară şi de aceea au insistat să intre în război pentru nişte teritorii pe care le-ar fi putut obţine fără luptă; şi, ca şi în 1866, le-au obţinut în urma unui eşec militar. Austro-Ungariei i se oferise un ultim prilej să îşi reafirme prestigiul; dar nu s-a putut folosi de el. Campania împotriva Italiei din 1916, grandios plănuită de către Conrad, nu a dovedit nimic, decât declinul Monarhiei – o mare putere care nu putea învinge nici măcar Italia era cu siguranţă pe moarte. Încă o dată era nevoie de trupele germane şi de hotărârea germană pentru a întări frontul austro-ungar.

Apărată de Rusia, de Serbia şi până şi de Italia de către puterea germană, dinastia şi-a pierdut orice libertate de manevră. Germanii austrieci erau acum adevărata "naţiune politică"; naţionalismul german şi sprijinul acordat Imperiului austriac devenite în cele din urmă unul şi acelaşi lucru. De Paşte, în 1915, toate partidele germane cu excepţia social-democraţilor s-au unit într-un manifest care reafirma programul de la Linz din 1882 – atunci doar revendicările câtorva naţionalişti fanatici, acum dorinţa împărtăşită de toţi germanii austrieci. Aceştia erau chiar şi acum, când se aflau practic în război cu Italia şi în nici un caz în bune relaţii cu polonezii, gata să recunoască cererile "raselor suverane" şi dispuşi să cedeze Galiţia Poloniei şi Dalmaţia Italiei: dăruind astfel Italiei o jumătate de milion de locuitori sud-slavi, sperau să scape de sudul Tirolului şi de Trieste. Eliberată de cele două apendice stânjenitoare, Austria va rămâne un stat unitar, care va avea germana drept unică limbă oficială; Serbia avea să intre sub controlul economic şi militar al Monarhiei; iar slavii sudici vor fi momiţi de perspectiva unei unităţi sud-slave în interiorul Imperiului, o dată ce vor fi dat dovadă de bună purtare. Mulţi austrieci germani afirmaseră că s-au convertit la ideea de colaborare între popoare; toate aceste fraze frumoase dispăruseră acum. Siguri pe sprijinul german, ei s-au întors la centralismul german al lui Schmerling, afirmând chiar că Germania cucerise Serbia în contul Vienei. Ca şi în cazul lui Schmerling, ofertele vagi de autonomie naţională se limitau la popoarele aflate sub stăpânire maghiară. Era o lovitură de maestru, care ignora realitatea; maghiarii nici nu se gândeau să accepte dezmembrarea teritoriilor Sfântului Ştefan.

Politica şi perspectiva maghiară în primul război german a constituit cel mai important *tour de force* din întreaga istorie a ţării. Toate celelalte popoare ale Monarhiei habsburgice lucrau pentru *le roi de Prusse*; iar *le roi de Prusse* lucra pentru maghiari. Pe vremuri parteneri ai lui Bismarck şi ai Germaniei Mici, maghiarii au devenit, cu aceeaşi siguranţă de sine, aliaţii Germaniei Mari şi ai armatei germane. Ei erau convinşi că îşi vor putea păstra independenţa, chiar dacă toţi ceilalţi şi-o pierduseră. Tisza a devenit practic conducătorul Austro-Un-

gariei, cu sprijin german: arogant şi independent, se putea conta pe el că nu se va alia cu slavii. La începutul lui 1915, Berchtold a fost înlăturat din ordinul lui Tisza. Burián, succesorul lui, era primul maghiar devenit prim-ministru de la Andrássy încoace; iar el şi-a instalat o legătură telefonică directă cu Tisza, pentru a-şi primi instrucţiunile de la adevăratul stăpân. Diferenţa între poziţia precară a dinastiei muribunde şi forţa neclintită a maghiarilor s-a văzut în 1916, când germanii au încercat să repete cu România târgul eşuat cu Italia cu un an înainte. Căci România nu putea fi cumpărată decât prin cedarea unei părţi a Transilvaniei, parte integrală din teritoriile Sfântului Ştefan; dar Tisza a blocat negocierile încă de la început. Maghiarii fuseseră principalii promotori ai dualismului; acum, martori la decăderea dinastiei, se pregăteau pentru o Ungarie independentă. În ciuda continuării teoretice a acordurilor vamale, guvernul ungar era acela care deţinea controlul asupra exportului de grâu, pe care îl vindeau Austriei – şi chiar şi Germaniei – numai în schimbul concesiilor politice. Încrederea maghiarilor în ei înşişi era nelimitată. O minoritate în Ungaria, ei fuseseră dominanţi în Imperiul habsburgic; acum un popor de zece milioane de locuitori, pretindeau – şi obţinuseră – egalitatea cu Germania, un popor de şaptezeci de milioane.

Astfel, în cele din urmă, dinastia a căzut în mâna celor două "naţii suverane", germanii şi maghiarii, care o vânduseră practic în favoarea Germaniei Mari şi a Ungariei Mari. Şi totuşi, dinastia îşi urma vechile reguli; iar Habsburgii, al căror imperiu se destrăma, întindeau mâini lipsite de viaţă către Polonia. Membrii polonezi ai Reichsrat-ului şi-au declarat poziţia favorabilă faţă de război, atunci când toate celelalte popoare slave tăcuseră; şi câţiva, conduşi de aventurierul Pilsudski, au format o Legiune poloneză sub autoritatea Habsburgilor. Pilsudski spera să găsească în Habsburgi o alternativă care să nu fie nici rusească, nici germană; iar visul unei Polonii Mari ca mare putere independentă în Europa de est, era la fel de învechit ca şi Habsburgii înşişi. După izgonirea armatelor ruseşti din Polonia au urmat manevrele politice. Germanii îşi propuneau să recunoască numai independenţa acelei părţi din Polonia care fusese rusească, cu condiţia ca ea să rămână sub control militar german până la sfârşitul războiului. Politicienii austrieci au văzut o ultimă şansă de măreţie dinastică şi au elaborat o soluţie "austro-poloneză" – Regatul Poloniei (constituit în urma Congresului de la Viena) şi Galiţia unite, pentru a forma un al treilea partener în cadrul Imperiului habsburgic. Ideea i-a revoltat pe maghiari, prea puţin dispuşi să împartă totul pe din trei, indiferent dacă cu polonezii sau cu slavii sudici, şi care doreau ca Galiţia să rămână parte a statului unitar austriac, în aşa fel încât polonezii să îi poată contrabalansa pe germani. La rândul său, Germania a respins planul, pentru că o Polonie reunită avea să ceară înapoi Germaniei Poznania şi aşa-numitul "coridor". Planul austro-polonez a fost inclus într-un manifest; el nu putea fi transpus în realitate trecând peste veto-ul germanilor şi al maghiarilor. Era ultima dovadă a ambiţiilor dinastice care îi susţinuseră pe Habsburgi timp de cinci sute de ani şi care bântuiseră Europa răsăriteană cu atât mai persistent acum, când nu mai erau decât nişte visuri.

Dinastia încă mai prezenta o atracţie vagă pentru polonezi, sau mai degrabă pentru proprietarii de pământ polonezi. Celorlalte popoare, care descopereau acum adevăratul sens al "naţionalismului cultural" şi realitatea Austriei ca "stat mai presus de naţionalităţi", ea nu le mai putea oferi prea mult. "Misiunea austriacă" se dovedise a nu fi mai mult decât o modalitate de a-i convinge pe slavi să lupte pentru hegemonia germană în Europa. Până la izbucnirea războiului, mai fusese posibil visul "federalismului", al supremaţiei maghiare răsturnate şi al unei uniuni de popoare libere. Acum, toate aceste visuri se spulberaseră, mai puţin din minţile câtorva clerici încăpăţânaţi sau ale teoreticienilor incorigibili. Monarhia habsburgică independentă încetase să mai existe. Victoria germanilor putea să conserve scheletul, dar realitatea avea să o constituie dominaţia germană în Austria şi cea maghiară în Ungaria, programul radical din 1848. În 1848, dinastia mai putea încă să colaboreze cu popoarele, descoperind chiar şi "austrieci" adevăraţi; acum, totul era o mască străvezie pentru Germania şi Ungaria Mare. Slavii şi românii, care se agăţaseră atâta vreme de ideea protecţiei habsburgice, erau nevoiţi să devină inamici ai Imperiului habsburgic.

Distrugerea Monarhiei habsburgice nu făcea parte din planul aliaţilor. Anglia nu era interesată decât de războiul împotriva Germaniei şi nutrea aceleaşi gânduri bune faţă de Austro-Ungaria ca şi în zilele când Kossuth fusese un erou popular: atât Habsburgii cât şi ungurii aveau nevoie să fie "salvaţi" de germani. Politica franceză considera Ungaria ca o greutate utilă în viitoarea balanţă împotriva Germaniei sau poate chiar un aliat în eludarea promisiunii făcute Rusiei în 1915, cu privire la Constantinopol şi la strâmtori. Ţaratul pomenea vag de un regat al Boemiei condus de un mare duce, aceasta în timpul invadării Galiţiei, în 1914; ideea a dispărut o dată cu retragerea armatelor ruseşti; ea nu avusese de altfel nici o motivaţie solidă, în afara întăririi pretenţiilor externe ale Rusiei. Aliaţii erau pregătiţi să reînceapă amputările teritoriale la care Monarhia recursese atât de des în trecut; ele nu constituiau o ameninţare la adresa existenţei ei, ci mai degrabă o recunoaştere – fiindcă nimeni nu amputează membrele unui cadavru. Sârbii sperau să poată obţine Bosnia şi Herţegovina, şi poate sudul Ungariei; ambiţiile lor se opreau la "Serbia Mare", la fel de ostile ideii unui stat sud-slav ca şi Habsburgii înşişi. Italia a fost atrasă în război de partea aliaţilor prin promisiunea că va primi teritorii austriece – sudul Tirolului, Trieste şi nordul Dalmaţiei – promisiune consfinţită prin Tratatul de la Londra, din 1915. Era o nouă lovitură, catastrofală, dată ideii sud-slave. Populaţia Dalmaţiei era în majoritate sârbo-croată; după cum spunea un om de stat italian, contele Ciano, ceva mai târziu: "Numai pietrele sunt italiene". Italienii au cerut Dalmaţia întreagă: împărţirea ei prin Tratatul de alianţă dintre Tripla Înţelegere şi Italia de la Londra implica recunoaşterea revendicărilor sârbeşti, şi în consecinţă negarea celor sud-slave. Rijeka a rămas în afara negocierilor; se pleca astfel de la premisa că o Ungarie Mare, încă dominantă în Croaţia, va continua să existe. Mai mult, pretinzând Trieste, parte tradiţională din Reich şi pe cei trei sute de mii de germani din sudul Tirolului, Italia stârnea sentimentele naţionale germane. Drept rezultat, ea avea nevoie de Habsburgi sau de înlocuitorii lor, ca aliaţi atât împotriva slavi-

lor sudici, cât şi a germanilor. În realitate, alianţele ulterioare ale Italiei cu Ungaria şi cu Austria pseudoindependentă erau exprimate implicit în Tratatul de la Londra. La rândul său, România a fost atrasă în război prin promisiunea că va câştiga Transilvania, de asemenea o amputare, nu o condamnare la moarte. Mai mult decât oricare altă ţară, România pendula între est şi vest; şi, situată departe de Reich, nu era influenţată de dominaţia germană asupra Monarhiei habsburgice. Ea intenţiona doar să obţină o parte din teritoriul habsburgic şi pe urmă să sară înapoi, pe poziţii antiruseşti, politică pe care o promova încă de la începuturile constituirii sale.

Astfel, popoarele slave erau acum aproape la fel de lipsite de aliaţi ca şi înainte de începutul războiului: unicul aliat le era războiul însuşi, care distrugea maşinăria habsburgică şi-aşa defectă. Ideea sud-slavă nu putea rezista realităţii, iar coaliţia sârbo-croată s-a dezmembrat; numai o parte a slavilor din Dalmaţia mai susţineau cauza, din exil. În timp de pace, politica este o chestiune de idei şi dezbateri; în timp de război, ea devine faptă. Masele croate "au votat cu picioarele", aruncându-se într-un marş entuziast înspre Serbia. În 1914, Radici afirma că sârbii sunt "inamicii lipsiţi de scrupule ai augustei dinastii, ai Monarhiei noastre şi mai ales ai modului de viaţă croat". Aceasta nu era o izbucnire trecătoare. Chiar şi în 1917, Korošec, liderul partidului clerical care reprezenta majoritatea slovenilor, spunea: "Poporul nostru sârbo-croat este ferm hotărât să rămână credincios şi loial până la moarte Monarhiei şi augustei case de Habsburg". Până în iunie 1918, Dieta din Carniola, aproape în exclusivitate slovenă, condamna activităţile "trădătoare" ale lui Trumbici, principalul purtător de cuvânt sud-slav în exil. Aceste declaraţii erau, fără îndoială, de natură tactică: croaţii erau prinşi între maghiari şi italieni, slovenii între italieni şi germani şi toţi se agăţau de Habsburgi ca de o modalitate de scăpare din calea acestor alternative lamentabile. Dar mai exista un element, mai profund: "ideea sud-slavă", aparţinând intelectualilor şi clasei mijlocii, era străină atât clericilor, cât şi ţăranilor. În fapt, aşa-numiţii slavi sudici, croaţii şi slovenii, îşi mai puneau încă speranţele în Habsburgi la multă vreme după ce "naţiunile politice", germanii şi maghiarii, încetaseră să o mai facă.

Adevărata provocare la adresa Habsburgilor a venit din partea cehilor, aceia care în vreme de pace recunoscuseră fără echivoc necesitatea Monarhiei. Pentru a menţine existenţa cehilor Palacký ar fi fost capabil să "inventeze" Monarhia habsburgică, dacă ar fi fost nevoie; pentru a-şi asigura supravieţuirea, cehii îi sprijiniseră pe Habsburgi în 1848 şi încheiaseră pacea cu Taaffe în 1879. Înainte de izbucnirea războiului, ei fuseseră cei mai hotărâţi susţinători ai federalismului; mai sinceri decât oricare alt popor, nădăjduiseră să redea independenţa Monarhiei ca mare putere. Dar independenţa Habsburgilor era pierdută fără speranţă; de aceea realistul Masaryk, care încercase transformarea Monarhiei, căuta acum, cu aceeaşi energie, să o distrugă. Dintre toate popoarele slave, numai cehii aveau un singur inamic. Polonezii erau ameninţaţi atât de germani, cât şi de ruşi; croaţii de maghiari, de sârbi şi de italieni; slovenii de italieni şi de germani; rutenii de maghiari şi de polonezi; sârbii de maghiari, de croaţi, de bulgari şi – ceva

mai îndepărtaţi – de turci. Cehii nu stăteau decât sub ameninţarea germanilor[1]; aveau toate motivele să se teamă de o victorie germană şi nici unul să deplângă o înfrângere a lor. De Habsburgi nu-i lega nici măcar clericalismul; căci religia lor romano-catolică avea un caracter husit unic, democratic şi naţional. Când cehii au abandonat Monarhia habsburgică, ei i-au semnat condamnarea la moarte. Monarhia putea supravieţui amputării teritoriilor româneşti, sârbeşti şi italiene, dar o Boemie independentă avea să o ucidă.

În prima iarnă de război, Masaryk a hotărât că Monarhia habsburgică încetase să mai existe şi că Mitteleuropa, "Imperiul celor şaptezeci de milioane", se născuse nu la indicaţiile Vienei. Cehii au ajuns la aceeaşi concluzie, într-un mod ceva mai puţin conştient, iar soldaţii cehi au trecut de partea ruşilor cu zecile de mii. Masaryk nu a "distrus" Monarhia, aceasta o vor face germanii şi maghiarii. Dar Masaryk a creat o alternativă, sau măcar a încercat. Masaryk nu-şi făcea iluziile pe care i le-au atribuit mai târziu admiratorii cu privire la forţa statelor naţionale. Germania avea să rămână o mare putere chiar dacă pierdea războiul, motiv pentru care cei şase milioane de cehi nu îşi puteau păstra independenţa fără un sprijin. De asemenea, el nu împărtăşea convingerea panslavistă a lui Karl Kramář că cehii nu se puteau bizui decât pe Rusia: o înţelegea mai bine decât oricine altcineva din afara Rusiei şi ştia că un acord de pace care depindea în exclusivitate de ea avea să fie permanent ameninţat de indiferenţa ei profundă faţă de preocupările europene. Moştenitorul lui Metternich şi al Habsburgilor, Masaryk trebuia să demonstreze că şi ţara sa era o "necesitate europeană"; acolo unde Metternich promovase rezistenţa faţă de "revoluţie", Masaryk a susţinut "democraţia" – domnia legii şi a Drepturilor Omului. Aceasta era ideea cu care a sosit în Anglia în 1915, sperând să câştige Anglia, Franţa şi în cele din urmă America de partea sa.

Programul lui nu se putea limita la autonomia naţională şi nici măcar la independenţa cehilor. Masaryk era la fel de realist ca şi Bismarck; ştia şi el că soarta popoarelor se hotărăşte cu ajutorul sângelui şi al oţelului. Trebuia să construiască un stat funcţional, nu o schemă pe hârtie care să îi mulţumească pe profesorii de la Viena. De aceea, a vorbit întotdeauna în numele Boemiei, deşi aceasta cuprindea trei milioane de germani. Împărţirea Boemiei pe criterii naţionale ar fi fost posibilă în interiorul Monarhiei habsburgice; într-un stat independent, strategia şi factorii economici dictau o politică de unitate. Masaryk spera că germanii vor accepta necesitatea existenţei Boemiei, chiar şi pentru ei înşişi, aşa cum cehii acceptaseră necesitatea existenţei Imperiului habsburgic; iluziile nu erau legate de germani, ci de aliaţi, pe care îi credea uniţi pe o perioadă cel puţin la fel de lungă ca şi aliaţii din 1815. În programul lui mai era un punct. Masaryk ştia că prăbuşirea Habsburgilor trebuia să atragă şi căderea Ungariei Mari; libertatea naţională nu se putea opri la graniţa cu Ungaria. El însuşi slovac, chiar dacă din Moravia, trebuia să asigure un viitor celor două milioane de slovaci, încă şi

[1] Sau cel puţin aşa credeau. În 1919 şi din nou în 1938, au aflat că în Těšín (Teschen) erau ameninţaţi şi de polonezi.

mai puțin capabili să stea pe picioarele proprii decât cehii. A reînviat de aceea o idee radicală din 1848, propunând crearea unei singure națiuni "cehoslovace", prin puterea voinței. Masaryk știa destul de puține despre slovaci; alții știau încă și mai puține, iar acesta a fost atuul său în negocierile cu liderii aliați. Cei câțiva politicieni slovaci conștienți nu aspirau la mai mult decât autonomia culturală în interiorul granițelor ungare; crescuți în umbra aroganței maghiarilor, nici nu-și puteau imagina dispariția acestor granițe. În plus, fără industrie sau universități, nu îi lega de cehi nici solidaritatea economică, nici cea culturală. Ceea ce doreau ei era imposibilul: o Monarhie habsburgică fără germani și fără maghiari.

Masaryk avea nevoie de timp pentru a-i convinge pe aliați de valoarea democrației cehoslovace. Teama sa cea mai mare o reprezenta o pace de compromis care să lase germanilor controlul asupra Europei centrale. Până la sfârșitul anului 1915, războiul păruse să fie o chestiune pur militară: bătălii câștigate sau pierdute, campanii reușite sau încheiate cu dezastre. Pe neașteptate însă, avântul inițial odată potolit, evenimentele din spatele frontului începeau să câștige din nou în importanță: politica lăsa în umbră strategia, iar deciziile nu mai erau luate de generali, ci de popoare. În toate țările se formau ministere noi și luau naștere direcții noi. De când războiul devenise o afacere prea serioasă pentru a fi lăsată pe mâna soldaților, fiecare țară în parte se confrunta cu aceeași întrebare: dacă să continue lupta, cu riscul distrugerii structurii societății. Alternativa între compromis și lovitura de grație a stat în spatele evenimentelor din greaua iarnă a lui 1916-17, în spatele ascensiunii lui Lloyd George ca și a căderii lui Bethmann Hollweg, în spatele primei revoluții ruse și a revoltelor din Franța; de asemenea în spatele schimbărilor care au urmat morții lui Francisc Iosif, în noiembrie 1916. Bătrânul împărat sprijinise aceeași rutină administrativă până la sfârșit. Nici măcar asasinarea lui Stürgkh, ministrul de externe austriac, de către un socialist pacifist nu întrerupsese calmul înșelător. Francisc Iosif se mulțumise să îl recheme pe Koerber, prim-ministru cu cincisprezece ani înainte, pentru a ocupa postul liber. O pietricică fusese îndepărtată, provocând o avalanșă. O dată cu Francisc Iosif dispărea și ultima rămășiță a miezului habsburgic, mort de mult, dar încă tare; nu rămăsese în locul ei decât golul, ecourile, fantomele.

Carol, noul împărat, era un rege pentru *émigrés*, nu conducătorul unui imperiu adevărat. Loialitățile fantasmagorice, repetarea unor strategii învechite, divorțul de realitate – toate acestea aminteau de Tânărul Pretendent sau de contele de Chambord; pentru a completa efectul, împărăteasa Zita, muza inspiratoare a soțului ei, provenea dintr-o dinastie care murise cu cincizeci de ani mai devreme, dinastia de Bourbon-Parma. Sfetnicii lui Carol erau la rândul lor reflexii palide ale unor cauze demult pierdute: ostași care încercau să vorbească precum Radetzki, atunci când nu primeau ordine de la germani; aristocrați aerieni, rămășițele partidului lui Franz Ferdinand, care încă mai visau la Diploma din octombrie în epoca bolșevismului și a revoluțiilor țărănești; Czernin, ultimă copie ștearsă a lui Metternich, stângaci și pesimist; profesorii Redlich și Lammasch, care încă mai elaborau planuri academice de conciliere și continuau să se mintă pe ei înșiși, din moment ce nu-i mai puteau minți pe ceilalți, cu ideea "misiunii

culturale" a Austriei. Aceste grupări minuscule reprezentau tot ceea ce mai rămăsese din dinastie: aflați într-un exil spiritual, deşi locuiau tot la Viena, ei mai încercau pentru ultima dată să agite armele tradiționale ale negocierii şi compromisului.

Monarhia habsburgică se confrunta cu înfrângerea în război şi în revoluția internă: 1809 şi 1848 amenințau să se suprapună. Carol şi curtea sa nu s-au lăsat păcăliți de şirul de victorii germane. România a fost cucerită în iarna lui 1916, Rusia scoasă din luptă în vara lui 1917, Italia învinsă la Caporetto în toamnă; la începutul lui 1918, Ludendorff îşi încerca pentru ultima oară şansele în Franța. Nici una dintre aceste victorii nu adusese pacea, care singură ar fi putut salva Austro-Ungaria de la o catastrofă politică şi economică. Carol a încercat să scape de război prin negocieri, abordând Anglia şi Franța prin intermediul cumnatului de Bourbon-Parma. Chiar şi acum, diplomația habsburgică se mai agăța de planurile ei senile de măreție, care includeau schemele "austro-poloneze" şi hegemonia asupra Serbiei în condițiile din timp de pace. Trucul prin care Germania oferise teritoriile austriece Italiei îşi găsea răsplata în oferta făcută Franței de a prelua Alsacia şi Lorena: oferta era lipsită de substanță, căci Carol nu dispunea de mijloacele necesare pentru a o pune în practică. Politicienii Antantei, ca şi Carol însuşi, încă mai trăiau cu iluzia că Austro-Ungaria exista ca putere independentă, iar negocierile s-au târâgânat până aproape de prăbuşirea Monarhiei. În realitate, armata habsburgică se afla la ordinele germanilor, iar viața economică a Imperiului era absorbită în Mitteleuropa: atâta vreme cât Germania era victorioasă, Austro-Ungaria rămânea legată de ea; iar când Germania avea să fie înfrântă, aliații aveau să îşi piardă interesul pentru o pace separată. Negocierile secrete din 1917 nu vor avea nici un efect în plan internațional, dar ele au distrus Monarhia la ea acasă: dezvăluite lumii de către Clemenceau în 1918, ele i-au înfuriat şi pe germani şi pe maghiari, a căror cauză era în joc, lărgind astfel ruptura dintre dinastie şi fostele sale "națiuni politice".

Încercările de reconstrucție internă s-au soldat cu tot atâta succes. Carol copia timid ostilitatea lui Franz Ferdinand față de maghiari. A încercat să amâne încoronarea de la Budapesta pentru a evita jurământul față de constituția Ungariei şi, mai important, față de integritatea "teritoriilor Sfântului Ştefan". Tisza a reacționat amenințând că va opri trimiterea de alimente către Viena; iar Carol, îngenuncheat de realitate şi-a jucat rolul în acelaşi fel în care el era jucat de o mie de ani încoace – ultimul ocupant al unui tron deja vacant. Tot el a scos de la naftalină proiectul sufragiului universal pentru Ungaria, iar insistențele sale au fost acelea care l-au gonit pe Tisza din postul pe care îl ocupa. A fost ultima sa victorie. În criza aceasta, micii nobili şi magnații şi-au înscenat propria dispută şi au reînviat alianța din anii 1860 împotriva încercării Habsburgilor de a descoperi o politică independentă. După un interval scurt şi lipsit de satisfacții, lui Tisza i-a urmat Sándor Wekerle, un german "maghiarizat", pe vremuri candidatul magnaților împotriva lui Tisza, care acum conducea cu sprijinul acestuia. Reforma constituțională s-a întors în sertarul său prăfuit. Lipsa de alimente la Viena şi în districtele industriale ale Austriei făcea ca dinastia şi supuşii ei să aştepte neputin-

cioşi favorurile maghiare. Dualismul putea fi zguduit din temelii numai prin înfrângerea în război, dar atunci avea să fie mult prea târziu pentru a mai salva Imperiul Habsburgilor.

Nici în Austria Carol nu a realizat mare lucru. S-au făcut gesturi de împăciuire: liderii cehi, condamnaţi pentru înaltă trădare, au fost amnistiaţi. Reichsrat-ul a reînviat şi s-a întrunit pe 30 mai 1917. Popoarele şi-au exprimat pentru ultima dată dorinţa în cadrul Monarhiei habsburgice; toate erau conştiente că se apropia o stare revoluţionară şi şi-au formulat, aproape neschimbate, revendicările din programul din 1848. Germanii, legaţi de manifestul de Paşte din 1915, erau mulţumiţi cu încorporarea teoretică a Austriei în Germania Mare, care se petrecuse deja şi nu aveau de ce se plânge, cu excepţia tentativelor de recâştigare a independenţei dinastice. Polonezii, la rândul lor, combinau în cel mai înalt grad libertatea proprie cu lipsa de libertate a altora; doreau să îşi recapete monopolul asupra Galiţiei, încălcat în timpul războiului şi al ocupaţiei militare, dar încercau să obţină ajutorul armatei habsburgice pentru a mai smulge bucăţi de teritorii ucrainene unei Rusii năucite. De aceea, erau de acord cu dorinţa germanilor de a menţine Austria ca stat unitar, desigur cu excepţia Galiţiei. Aceste ambiţii poloneze erau contestate de ruteni care, acum ceva mai agresivi decât în 1848, cereau împărţirea pe principii naţionale a Galiţiei sau, ceva mai ciudat, un stat ucrainean mare, sub suzeranitate habsburgică.

Ca şi în 1848, alternativa la programul "naţiilor suverane" a fost prezentat de cehi, cu sprijinul slovenilor, care nu atacaseră frontierele sacre ale Ungariei decât la apogeul anului revoluţionar, dar care acum îndrăzneau să le atace din nou. Cehii cereau unirea tuturor cehilor şi slovacilor "într-un singur stat democratic, Boemia". Slavii sudici – în principal slovenii şi o parte a croaţilor din Dalmaţia – pretindeau "unificarea tuturor teritoriilor Monarhiei locuite de sloveni, croaţi şi sârbi într-un corp independent, liber de dominaţia străină"; această pretenţie era susţinută prin invocarea drepturilor coroanei Croaţiei. Astfel, atât cehii cât şi slavii sudici ar fi obţinut dezmembrarea Ungariei şi a statului unitar austriac pe baze naţionaliste, dar cerând pentru ei Boemia şi Croaţia istorică. Acest program ar fi avut sens în 1848, când dinastia mai deţinea încă o putere independentă şi ar fi putut ţine în şah Boemia şi Croaţia, împotriva Germaniei şi a Ungariei Mari. Presupunerea că dinastia ar fi putut impune "naţiilor suverane" concesii fusese marea greşeală a acelora care îşi puseseră speranţele în Franz Ferdinand; în 1917, greşeala era şi mai mare. O reconstrucţie "federală" a Monarhiei habsburgice ar fi putut avea loc numai sub forma unei concesii voluntare din partea germanilor şi a maghiarilor. Mihály Károlyi propovăduia concilierea naţională puţinilor maghiari care stăteau să îl asculte; printre germani nu exista nimeni care să îi semene. Germanii şi maghiarii îşi câştigaseră poziţiile dominante prin forţă; de aceea, cu cât era mai slabă dinastia, cu atât mai mult era silită să se sprijine pe ei. De la început şi până la sfârşit, Habsburgii nu au avut nici o altă soluţie decât parteneriatul cu maghiarii şi germanii, chiar dacă acest parteneriat ducea la distrugerea Monarhiei. Căci dominaţia celor două "naţii suverane" nu putea fi eliminată decât prin înfrângerea în război; dar războiul avea să distrugă, mai întâi, dinastia.

Carol nu putea oferi cehilor şi slavilor sudici decât ceea ce oferise şi aliaţilor: negocieri lipsite de substanţă. A propus un "guvern al naţionalităţilor" sub conducerea profesorului Oswald Redlich, exponent profund al "problemei austriece"; în felul acesta, naţionalităţile ar fi fost obligate să recunoască existenţa pe mai departe a dinastiei. Cehii şi slavii sudici încă mai sperau să întoarcă dinastia în favoarea lor, de aceea erau dispuşi să o recunoască; dar nu aveau să recunoască şi frontiera maghiară. În plus, nu voiau să intre într-un guvern numai pentru a continua războiul; iar Germania nu va tolera un guvern format pentru a face pace. Veto-ul german a primit şi sprijinul maghiarilor, manifestat în ameninţarea că vor tăia aprovizionarea cu alimente; împreună, cele două s-au dovedit decisive. Profesorul Redlich s-a întors la contemplarea academică a "problemei austriece". Carol a recurs la Ernst von Seidler, un alt birocrat şters, care pândea ofertele de "autonomie culturală" – vechiul procedeu socialist pentru a păstra dominaţia asupra popoarelor, fără a le da posibilitatea să îşi spună cuvântul în afacerile Imperiului. Autonomia culturală îşi avea avantajele sale în vreme de pace; acum, singura "autonomie" care conta era să nu trebuiască să lupte pentru dominaţia germană în Europa.

Eforturile lui Carol de a scăpa din alianţa cu Germania şi de hegemonia germanilor şi a maghiarilor în Imperiu păreau să fie ultimele zvâcniri ale dinastiei; în realitate, ele erau spasmul care precede *rigor mortis*. Până în vara lui 1917, încercările se epuizaseră. Nu se schimbase nimic, pentru că nimic nu se putea schimba fără a sparge cochilia goală a Monarhiei; nu mai era nimic de făcut decât de aşteptat descompunerea. Monarhia habsburgică şi-a mai făcut o ultimă apariţie pe scena istoriei la Brest-Litovsk, negociind cu Rusia ca satelit german. Contele Ottokar Czernin a făcut o figură importantă în discuţii, dezbătând cu Leon Troţki dacă principiul autodeterminării se aplică şi Austro-Ungariei. Dar nici el nu avea mai multă libertate de acţiune decât delegaţii bulgari şi chiar mai puţină decât cei turci. A întrerupt negocierile o dată cu germanii, le-a reluat împreună cu ei şi a semnat când au semnat şi ei. Unica lui preocupare fusese să pună mâna pe grâul rusesc pentru locuitorii înfometaţi ai Vienei; drept care a acceptat bucuros înfiinţarea unei republici ucrainene fictive, care să facă pace separat de bolşevici. Dar până şi acest gest i-a adus lui Czernin probleme noi: pentru a obţine favorurile ucrainenilor, a acceptat să le cedeze districtul Cholm, a cărui parte de vest era poloneză. Deja indignaţi de apariţia unei republici ucrainene acolo unde speraseră să îşi extindă dominaţia într-o viitoare Polonie Mare, polonezii au hotărât să se despartă în fine de Habsburgi. Hotărâre dezastruoasă pentru guvernul austriac, care nu putea lăsa nici măcar impresia că mai controlează Reichsrat-ul fără sprijin polonez. În consecinţă, s-au făcut încercări de a reveni asupra acordului cu privire la Cholm – noi oferte făcute ucrainenilor, noi retrageri pentru a face pe placul polonezilor, pentru ca până la urmă totul să rămână confuz, polonezii îndepărtaţi, ucrainenii neconvinşi.

Tratatul de pace de la Brest-Litovsk nu a adus decât un scurt respiro în haosul economic care domnea în Europa centrală. Sistemul imperial se prăbuşea în mod evident. Mii de dezertori, organizaţi în "bande verzi", băteau ţara; mone-

da cădea într-un ritm tot mai rapid; producţia ajunsese aproape de zero; nu mai exista cărbune, nici alimente, direcţie sau control. Prizonierii de război întorşi din Rusia aduceau cu ei idei bolşevice, sau măcar dispreţul pentru "autoritate" care dăduse naştere revoluţiei ruse. La impulsul lui Otto Bauer, el însuşi revenit din Rusia, social-democraţii au abandonat "autonomia culturală" începând să susţină autodeterminarea naţională; astfel, dinastia pierdea sprijinul celor mai loiali dintre supuşii săi. Autodeterminarea naţională pe care o cereau social-democraţii era autodeterminarea germanilor în Boemia, un artificiu destinat să îi scape de dominaţia cehă; ideea de a susţine acelaşi principiu şi pentru alţii le-a venit social-democraţilor abia în octombrie 1918 şi chiar şi atunci au rămas apărători fanatici ai integrităţii provinciale din Carintia împotriva revendicărilor naţionale ale slovenilor[2].

În 1848, ameninţarea unei revoluţii sociale îi împinsese pe reprezentanţii claselor avute înspre Habsburgi; acum, ea a avut efectul invers. Autoritatea dinastică era în mod evident incapabilă să înfrunte furtuna, dar poate noile state naţionale vor fi în stare. Revoluţiile naţionale au fost sprijinite ca substitut al revoluţiei sociale, mai ales că până şi cei mai extremişti lideri socialişti aveau, prin educaţie, o conştiinţă naţională. În ianuarie 1918, membrii cehi în Reichsrat şi în cele trei diete "boemiene" şi-au unit forţele pentru a cere un stat suveran al lor, "în interiorul graniţelor istorice ale teritoriilor Boemiei şi Slovaciei" – în clipa aceasta revoluţionară nu mai conta că "Slovacia" nu existase niciodată, în nici un moment al istoriei. Acest proiect a marcat adevărata ruptură dintre capitaliştii şi intelectualii cehi pe de o parte, şi dinastie pe cealaltă. În ţările aliate, ameninţarea cu prăbuşirea Europei centrale a adus în fine victoria liderilor *émigrés*; ei i-au convins pe aliaţi că erau singurii care aveau "autoritatea" de a pune stavilă bolşevismului. Masaryk a fost primul care a reuşit. În începutul lui 1917, aliaţii incluseseră "eliberarea" cehoslovacilor "de sub dominaţia străină" pe lista motivelor de război, chiar dacă mai mult din întâmplare[3]; dar, un an mai târziu, continuau să considere acest aspect ca fiind compatibil cu menţinerea Austro-Ungariei. Lovitura decisivă a reprezentat-o organizarea unei Legiuni cehoslovace în Rusia. Când s-a dovedit că legiunea rămăsese neatinsă de bolşevism – ba chiar în cele din urmă a luptat chiar împotriva bolşevicilor – entuziasmul politicienilor aliaţi, care vedeau în ea o alternativă nebolşevică la Habsburgi, nu a mai cunoscut margine. În vara lui 1918, Masaryk şi Consiliul Naţional au fost recunoscuţi de către Anglia şi Franţa ca "împuterniciţi ai guvernului cehoslovac".

Evenimentele din Rusia au adus o altă consecinţă pozitivă pentru Masaryk. Aflat în vizită la Legiunea Cehoslovacă după prima revoluţie rusă, a fost surprins acolo de cea de a doua şi nevoit să se întoarcă în Europa prin Vladivostok şi America. Preşedintele Wilson, profesor de ştiinţe politice, ar fi putut că-

---

[2] În acelaşi mod, în 1945, social-democraţii germani acceptau puterea din mâinile autorităţilor naţional-socialiste în numele unei "Carintii libere şi indivizibile".

[3] Aliaţii avuseseră în intenţie să îi menţioneze în mod special pe "italieni, slavi sudici şi pe români". Dar italienii s-au opus slavilor sudici, acceptând numai mai vagul "slavi"; în consecinţă, francezii îi adăugaseră pe cehoslovaci, pentru a da programului un aspect mai concret.

dea uşor în plasa profesorilor care susţineau "misiunea austriacă"; în schimb, Masaryk, profesor mai bun decât ei, l-a atras pe Wilson de partea cauzei autodeterminării naţionale, aşa cum o interpreta el, interpretare care transforma Boemia istorică în statul naţional al Cehoslovaciei. Mai mult, Masaryk a descoperit în America mici comunităţi slovace şi rutene, emigranţi din nordul Ungariei, care îşi păstraseră conştiinţa naţională în timp ce se îmbogăţeau pe noul continent. Unul dintre punctele slabe ale poziţiei lui Masaryk fusese tocmai faptul că slovacii şi rutenii din Ungaria, lipsiţi de autoritate politică, nu îi puteau oferi sprijinul; poate acesta fusese şi un lucru bun, pentru că ei nu l-ar fi sprijinit, chiar dacă ar fi fost liberi să o facă. Aşa însă, se putea folosi de imigranţii slovaci şi ruteni din America drept înlocuitori. Aceştia, care părăsiseră Ungaria pentru a ajunge în Lumea Nouă, erau gata să o repudieze în favoarea Cehoslovaciei. Insule slave într-o lume anglo-saxonă, împărtăşeau aceleaşi sentimente cu cehii, lucru pe care nu-l putuseră face acasă, mai ales că acum Masaryk le oferea lor, prosperi cetăţeni americani, o ţară salvată de bolşevism. Desigur că au negociat cu el: imitându-şi foştii stăpâni, slovacii sperau să joace rolul Ungariei într-un nou stat dualist în care pretindeau o egalitate de tip federal; rutenii, pe care nu-i interesau în mod real nici cehii, nici slovacii, pretindeau autonomia de care se bucurase Galiţia în Austria[4]. Masaryk a explicat, deşi poate nu destul de insistent, că nu putea angaja în nici un fel viitorul stat cehoslovac; pentru el, revendicările constituiau simple propuneri, iar problema esenţială era crearea unei mişcări cehoslovace unite, care să îi impresioneze pe aliaţi. Slovacii şi rutenii aveau să se plângă mai târziu că au fost păcăliţi: pentru că Masaryk era filosof, se aşteptaseră să fie şi prost – presupunere complet lipsită de justificare. Dar Masaryk şi-a atins scopul: pe 3 septembrie 1918, el şi Consiliul Naţional au fost recunoscuţi de către Statele Unite ca guvernul *de facto* al Cehoslovaciei. Alternativa la stăpânirea habsburgică apăruse în felul acesta încă înainte ca Monarhia să se fi dezmembrat complet. Masaryk nu putea crea evenimentele, dar le putea anticipa şi influenţa cursul.

Mişcarea sud-slavă era lipsită de o direcţie conştientă; de aceea, prestigiul lui Masaryk trebuia să fie suficient de mare pentru a susţine ambele idei slave, iar el a devenit aproape în aceeaşi măsură fondatorul Cehoslovaciei ca şi al Iugoslaviei. În mod straniu, Iugoslavia, statul "sud-slav", îşi datora existenţa victoriilor germane: dacă Serbia şi Italia ar fi ieşit învingătoare în 1915, ambele i s-ar fi opus. Când Serbia a fost invadată de germani în 1916, guvernul sârb s-a exilat la rândul său; iar planurile fanteziste par întotdeauna mai atrăgătoare în exil decât acasă. În iulie 1917, Nikola Pašici, prim-ministru al Serbiei, şi Trumbici, liderul slavilor sudici din Dalmaţia, s-au întâlnit în Corfu şi au căzut în fine de acord să înfiinţeze un regat al sârbilor, croaţilor şi slovenilor sub conducerea

[4] Achiziţia districtelor rutene din nordul Ungariei a constituit un adaos târziu la programul lui Masaryk care crezuse că, o dată cu dezmembrarea Imperiului habsburgic, acestea vor fi incluse în graniţele Rusiei; el avea să le păstreze doar în custodie, până când Rusia avea să îşi revină. Custodia a încetat în 1945. Mai existau şi argumente de natură strategică: dacă nu putea avea o frontieră comună cu Rusia, pe care o considera esenţială, trebuia să îşi asigure măcar o graniţă cu România, ca înlocuitor.

dinastiei Karagheorghevici. După ultima victorie a austro-ungarilor de la Caporetto, Italia se împăcase cu gândul existenței slavilor sudici; adusă în pragul dezastrului, nu-și putea permite să neglijeze nici o armă împotriva inamicului. În aprilie 1918, la Roma s-a întrunit Congresul națiunilor asuprite din Austro-Ungaria; iar italienii, care aveau să instituie asupra germanilor din Tirol și a slovenilor din Istria o dominație pe lângă care cea mai dură stăpânire maghiară avea să pară liberală, s-au prezentat aici ca lideri ai celor oprimați. Astfel, mișcarea sud-slavă, deși nerecunoscută în mod oficial, a fost tolerată și încurajată de aliați.

Cehoslovacia exista în mod legal, iar Iugoslavia era vecina ei, ceea ce pecetluia soarta Imperiului habsburgic: calea negocierilor era închisă, pentru că nu mai era nimic de negociat. În august 1918, Germania a fost înfrântă pe frontul de vest; în septembrie, Bulgaria a căzut, ieșind din luptă. Diplomația habsburgică încerca să obțină pacea în orice condiții sau fără nici un fel de condiții: recunoașterea dinastiei era unicul lucru care conta. Negocierile au început cu Wilson și cu oferte făcute cehilor și slavilor sudici, cu singura speranță a unui răspuns; căci orice fel de răspuns ar fi însemnat că dinastia încă mai exista. Pe 4 octombrie, Austro-Ungaria a acceptat cele paisprezece puncte ale lui Wilson, lăsându-i sarcina de a hotărî viitoarea formă a Monarhiei. De aici încolo, după cum scria un ziar vienez, "Austria are un prim-ministru care locuiește la Washington. Numele lui este Woodrow Wilson"; poate Wilson avea să accepte numirea, recunoscând implicit și existența dinastiei. Liderilor naționali li s-a oferit încă o dată un "guvern naționalităților", de data aceasta sub conducerea lui Heinrich Lammasch, un alt profesor învățat, specialist în "misiunea austriacă"; nici unul dintre ei nu a reacționat, ca semn că toți își pierduseră interesul față de orice minister habsburgic. Pe 16 octombrie, dinastia și-a încercat șansele cu federalismul, după șaptezeci de ani de discuții: Austria avea să devină stat federal, cu consiliile naționale colaborând cu – și în consecință recunoscând – guvernul imperial. În mod adecvat, acest proiect postum conținea o clauză care îl făcea inutil: "Reconstrucția (în state federale) nu va influența în nici un fel integritatea teritoriilor aparținând Sfintei Coroane a Ungariei". Până și pe patul de moarte, Habsburgii dădeau înapoi în fața amenințărilor maghiare.

Unicul rezultat al tuturor acestor manevre tardive a fost o schimbare de miniștri: inutilul Lammasch a fost înlocuit de Oswald Redlich, care se vedea în fine instaurat. Încă și mai ciudat, Andrássy, fiul fondatorului dualismului, devenea ministru de externe, pentru a desface ceea ce făcuse părintele său. Pe 21 octombrie, Wilson răspundea: dat fiind că recunoscuse guvernul cehoslovac și faptul că revendicările slavilor sudici erau îndreptățite, îi era imposibil să accepte "autonomia" drept bază a negocierilor de pace; "Ei, și nu el, vor judeca mai bine ce curs de acțiune din partea guvernului austro-ungar li se va părea satisfăcător". În aceeași zi, guvernul cehoslovac de la Paris emitea o declarație de independență oficială. Dinastia habsburgică a făcut un ultim efort pentru a împiedica îndepărtarea cadavrului de pe scena internațională. Pe 27 octombrie, Andrássy răspundea mesajului lui Wilson, acceptând independența noilor state și oferindu-se să negocieze cu ele – poate în sfârșit cineva avea să recunoască "autoritatea"

habsburgică, asupra cui sau a ce nici nu mai avea importanţă. Dar era prea târziu; scrisoarea lui Andrássy nu a primit nici un răspuns.

În schimb, liderii naţionali au împins până la capăt procesul de dezintegrare. Pe 28 octombrie, a fost proclamată la Praga Republica Cehoslovacă, preluând activitatea de guvernare de la autorităţile imperiale. Slovacii abia ajunseseră la etapa în care îşi reclamau "autonomia" înăuntrul graniţelor Ungariei; vestea că Cehoslovacia deja exista i-a luat de pe picioare şi, deşi negocierile lor cu Budapesta încă nu se încheiaseră, au recunoscut cam cu răsuflarea tăiată noul stat, pe 29 octombrie. Slovenii şi croaţii, lipsiţi de protecţia mâinii moarte a Habsburgilor, s-au descoperit fără apărare împotriva pericolului italian şi au ales cel mai mic dintre două rele, devenind slavi sudici; chiar şi Dieta croată, cu majoritatea ei provenită din Dreapta Pură, a acceptat parteneriatul cu sârbii. Statul iugoslav s-a proclamat la Zagreb pe 29 octombrie şi un Consiliu Naţional improvizat a preluat puterea în ziua următoare. Autorităţile imperiale s-au predat fără rezistenţă; conştiinţa naţională părea să fi ajuns la maturitate. Căderea dinastiei şi a naţiilor suverane a dat popoarelor supuse încredere în sine – chiar dacă numai pentru un timp, suficient de îndelungat pentru a îşi construi propriile state naţionale.

Dinastia nu era respinsă numai de popoarele supuse; naţiile suverane îşi pierduseră şi ele interesul faţă de ea, o dată ce supremaţia lor faţă de "rasele inferioare" se spulberase. Şi apoi, abandonând dinastia şi imitându-şi foştii supuşi, naţiile suverane nădăjduiau să poată trece drept popoare oprimate, forţate să lupte împotriva voinţei lor, şi astfel să se strecoare în rândurile aliaţilor. Italienii deschiseseră drumul în 1915, când părăsiseră Tripla Alianţă; ca răsplată, aveau să primească Trieste şi dominaţia asupra a o jumătate de milion de slavi sudici. Polonezii s-au descurcat şi mai bine: dat fiind că pe tot parcursul războiului stătuseră cu câte un picior în fiecare tabără, acum s-au preschimbat în aliaţi, păstrându-şi toate avantajele colaborării cu Habsburgii. Ministrul de finanţe comun al Austro-Ungariei a devenit ministru de finanţe al Poloniei aproape a doua zi. După o oarecare amânare, Galiţia a rămas poloneză, în ciuda celor trei milioane de locuitori ruteni, la fel ca în "soluţia austro-poloneză"; iar polonezii şi-au făcut stăpânirea ceva mai respectabilă cucerind o parte din teritoriul Ucrainei, doi ani mai târziu. În fapt, polonezii erau moştenitorii de drept ai Tratatului de pace de la Brest-Litovsk; dar, în acelaşi timp, ei primeau şi Poznania şi "coridorul", ca rezultat al înfrângerii Germaniei.

Maghiarii erau în continuare hotărâţi să păstreze Ungaria Mare. Habsburgii odată dispăruţi, sau, şi mai rău, recunoscând noile state naţionale, unica alternativă rămasă era calea deschisă de Kossuth, republica revoluţionară din 1849. Clasa guvernantă maghiară era pregătită pentru orice soluţie extremă: puteau aduce şi probe pentru schimbarea lor de atitudine. Mihály Károlyi, pe vremuri cel mai puţin popular personaj din ţară, ceea ce avea să redevină curând, a fost pentru scurt timp liderul "naţiunii maghiare"; la urma urmelor nimeni nu avea o istorie ca a sa: amic sincer al slavilor şi duşman al germanilor. Pe 31 octombrie, Károlyi a fost numit prim-ministru de către Carol, la telefon; trei zile

mai târziu, putea să anunțe că visul lui Kossuth se împlinise, cu aprobarea Habsburgilor – Ungaria era un stat separat, cu o armată proprie, chiar dacă pe cale de a fi dizolvată. Nu-i mai rămânea decât să convingă naționalitățile că Ungaria avea să fie de acum încolo o uniune de popoare cu statut egal și să îi lămurească pe aliați că maghiarii fuseseră o naționalitate oprimată; cu alte cuvinte, că el, Károlyi reprezenta cu adevărat "națiunea ungară". Din păcate pentru Ungaria și pentru Europa centrală, Károlyi nu era Masaryk și în spatele lui nu se afla un popor.

Austriecii germani au urmat exemplul celorlalți. Grija lor era de a salva părțile germane ale Boemiei de la includerea în Cehoslovacia. Se opuseseră programului socialist de autodeterminare atâta vreme cât acesta presupunea că va trebui să renunțe la dominația lor, în favoarea altora; acum, autodeterminarea devenise brusc o salvare, iar clericii, generalii imperiali, miniștrii și socialiștii creștini se înghesuiau toți în urma liderilor socialiști. Membrii germani ai Reichsrat-ului au format o Adunare Națională și, pe 30 octombrie, au proclamat Republica "Austria Germană"[5] – un stat fără granițe și formă, care ar fi trebuit să îi cuprindă pe toți supușii germani ai Habsburgilor. Imposibil ca soluție, adunătură de fragmente lipsită de sens, el nu putea exista decât ca parte a Germaniei. De aceea guvernul Austriei Germane era compus din socialiști, reprezentanți ai "oprimaților". Austriecii germani au participat la sena schimbării la față pe care Germania a pregătit-o pentru ochii aliaților: Austria Germană liberă a aruncat vina asupra Habsburgilor, iar Germania liberă asupra Hohenzollernilor – două dinastii dispărute – în speranța că vor fi primite în comunitatea națiunilor libere. Atât Ungaria cât și Austria germană scăpau din vedere faptul că, o dată cu înfrângerea Germaniei, aliații se vor concentra mai degrabă asupra victoriei asupra bolșevismului decât a construirii democrației; că îi vor accepta pe președintele Masaryk, pe regele Serbiei și chiar și pe regele României (reintrată târziu în război, cu două zile înainte de sfârșitul său) drept paznici ai ordinii, nu drept conducători ai unor state libere, și că nu vor face distincția cuvenită între Károlyi și Otto Bauer pe de o parte și Lenin și Troțki pe cealaltă.

Până la sfârșitul lui octombrie, toate popoarele Imperiului îi abandonaseră pe Habsburgi, stabilindu-și propriile state naționale; nu mai rămânea decât armata austro-ungară, care se mai apăra pe teritoriul italian. Nu mai era armata lui Radetzki, formată din țărani needucați și lipsiți de sentimente naționale; armata aceasta a căzut la rândul ei pradă torentului naționalist care înecase Imperiul. Regimentele croate depuneau jurământul de credință față de statul sud-slav, regimentele cehe față de Republica Cehoslovacă; flota a arborat culorile sud-slave și și-a căutat repede o autoritate iugoslavă pentru a nu fi nevoită să se predea italienilor; la 1 noiembrie, Károlyi a ordonat trupelor să se întoarcă acasă. În fine, pe 3 noiembrie, înaltul comandament austro-ungar, negociind în numele unui Imperiu care nu mai exista, a încheiat un armistițiu prin care se preda italienilor. După

[5] Acesta era numele oficial al noului stat, singurul care îi exprima caracterul. Aliații au insistat asupra lipsei de sens a termenului "Austria", sperând să-i împiedice pe austriecii germani să devină germani interzicându-le să se numească așa, "invenție" a Austriei care l-ar fi surprins pe Palacky.

semnarea lui, dar înainte ca el să fi fost pus în practică, italienii au ieşit la iveală din spatele trupelor engleze şi franceze, unde stătuseră ascunşi şi au capturat sute de mii de soldaţi austro-ungari neînarmaţi şi care nu opuneau rezistenţă, în marea "victorie" de la Vittorio Veneto – unul dintre rarele triumfuri ale armatei italiene. Cea mai mare parte a armatei austro-ungare s-a dezmembrat şi fiecare soldat şi-a căutat cum a putut mai bine drumul către casă, în mijlocul confuziei şi al haosului.

Ultimele rămăşiţe ale Monarhiei habsburgice erau împăratul şi guvernul Lammasch, "un cabinet postum statului". Marea Monarhie se reducea la o unică încăpere, unde birocraţi în vârstă şi profesori se supravegheau mohorâţi unii pe alţii – tot ce mai rămăsese din "ideea austriacă", pe cât de măreaţă pe hârtie, pe atât de catastrofală în practică. Nu mai aveau nici un ţel, în afară de acela de a negocia siguranţa personală a împăratului; simple fantome, dispăreau din cartea istoriei, lăsând chiar şi acest capitol nescris. Carol a rămas singur, cu drepturile lui fără substanţă. Pe 11 noiembrie a renunţat la partea sa de guvernare în Austria Germană, pe 13 în Ungaria. Nu a vrut să abdice. Părăsind Viena şi mai apoi Austria, ducea cu el în exil ultimele fire ale giulgiului habsburgic.

EPILOG:

POPOARELE FĂRĂ DINASTIE

Dispariţia împăratului Carol a pus capăt Monarhiei habsburgice, dar nu a soluţionat şi problemele Europei centrale, ba dimpotrivă, le-a acutizat. Monarhia nu fusese o "soluţie"; ea se bazase pe scepticismul faţă de posibilitatea găsirii unei soluţii şi încercase de aceea să conserve, deşi fără convingere, instituţii care îşi pierduseră de mult simţul moral. Imperiul dinastic a susţinut Europa centrală aşa cum ghipsul susţine un membru fracturat; chiar dacă a trebuit distrusă înainte de a se putea face vreo schimbare, îndepărtarea ei nu a făcut ca schimbarea să fie mai uşoară sau mai eficientă. Habsburgii au lăsat două probleme ca moştenire popoarelor pe care le protejaseră, apoi le exploataseră şi în fine le pierduseră: o problemă internă, care ţinea de autoritate, şi una externă, de securitate. Statele trebuiau să găsească acum o nouă bază morală pentru ascultarea în interior; mai mult decât atât, ele trebuiau să găsească modalităţile de protecţie împotriva forţei Germaniei, singura mare putere de pe continentul european. Aceasta fusese problema care îi distrusese pe Habsburgi: căderea lor a avut loc atunci când, în 1914, Austro-Ungaria a devenit protectorat german. Peste douăzeci de ani, aceeaşi problemă avea să răstoarne tratatul de pace din 1919.

Autorii păcii din 1919 şi-au ţinut, cu oarecare rezerve, promisiunile făcute Italiei şi României pentru a le convinge să intre în război. În plus, polonezii au primit Galiţia, ceea ce fusese dintotdeauna în intenţia lor. Aceste rezultate puse pe seama eliberării naţionale, s-au împletit până într-atât cu argumentele istorice şi strategice, încât naţiunea "eliberată" nu reprezenta mai mult de jumătate din populaţia transferată – iar în cazul Italiei, chiar mult mai puţin[1]. Din această cauză, în ciuda "autodeterminării" invocate, nici Polonia şi nici România nu erau state naţionale cu adevărat: polonezii constituiau mai puţin de două treimi din populaţia Poloniei, românii ceva mai mult de două treimi din populaţia Româ-

[1] Galiţia a fost împărţită aproape în mod egal între polonezi şi ruteni; polonezii, care şi-o revendicau pe motive istorice, au promis rutenilor autonomie, pe care nu le-au acordat-o niciodată. Românii au insistat asupra unităţii istorice a Transilvaniei, adăugând pretenţii la teritorii maghiare, pe motive etnice; aproape o treime din populaţia pe care au primit-o era maghiară şi o cincime germană. Italienii au cerut linia Alpilor, o pretenţie cu caracter strategic şi moştenirea istorică a Republicii Veneţia; doua cincimi din populaţia primită erau slavi sudici şi o cincime germani.

niei. Ele erau "naţiuni politice", după modelul maghiar; restul naţionalităţilor, ca şi în vechea Ungarie, se bucurau doar de drepturile minorităţilor pe care, ca şi în Ungaria, erau incapabile să şi le exercite. Ca un rafinament nou descoperit, minorităţile din Polonia şi România, chiar dacă nu şi din Italia, au fost puse sub protecţia Ligii Naţiunilor, cu nimic mai eficientă decât protecţia Habsburgilor în Ungaria.

Toate acestea erau amputări operate asupra vechiului centru habsburgic. Autodeterminarea ar fi trebuit să funcţioneze perfect în teritoriile rămase. Fostele "naţii suverane" au primit binecuvântarea autodeterminării, chiar dacă aproape împotriva voinţei lor. Maghiarii şi-au văzut împlinită ambiţia de a avea un stat naţional, pe care aproape că nici nu-l mai doreau: Ungaria era lipsită acum de popoarele supuse, ca şi de un mare număr de maghiari. Cele şapte provincii[2] care moşteniseră numele de Austria au compus un stat naţional german şi, dacă ar fi dispus de o autodeterminare reală, s-ar fi unit cu Germania. Cehoslovacia şi Iugoslavia, cele două state nou create, afirmau amândouă că sunt înfiinţate pe baza naţionalismului, în care găsiseră principiul unificator care lipsise Monarhiei habsburgice. Cehii şi slovacii aveau să devină un singur popor, după cum piemontezii şi napolitanii deveniseră italieni; sârbii, croaţii şi slovenii se vor uni formând Iugoslavia, tot aşa cum prusacii, saxonii şi bavarezii se uniseră dând naştere Germaniei. Analogia era apropiată, dar nu destul de apropiată pentru a fi şi adevărată.

Italia şi Germania adunaseră laolaltă popoare din state diferite, cu tradiţii culturale diferite şi chiar, în cazul Germaniei, de religii diferite. Dar amândouă împărtăşiseră timp de secole aceleaşi tradiţii; existaseră întotdeauna în conştiinţa oamenilor o Italie şi o Germanie "ideală". Cehoslovacia şi Iugoslavia nu aveau aşa ceva. Ele fuseseră "inventate", una de către Masaryk, cealaltă de Strosmajer, în spiritul formulei lui Palacky: erau necesare, deci trebuiau să existe. Episcopul înlăturase obstacolul religiilor aflate în conflict; profesorul eliminase o mie de ani de istorie. Strosmajer şi Masaryk au creat state, dar nu au reuşit să înfiinţeze naţiuni. Poate că, dacă le-ar fi aplicat tratamentul cu "sânge şi oţel" pe care Cavour şi urmaşii lui îl aplicaseră locuitorilor din sudul Italiei, Masaryk i-ar fi putut uni cu forţa pe cehi şi pe slovaci; metodele acestea însă nu făceau parte din filosofia lui. Nici Bismarck şi nici Hitler nu ar fi putut reuni statele germane dacă ele ar fi luptat pe poziţii antagoniste atât de multă vreme ca sârbii şi croaţii. Şi apoi, statele germane, în ciuda numelor lor pretenţioase, erau toate creaţii proaspete; până şi Prusia avea o istorie banală, prin comparaţie cu cea a Serbiei. Unde era Prusia în vremea lui Ştefan Duşan? Mai mult, naţionalismul putea arunca o punte peste ruptura dintre protestanţi şi romano-catolici, dar nu putea face acelaşi lucru cu cea mult mai mare dintre romano-catolici şi ortodocşi. Probabil că şi spiritul timpurilor se schimbase; vremea amestecurilor naţionale trecuse. Toţi, inclusiv slovacii, aveau şcoli, o literatură proprie şi intelectuali care se zbăteau să ocupe posturi în administraţie.

---

[2] În Austria republicană, Viena avea de asemenea titlul de provincie; o provincie nouă, Burgenland, a fost creată pe teritoriul luat Ungariei.

Ca rezultat, în ciuda teoriei lor naţionaliste, Cehoslovacia şi Iugoslavia reproduceau complicaţiile cu caracter naţional ale Austro-Ungariei. Austria constituţională cuprinsese opt naţionalităţi[3]; Cehoslovacia avea şapte[4] iar Iugoslavia nouă[5]. Cehoslovacia a devenit un stat unitar, în care cehii erau "naţiunea politică", la fel ca germanii în Austria constituţională. Iugoslavia a trecut printr-o perioadă de fals federalism; apoi, la rândul ei, a devenit un stat unitar, pe care sârbii îl declarau ca naţional, după modelul maghiarilor în Ungaria. Cehii aveau o istorie de cincizeci de ani de negocieri şi manevre. Cu o ingeniozitate neobosită, ei au oferit germanilor din Boemia nesfârşite planuri pe hârtie; iar aceştia şi-au acceptat poziţia de minoritate bine tratată, la fel cum făcuseră şi cehii în vechea Austrie. În străfundul inimii lor, germanii nu renunţaseră să alipească Boemia Germaniei, tot aşa cum cehii nu renunţaseră la "teritoriile Sfântului Vaclav". Preşedinţia lui Masaryk a răspuns marii întrebări – "Ce-ar fi fost dacă" – din istoria habsburgică: Ce-ar fi fost dacă Habsburgii ar fi fost mai clarvăzători şi mai democraţi? Cehii şi germanii nu s-au împăcat; dimpotrivă, a devenit până la urmă limpede că ei nu puteau convieţui între graniţele aceluiaşi stat.

Cehii se puteau dovedi mai vicleni decât slovacii, dar nu le puteau da satisfacţie. Masaryk sperase că cele două popoare se vor putea reuni, ca englezii şi scoţienii; dar slovacii s-au dovedit a juca mai degrabă rolul irlandezilor. În acelaşi fel, sârbii îi puteau domina pe croaţi; nu îi puteau mulţumi şi, fiind politicieni mai puţin abili, nu se puteau dovedi nici mai vicleni decât ei. La rândul lor se confruntau cu o problemă irlandeză, iar metodele lui Balfour nu dăduseră roade. Slovacii şi croaţii, cele două naţii nemulţumite, visau la reînvierea lui Franz Ferdinand; ambele doreau întoarcerea unei Monarhii habsburgice, romano-catolice, supranaţionale şi deschise către pătura ţărănimii ceva mai avute. Dat fiind că această Monarhie dispăruse, cele două popoare nu au făcut altceva decât jocul Germaniei Mari, moştenitoarea Imperiului; amândouă au devenit agenţi activi în revocarea Tratatului de pace din 1919 în favoarea Germaniei.

Astfel, principiile cehoslovac şi iugoslav, avansate ca expresii ale naţionalismului, s-au dovedit a fi versiuni mai noi ale "ideii austriece" – instrumente pentru a păstra laolaltă popoare de naţionalităţi diferite. Ambele idei aveau ceva real. Reforma agrară, care dezmembrase marile domenii, ucisese clasa "austriacă" a nobilimii teritoriale, pe care se ridicase vechiul Imperiu; iar marii capitalişti "austrieci" care supravieţuiseră dezastrului erau concentraţi în Viena. Boemia industrializată se dovedea a fi o alternativă: o clasă educată, cu viziuni liberale, gata pentru a-şi asuma responsabilităţile statului. Această clasă guvernantă era unică în Europa: unită printr-o filosofie de tip umanist, ea susţinea o autoritate "supranaţională", aşa cum făcuse odată aristocraţia habsburgică. Paralela s-a completat atunci când Masaryk a recurs la metoda lui Francisc Iosif de a înfiinţa

---

[3] Germanii, cehii, polonezii, rutenii, slovacii, sârbo-croaţii (un amalgam real în Dalmaţia), italienii şi românii.

[4] Cehii, slovacii, germanii, maghiarii, rutenii, polonezii şi evreii.

[5] Sârbii, croaţii, slovenii, bosniecii musulmani, maghiarii, germanii, albanezii, românii şi macedonenii (deşi aceştia nu aveau dreptul la o existenţă oficială).

un cabinet de miniştri independent faţă de parlament. Iugoslavia nu avea o clasă mijlocie educată, nici bogăţia care să ducă la crearea ei; lipsită la rândul său de o aristocraţie teritorială, clasa guvernantă se compunea din ofiţeri, o bază prea îngustă pentru orice fel de stat. Printre intelectualii croaţi rămăseseră câţiva "slavi sudici"; dat fiind că aceasta făcea din ei inamici ai Serbiei Mari, ei deveneau de asemenea inamici ai regimului, trecând adesea de partea vechilor lor duşmani, patrioţii croaţi.

Problema politică s-a născut în toate statele Europei centrale ca rezultat al celui mai important succes al Habsburgilor: păstrarea ţărănimii. Înainte de 1918, nobili şi ţărani, cele două clase "austriece", păstrau echilibrul, chiar dacă uneori formau un front unit împotriva capitaliştilor şi intelectualilor orăşeni. După marea reformă agrară, echilibrul s-a stricat. Aristocraţia nu a supravieţuit decât în Ungaria; ca rezultat, cel mai reacţionar stat al Europei centrale a fost singurul, după douăzeci de ani, care a păstrat formele constituţionale şi chiar şi ceva care aducea cu domnia legii. "Democraţiile ţărăneşti" au dovedit că nu au nici un respect pentru democraţie sau pentru lege; ţăranii, lăsaţi singuri, nu puteau da naştere unei elite. Partidele agrariene au depăşit curând în corupţie partidul radical francez, prototipul lor; politicienii ţărănişti, lipsiţi de un fundament principial, au întărâtat ura naţională pentru a-şi masca propriile câştiguri ilicite. Cehoslovacia a fost scutită de impactul deplin al "agrarianismului" de către industria Boemiei şi de Universitatea de la Praga. Toate celelalte state din centrul Europei, cu excepţia Ungariei, au devenit "state poliţieneşti"; Metternich prevăzuse demult că acesta va fi sfârşitul inevitabil al domniei ţăranilor.

Dar Tratatul de pace din 1919 a căzut nu numai din cauza corupţiei interne şi a neputinţei de a găsi o "soluţie" problemelor insolubile. Cehii şi germanii ar fi putut negocia la nesfârşit la Praga, aşa cum o făcuseră odată la Viena; şi poate că toţi slavii sudici ar fi acceptat în fine istoria sârbilor, dacă regele Alexandru ar fi reuşit să ridice "zidul chinezesc" cerut de Metternich la începutul secolului al XIX-lea, iar maghiarii după 1867. Până şi corupţia şi tirania politicienilor ţărănişti ar fi luat sfârşit o dată cu dezvoltarea industriei şi cu naşterea unei clase de mijloc ceva mai avute. "Statele succesorale" sufereau, desigur, de sărăcie, lucru care nu era nici nou, şi nici nu fusese provocat de căderea Imperiului habsburgic. Prăbuşirea Habsburgilor, chiar dacă în sine nu rezolvase problema, făcuse măcar posibilă soluţia, pentru prima dată. Sărăcia Europei centrale se datora existenţei marilor moşii, care supravieţuiseră sub protecţia Habsburgilor şi concentrării industriei în mâinile germanilor. Ambele puteau fi contracarate după eliberarea de sub dominaţia habsburgică; iar nivelul producţiei agrare şi industriale a crescut în toate statele succesorale, în cei zece ani care au urmat primului război german. Aceste state au fost după aceea devastate de o criză economică gravă. Criza nu s-a născut în nici unul dintre ele. Ea a început în Statele Unite, cea mai mare putere economică din lume. Dacă ar fi fost independente mai multă vreme, aceste state ar fi fost capabile să se apere mai bine. Aşa însă, ele contaseră pe pieţele din Europa occidentală, iar închiderea lor le-a lăsat din punct de vedere economic la mila Germaniei.

Eşecul împotriva Germaniei a distrus Tratatul de pace din 1919 la fel cum îi distrusese şi pe Habsburgi. Adevărata "misiune austriacă" fusese aceea de a împiedica popoarele din centrul Europei să devină Mittleuropa; această misiune a luat sfârşit atunci când Habsburgii au devenit sateliţi ai Germaniei, în 1914. Cehoslovacia şi Iugoslavia, cele două creaţii ale anului 1919, nu erau destul de puternice pentru a se opune singure puterii germane. O uniune defensivă a Europei centrale era imposibilă din acelaşi motiv pentru care căzuse Monarhia habsburgică: disputa între popoarele suverane şi cele supuse. În mod paradoxal, Habsburgii rămâneau unicul principiu unificator chiar şi după prăbuşire: Mica Antantă compusă din Cehoslovacia, România şi Iugoslavia, s-a născut cu singurul scop de a se opune unei restaurări habsburgice – ea nu a mai ajuns niciodată la nişte păreri comune în chestiunea mai gravă a rezistenţei faţă de Germania.

Dar nimeni, cu excepţia slovacilor şi a croaţilor, nu dorea restaurarea Habsburgilor. Maghiarii îi răbdaseră numai atâta vreme cât le asiguraseră dominaţia asupra popoarelor supuse şi o poziţie importantă în ochii lumii; după 1919, au preferat avantajele unui "regat fără rege", în care regentul era un amiral fără flotă. Ungaria rămânea de neîmpăcat. Aspirând teoretic doar la rearanjarea frontierelor, maghiarii doreau de fapt restaurarea "Ungariei milenare", pe care o cereau cu atât mai zgomotos cu cât ea le distrăgea atenţia ţăranilor de la faptul că marile moşii continuau să existe. Neavând destulă forţă să conteste singuri Tratatul de pace din 1919, maghiarii au încercat să înfiinţeze o alianţă revizionistă mai întâi cu Italia, apoi cu Germania, repetând astfel evenimentele din 1848. Dacă Germania avea câştig de cauză, maghiarii pretindeau o mare parte a succesului lor; Bethlen, politicianul lor cel mai abil, scria în 1938: "Deşi liberă să aleagă, Ungaria a refuzat intrarea în Mica Antantă, aducând astfel un serviciu incomensurabil Germaniei şi făcând imposibilă înfiinţarea unui bloc puternic, opus Germaniei". Calculele Ungariei s-au dovedit însă inutile prin eşecul de a-l monopoliza pe Hitler, aşa cum făcuseră pe vremuri cu Francisc Iosif. Hitler a profitat de ocazia ratată de Schmerling şi a întărâtat România şi pe slovaci împotriva maghiarilor. Paul Teleki, ultimul exponent al şcolii lui Tisza, mărturisea falimentul Ungariei Mari sinucigându-se, în aprilie 1941.

"Austriecii" germani păruseră la început mai uşor de manipulat. Republica înfiinţată în 1918 era cu adevărat democratică; iar credinţa într-o colaborare democratică între Viena şi Praga avea să fie cea mai gravă iluzie a lui Masaryk. Social-democraţii austrieci nu şi-au uitat niciodată naţionalismul de sorginte germană: ei priveau republica germană cu simpatie exagerată şi Cehoslovacia cu suspiciune exagerată. Separarea de Germania fusese dintotdeauna pentru ei o sursă de nemulţumire, nu un principiu. "Austriecii" puri erau de fapt rămăşiţele Imperiului – birocraţi, ofiţeri şi preoţi – iar Ungaria era singurul vecin pe care îl priveau cu oarecare simpatie. "Austria" căreia îi rămăseseră loiali era o amintire istorică, nu un stat teritorial; şi chiar şi amintirea era palidă şi confuză. Printr-o neînţelegere absurdă, toţi locuitorii celor şapte provincii germane erau consideraţi ca posedând calităţi de "austrieci", în realitate caracteristici de clasă ale funcţionarilor de stat şi ale nobilimii teritoriale; toţi "austriecii" ar fi trebuit să

fie uşuratici şi superficiali, iubitori de muzică şi purtători de costume tiroleze. La fel de bine i-ai fi putut îmbrăca pe muncitorii englezi în redingote roz de vânătoare. "Austriei" democratice îi lipsea realismul. Democraţii nu erau "austrieci", iar "austriecii" nu erau democraţi. Cele două categorii s-au înfruntat, distrugându-se una pe cealaltă. În februarie 1934, partidul social-democrat a proclamat greva generală; în iulie 1934, reprezentanţii acestui partid ameninţaţi de naţionalismul german, s-au pus sub protecţie italiană – umilitor rezultat pentru urmaşii lui Metternich. Expedientul era de altfel inutil: nu era loc pentru o ligă revizionistă formată din Italia, Ungaria şi Austria, care trebuia să se opună şi Germaniei. Italia şi Ungaria au devenit şacalii Germaniei, iar "Austria" prima ei victimă.

Dar ocuparea Vienei de către Hitler în martie 1938 a constituit un act de eliberare naţională pentru locuitorii "Austriei"; ea îi elibera de ultimele relicve ale Habsburgilor şi îi reunea cu statul lor naţional. Hitler nu era doar cel mai important cadou făcut de austrieci germanilor: el simboliza şi triumful politicii austriece şi răzbunarea pentru înfrângerea din 1866. Prusia devenise prizonierul Vienei; şi cele mai bune elemente din societatea prusacă aveau să moară de mâna călăilor lui Hitler după 20 iulie 1944. Tot ceea ce ştia, Hitler învăţase în Austria – naţionalismul de la Schönerer, antisemitismul şi apelul la "omul de rând" de la Lueger. El a adus în politica germană demagogia tipic vieneză. Reich-ul pe care l-a creat ca să dureze o mie de ani nu era altceva decât "Imperiul celor şaptezeci de milioane" proiectat de Bruck în 1850 şi respins de Bismarck în 1866. Ar fi fost şi nerezonabil să cauţi în "Austria" un obstacol împotriva politicii interne şi externe atât de "austriece" prin origini şi spirit[6].

Tratatul de pace din 1919 nu reuşea astfel să descopere în el însuşi puterea pe care nu o avuseseră nici Habsburgii, devenind la fel de dependent ca şi ei faţă de politica marilor puteri. Ca şi Metternich, Edvard Beneš, purtătorul de cuvânt al noului tratat, trebuia să îi convingă pe învingătorii din 1919 că "statele succesorale" erau o necesitate europeană. Solidaritatea monarhică avusese o existenţă reală după 1815; solidaritatea democratică nu i-a supravieţuit lui 1919. Politicienii Europei centrale au crezut că realizaseră un miracol scăpând de hegemonia germană fără a deveni dependenţi de Rusia. Baza acestui miracol era alianţa cu Franţa: expedientul încercat de Metternich şi Talleyrand în 1815, de Metternich şi Guizot în 1846, de Beust şi Napoleon al III-lea în 1867, şi chiar visat de Aehrenthal în 1911 părea în cele din urmă un fapt împlinit. Era cea mai mare păcăleală a sistemului interbelic, cea care l-a şi distrus. Statele succesorale contau pe forţa franceză; Franţa spera că ele aveau să îi aducă forţa pe care ea nu o avea. După 1870, Franţa îşi datora poziţia ca mare putere supravieţuirii Monarhiei habsburgice, ceea ce mascase faptul că Germania era unica mare putere de pe continentul european. Franţa, la rândul ei, fusese afectată de prăbuşirea Imperiului: cândva inamicul acordului de la Viena, ea era acum ultima rămăşiţă a Europei lui Metternich şi nu putea reuşi acolo unde el dăduse greş.

---

[6] Astfel Srbik, biograful lui Metternich, şi Glaise-Horstenau, istoric al înfrângerilor militare austro-ungare, au început amândoi ca adepţi ai "Austriei Mari" şi au sfârşit ca naţional-socialişti. Hitler le-a oferit domnia forţei pe care o pretinseseră, în zadar, de la Habsburgi.

Războiul declanşat de Hitler a adus politica europeană înapoi cu picioarele pe pământ. Habsburgii încercaseră să găsească o a treia soluţie în afară de Germania şi Rusia; eşuaseră, aşa că acum nu exista o altă soluţie. Preşedintele Beneš afirmase cândva că Cehoslovacia stătea între est şi vest; la sfârşitul celui de-al doilea război german, avea să declare că Cehoslovacia era aşezată între Germania şi Rusia. "Statele succesorale" nu mai pendulau: ele au ales protecţia rusească, preferând-o dominaţiei germane. Morala a devenit evidentă pentru vecinii cei mai apropiaţi ai Germaniei, părând să îşi piardă din putere acolo unde forţa germanilor părea să fie mai îndepărtată. Cehii au încercat să combine democraţia cu alianţa cu Rusia; în Bulgaria şi România a fost nevoie de dictaturi pentru a garanta această alianţă. Dar puterile occidentale, Anglia sau America, nu aveau nimic de oferit în Europa răsăriteană în afara protestelor; ajutorul militar nici nu intra în discuţie, dar ele nu erau pregătite să ajute nici măcar la transferul puterii industriale către Europa de est, unica soluţie la "problema germană". Dacă politica anglo-americană reuşea şi Rusia era obligată să se retragă în interiorul propriilor graniţe, rezultatul nu avea să fie eliberarea naţională, ci restaurarea hegemoniei germane, mai întâi în plan economic, mai târziu şi militar. Sau mai degrabă avea să fie într-un fel eliberarea naţională, căci efectul necontrolat al principiului naţional reprezenta el însuşi un instrument al hegemoniei germane. Slovacia şi Croaţia nu puteau fi "naţii independente" decât într-un sistem german.

După cel de-al doilea război german, "Austria" a fost readusă la viaţă printr-un decret semnat între învingători. Deşi rezistenţa sa faţă de Hitler fusese mai redusă decât a Prusiei, Austria a fost considerată o ţară "eliberată"; iar Opera din Viena a început să lucreze iar peste plan, încercând să stabilească existenţa unei culturi "austriece". În sfârşit, Ungariei i se impunea o reformă agrară, ceea ce elimina marea aristocraţie, care susţinuse un oarecare element de civilizaţie, dar fără a crea o ţărănime democratică, mai mult decât o făcuse în "statele succesorale" după primul război german. Funcţionarii proveniţi din rândurile micii nobilimi s-au adaptat parteneriatului cu comuniştii, la fel cu se adaptaseră pe vremuri celui cu Habsburgii; şi nu exista nici un motiv pentru care ar fi putut fi consideraţi parteneri mai de încredere acum, decât fuseseră atunci.

Cele două state multinaţionale, Cehoslovacia şi Iugoslavia, se aflau încă în căutarea unei idei. Cehii au rezolvat temporar, chiar dacă nu definitiv, problema Boemiei, înapoindu-i pe germani "casei lor naţionale", pe care o reclamau de atâta vreme. Reconcilierea cu slovacii nu era nici ea mai uşoară. Războiul îi despărţise şi mai mult. Cehii fuseseră supuşi tiraniei aspre a germanilor, în timp ce slovacii erau protejaţii lui Hitler în întreaga Europă, iar comuniştii slovaci întâmpinau cu bucurie unirea cu Praga. În realitate, numai o Slovacie comunistă putea menţine unitatea Cehoslovaciei; preţul trebuia să fie distrugerea democraţiei cehoslovace. Puşi în faţa neplăcutei alternative, cehii s-au folosit încă o dată de metoda tergiversărilor, învăţată de la Habsburgi, în nădejdea că industrializarea şi educaţia vor crea cu timpul o clasă mijlocie slovacă, transformând în realitate Ideea lui Masaryk.

În primul război german, cehii şi slovacii au luptat cot la cot în Legiunea cehoslovacă, în timp ce sârbii şi croaţii luptau unii împotriva celorlalţi. Prea puţini slovaci au participat la cel de al doilea, şi nici unul alături de cehi. Sârbii şi croaţii s-au bătut în fine împreună în marele război de partizani, ceea ce a făcut din Iugoslavia ceea ce făcuse războiul franco-german din Germania. "Iugoslavia federală, democrată" a pus în practică marele vis al istoriei habsburgice. Mareşalul Tito era ultimul dintre Habsburgi: domnitor peste opt naţii diferite, el le-a oferit "autonomia culturală" şi a stăpânit pe deasupra ostilităţilor lor naţionale. Vechea Iugoslavie încercase să devină un stat naţional sârb; în Iugoslavia cea nouă, sârbii se bucurau doar de un statut egal cu al celorlalţi şi se considerau nedreptăţiţi. Nu mai exista o "naţiune politică"; noii conducători erau aleşi indiferent de naţionalitate, cu condiţia să accepte preceptele comuniste. Timp de mai bine de un secol, Habsburgii se lăsaseră rugaţi să adopte acelaşi procedeu: Metternich fusese acuzat de comunism în Galiţia în 1846, iar Bach de "ceva mai rău decât comunismul", în 1850. După Iosif al II-lea, nici un Habsburg nu îşi asumase riscul; loialitatea dinastică era prea slabă pentru a încheia un asemenea parteneriat. Mai norocos decât Habsburgii, mareşalul Tito găsise o "idee". Numai timpul avea să arate dacă revoluţia socială şi îmbunătăţirile economice pot să aplaneze conflictele naţionale şi dacă marxismul este mai degrabă capabil decât dinasticismul contrarevoluţionar să dea Europei centrale o loialitate comună.

ANEXĂ

STRUCTURA POLITICĂ ŞI ETNOGRAFICĂ A MONARHIEI HABSBURGICE

1. *Structura teritorială şi modificările ei*

Ar fi necesar un lung eseu pentru a explica forţele cauzale ale mariajului, diplomaţiei şi şansei, forţe care au dus la formarea "teritoriilor Casei de Austria". Aceste teritorii au primit titlul de Imperiu al Austriei în 1804. Imperiul şi-a pierdut din teritorii în 1805 şi din nou în 1809. Le-a recucerit, câştigând şi ceva în plus, la Congresul de la Viena, iar Tratatul de la Viena (1815) a dat Monarhiei habsburgice conturul pe care şi l-a păstrat până la sfârşit, cu câteva schimbări. Cracovia a fost anexată în 1846. Lombardia (cu excepţia a patru oraşe fortăreaţă, "pătratul cetăţilor" Peschiera-Mantova-Legnano-Verona) a fost predată în 1859; Veneţia şi restul Lombardiei în 1866. La Congresul de la Berlin din 1878, Austro-Ungaria a primit dreptul de administrare asupra Bosniei şi Herţegovinei (rămase teoretic parte din Imperiul otoman) şi de asemenea ocupaţia militară a sangeacului Novi-Bazar. În 1908, Bosnia şi Herţegovina au fost anexate, iar drepturile militare în sangeac abandonate.

S-a spus uneori că Imperiul austriac a fost o "unitate naturală"; sintagma aceasta nu înseamnă decât că el a fost mare şi a existat multă vreme. Multe legături economice se formaseră în decursul secolelor, dar ele nu erau câtuşi de puţin "naturale". Unitatea geografică nu exista. Vorarlberg face parte din Elveţia, iar Tirolul din Germania; multe districte ale Tirolului sunt accesibile numai dinspre Germania. Carintia şi cea mai mare parte a Stiriei sunt separate de Dunăre printr-o barieră de munţi înalţi şi ţine de hinterlandul Adriaticii, ca şi Carniola şi provinciile de pe coastă; în fapt, "Slovenia" dispune de o unitate naturală, chiar dacă ea nu a existat niciodată ca atare în istorie. Dalmaţia nu are nici o legătură geografică sau economică cu Austria decât ca Riviera birocraţilor imperiali. Boemia este separată de Moravia printr-un lanţ deluros; Elba, şi nu Dunărea este fluviul său, iar principalul centru de desfacere economic este Hamburgul, nu oraşul Trieste – detaliu geografic cu implicaţii politice neplăcute. Galiţia a fost

despărțită de Austria, cu excepția unui coridor îngust la Tešin; ea este separată și de Ungaria prin bariera munților Carpați. Cât privește Bucovina, ea este departe de tot restul, o bucată de teritoriu pentru care nu există nici o explicație logică.

Ungaria avea o unitate geografică, ea acoperind cea mai mare parte a marii câmpii din centrul traseului dunărean; această unitate nu acoperea Croația, care era mai degrabă unitară din punct de vedere "natural" cu Carniola sau cu Bosnia. Imperiul austro-ungar arăta ca o unitate impresionantă pe hartă; în realitate, ca Austro-Ungaria el a împiedicat adeseori realizarea unității, în favoarea Ungariei. Astfel, nu a existat o cale ferată care să lege Moravia de districtele slovace din nordul Ungariei și nici o linie importantă între Zagreb și Viena. Cei aproape șaptezeci de kilometri de la Zagreb până la joncțiunea cu linia Viena-Ljubljana se parcurgeau în aproape trei ore cu trenul cel mai rapid; și toate mărfurile trebuiau să treacă prin Budapesta. Nu existau comunicații pe calea ferată între Dalmația și Croația și practic nici una între Dalmația și Bosnia; Dalmația avusese parte de legături mai bune cu hinterlandul pe vremea romanilor. Toate aceste neajunsuri, împreună cu multe altele, au fost îndreptate după căderea Monarhiei habsburgice. Departe de a fi o "unitate naturală", Monarhia a reprezentat o aberație geografică, explicabilă doar prin cuceririle dinastice și accidentele a secole de istorie.

2. *Compoziția etnică*

Statisticile naționale au constituit o armă permanentă în lupta politică; în 1919, ele au devenit un factor decisiv în trasarea frontierelor, chiar dacă nu erau nici destinate și nici potrivite unui asemenea scop. Ele aveau o serie întreagă de limite. Recensământul din 1846 a fost realizat de funcționarii imperiali fără a lua în considerare adeziunea națională, dar desigur cu idei preconcepute progermane: fără un scop propagandistic, el a pus în practică numai "testul limbii materne", oferind în consecință o imagine cu caracter istoric. Recensămintele ulterioare au fost efectuate de autoritățile locale, conduse ca niște adevărate bătălii politice; argumentul hotărâtor a fost acela al "limbii folosite în mod uzual", argument care de obicei funcționează împotriva minorității, favorizând un grup dominant. De exemplu, corespondentul ziarului *The Times* la Viena a fost înregistrat în 1910 ca german, pentru că aceasta era limba pe care o utiliza la cumpărături. Pe toate "granițele de limbă" se înregistrau variațiuni uimitoare, în funcție de toanele funcționarilor locali; astfel, întregi sate slovace dispăreau la un recensământ pentru a reapărea la următorul. Cu alte cuvinte, cifrele privind populația sunt incerte în zonele aflate în dispută, deși ele au fost folosite tocmai pentru a hotărî soarta acestor zone în 1919, ca și în multe alte ocazii.

Cu toate acestea, cu excepția Ungariei, recensământul oferă o imagine destul de corectă a echilibrului de forțe la țară, unde cifrele reprezintă naționalitățile țăranilor a căror conștiință națională nu s-a trezit încă. Statisticile de acest fel au rezultate mult mai puțin semnificative în orașe, unde nu reprezintă decât

culturile dominante; atât Praga cât şi Budapesta dispuneau de o majoritate germană înşelătoare la începutul secolului al XIX-lea, compusă în principal din cehi şi maghiari, reveniţi la naţionalităţile lor o dată cu revoluţiile culturale. Oraşul Trieste reprezintă exemplul cel mai elocvent al unei majorităţi artificiale prelungite până în secolul XX: recensământul din 1910 a înregistrat numai o treime din populaţie ca slovenă[1], deşi mai mult de jumătate din locuitori aveau origine slovenă şi s-ar fi întors la ea o dată cu trezirea deplină la viaţă a culturii slovene[2]. Naţionalitatea "artificială" a oraşelor prezintă interes pentru istorici; ea nu poate fi decisivă în trasarea frontierelor şi peste tot în Europa a fost acceptată regula ca oraşele să fie luate împreună cu zonele înconjurătoare. Oraşul Trieste fusese singura excepţie de la această regulă, după părerea mea un caz flagrant de injustiţie naţională.

În plus, statisticile naţionale nu fac altceva decât o numărătoare a capetelor, ele nu pot înregistra conştiinţa naţională sau creşterea economică. Un ţăran rutean care nu a auzit în viaţa lui de Ucraina nu poate fi pus pe acelaşi plan cu un entuziast pangerman. Un tablou naţional realist trebuie să prezinte numărul de şcoli elementare şi secundare, de universităţi, ziare şi edituri de care dispune fiecare naţionalitate. El va împărţi Imperiul în funcţie de naţionalitatea proprietarilor de pământ, a celor care angajau mână de lucru, a proprietarilor de magazine, a intelectualilor – profesori, avocaţi, activişti sindicali – şi tot aşa, până la ţărani. Este în mod special important ca el să înregistreze naţionalitatea alegătorilor în sistemul limitat existent întotdeauna în Ungaria şi până în 1907 în Austria.

Cifrele brute de mai jos sunt de aceea incluse numai cu caracter ilustrativ. Populaţia Austro-Ungariei în 1910 era compusă din:

Germani	12 milioane	23%
Maghiari	10 milioane	19%
Români	3 milioane	6%
Slavi	23,5 milioane	45%
Alţii	2,5 milioane	5%

Slavii şi românii la un loc, ca "popoare supuse" alcătuiau deci majoritatea. Pe de altă parte, dacă polonezii (5 milioane) erau incluşi în aceeaşi categorie cu germanii şi maghiarii, ei înclinau balanţa în favoarea "naţiilor suverane". De aici importanţa politică a polonezilor şi privilegiile de care s-au bucurat. Dar cifrele comasate pentru Austro-Ungaria nu au o semnificaţie politică; este mult mai util să le defalcăm pentru provinciile austriece şi Ungaria separat, ca în următoarele două secţiuni.

---

[1] Prima numărătoare în 1910 a fost efectuată de funcţionarii locali, italieni; ea a dat 36.000 de sloveni. Funcţionarii imperiali au refăcut statisticile şi au descoperit 20.000 de sloveni care fuseseră "trecuţi cu vederea".

[2] Un distins italian m-a contrazis cu următorul argument: "Oamenii se trag din maimuţe; dar ei nu se întorc la origini". Este un alt exemplu curios al aroganţei culturale a "naţiilor suverane". Este la fel de adevărat că tradiţia slovenă nu s-a ridicat niciodată până la nivelul necesar pentru a da un Mussolini.

3. *Echilibrul național în provinciile austriece*

Populația Austriei constituționale în 1910:

Germani	9,950 milioane	35%
Cehi	6,436 milioane	23%
Polonezi	4,968 milioane	17%
Ruteni	3,519 milioane	12%
Sloveni	1,253 milioane	4%
Sârbo-croați	0,788 milioane	2,8%
Italieni	0,768 milioane	2,75%
Români	0,275 milioane	0,98%

Aceste cifre atrag în mod special atenția asupra poziției decisive a polonezilor: germanii nu își puteau menține majoritatea decât cu ajutorul lor.

Teritoriile "montane germane" reprezentaseră nucleul incipient al Monarhiei, cu excepția Salzburgului, achiziție din timpul războaielor napoleoniene. Dintre aceste provincii, *Vorarlberg*, *Salzburg*, *Austria Superioară* și *Austria Inferioară* erau exclusiv germane. În Vorarlberg trăiau ceva italieni iar cehii se infiltrau dincolo de frontieră, în Austria Inferioară. Viena, inclusă în Austria Inferioară, avea locuitori de toate naționalitățile, în special o minoritate cehă, care a crescut de la 2% în 1850 la 5% în 1890 și la 7% în 1900. *Tirolul* era exclusiv german la nord de Alpi; jumătatea mai sudică a "Tirolului sudic" era italiană, iar italienii au avansat constant până în 1914. Dacă ar mai fi avut încă cincizeci de ani la dispoziție, italienii ar fi împlinit în mod pașnic și fără dispute transformarea "Tirolului sudic" într-o zonă italiană, lucru pe care mai târziu nu l-au reușit prin brutalitate și violență. *Stiria* și *Carintia* erau germane, cu minorități slovene compacte la granița sudică; în ambele provincii aceste minorități erau în descreștere, atât absolut cât și relativ. În Stiria în 1910, slovenii alcătuiau 29% din populație (409.000 sloveni și 983.000 germani); în 1900 ei fuseseră 31%. În Carintia, slovenii numărau 101.000 (29%) în 1890; 92.000 (25%) în 1900; și 82.000 (20%) în 1910. Carintia, așezată pe drumul spre Trieste și cu o industrie în plină dezvoltare, a fost scena unei "germanizări" chinuitoare, cea mai gravă pată pe obrazul Austriei constituționale. Republica austriacă a depășit acest record, atribuindu-și reducerea numărului de sloveni la 23.000.

Carniola era, după cum fusese dintotdeauna, majoritar slovenă. În 1846 trăiau aici 428.000 de sloveni și 38.000 de germani; în 1910, 520.000 de sloveni și 28.000 de germani. Deci mulți germani se "convertiseră", devenind sloveni.

Cele trei provincii de pe coastă erau Gorica, Istria și orașul liber Trieste. În *Trieste*, italienii constituiau majoritatea; slovenii se apropiau de ei, prin "conversie" și prin imigrația din regiunile înconjurătoare. Exista de asemenea o minoritate germană în creștere, care înclina de obicei de partea italienilor. În 1880 erau 89.000 de italieni, în 1910, 119.000; în 1880 erau 26.000 de sloveni, în

1910, 59.000 (o creştere de la 22% la 29%); în 1880, erau 5.000 de germani, în 1910, 12.000. În Gorica, majoritatea slovenă creştea mai repede decât numărul de italieni: 129.000 de sloveni în 1880, 154.000 în 1910; 73.000 de italieni în 1880, 90.000 în 1910. În Istria, majoritatea sud-slavă se compunea mai ales din croaţi, care continuau să câştige teren imigrând din Croaţia. Erau 122.000 de croaţi în 1880 şi 168.000 în 1910; 114.000 de italieni în 1880 şi 147.000 în 1910; 43.000 de sloveni în 1880 şi 55.000 în 1910. Cele trei provincii, care din multe puncte de vedere alcătuiau o unitate administrativă, dispuneau de o majoritate clară sud-slavă, în ciuda cifrelor măsluite pentru a-i favoriza pe italieni.

Dalmaţia a fost întotdeauna exclusiv sârbo-croată, cu excepţia unui strat subţire, alcătuit din clasa superioară italiană. În 1880, existau aici 440.000 de sârbo-croaţi, iar în 1910, 501.000; în 1880 erau 27.000 de italieni, în 1910, 16.000. Mulţi dintre italieni erau de fapt sârbo-croaţi mascaţi, care aveau să revină treptat la originile lor. Sârbii locuiau în principal în partea nordică a Dalmaţiei; dar aici nu sunt necesare statistici separate, dat fiind că în Dalmaţia coaliţia sârbo-croată a fost o realitate, ca nicăieri altundeva.

"Teritoriile coroanei Boemiei" erau Boemia, Moravia şi Silezia. *Boemia* avea 62% cehi şi 38% germani – trei milioane şi jumătate la două milioane; Moravia avea 70% cehi şi 30% germani – un milion şi jumătate la şase sute de mii. În *Moravia*, cele două naţionalităţi erau amestecate; în Boemia, germanii locuiau în principal la margini – Regiunea sudetă, cum avea să fie greşit denumită mai târziu – deşi existau comunităţi germane pe tot teritoriul ceh şi viceversa. Raportul dintre cehi şi germani s-a schimbat prea puţin în decurs de un secol. Această afirmaţie ascunde un fapt real, care este renaşterea cehă: în 1815, Boemia şi Moravia avuseseră un aspect aparent în întregime german, în timp ce în 1910 germanii luptau din greu opunându-se unei minorităţi tolerate. *Silezia* era predominant germană, cu o numeroasă populaţie poloneză în partea de est: 281.000 de germani, 178.000 de polonezi şi 129.000 de cehi. Polonezii, care furnizau clasa muncitorilor industriali, creşteau mai rapid decât celelalte două categorii, în parte din motive naturale, prin imigraţia din Silezia prusacă, unde condiţiile erau mai puţin atrăgătoare pentru ei.

Galiţia prezenta o împărţire geografică înşelătoare – vestul polonez, estul rutean. Proprietarii de pământ şi oficialii erau însă, în întreaga provincie, polonezi; iar avantajele economice şi politice le-au adus în cele din urmă o majoritate fictivă. În 1846 existaseră mai puţin de două milioane de polonezi şi două milioane şi jumătate de ruteni; în 1910, erau patru milioane şi trei sferturi de polonezi şi puţin peste trei milioane de ruteni. Dat fiind că rata demografică a rutenilor era mai ridicată decât cea a polonezilor, mulţi dintre aceia care apăreau în statistici ca polonezi trebuie să fi fost în realitate ruteni. În plus, majoritatea evreilor au fost număraţi în 1910 ca polonezi.

Bucovina era cea mai amestecată dintre provinciile austriece, unde popoarele nici măcar nu se distingeau din punct de vedere geografic. În mare, teritoriul era împărţit între ruteni, la nord, şi români, la sud; lor li se adăuga o popu-

laţie germană numeroasă, ceva polonezi şi ceva maghiari. În 1910: 305.000 de ruteni, 273.000 de români, 168.000 de germani, 36.000 de polonezi, 10.000 de maghiari. Cele trei popoare suverane erau statice. Românii crescuseră de la 209.000 în 1846, iar rutenii de la 108.000. Creşterea românilor a fost una naturală; cea a rutenilor se datorează imigraţiei din Galiţia.

Bosnia şi *Herţegovina* erau ultimele fragmente ale monarhiei "comune", nu provincii austriece. Un milion opt sute de mii de sârbo-croaţi alcătuiau 96% din populaţie; dintre aceştia, un sfert erau mahomedani.

4. *Compoziţia etnică a Ungariei*

"Teritoriile coroanei Sfântului Ştefan" erau Ungaria, Croaţia şi Transilvania. *Transilvania* şi-a pierdut identitatea şi a fost absorbită de Ungaria unitară mai întâi în 1848 şi apoi din nou în 1867. Maghiarii au forţat creşterea aici de la 24% în 1846 la 34% în 1910 (368.000 la 918.000); câştigul s-a făcut în special pe seama germanilor, care au scăzut de la 14% în 1846 la 8,8% în 1910 (222.000 la 234.000). Românii au rămas aproape pe loc: 916.000 (60%) în 1846 şi 1.500.000 (55%) în 1910. Dominaţia numerică a românilor a fost însă mascată prin încorporarea Transilvaniei în Ungaria. Ungaria unitară avea comitate, nu provincii; acestea erau simple diviziuni electorale şi administrative, toate aflate sub controlul maghiarilor, desigur.

Ungaria (fără Croaţia-Slavonia, dar împreună cu Transilvania), avea în 1910:

Maghiari	9.944.000	54%
Români	2.948.000	16%
Slovaci	1.946.000	10,7%
Germani	1.903.000	10,4%
Ruteni	464.000	2,5%
Sârbi	462.000	2,5%
Croaţi	195.000	1,1%

Evreii (5%) erau incluşi ca maghiari; dacă îi eliminăm, maghiarii rămân o minoritate chiar şi în "Ungaria mică". Aşa însă, ei au crescut aparent de la 46% în 1880 (şi mai puţin de un sfert din populaţie în secolul al XVIII-lea) la 54% în 1910. Maghiarii au câştigat de la slovaci şi ruteni şi, în oraşe, de la germani; ei au pierdut teren în faţa românilor şi a sârbilor, ca şi a ţăranilor germani pe graniţa vestică. Recensământul din 1910 s-a făcut după o jumătate de secol de maghiarizare şi cu ajutorul tuturor instrumentelor de presiune maghiare; el a arătat discrepanţe remarcabile faţă de cele efectuate de statele succesorale după 1919.

Populaţia maghiară era concentrată în centrul Ungariei, cu celelalte populaţii grupate pe margini – slovacii la nord, rutenii în nord-est, românii la est şi sârbii la sud. Aceste generalizări sunt grosiere şi înşelătoare: exista, de exem-

plu, un bloc maghiar compact în estul Transilvaniei. Sudul extrem era un amestec inextricabil, cu aproape la fel de mulţi maghiari ca şi germani şi sârbi. Această zonă fusese odată Voivodina sârbească şi avea să fie reclamată din nou după 1848.

Maghiarii au exclus Croaţia-Slavonia din statisticile lor ori de câte ori au dorit să arate că alcătuiau majoritatea populaţiei, incluzând-o atunci când doreau să demonstreze măreţia Ungariei, în care "Ungarie Mare", de douăzeci de milioane de locuitori, maghiarii reprezentau o minoritate – 48% în 1910. *Croaţia* fusese întotdeauna o entitate separată. După 1867, frontierele militare, administrate direct de la Viena după izgonirea turcilor, au fost în cele din urmă cedate Ungariei. Partea cea mai substanţială s-a unit cu Croaţia, formând Croaţia-Slavonia. Acest surprinzător act de generozitate avea o explicaţie simplă: "Slavonia" era în cea mai mare parte locuită de sârbi, pe care maghiarii sperau să îi folosească împotriva croaţilor, ceea ce au şi făcut cu mult succes. Acest teritoriu sârbesc a devenit punctul focal al ambiţiilor croate, scena celor mai oribile atrocităţi croate în timpul celui de al doilea război mondial. În 1910, existau aici 1.600.000 de croaţi şi 650.000 de sârbi – laolaltă, 87% din populaţie. Mai erau 100.000 de maghiari – cei mai mulţi funcţionari oficiali, administratori ai căilor ferate şi oameni de afaceri. În Croaţia, proprietarii mai mici de pământ erau în realitate croaţi; marile moşii se aflau în proprietatea maghiarilor.

Croaţii pretindeau că Dalmaţia aparţinea coroanei croate, iar în Dieta croată reprezentanţii dalmaţi aveau locuri rezervate.; în realitate, Dalmaţia făcea parte din Austria constituţională şi era reprezentată în Reichsrat. Croaţii revendicau de asemenea *Rijeka*, pe care maghiarii o păstrau ca oraş liber. Rijeka fusese la origini pur croată, cu 12.000 de croaţi în 1851 şi 651 de italieni. Pentru că erau prea departe pentru a cuceri ei înşişi Rijeka (deşi erau 6.500 în 1910), maghiarii au încurajat în mod deliberat imigraţia italiană, dând oraşului un caracter exclusiv italian. Maghiarii aveau aici zece şcoli secundare şi douăzeci şi una de şcoli elementare; croaţii nu dispuneau de nici una. Ca rezultat, în 1910 existau aici 24.000 de italieni şi numai 13.000 de croaţi. Italienii şi-au arătat recunoştinţa faţă de maghiari nerevendicându-şi Rijeka în Tratatul de la Londra; ceea ce nu i-a împiedicat să o ocupe în mod ilegal atunci când s-a dovedit că maghiarii erau incapabili să o păstreze.

BIBLIOGRAFIE

O bibliografie detaliată se găseşte în: Charmatz, *Wegweiser durch die Literatur der österreichischen Geschichte* (1912); *Bibliographie zur Geschichte Österreich-Ungarns in Weltkriege 1914-18*; şi *Bibliographie zur Geschichte Österreich-Ungarns, 1848-1914* (Hefte 2/3 şi 4 din *Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei*). Toate trei sunt slab documentate în ce priveşte cărţile în limbi slave.

Istoria Imperiului austriac de la formare, în 1804, până la cădere, în 1918, nu este prezentată într-o singură lucrare. Introducerea indispensabilă o constituie cartea lui Wickham Steed, *The Hapsburg Monarchy* (1913); această lucrare a unui autor contemporan are mare putere de penetrare. Springer, *Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809* (volumul 1, 1863; volumul 2, 1865) are încă o valoare capitală pentru perioada pe care o acoperă. După aceea, Charmatz, *Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907* (volumul 1, 1911; volumul 2, 1912) furnizează o cronologie sumară. *Die Nazionalitätenrecht des alten Österreichs*, editată de K. G. Hugelmann (1934), este o lucrare enciclopedică în care se găsesc multe informaţii utile. Louis Eisenmann, *Le Compromis austro-hongrois de 1867* (1904), deşi se ocupă teoretic numai de o parte a perioadei, constituie o carte de o valoare imensă, care aruncă lumină asupra întregului; în acest secol nu s-a scris o lucrare istorică mai bună.

Perioada dinainte de 1848 este prezentată exhaustiv în Srbik, *Metternich, der Staatsmann und der Mensch* (1925); nu neapărat laudativă, îi lipseşte conturul şi este îngreunată de material nedigerat. Cea mai bună prezentare de mici dimensiuni a lui Metternich se găseşte în C. de Grünwald, *Vie de Metternich* (1939). Există şi o biografie bună a lui *Friedrich von Gentz* de Paul R. Sweet (1941). Memoriile veninoase ale lui Kübeck (*Tagebücher*, 1909) sunt utile. Vasta colecţie a documentelor Metternich cuprinde mai ales chestiuni de politică externă; opiniile sale asupra epocii din perioada denumită "înainte de martie" sunt cel mai bine prezentate în Hartig, *Genesis of the Austrian Revolution* (1850).

Heinrich Friedjung, *Österreich von 1848 bis 1860* (volumul 1, 1908; volumul 2, 1912) oferă cea mai bună relatare a revoluţiilor din 1848 şi este utilă şi ca

substitut al unei biografii a lui Bach, ale cărui arhive le-a folosit Friedjung; lectura se poate suplimenta cu *Historische Aufsätze* (1919), de acelaşi autor. *Rückblicke und Erinnerungen* de Hans Kudlich, "fiul de ţăran", deşi voluminoasă, este extrem de utilă pentru mişcările ţărăneşti din 1848 şi Moţiunea lui Kudlich acceptată în varianta modificată a deputatului Joseph von Lasser la 7 septembrie. Principala autoritate asupra perioadei 1848-67 este acum Redlich, *Das österreichische Staats- und Reichsproblem* (volumul 1, 1920; volumul 2, 1926). Această enormă lucrare este rezumată în capitolele de început ale cărţii lui Redlich, *Francis Joseph* (1928); aceasta prezintă prea puţin interes pentru perioada de după 1867 până în ultimii ani ai Monarhiei, unde Redlich îşi capitalizează experienţa proprie. Există o utilă biografie *Prince Felix zu Schwarzenberg* de Adolf Schwarzenberg (1946). Politica externă se găseşte descrisă în A. J. P. Taylor, *The Italian Problem in European Diplomacy* (1934); H. Friedjung, *Der Krimkrieg und die österreichische Politik* (1907); C. W. Clark, *Francis Joseph und Bismarck* (1934); şi H. Friedjung, *The Struggle for Supremacy in Germany, 1859-1866* (traducere prescurtată în limba engleză, 1934), o operă capitală. O versiune diferită, *gesamtdeutsch*, a aceleiaşi perioade o oferă Srbik, *Deutsche Einheit* (patru volume, 1936-42).

Prima perioadă a Austro-Ungariei trebuie studiată în principal din biografii, ca de exemplu Wertheimer, *Graaf Julius Andrássy* (1910-13), o lucrare enorm de lungă şi imposibil de citit; Beust, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten* (1887); Charmatz, *Adolf Fischhof* (1910); Ernst von Plener, *Erinnerungen* (1911-12); Schäffle, *Aus Meinem Leben* (1905); Taaffe, *Der Politische Nachlass* (1922). Prima decadă a secolului XX este bine descrisă de un suporter al lui Koerber în R. Sieghart, *Die letzen Jahrzehnte einer Grossmacht* (1931). Baernreither, încrezător în "misiunea austriacă" de ameliorare economică, a lăsat documente de valoare: *Fragments of a Political Diary* (1928) se ocupă în principal de Bosnia; *Der Verfall des Habsburgerreiches* (1938) de episodul Badeni.

Lucrările care tratează relaţiile internaţionale şi în special Austro-Ungaria sunt: G. H. Rupp, *A Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-1878* (1941); A. F. Pribram, *The Secret Treaties of Austria-Hungary* (1920-21); A. F. Pribram, *Austrian Foreign Policy, 1908-1918* (1923); Bernadotte Schmitt, *The Annexation of Bosnia* (1937); E. C. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan War* (1939).

Există multe cărţi folositoare despre diversele naţionalităţi. Despre germani, P. Molisch, *Geschichte der deutschnationalen Bewegung in Österreich* (1926) şi *Briefe zur Deutschen Politik in Österreich* (1934). Despre maghiari, L. Eisenmann, *La Hongrie contemporaire*, 1867-1918, în ciuda titlului, nu trece de anul 1848. Cea mai bună istorie conservatoare este cea a lui G. Szefkü, *Der Staat Ungarn* (1918); cea mai bună expresie a opiniei contrare se găseşte în J. Diner-Denes, *La Hongrie; Oligarchie-Nation-Peuple* (1927). Cartea lui R. W. Seton-Watson, *Racial Problems in Hungary* (1908) este o lucrare de mare importanţă istorică: ea a fost prima care a aruncat în aer mitul Ungariei "liberale".

Există două istorii generale ale cehilor, care conţin şi tot ceea ce este de spus despre slovaci. R. W. Seton-Watson, *A History of the Czechs and Slovaks* (1943) acoperă şi o mare parte a istoriei Monarhiei habsburgice din secolul al XIX-lea; S. Harrison Thomson, *Czechoslovakia in European History* (1944) este mai degrabă o serie de eseuri separate. O carte mai veche, de E. Denis, *La Bohême depuis la Montaigne Blanche* (1903) este utilă mai ales pentru descrierea renaşterii literare a Cehiei; în ce priveşte istoria politică de după 1848, ea oferă o viziune idealistă, mult prea favorabilă cehilor. Tentativele prelungite de obţinere a unui compromis în problema Boemiei sunt descrise în deschiderea cărţii lui E. Wiskemann, *Czechs and Germans* (1938).

Despre români, R. W. Seton-Watson, *A History of the Rumanians* (1934). Despre slavii sudici, R. W. Seton-Watson, *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy* (1911). H. Wendell, *Der Kampf der Sudslawen um Freiheit and Einheit* (1925) este cam poetică. Conflictul profund dintre principiul habsburgic şi naţionalismul sârb este pus în lumină într-o lucrare de geniu de Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon* (1941); niciodată nu s-a adus un tribut mai mare şi mai binemeritat unui popor.

Prezentările generale ale "problemei austriece", chiar dacă depăşite, îşi au valoarea lor istorică. Federalismul istoric primar este prezentat de Popovici, în *Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich* (1906); imperialismul social-democrat în Renner, *Grundlagen und Entwicklungsziele der Oesterreichisch-ungarischen Monarchie* (1907); iar o versiune ceva mai sofisticată, "revoluţionară", în Otto Bauer, *Die Nationalitätnfrage und die Sozialdemokratie* (1907). Unul dintre puţinele diagnostice puse de un liberal maghiar defectelor Monarhiei se găseşte în O. Jászi, *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* (1929), o carte nepreţuită dacă nu ar fi cu neputinţă de citit.

Domnia lui Carol este excelent descrisă, chiar dacă greoi, în Glaise-Horstenau, *The Collapse of the Austro-Hungarian Monarchy*; activitatea lui Masaryk în timpul primului război german apare în R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England* (1943). Există o scurtă relatare excelentă a "Căderii Monarhiei habsburgice" de L. B. Namier, în volumul 4 din lucrarea *History of the Peace Conference of Paris* (1921). Anii interbelici, în care epilogul cărţii mele a pătruns puţin, sunt prezentaţi cu multă abilitate şi ştiinţă de Hugh Seton-Watson în *Eastern Europe between the Wars 1918-1941* (1945).

Aceasta nu epuizează lista lucrărilor pe care le-am consultat, pe unele cu folos, pe cele mai multe fără.

INDEX

A

Adler, Victor, 139, 152, 181
Aehrenthal, Aloys Alexa von, baron, 183-188, 194, 195, 220
Albania, 195
Albrecht, arhiduce, 111
Alexandru al II-lea, 90, 91
Alexandru I, 33, 36, 52, 81
America, 99, 161, 204, 209, 221
Andrássy, Gyula, conte, 23, 110, 114, 116, 120, 126-129, 131-134, 138, 164-166, 183, 185, 186, 190, 195, 196, 201, 211, 212, 231
Andrian, 47
Anglia, 14, 18, 19, 23, 35, 37, 40, 43, 52, 57, 65, 66, 70, 82, 83, 94, 104, 112, 120, 131, 132, 134, 135, 138, 139, 143, 155, 157, 176, 180, 185, 195, 202, 204, 206, 209, 221
Apponyi, Albert, conte, 160, 166, 180
Austerlitz, bătălia de la, 33
Austria, 10-12, 15, 19, 20, 23, 26, 33-43, 45-47, 52, 54, 56-58, 64, 66, 68-70, 72, 73, 76, 78-85, 87, 90-93, 99-101, 104-106, 109, 111-121, 123-131, 133-138, 140-153, 155-160, 162, 166, 168-176, 178-183, 187-191, 196, 197, 200-203, 206, 207, 210, 211, 213, 214, 216, 217, 219-223, 225, 226, 229, 231

B

Bach, Alexander von, baron, 39, 65, 67, 68, 70, 72, 73, 77-80, 85-88, 91, 92, 95-103, 113, 122, 129, 130, 139, 159, 171, 177, 222, 231
Badeni, Kasimir, conte, 146, 154-158, 166, 168-170, 193, 231
Batthyány, Lajos, conte, 58, 77
Bauer, Otto, 176, 209, 213, 232
Beck, Max Wladimir von, baron, 181, 182, 189
Beethoven, Ludwig van, 14
Belcredi, Richard, conte, 108-110, 114-117, 126, 193
Belgrad, 106, 132, 137, 188
Benedek, Ludwig von, 111
Beneš, Edvard, 220, 221
Berchtold, Leopold, conte, 188, 195, 197, 201
Berlin, Congresul de la, 132, 175, 183, 223
Bethlen, Istvan, conte, 219
Beust, Friedrich Ferdinand von, conte, 115-118, 120-122, 125, 126, 129, 180, 188, 220, 231
Bienerth-Schmerling, Richard von, baron, 189
Bismarck, Otto Eduard Leopold, conte, prinț, 9, 45, 76, 79, 81, 94, 104, 105, 111-113, 115, 116, 126, 131-134, 137-144, 155, 175, 176, 188, 189, 192, 196, 200, 204, 216, 220, 231
Blaj, 54, 60
Boemia, 11-16, 18-20, 23, 27, 29, 33, 41-43, 46, 47, 55, 56, 60-63, 66, 67, 71-73, 77, 94, 98, 101, 102, 109, 111, 117, 118, 121, 124-129, 136-138, 141, 142, 147-150, 156, 169, 171-174, 184, 189, 193, 202, 204, 207, 209, 210, 213, 217, 218, 221, 223, 227, 232
Bosnia-Herțegovina, 11, 118, 132, 133, 153, 163, 184-187, 194, 198, 202, 223, 224, 228, 231
Bratislava, 14, 25, 51, 55, 56, 160
Brauner, 56
Breisgau, 11
Brest-Litovsk, Tratatul de la, 208, 212
Brno, 25, 56, 64
Bruck, Karl Ludwig von, baron, 70, 78, 79, 81, 86, 87, 134, 175, 220

Bucovina, 11, 90, 149, 172, 224, 227
Budapesta, 24, 25, 27, 48, 54, 55, 68, 76, 91, 93, 97, 102, 103, 105, 107, 110, 114, 116, 119, 120, 123, 127, 131, 159, 160, 166, 173, 206, 212, 224, 225
Bulgaria, 137, 138, 164, 166, 184, 195, 197, 211, 221
Bülow, Bernhard von, prinţ, 170
Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, conte, 82, 83, 85, 194
Burián, 201

C

Caporetto, bătălia de la, 206, 211
Caprivi, Leo von, conte, 143, 144, 155
Carintia, 14, 72, 150, 172, 173, 209, 223, 226
Carniola, 94, 117, 149, 172, 203, 223, 224, 226
Carol al VI-lea, împărat roman, 15, 16, 29
Carol al V-lea, împărat roman, 12, 13, 20
Carol, arhiduce, 45
Carol, împărat al Austriei, 205-208, 212, 214, 215, 232
Casa de Habsburg, v. Habsburgi
Cavour, Camillo Benso di, 82, 83, 216
Cehoslovacia, 125, 164, 210-213, 216-219, 221
Cholm, 208
Clam-Martinitz, 87, 92, 102
Clemenceau, Georges, 99, 206
Cluj, 60, 103
Conrad von Hötzendorff, Franz, conte, 183, 186, 188, 194, 197, 200
Constantinopol, 36, 76, 112, 132, 185, 202
Corfu, pactul de la, 210
Cracovia, 25, 223
Croaţia, 27-29, 41, 50, 51, 55, 59, 68, 75, 77, 97, 103, 106, 116, 118-120, 127, 144, 160, 162, 163, 167, 178-180, 187, 190, 192, 202, 207, 221, 224, 227-229
Custoza, bătălia de la, 66, 84, 111
Czernin, Ottokar von, conte, 198, 205, 208

D

Dalmaţia, 94, 140, 163, 164, 169, 173, 178, 179, 200, 202, 203, 207, 210, 217, 223, 224, 227, 229
Deák, Ferenc (Franz), 58, 68, 77, 97, 98, 103, 106-110, 114, 116, 117, 119, 120, 124, 127, 129, 164, 166
Debreţin (Debrecen), 76, 96
Disraeli, Benjamin, conte de Beaconsfield, 131, 143, 153
Dobrovský, 48
Dresda, 138
Dresda, conferinţa de la, 78, 81
Dunărea, 11, 36, 38, 48, 75, 76, 81-83, 111, 132, 223

E

Eisenmann, Louis, 67, 77, 191, 230, 231
Esterházy, Maurice, 98, 105, 111
Europa, 11-15, 18-21, 25, 27, 28, 30, 34, 35, 37, 38, 42, 49, 52, 55, 61, 63, 66, 69, 70, 80, 99, 100, 105, 106, 110, 112, 126, 131, 134, 138, 140, 147, 153, 161, 170, 175, 176, 192, 194-196, 199, 201, 202, 205, 208, 209, 213, 215, 217-222, 225

F

Ferdinand, împărat al Austriei, 44, 45, 47, 58, 70, 88, 168
Ferdinand, împărat roman, 11-13
Ficquelmont, Karl Ludwig, 57
Forgács, 98, 188
Francisc Carol, arhiduce, 45, 56
Francisc I, împărat al Austriei (până în 1806 Francisc al II-lea, împărat roman), 11, 20, 21, 23, 33, 34, 37-40, 42-46, 70, 78, 137
Francisc Iosif, împărat al Austriei, 11, 12, 39, 56, 70, 71, 77-79, 82-86, 88-92, 95-98, 104-111, 113-118, 120, 122, 123, 125-129, 132-134, 137, 142-144, 146, 151, 152, 154, 157-159, 162, 164-166, 168-170, 176-183, 186, 187, 189, 191, 192, 194, 197, 200, 205, 217, 219
Frankfurt, 58, 59, 61-63, 68, 69, 71, 72, 75, 79, 87, 92, 99, 104, 106, 112, 114, 125, 144
Franţa, 12, 13, 15, 17-20, 24, 28, 29, 34-36, 41-43, 51, 52, 66, 74, 76, 78, 81-83, 91, 93, 99, 104, 112, 113, 120, 121, 125, 126, 131, 134, 139, 140, 151, 155, 175, 180, 184, 185, 188, 195, 204-206, 209, 220
Franz Ferdinand, arhiduce, 168, 169, 178, 186, 192, 193, 196, 197, 205-207, 217
Friedjung, Heinrich, 139, 175, 187, 188, 191, 193, 230, 231
Froebel, 99

G

Gaj, 42, 51, 60, 162
Galiția, 11, 23, 25, 33, 39, 42, 51, 52, 59, 62, 65, 66, 68, 70, 82, 88, 89, 95, 104, 117, 129, 130, 136, 138, 140, 143, 147, 153, 154, 161, 165, 169, 172, 173, 183, 189, 197, 199-202, 207, 210, 212, 215, 222, 223, 227, 228
Gentz, 36, 39, 40, 41, 195, 230
Germania, 12-15, 18, 19, 21, 24-26, 33-35, 59, 61, 63, 65, 68, 69, 75, 76, 78, 81, 83, 85, 91, 93, 95, 99, 104, 105, 111-113, 115, 119-122, 124-126, 128, 130-134, 138-140, 142-144, 153, 155-157, 161, 168, 170, 173-176, 179, 180, 183-186, 188-190, 195, 196, 199-202, 204, 206-208, 211-213, 215-223
Giskra, Karl, 64
Gladstone, 143, 153
Goluchowski, Agenor, conte, 88, 89, 92, 108, 130
Goluchowski, Agenor, junior, 155, 183
Guizot, 52, 188, 220
Gyulai, Franz, 83

H

Habsburgi, 8-17, 20, 23, 25, 26, 28, 33, 35, 39, 43, 45, 50, 55, 61, 64, 70, 72, 84, 89, 96-99, 103, 104, 110, 113, 126, 131, 134, 137, 151, 158, 163, 164, 175, 176, 178, 180, 190-197, 199, 201, 203, 204, 206, 207, 212, 213, 216, 218-220, 222, 232
Hartig, 37, 230
Hitler, Adolf, 125, 176, 190, 216, 219-221
Hohenlohe-Schillingsfürst, Karl Viktor, prinț, 155
Hohenwart, Karl Sigmund, conte, 127-129, 142, 143

I

Iliria, 41, 51
Innsbruck, 25, 47, 57, 59, 60, 62, 63, 93, 141
Ioan, arhiduce, 45, 46, 65
Iosif alII -lea, împărat roman, 17-20, 24, 27, 28, 31, 37, 38, 40, 42-44, 51, 60, 66, 70, 71, 74, 80, 87, 88, 90, 151, 178, 184, 193, 222
Istria, 173, 178, 179, 211, 226
Italia, 11, 12, 18, 20, 23, 25, 34-36, 42, 47, 52, 54, 57, 59, 65, 66, 69, 70, 74, 75, 78, 82, 83, 85, 91, 105, 106, 111, 112, 121, 125, 126, 137, 138, 155, 172-174, 180, 188, 194, 195, 198, 200-203, 206, 210, 215, 216, 219, 220
Iugoslavia, 210, 211, 216-219, 221, 222

J

Jellačici, Josef, 59, 60, 68, 69, 75, 117, 162, 178

K

Kállay, 133
Kálnoky, Gustav, 118, 137, 138, 143, 144, 155, 166, 186
Karlovci (Carlowitz), 54, 60
Károlyi, Alexander, 15
Károlyi, Mihály, 23, 166, 190, 193, 194, 207, 212, 213
Koerber, Ernest von, 170, 171, 205, 231
Kolovrat, 43, 78
Korošec, 203
Kossuth, Francisc, 180
Kossuth, Lájos, 48-52, 55, 56, 58, 59, 68, 69, 73, 75-77, 84, 96, 97, 102, 106, 109, 110, 119, 140, 164-166, 177, 190, 193, 202, 212, 213
Kramář, Karl, 204
Kübeck, Karl Friedrich von, 78-80, 82, 230
Kudlich, Hans, 66, 67, 69, 150, 231

L

Lammasch, Heinrich, 205, 211, 214
Lasser, 72, 87, 231
Leopold al II-lea, împărat roman, 20, 48
Linz, 13, 25, 139-141, 169, 200
List, 49, 190
Ljubljana, 47, 224
Lloyd, George, 151, 205
Lombardia-Veneția, 35, 38, 47, 59, 66, 73, 83, 223
Ludovic, arhiduce, 44-46
Lueger, Karl, 151, 152, 181, 220
Lvov, 25, 153

M

Magenta, 35, 84
Maria Terezia, 11, 16-18, 23, 24, 28, 37, 38, 60, 71, 87, 88, 90, 119, 128

Maribor, 148
Marx, Karl, 152-154
Masaryk, Tomas Garrigue, 166, 187, 188, 193, 194, 203-205, 209, 210, 213, 216, 217, 219, 221, 232
Maximilian, arhiduce, 83, 85
Mayer, Kajetan, 72
Mensdorff, 105, 111
Metternich, Klemens Wenzel Nepomuk Lothar, prinţ, 11, 34-49, 51, 52, 56-58, 65, 70, 73, 76, 78-83, 85, 90, 91, 101, 104, 105, 112, 115, 121, 131, 132, 137, 143, 146, 155, 171, 175, 183, 184, 186, 188, 190, 194, 195, 204, 205, 218, 220, 222, 230
Milano, 54, 84
Moravia, 42, 56, 60, 61, 64, 66, 69, 71, 94, 101, 108, 127, 164, 171, 172, 174, 204, 223, 224, 227
Mozart, Wolfgang Amadeus, 14
Muntele Alb, bătălia de la, 14, 15, 17, 23, 40, 47, 77

N

Napoleon al III-lea, 52, 70, 78, 81, 83-85, 91, 96, 99, 104-106, 111, 125, 126, 188, 220
Napoleon I, 9, 11, 17, 19-21, 33-38, 40, 46, 74, 81, 199
Nicolae al II-lea, 83
Nicolae I, 36, 37, 52, 81
Novara, bătălia de la, 75

O

Olomouc, 69, 78, 105

P

Palacký, Frantisek, 48, 61, 62, 72, 73, 101, 128, 203
Paris, 54, 82, 85, 163, 184, 211, 232
Pašici, Nikola, 210
Petru (Karagheorghevici), rege al Serbiei, 179
Pillersdorf, Franz, 57
Pilsudski, 201
Plener, Ignaz, 87, 128, 231
Polonia, 36, 59, 63, 76, 85, 104, 130, 200, 201, 212, 215
Poznania, 62, 201, 212
Praga, 10, 16, 24, 25, 29, 47, 48, 54, 55, 60-64, 68, 70, 71, 93, 94, 101, 111, 114, 127, 129, 135, 137, 142, 144, 161, 162, 170, 171, 173, 179, 193, 212, 218, 219, 221, 225
Pragmatica Sancţiune, 15, 16, 29, 55
Prusia, 16, 18, 33-35, 37, 38, 41, 52, 78, 80-83, 85, 89-91, 99, 104, 105, 110, 111, 114-116, 123, 125, 126, 179, 216, 220, 221

R

Radetzky, Joseph, 35, 57, 58, 66, 70, 75, 83, 84
Radici, Stepan, 179, 191, 203
Rákóczi, 15, 23
Rechberg, Johann Bernhard, conte, 85, 88, 104, 105, 124
Redlich, Joseph, 191, 205, 208, 211, 231
Renania, 11, 20, 34, 70, 111
Renner, Karl, 153, 171, 176, 183, 191, 232
Rieger, Franz Ladislaus, 72, 124, 125, 135, 136, 142
Rijeka, 120, 162, 178, 202, 229
România, 83, 90, 106, 130, 138, 161, 196, 197, 201, 203, 206, 210, 213, 215, 216, 219, 221
Rudolf, arhiduce, 168
Rusia, 33, 35-37, 43, 44, 51, 52, 65, 70, 76, 78, 81-83, 85, 89-91, 104, 105, 111-113, 124, 128, 131, 132, 134, 137, 138, 140, 155, 161, 166, 174-176, 184-186, 188, 195, 197, 199, 200, 202, 204, 206, 208-210, 220, 221

S

Sadova, 10, 111, 176
Salzburg, 89, 125, 157, 226
Sarajevo, 197
Sardinia, 57, 75, 83
Satu Mare, 15, 164, 166, 180
Schäffle, Albert, 127-129, 142, 143, 231
Schmerling, Anton, 72, 79, 87, 92, 93, 95, 96, 98-110, 113, 115, 117, 123, 124, 126, 128, 134, 137, 139, 140, 143, 171, 172, 175, 177, 179, 200, 219
Schönerer, Georg von, 139, 140, 156, 157, 169, 173, 220
Schwarzenberg, Felix von, 70, 71, 73-79, 81, 82, 85-87, 92, 105, 134, 146, 177, 192, 195, 231
Seidler, Ernst von, 208

Serbia, 35, 60, 106, 130-133, 137, 138, 161, 163, 179, 180, 184-188, 194-197, 199, 200, 202, 203, 206, 210, 213, 216, 218
Seton-Watson, R. W., 176, 191, 231, 232
Silezia, 16, 56, 60, 61, 67, 101, 127, 227
Sofia, arhiducesă, 56, 68
Solferino, 35, 84
Spania, 12, 15, 36
Stadion, Johann Philipp, conte, 70, 73, 74, 77-79
Steinbach, 142, 181
Stiria, 29, 72, 100, 147-150, 172, 173, 223, 226
Strauss, Johann, 14
Stürgkh, Karl, conte, 189, 197, 205
Széchényi, 23, 43, 48, 49
Szécsen, 87-92, 95, 96, 98

Ş

Ştefan, arhiduce, 58

Š

Štrosmajer, 162-164, 166

T

Taaffe, Eduard, conte, 124-126, 134-138, 141-148, 151, 169, 170, 181, 203, 231
Teleki, Paul, 219
Tešin, 224
Thun-Hohenstein, Leo von, conte, 62
Tirol, 13, 58, 99, 118, 124, 141, 172, 173, 200, 202, 211, 223, 226
Tisza, István, 177, 180, 189, 190, 196, 197, 200, 201, 206, 219
Tisza, Kálmán, 97, 159, 164-166, 180
Tito, Iosip Broz, 222
Transilvania, 50, 55, 60, 75, 97, 103, 109, 119, 127, 161, 196, 201, 203, 215, 228, 229
Trieste, 10, 38, 58, 70, 141, 150, 153, 172, 173, 200, 202, 212, 223, 225, 226
Trumbici, 203, 210
Turcia, 30, 36, 37, 76, 131-133, 166, 184, 185, 195

Ţ

Ţările de Jos, 11, 12, 14, 34

U

Ungaria, 9-21, 23, 26-28, 30, 33, 38, 42-44, 47-52, 55, 58-60, 63, 65-69, 71, 73-78, 84-86, 88, 90-93, 95-103, 105-110, 112, 114-124, 126-129, 131-134, 136-140, 143, 149, 153, 155, 158-162, 165-168, 171, 172, 174-186, 188-192, 194-204, 206-219, 221, 223-225, 228, 229, 231

V

Varşovia, 89, 90
Veneţia, 34, 35, 54, 57, 58, 66, 75, 84, 111, 215, 223
Verona, 36, 84, 223
Viena, 10-12, 14-17, 20, 24, 34, 35, 42, 47, 52, 54-58, 60, 62, 63, 65-69, 77, 80, 81, 84, 87-89, 91, 93, 96, 97, 99, 102, 103, 106, 109, 110, 114, 116, 119, 120, 127, 128, 134, 136-139, 143, 149, 151-154, 157, 159-161, 164, 173, 174, 176, 180, 182, 183, 185, 187, 189, 191, 196, 200, 201, 204, 206, 208, 214, 216-221, 223, 224, 226, 229
Világos, 76, 77
Vittorio Veneto, 214
Vorarlberg, 90, 118, 223, 226

W

Wekerle, Sándor, 206
Wessenberg, Johann Philipp von, baron, 65, 70
Wilhelm al II-lea, 143, 180, 196, 197, 200
Wilhelm I, rege al Prusiei şi împărat al Germaniei, 105
Wilson, Thomas Woodrow, 209-211
Windischgrätz, Alfred, 63, 64, 69, 70, 73, 76, 77, 87, 99, 193

Z

Zadar, 178, 179
Zagreb, 10, 25, 51, 160, 162-164, 179, 187, 191, 212, 224
Zákupy, 131
Zichy, Aladar, 165
Zita, de Bourbon-Parma, 205

totul despre istorie

ALL ISTORIC este o colecție de studii academice dedicate celor mai diverse probleme ale istoriei românești și universale, interferențelor între istoria românească și cea a altor popoare precum și sintezelor despre marile epoci ale culturii și civilizației. Spiritul care unește lucrările publicate în această serie este acela al recuperării semnificațiilor pe care le include orice fapt istoric: de la detaliu la ansamblu, de la particular la general, pentru refacerea întregului.

A.J.P. Taylor (1906-1990) a fost profesor la câteva din marile universități din Marea Britanie: Oxford, Cambridge, Manchester, Bristol. Specialist în istorie modernă, este autorul unor lucrări de referință despre Germania, Anglia și Austria în secolele XIX-XX, precum și despre originile celor două războaie mondiale care au marcat secolul XX.

ISBN 973-9477-36-4
9 789739 477369

Imperiul habsburgic "a avut un caracter unic, în afara timpului și a spațiului". Este concluzia esențială a cărții de față, în care este urmărită evoluția Imperiului austriac de la sfârșitul Sfântului Imperiu roman de națiune germană în 1806 și până la desființarea monarhiei în 1918. Habsburgii au fost cea mai importantă dinastie a istoriei moderne, iar istoria Europei centrale gravitează în jurul lor.